

Globe: A Journal of Language, Culture and Communication

Global kommunikation i lokalt perspektiv: Når vi ikke taler samme sprog

Festskrift i anledning af Per Durst-Andersens 60 års fødselsdag

Dette nummers redaktører: Rita Cancino, Lotte Dam og Aase Voldgaard Larsen i samarbejde med Viktor Smith

**Special issue 1
2016**

Globe: A Journal of Language, Culture and Communication

Editors-in-Chief

Lotte Dam, Aalborg Universitet

Rita Cancino, Aalborg Universitet

Aase Voldgaard Larsen, Aalborg Universitet

Editorial Board

Lise-Lotte Holmgreen, Aalborg Universitet

Inger Lassen, Aalborg Universitet

Anne Grethe Julius Pedersen, Aalborg Universitet

Jeanne Strunck, Aalborg Universitet

Marie Møller Jensen, Aalborg Universitet

Christina Schoux Casey, Aalborg Universitet

ISSN

2246-8838

URL

<http://journals.aau.dk/index.php/globe/>

Copyright

The authors of the individual articles retain copyright

© 2016

Published by

Aalborg University Press

Skjernvej 4A, 2.

DK-9220 Aalborg Ø

Denmark

Managed by

LangLing Research Group, Aalborg University

ProCom Research Group, Aalborg University

Indholdsfortegnelse

Sproglig relativitet: Postulat eller menneskeligt grundvilkår <i>Viktor Smith</i>	1-6
Når danske myndigheder taler forskelligt dansk: Begrebsafklaring med terminologiske ontologier <i>Bodil Nistrup Madsen, Hanne Erdman Thomsen</i>	7-25
Hvordan man <i>ligger sig til hovedrollen</i> på fransk efter først at have <i>væltet kaffen</i> : To anvendelser af Per Durst-Andersens teori om aspekt og sprogtypologi til forklaring af centrale aspekter ved dansk og fransk <i>Hanne Korzen</i>	26-36
Byens rørsystemer: Når teknikere bygger de samme ting på forskellige sprog <i>Viktor Smith</i>	37-56
Sprog og disembodiment. Simultantolkning af humor i Europaparlamentet <i>Lita Lundquist</i>	57-73
Hvorfor siger russerne <i>og</i> , når danskerne siger <i>eller</i> ? Dansk logik versus russisk logik <i>Elena Lorentzen</i>	74-86
Danske modalpartikler som indikatorer på afsenders forskellige kommunikationsstrategier <i>Elvira Krylova</i>	87-95
Ordre eller opfordring? Direktive sproghandlinger i dansk-russiske filmoversættelser <i>Dina Nikulicheva</i>	96-106
Interkulturel kompetence og vejrudsigter - et plædoyer for kulturkontrastiv lingvistik <i>Mette Skovgaard Andersen</i>	107-118
Åbninger og lukninger i e-mailkorrespondance på fire sprog <i>Eva Skafte Jensen, Kirsten Jeppesen Kragh, Erling Strudsholm</i>	119-139

Sproglig relativitet: Postulat eller menneskeligt grundvilkår?

Viktor Smith, Copenhagen Business School

Siden Babelstårnet endte som verdens første byggeskandale har vi mennesker talt forskellige sprog, som ikke er umiddelbart kompatible med hinanden; se Figur 1 for en opsummering af den bibelske beretning.

Figur 1. Beretningen om Babelstårnet

Historien kort (1. Mosebog, kap. 11, vers 1-9): En forenet menneskehed ville bygge et tårn, der nåede helt op til himmelen. Gud sagde: *Se, de er ét folk med samme sprog. Når de begynder at handle sådan, vil intet af det, de planlægger, være umuligt for dem. Lad os stige derned og forvirre deres sprog, så de ikke forstår hinanden.* Arbejdet gik i stå, og mennesker spredte sig til fjeme

Konsekvenserne har været diskuteret lige siden. Ét synspunkt, kendt som *sproglig universalisme* (se f.eks. Pinxten 1976; Reegier et al. 2010), er i sin essens, at forskellige sprog måske nok sætter forskellige etiketter på samme virkelighed, men at den menneskelige kognition stadig bygger på samme universelle principper, hvorfor også etiketter med lidt god vilje kan bringes til at erstatte hinanden på dækkende vis. Sat på spidsen kunne man ud fra det synspunkt hævde, at Babelprojektet i dag kunne have været håndteret langt mere effektivt via global arbejdsdeling og flittig brug af Google Translate og/eller en beslutning om at holde sig til Global English på arbejdspladsen. Det modsatte synspunkt, kendt som *sproglig relativisme* (ibid), består i, at verdens sprog ikke bare afspejler, men former og fastholder den begrebsverden, deres respektive brugere lever i, således at vi i kraft af vores modersmål fødes ind i et unikt verdensbillede, der ikke kan overføres 1:1 til noget andet sprog. Situationen som sådan betegnes *sproglig relativitet*. En nærliggende følgeslutning er, at dagens tiltagende globalisering er et overfladefænomen, under hvilket der gemmer sig et dybere lag af konflikter og faldgruber, som forbliver stærkt undervurderede.

Op igennem århundrederne har diskussionerne alt andet lige handlet mere om videnskabsfilosofiske grundpositioner end om dyberegående analyser af større mængder af sproglige data eller i bedste fald om isolerede (og ofte omstridte) observationer såsom eskimofolkernes mere end 100 ord for sne. Problematikken er derved kommet til at indtage en relativt marginaliseret plads i udviklingen af nutidens centrale lingvistiske og kognitive forskningsparadigmer. Dette kan synes paradoksalt, ikke mindst i lyset af den stadigt tiltagende globalisering, som i kraft af sin blotte eksistens synes at tale for et vist mål af universalisme, men som samtidig byder på talrige eksempler på delvist sprogbarne sammenstød mellem kultur-mentale universer, der omvendt synes at tale for et vist mål af relativisme. For et historisk oversigt og kritik af nogle af de gængse tilgange, se Baldinger (1980); Gumperz & Levinson (1996); Harley (2008: 87-98); Deutscher (2010).¹

¹ Der ligger en ironisk pointe i, at disse (glimrende) fremstillinger alle er engelsksprogede, hvilket accentuerer det danske såvel som det internationale forskningsmiljøes tiltagende afhængighed af Global English som det mest effektive lingua franca. Dette til trods for, at væsentlige bidrag til netop den foreliggende diskussion er skrevet på

I de seneste årtier har der imidlertid kunnet spores en vis tilnærmelse mellem de to yderpositioner og samtidig en mere operationel tilgang til emnet.

For det første har flere forfattere talt for et paradigmeskift fra en ”stærk” relativisme (eller determinisme), hvor det antages, at modersmålet forudbestemmer, hvad vi mennesker er i stand at tænke og dermed udtrykke overhovedet, imod en ”svag” relativisme, hvor det i stedet antages, at modersmålet kan påvirke og ”farve” vores tænkning gennem tidligere trufne og sprogligt indkodede valg, men ikke blokere for den menneskelige kognition (eller sprogenes) løbende udvikling; se f.eks. Gumperz & Levinson (1996); Appiah (2003: 355ff). Betegnelsen ”svag” synes i denne forbindelse mindre heldigt valgt, da tilgangen i praksis har formået at bringe forskningen væk fra de cirkulære principdiskussioner imod mere specifikke antagelser, der lader sig afprøve empirisk (se nedenfor).

En tidlig repræsentant for tankegangen er den russisk-amerikanske lingvist Roman Jakobson, som beskriver situationen med følgende subtile udsagn: “Languages differ essentially in what they *must* convey and not in what they may convey” (1959: 236). For at opsummere pointen med en metafor (se også Smith 2007): De byggesten, som er til rådighed i de enkelte sprog, kan variere betragteligt, men alle sprog vil stadig have nok af dem til at bygge enhver bygning, der måtte være behov for. Med Jakobsons ord: “All cognitive experience and its categorization is conveyable in any existing language.” (1959: 238). Det ændrer imidlertid ikke ved, at bygningerne kan variere i finish i kraft af de anvendte byggematerialer, eller at nogle vil være enklere at bygge (og derfor oftere bliver det) i nogle sprog end i andre.

For eksempel fortæller den danske ytring i (1) ikke, om Laura blev færdig med bogen eller ej. Denne oplysning bliver imidlertid essentiel ved oversættelse til f.eks. engelsk som følge af den verbale kategori aspekt, som er central i bl.a. engelsk, men helt fraværende i dansk.

(1) Dan: Laura *læste* Krig og Fred ⇒ Eng: Laura *read?/was reading?* War and Peace

Tager vi den russiske ytring i (2), fortæller denne ikke, om sagen drejer sig om en bil, som modtageren forventes at have set eller hørt om i forvejen, eller blot en bil i al almindelighed. Denne oplysning bliver imidlertid vigtig ved oversættelse til f.eks. dansk som følge af den nominale kategori bestemthed, der er central i bl.a. dansk, men helt fraværende i russisk (som i latin).

(2) Rus: Олег купил машину [Oleg kulpil mašinu] ⇒ Dan: Oleg har købt *bil?/en bil?/bilen?*

Ingen af delene udelukker dog, at de respektive afsendere selv kender svarene på disse spørgsmål og de kan også gøre sagen klar for modtageren, hvis det ellers er kommunikativt relevant og ikke fremgår af konteksten. Det er et spørgsmål om samlet valg af udtryksmidler (Jakobson taler også om ”intralingual translation” eller ”rewording”). Tag f.eks.:

(1') Dan: Laura *læste* Krig og Fred på kun to dage ⇒ Eng: Laura *read* War and Peace in just two days

Her vil ingen være i tvivl om, at hun blev færdig med bogen.

---

andre sprog såsom tysk og russisk og kun i fragmenter er afspejlet i den engelsksprogede litteratur. Sat på spidsen er radikal relativisme andet og mere end det, der i USA er blevet kendt som Sapir-Whorf-hypotesen, ligesom behovet for at nuancere synspunktet er formuleret længe før den kognitive revolution gik sin sejrsgang i den engelsksprogede litteratur fra begyndelsen af 1980'erne. En videre forfølgelse af disse forskningshistoriske perspektiver falder imidlertid uden for denne fremstillings rammer.

(2') Олег купил машину, о которой я вам рассказывай.[Oleg kulpil mašinu, o kotoroj ja vam rasskazyval] ⇒ Dan: Oleg har købt *bilen* (eller: *dén bil*), jeg har fortalt jer om

Her vil ingen være i tvivl om, at modtageren forventes at have hørt om bilen i forvejen.

De mulige kognitive konsekvenser, der følger af sådanne obligatoriske valg, har senere fundet udtryk i Dan Slobins (1996) idé om ”thinking for speaking”. Modsat mere radikale relativister, som reelt reducerer tænkning til ”indre tale”, ser Slobin tænkning som mentale processer, der kan og bør analyseres på egne præmisser, men påpeger samtidig: ”There is a special kind of thinking that is intimately tied to language – namely, the thinking that is carried out, on-line, in the process of speaking. [...] “Thinking for speaking” involves picking those features of objects or events that [...] are readily encodable in the [speaker’s] language.” (1996: 75-76). Det er altså her, sprogenes eget fingeraftryk komme ind og konsekvenserne er ikke ligegyldige.

For det andet har den empiriske interesse bevæget sig fra de spredte eksempler til mere systematiske studier af, hvordan bestemte semantiske domæner repræsenteres sprogligt på tværs af flere/mange sprog. Ét eksempel er indkodningen af farver i alverdens sprog, herunder spørgsmålet om, i hvilken grad de afdækkede sproglige forskelle modsvarer dybereliggende forskelle i selve farveoplevelsen; for oversigter og diskussion, se Kay & Regier (2006); Wierzbicka (2006). Et andet centralt forskningsfelt er kortlægningen af generaliserbare forskelle i forskellige sprogs repræsentation af rum, tid og bevægelse. En særlig interesse har været rettet mod de leksikalsk-syntaktiske midler, som bruges til at udtrykke bevægelse fra ét sted til et andet; se f.eks. Talmy (2000: 25ff); Mora Gutiérrez (2001); Slobin (2004); Herslund & Baron (2004); Smith (2005); Durst-Andersen, Smith & Nedergaard Thomsen (2012); Ibarretxe-Antuñano & Filipović (2013). Uden at gå nærmere ned i substansen her kan eksemplerne i (3) give en simpel illustration af to arketyperiske typologiske mønstre, som synes at fordele verdens sprog imellem sig (dog med en del variationer og hybridformer) og som inden for den indoeuropæiske sprogfamilie er klart repræsenteret af hhv. de germanske og de romanske sprog (her: dansk vs. fransk), men som igen har paralleller i f.eks. kinesisk over for japansk.

(3)	Dansk	Fransk	
	hunden <i>gik ind</i> (ud etc...)	le chien	
	fisken <i>svømmede ind</i> (ud etc...)	le poisson	
	fuglen <i>fløj ind</i> (ud etc...)	l’oiseau	<i>est entré (sorti(e))</i>
	bilen <i>kørte ind</i> (ud etc...)	la voiture	
	skibet <i>sejlede ind</i> (ud etc...)	le navire	

Med afsæt i sådanne observationer har Typolex-gruppen på CBS, der beskæftiger sig med typologisering af leksikaliseringsmønstre på tværs af sprog, videreført analysen til det nominale ordforråd, som i hvert fald for de indoeuropæiske sprogs vedkommende synes at stå i et komplementært forhold til det verbale mht. fordeling af konkret hhv. abstrakt begrebsindhold² mellem hhv. de primære leksemer og morfologisk-syntaktiske afledninger af disse. Disse

2 For verbers vedkommende er det i f.eks. dansk den relativt konkrete og visuelt forankrede komponent MÅDE, der er obligatorisk leksikaliseret i de simple ikke-frasale verber, mens den mere abstrakte komponent RETNING, forstået som forholdet mellem at være på Loc1 (f.eks. inde, oppe, tæt på) til at være på Loc 2 (f.eks. ude, nede, langt væk), om nødvendigt specificeres med andre midler i den omgivende sætning, mens forholdet er omvendt på fransk. Omvendt leksikaliserer danske ikke-sammensatte substantiver, særligt entydigt ved menneskeskabte genstande, genstandens prototypiske FUNKTION, mens de franske (og f.eks. også russiske) penderter leksikaliserer den mere konkrete og visuelt forankrede komponent KONFIGURATION, jfr. også Smith (dette nummer: 2.2.3.). Begge sondringer modsvarer den gennemgående sondring mellem ”image” og ”idea” i Durst-Andersens begrebsapparat (2011a: 133-143).

lovmæssigheder er sammenfattet til en skelnen mellem endocentriske og exocentriske sprog; for detaljer, se Herslund & Baron (2003); Korzen & Lundquist (2004).

De nævnte og en række andre studier nøjes således ikke med konstatere, at der kan være forskel mellem forskellige sprogs præsentation af virkeligheden, men søger også at beskrive og kategorisere systematikken bag disse forskelle på tværs af et større antal sprog.

For det tredje er der bragt nyt liv til diskussionen om, i hvilken grad og hvordan sproglige verdensbilleder kan påvirke andet og mere end netop de ord, vi sætter på (i øvrigt samme?) virkelighed. Altså: Får modersmålet os også til rent faktisk at forstå omverdenen forskelligt og agere forskelligt i forhold til den? Interessen har bl.a. udmøntet sig i en systematisk indkredsning af kulturelle nøgleord og deres kobling til bærende samfundsværdier i udvalgte sprogsamfund (Wierzbicka 1997) og, på det fagspecifikke plan, i en sammenholdelse af forskellige retstraditioner med særtræk ved de sprog, systemerne er artikuleret på (f.eks. Legrand 1997; Baron 2004). Går vi fra makro- til mikroniveau, er visse nøglespørgsmål endvidere blevet kogt ned til operationelle hypoteser, som kan testes i kontrollerede eksperimenter. Det gælder f.eks. spørgsmålet om, hvorvidt forskellige farvebetegnelser også får de respektive sprogs brugere til at identificere farver forskelligt, når de ikke bliver bedt om at sætte ord på dem, spørgsmålet om, hvorvidt folk er bedre til at huske detaljer i billeder og film, som er obligatorisk indkodede i deres modersmål, end andre (f.eks. måden ting bevæger sig på kontra bevægelsens retning i de germanske hhv. romanske sprog), og om man har lettest ved at etablere en metaforisk kobling mellem tid og afstand eller mellem tid og mængde alt efter, hvad ens modersmål rutinemæssigt gør (f.eks. engelsk over for græsk). Herved synes visse kognitive effekter af sproglig relativitet at have fundet mere "hårdt" empirisk belæg, om end både testmetoder og resultater stadig er gestand for en del debat; for en opdateret kritisk gennemgang af denne forskningsretning, se Casasanto (2016) og Gleitman & Papafragou (2013).

Sammenfattende synes studiet af sproglig relativitet og dens konsekvenser for udenomssproglige forhold således at opleve en renæssance. I det lys bidrager Per Durst-Andersens arbejder, der har tjent som ramme og inspirationskilde for dette særnummer, til at tegne retningen for den videre udvikling på to essentielle punkter. Frem for at koncentrere indsatsen om (nok så systematiske) specifikke delmønstre på tværs af sprog og sproggrupper, har han i sin forskning søgt at afdække gennemgående variable og gensidige afhængigheder, som alle sprog er nødt til at indplacere sig i og træffe valg i forhold til, hvilket har udmøntet sig i en sondring mellem virkeligheds-orienterede, afsender-orienterede og modtager-orienterede sprog. I sin seneste forskning har Durst-Andersen endvidere søgt at kombinere føromtalt mere kontrollerede eksperimentelle tilgange til studiet af den sproglige relativitets udenomssproglige konsekvenser (mikroniveauet) med bredere samfunds- og erhvervsmæssige perspektiver (makroniveauet).

Hermed er ringen foreløbig sluttet i en cyklus, der for alvor tog sin begyndelse i Durst-Andersens doktordisputats (1992). Her foreslår han et fundamentalt nyt syn på kategorien verbalt aspekt i russisk og andre sprog baseret på en modellering af samspillet mellem universelle kognitivt-perceptuelle processer og sprogligt determinerede modeller for repræsentation af disses output. Senere er analysen udvidet til at omfatte hele tempus-aspekt-modus-systemet samt kasus-kategorien på tværs af flere sprog og sprogtyper, og det rent lingvistiske perspektiv er samtidig udvidet med et bredere semiotisk (2008). I sine efterfølgende nøglearbejder (2011a, 2011b) kobler Durst-Andersen det samlede begrebsapparat an på Bühlers klassiske skelnen mellem sprogets tre kommunikative grundfunktioner og påviser, at alle sprogbrugere i et sprogsamfund tilsyneladende må træffe et altafgørende valg: Ønsker man at tale om virkeligheden (1) gennem den situation som afsender og modtager er fælles om (virkeligheds-orienterede sprog), (2) gennem afsenders oplevelse af den (afsender-orienterede sprog) eller (3) gennem modtagers oplevelse af den (modtager-orienterede sprog)? Inden for hver af de tre kommunikative supertyper kan der påvises en nøje harmoni mellem de enkelte kategorier, således at man kan hævde, at hver supertype kommunikerer på en særlig måde, og har en særlig strukturering af det kulturmentale univers. En validering af en

række heraf afledte hypoteser er i øjeblikket i gang i et større forskningsprojekt ledet af Per Durst-Andersen³ med fokus på modersmålets indflydelse på den daglige interaktion mellem medarbejdere i Carlsbergs organisation i Danmark, Storbritannien, Rusland, Kina og Japan, hvor Global English ellers er det vedtagne concernsprog.

De følgende artikler er skriftlige versioner af et udvalg af indlæg på seminaret *Global kommunikation i lokalt perspektiv: Når vi ikke taler samme sprog*, som blev afholdt på Institutet for International Business Communication, CBS Handelshøjskolen i København i juni 2014 i anledning af Per Durst-Andersens 60 års fødselsdag 17. marts samme år. Artiklerne tager afsæt i forfatterens egen forskning, som for nogles vedkommende ligger i direkte forlængelse af og for andres føjer nye vinkler og perspektiver til Durst-Andersens agenda. Det naturlige omdrejningspunkt er dansk, som både analyseres på egne præmisser og i kontrast til sprogene tysk, svensk, fransk italiensk, russisk, engelsk m.fl. Analyserne spænder fra selve rækkevidden af formuleringen ”samme sprog” (idet end ikke alle danskere nødvendigvis vil tale ”samme sprog” ved enhver lejlighed, mens f.eks. nære fagfæller fra forskellige sprogsamfund i visse henseender kan hævdes at gøre det), over sprogs strukturelle fænomener som modaludtryk, frie prædikativer, positions- og placeringsverber, direktive ytringer, konjunktionsvalg, (dis)embodiment og høflighedsmarkeringer, til udfordringen af danskeres sproglige verdensbillede i mødet med andre kulturmentale universer i forbindelse med filmoversættelse, TV-vejrudsigter, e-mail-korrespondance i den akademiske verden, anlæggelse af vandforsyningssystemer og uddannelse af studerende i interkulturel kompetence. Hertil kommer dansk ikke altid uproblematisk ”møde med sig selv”, når de samme ord bruges forskelligt af forskellige offentlige myndigheder. Det er forfattergruppens håb, at der dermed er skabt et originalt og varieret bidrag til den videre udforskning af fænomenet sproglig relativitet og ikke mindst dets implikationer for både forskning, uddannelse og samfundsliv i Danmark og i verden omkring os.

Litteratur

- Appiah, Kwame Anthony (2003). *Thinking It Through: An Introduction to Contemporary Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- Baldinger, Kurt (1980). *Semantic Theory: Towards a Modern Semantics*. Oxford: Basil Blackwell.
- Baron, Irene (2004). 'Dansk og fransk retskultur: to måder at anskue verden på'. I Henning Koch & Anne Lise Kjær (red.), *Europæisk Retskultur – På Dansk*, København: Thomson, Gad Jura. 167-185.
- Casasanto, Daniel (2016). 'Linguistic Relativity'. I Nick Reimer (red.), *Routledge Handbook of Semantics*. New York: Routledge. 158-174.
- Deutscher, Guy (2010). *Through the Language Glass: Why the World Looks Different in Other Languages*. New York: Metropolitan Books.
- Durst-Andersen, Per (1992). *Mental Grammar. Russian Aspect and Related Issues*. Bloomington, IN: Slavica Publishers.
- Durst-Andersen, Per (2008). 'Linguistics as semiotics: Saussure and Bühler revisited'. *Signs*: 1-29
- Durst-Andersen, Per (2011a). *Linguistic Supertypes. A Cognitive-Semiotic Theory of Human Communication*. Berlin/New York: De Gruyter Mouton.
- Durst-Andersen, Per (2011b). *Bag om Sproget. Det Kulturmentale Univers i Sprog og Kommunikation*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Durst-Andersen, Per, Viktor Smith & Ole Nedergaard Thomsen (2013). 'Towards a cognitive-semiotic typology of motion verbs'. I Carita Paradis, Jean Hudson & Ulf Magnusson (red.), *The Construal of Spatial Meaning: Windows into Conceptual Space*. Oxford: Oxford University Press. 118-143.

3 <http://www.cbs.dk/en/research/departments-and-centres/department-of-international-business-communication/centre-global-english-business-communication>

- Gleitman, Lila & Anna Papafragou (2013). 'Relations between language and thought'. I Daniel Reisberg (red.), *Handbook of Cognitive Psychology*. New York: Oxford University Press. 504–523.
- Gumperz, John & Stephen C. Levinson (red.) (1996). *Rethinking Linguistic Relativity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harley, Trevor A. (2008). *Psychology of Language. Form Data to Theory* (3. udg.). Hove: Psychology Press.
- Ibarretxe-Antuñano, Iraide & Luna Filipović (2013). 'Lexicalisation patterns and translation'. I Ana Rojo & Iraide Ibarretxe-Antuñano (red.), *Cognitive Linguistics and Translation: Advances in Some Theoretical Models and Applications*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter. 251–281.
- Jakobson, Roman (1959). 'On linguistic aspects of translation'. I Reuben Arthur Brower (red.), *On Translation. Harvard Studies in Comparative Literature*. Cambridge, MA: Harvard University Press. 232–239.
- Kay, Paul & Terry Regier (2006). 'Language, thought and color: Recent developments'. *Trends in Cognitive Sciences*, 10: 51–54.
- Korzen, Iørn & Lita Lundquist (reds.) (2004). *Sprogtypologi og oversættelse: Endocentriske og exocentriske sprog* (2. udg.). København: Samfundslitteratur.
- Legrand, Pierre (1997). 'The impossibility of legal transplants'. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 4: 111–124.
- Mora Gutiérrez, Juan Pablo (2001). 'Directed motion in English and Spanish'. *Estudios de Lingüística Española*, 11.
- Pinxten, R. (red.) (1976). *Universalism versus Relativism in Language and Thought*. The Hague: Mouton & Co.
- Regier, Terry, Paul Kay, Aubrey L. Gilbert & Richard B. Ivry (2010). 'Language and thought: Which side are you on, anyway?' I Barbara C. Malt & Phillip Wolff (red.), *Words and the Mind: How words capture human experience*. Oxford: Oxford University Press. 165-182.
- Slobin, Dan I. (1996). 'From “thought and language” to “thinking for speaking”'. I John J. Gumperz & Stephen C. Levinson (red.), *Rethinking Linguistic Relativity*. Cambridge: Cambridge University Press. 70–96.
- Slobin, Dan I. (2004). 'The many ways to search for a frog: Linguistic typology and the expression of motion events'. I Sven Strömquist & Ludo Th Verhoeven (red.), *Relating Events in Narrative: Typological Contextual Perspectives*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. 219-257.
- Smith, Viktor (2007). 'Linguistic diversity versus legal unity in Europe: Getting beyond the chicken-and-egg discussions'. *The Journal of Comparative Law*, 2(1): 120-136.
- Smith, Viktor (2005). 'Modeling the semantics of relocation. For SugarTexts and beyond'. I Bodil Nistrup Madsen & Hanne Erdman Thomsen (red.), *Terminology and Content Development*. Copenhagen: Litera. 226-236.
- Talmy, Leonard (2000). *Towards a Cognitive Semantics: Volume 2: Typology and Process in Concept Structuring*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Wierzbicka, Anna (2006). 'The semantics of colour: A new paradigm'. I Carole P. Biggam & Christian Kay (red.), *Progress in Colour Studies: Volume I. Language and Culture*. Philadelphia: John Benjamins. 1-24.
- Wierzbicka, Anna (1997). *Understanding Cultures Through Their Key Words*. Oxford: Oxford University Press.

Når danske myndigheder taler forskelligt dansk: Begrebsafklaring med terminologiske ontologier

Bodil Nistrup Madsen, Copenhagen Business School
Hanne Erdman Thomsen, Copenhagen Business School

Abstract: Terminological Ontology combines traditional terminology work with typed feature structures, thus providing a systematic and controlled method for concept clarification and definition writing. Terminological ontologies include a formalization of the inheritance of characteristics and a number of constraints which help experts formulate consistent intensional definitions. In this paper we illustrate the usefulness of Terminological Ontology with several examples from a scenario where various Danish authorities need to exchange digitized information. The authorities involved include units under the Ministry of Justice (the Prison and Probation Service, the Police, the Prosecution Service in Denmark, and the Danish Court Administration), the National Board of Social Services, and the Danish Agency for Digitisation. The examples evolve around the central concept of ‘case’, and show how concept clarification and harmonization is necessary in order to enable a seamless exchange of digitized information between these authorities, and in essence, between organizations in general. On this basis, it is concluded that there is a need for a shared, cross-ministerial concept and knowledge database with appointed terminologists to collaborate with and coordinate contributions from the interested parties in ministries, public agencies and other authorities.

Keywords: Terminologi, terminologiharmonisering, begrebsafklaring, begrebssystem, ontologi, termbase, vidensbase, national termbank.

1. Introduktion

Hvornår er en sag en *sag*? Det er en række danske myndigheder ikke altid enige om. Selv inden for samme sprogområde kan folk, der kommer fra forskellige kulturer og faglige domæner, operere med vidt forskellige begrebsverdener. De taler med andre ord *ikke* ’samme sprog’. Artiklen giver en række autentiske eksempler på dette og viser, hvordan man gennem systematisk begrebsafklaring vha. såkaldte terminologiske ontologier kan bygge bro mellem forskellige begrebsverdener. De basale principper for terminologiske ontologier omtales i afsnit 2.

Eksemplerne stammer dels fra et samarbejde mellem fire myndigheder under Justitsministeriet: *Kriminalforsorgen*, *anklagemyndigheden*, *domstolene* og *Politiet*, som havde til formål at udvikle et fælles format til udveksling af digitale informationer (Hoffmann et al. 2012), dels fra det begrebsafklaringsarbejde, som udføres af hhv. *Digitaliseringsstyrelsen* (tidligere IT- og Telestyrelsen) og *Socialstyrelsen*. Arbejdet med begrebsafklaring i Justitsministeriets fire institutioner blev baseret på et arbejde, der oprindeligt var blevet påbegyndt i Kriminalforsorgen, som også internt havde oplevet problemer med at blive enige om betydningen af en række centrale begreber.

Samarbejdet mellem de fire myndigheder under Justitsministeriet afslørede, at der i mange tilfælde eksisterede vidt forskellige opfattelser af centrale begreber vedrørende *sag* og *sagsdokumenter*, hvilket ville have givet problemer i forbindelse med udarbejdelsen af et fælles udvekslingsformat. Digitaliseringsstyrelsen og Socialstyrelsen har også arbejdet med at fastlægge definitioner af *sag* og relaterede begreber. Eksemplerne i denne artikel viser med al tydelighed, at der er behov for fællesoffentlig begrebsafklaring.

De omtalte myndigheder er alle medlemmer af Forum for Videnmodellering i Offentligt Regi, FORVIR, jf. <http://blog.cbs.dk/forvir/>, som bl.a. arbejder på at fastlægge en række fællesoffentlige begreber. Inden for rammerne af FORVIR er der udarbejdet en topontologi¹ for generelle begreber,

---

1 Topontologien kan tilgås på <http://forvir.item.dk> (login og password: FORVIR).

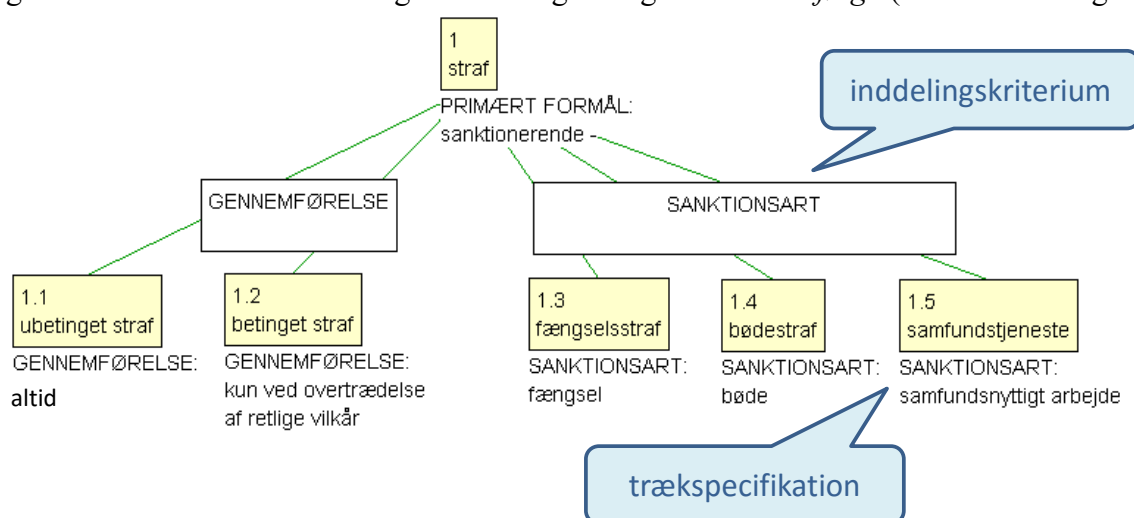
som for eksempel *aktivitet*, *hændelse*, *proces*, *redskab*, *aktør* og *information*. Topontologien beskrives kort i afsnit 2. Som det vil fremgå nedenfor, er der imidlertid et stort behov for at udvide dette arbejde til at omfatte mere specifikke, tværoffentlige begreber.

2. Begrebsafklaring vha. terminologiske ontologier

2.1. Basale principper for terminologiske ontologier

Til arbejdet i Kriminalforsorgen blev der nedsat en række arbejdsgrupper med deltagere fra forskellige afdelinger og medarbejdere fra DANTERMcentret, Copenhagen Business School, og indledningsvist blev der udarbejdet en terminologisk ontologi *Retsfølge* med informationer om forskellige straf typer, som fungerede som model for arbejdsgrupperne (Kriminalforsorgen n.d.). Et udsnit er vist i diagrammet i Figur 1. Vi vil anvende dette til at illustrere nogle af de basale principper for terminologiske ontologier.

Figur 1: Udsnit af den terminologiske ontologi i diagrammet *Retsfølge* (Kriminalforsorgen n.d.)

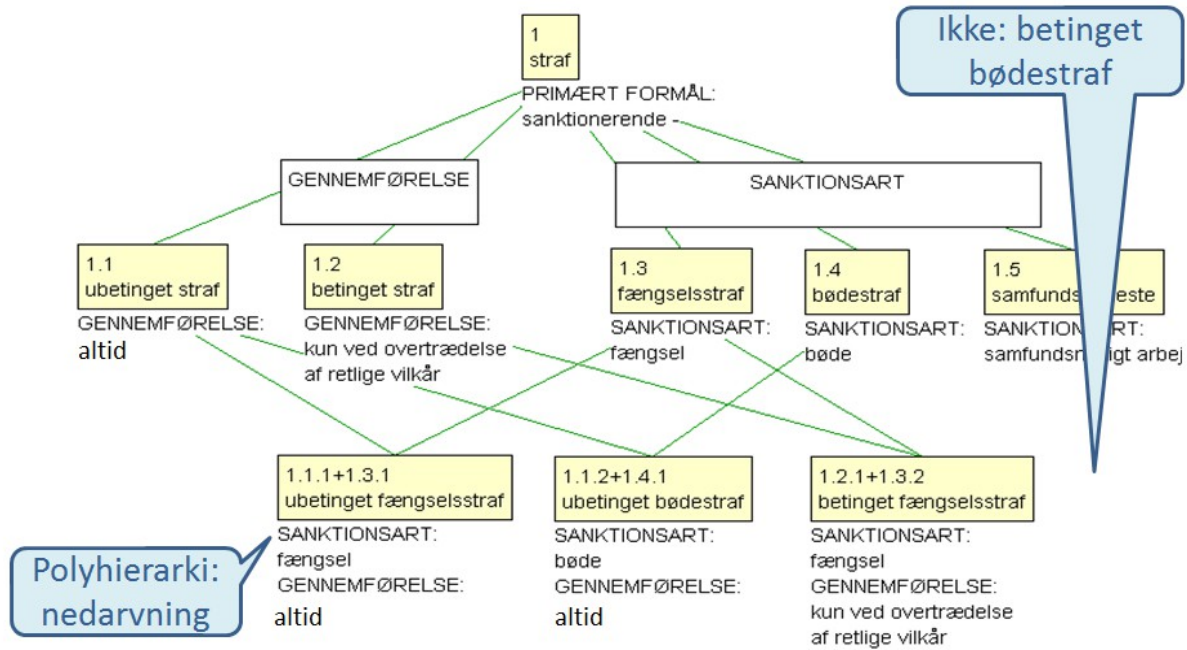

Principperne for terminologiske ontologier er baseret på principperne for terminologiske begrebssystemer, jf. ISO 704 (2009), og er udviklet af en gruppe forskere ved Copenhagen Business School (Madsen et al. 2004, Madsen & Thomsen, 2006, 2009, 2015a). I terminologiske ontologier er begrebernes karakteristiske træk anført i form af formelle trækspecifikationer (Madsen 1998: 339-348; Thomsen 1997: 21-36; Thomsen 1998: 349-359), svarende til attribut-værdi-par i “Typed Feature Theory” (Carpenter 1992). Dette er illustreret i Figur 1, hvor de farvede bokse repræsenterer begreber, og de karakteristiske træk er vist under begreberne. De grønne linjer mellem begreberne repræsenterer typerelationer. Andre relationsarter kan anvendes og vises ved hjælp af andre linjetyper. De hvide bokse med store bogstaver repræsenterer inddelingskriterier. I det følgende introduceres de vigtigste principper.

Ifølge terminologisk teori (ISO 704 2009, Madsen 1999, m.fl.) nedarves et karakteristisk træk til dets underbegreber, og det samme er tilfældet med trækspecifikationer i Carpenters (1992) teori, så princippet om nedarvning af karakteristiske træk realiseres uden videre ved at anvende “Typed Feature Theory”. Nedarvning er ikke vist i Figur 1, men ses i Figur 2, hvor for eksempel underbegrebet *ubetinget fængselsstraf* arver trækket *SANKTIONSART: fængsel* fra overbegrebet *fængselsstraf* og trækket *GENNEMFØRELSE: altid* fra overbegrebet *ubetinget straf*. Et andet princip er, at et overbegreb kan have mere end et underbegreb. Dette omtales som polyhierarki og vises i den terminologiske ontologi i Figur 2, som også illustrerer, at ikke alle begreber under de to inddelingskriterier *GENNEMFØRELSE* og *SANKTIONSART* kombineres i det danske retssystem.

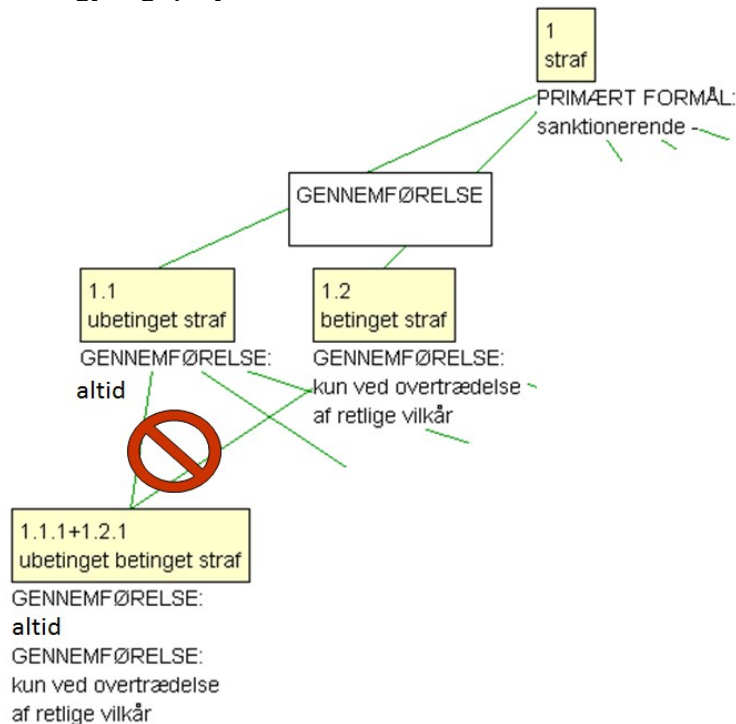
For eksempel eksisterer begrebet *betinget bødestraf* ikke.

Figur 2: Polyhierarki med mere viden om straff typer

For at undgå konflikt siger et tredje princip, at en attribut på et begreb kun kan have én værdi. I Figur 3 illustreres et ugyldigt polyhierarki, med et fiktivt begreb *ubetinget betinget straf*, hvor attributten *GENNEMFØRELSE* har to værdier.

Figur 3: Ugyldigt polyhierarki med konflikt mellem attributværdier

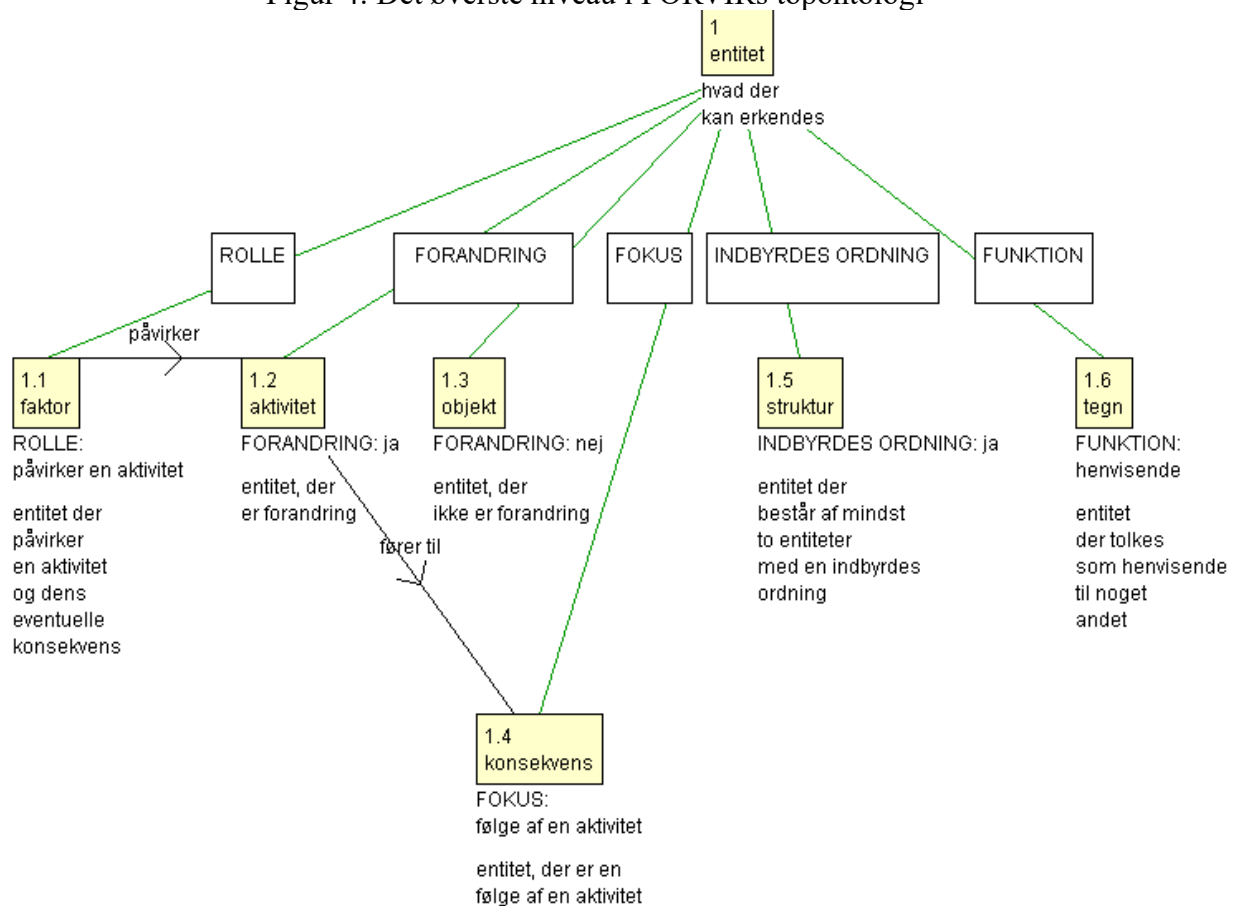

På basis af terminologiske ontologier er det nemt at udarbejde intensionale definitioner, dvs. definitioner, hvor der først anføres nærmeste overbegreb og dernæst det træk, som adskiller et begreb fra dets sideordnede begreber. Den intensionale definition tilskrives den græske filosof Aristoteles (384 – 322 f.v.t), den anbefales af både leksikografer og terminologer og er foreskrevet i internationale standarder, jf. ISO 704 (2009). I Thomsen (2016) gøres der nærmere rede for sammenhængen mellem terminologiske ontologier og intensionale definitioner, og det illustreres hvordan terminologiske ontologier er et godt grundlag for at udfærdige korte, klare og konsistente definitioner, som for eksempel definitionen af betinget straf: ”straf der kun skal gennemføres hvis retlige vilkår overtrædes” (Kriminalforsorgen n.d.).

2.2. FORVIRs topontologi

I afsnit 2.1 Basale principper vises nogle udsnit af terminologiske ontologier, hvori der udelukkende indgår typerelationer (grønne, skrå linjer), der danner hierarkier. I Figur 4 vises det øverste niveau i FORVIRs topontologi.

Figur 4: Det øverste niveau i FORVIRs topontologi

Her ses en anden relationsart, den associative, eksemplificeret ved hjælp af hhv. *påvirker* og *fører til*. En associativ relation repræsenteres af en sort linje med relationsnavn og en pil, der viser relationens retning.

Ved udarbejdelsen af topontologien blev der hentet inspiration i projektet Descriptive Ontology for Linguistic and Cognitive Engineering (DOLCE n.d.), især mht. inddelingen i hhv. *aktivitet* og *objekt*. I en kommentar i topontologibasen forklares denne inddeling nærmere: Udgangspunktet for definitionerne er, at *aktivitet* er ”noget der sker” og *objekt* er ”noget der er”.

Aktivitet er defineret med inspiration fra begrebet *perdurant*:

Also known as occurrent, accident or happening. Perdurants are those entities for which only a part exists if we look at them at any given snapshot in time. When we freeze time we can only see a part of the perdurant. Perdurants are often what we know as processes, for example 'running'.

Definitionen af *objekt* er inspireret af forklaringen af begrebet *endurant*:

Also known as continuant, or in some cases 'substance'. Endurants are those entities that can be observed/perceived as a complete concept, at no matter which given snapshot of time. Were we to freeze time we would still be able to perceive/conceive the entire endurant. Examples are material objects, such as an apple or a human, and abstract 'fiat' objects, such as an organisation or the border of a country.

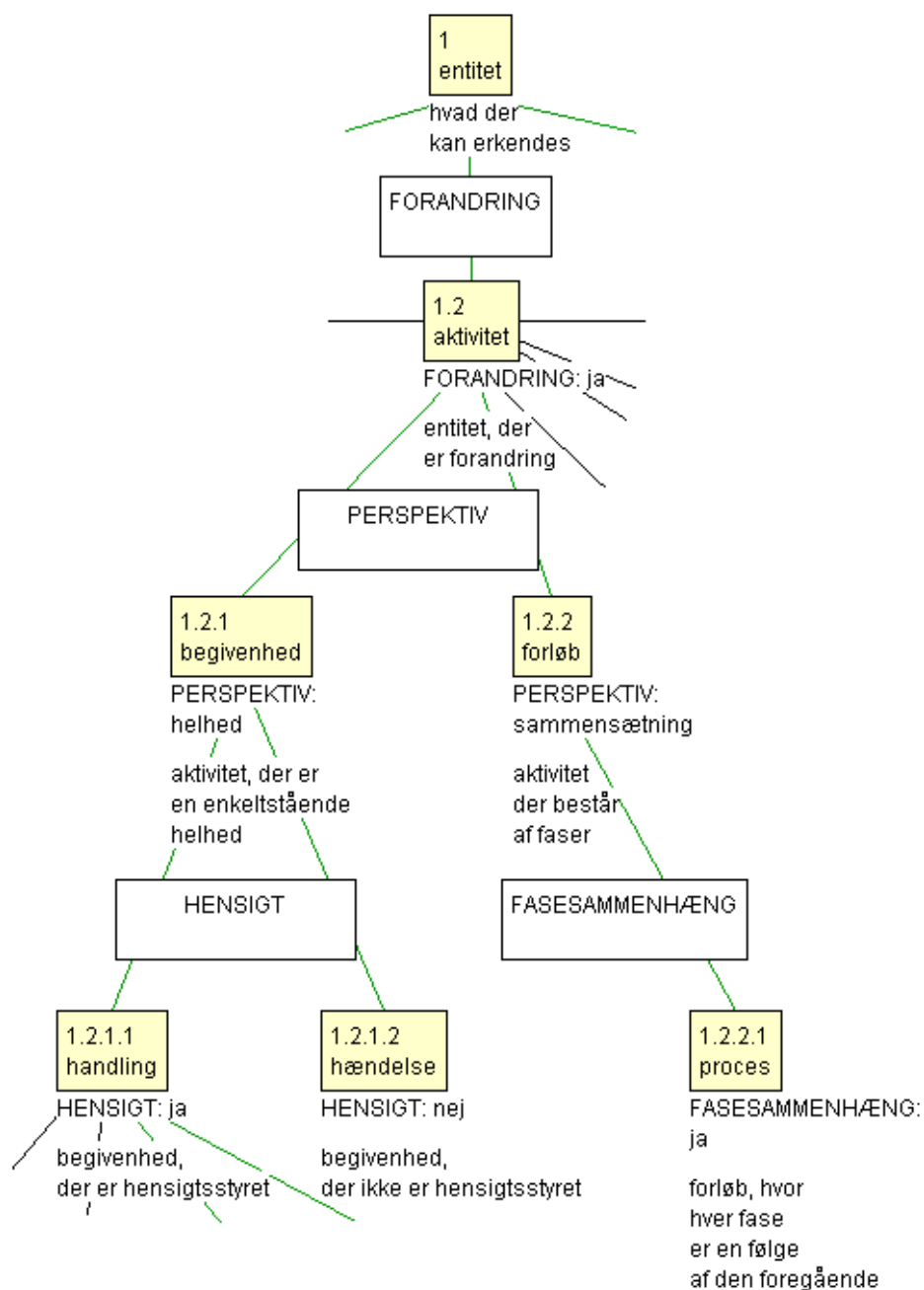
I Figur 5 vises et udsnit af topontologien med forskellige underbegreber til begrebet *aktivitet*. Det er svært at give en præcis faglig definition af disse begreber, da udtrykkene også bruges i almindeligt sprog. Men det bemærkes, at begreberne i denne sammenhæng betragtes som generelle, tværoffentlige begreber, hvis definitioner ikke altid svarer til almensprogets, som ofte er mere upræcise. Man kan i visse tilfælde ligefrem tale om homografer, dvs. udtryk som skrives ens, men har forskellige betydninger. I topontologien defineres *begivenhed* som: "aktivitet, der er en enkeltstående helhed", mens et *forløb* defineres som "aktivitet der består af faser". Den Danske Ordbog, som giver almensproglige definitioner, har følgende definition af *begivenhed*: "noget der sker eller finder sted, især noget vigtigt eller bemærkelsesværdigt". Den almensproglige betydning fokuserer ikke på perspektivet "helhed" (i modsætning til "sammensætning") og afviger altså i dette tilfælde fra den tværoffentlige.

De generelle, tværoffentlige begreber anvendes ofte, når forskellige arbejdsgrupper i de danske myndigheder udarbejder definitioner af mere specifikke begreber, og det er derfor vigtigt, at der er enighed om dem. For eksempel er det vigtigt at være opmærksom på forskellen mellem *handling* og *hændelse*, som begge er en type *begivenhed*, og som adskilles med hensyn til, om *begivenheden* er hensigtsstyret eller ej.

3. Begrebsafklaring i Justitsministeriets institutioner – begrebet *stævning*

Formålet med begrebsafklaringen i Justitsministeriet (Hoffmann et al. 2012) er "primært at forstå de centrale fælles begreber i de 4 myndigheder, synliggøre denne forståelse for alle (herunder it-leverandører) og dermed danne grundlaget for en fælles begrebskultur, entydighed ved dataudveksling og bedre datakvalitet" (Justitsministeriet n.d.). I forbindelse med udveksling af informationer mellem Justitsministeriets institutioner (Politiet, anklagemyndigheden, domstolene og Kriminalforsorgen) er der ca. 75 centrale begreber vedrørende *sager* og ca. 80 centrale begreber vedrørende *sagsdokumenter*. Et af dem er *stævning*, som vi vil bruge som eksempel i det følgende. I Figur 6 vises de forskellige opfattelser af *stævning* hos Politiet, anklagemyndigheden og domstolene.

Figur 5: Udsnit af FORVIRs topontologi – *aktivitet* og underbegreber

For det første ses det i Figur 6, at der er anvendt forskellige overbegreber: *henvisning*, *sagsdokument* og *indkaldelse*. *Stævning* har to betydninger, dels handlingen at stævne nogen, dels det dokument, som anvendes i forbindelse med denne handling. Ved fastlæggelse af de forskellige sagsdokumenter er det den sidste, der er den relevante, jf. anklagemyndighedens oprindelige definition. Af den fælles terminologiske ontologi, der er udarbejdet efter drøftelser mellem Justitsministeriets fire institutioner, fremgår det, at der er der ni forskellige hovedtyper af sagsdokumenter: *begærings-*, *erklærings-*, *hørings-*, *anmeldelses-*, *indkaldelses-*, *meddelelses-*, *efterforsknings-*, *sagsfremstillings-* og *retsafgørelsesdokument* (Justitsministeriet n.d.). En stævning er et *indkaldelsesdokument*, jf. Figur 7, som viser et udsnit af Justitsministeriets terminologiske

ontologi i diagrammet *JM-Sagsdokumenter der udveksles mellem Justitsministeriets myndigheder*². Begrebet *indkaldelsesdokument* er derfor det nærmeste overbegreb, som bør indlede definitionen af *stævning*, hvilket ikke er tilfældet i nogen af definitionerne i Figur 6. Et *indkaldelsesdokument* defineres i det fælles diagram i Figur 7 som et ”sagsdokument med besked om at give møde på et angivet sted og et angivet tidspunkt” (Justitsministeriet n.d.). Bemærk at den røde, knækkede linje repræsenterer en del-helhedsrelation mellem *sagsdokument* og *fysisk sag*.

Figur 6: Forskellige definitioner af begrebet *stævning*
(ikke publiceret arbejdsmateriale)

- Politiets oprindelige definition:
henvisning til anklageskrift
- Anklagemyndighedens oprindelige definition:
sagsdokument hvorved anklagemyndigheden
indkalder tiltalte til hovedforhandling
- Domstolenes oprindelige definition:
Anklagemyndighedens indkaldelse af tiltalte til
retsmøde

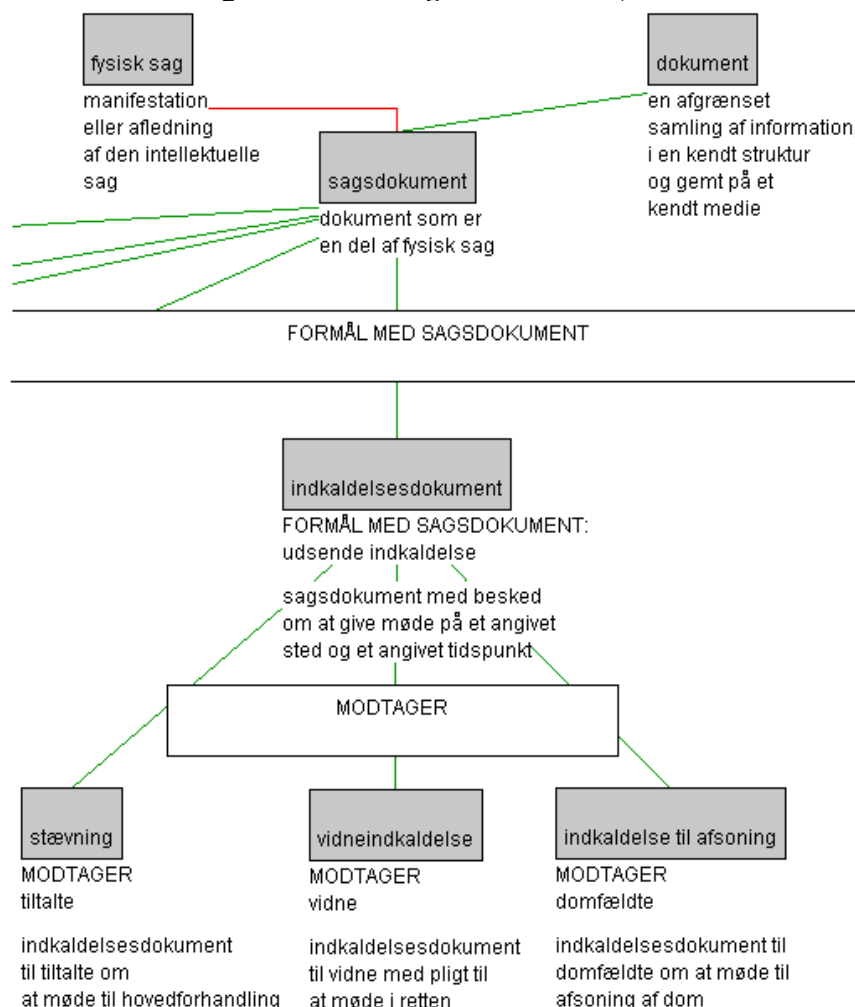
For det andet er der ikke enighed om det adskillende karakteristiske træk. Ved analyse af begreber kan man ofte identificere flere karakteristiske træk. I terminologiske ontologier udpeges ét adskillende træk, som skal indgå i definitionen, mens de øvrige træk er supplerende, og for eksempel kan medtages i en kommentar til begrebet.

Politiets definition adskiller sig fra de to øvrige ved at omtale begrebet *anklageskrift*. Et *anklageskrift* er ifølge Justitsministeriets diagram *JM-Sagsdokumenter* et ”sagsfremstillingsdokument med beskrivelse af tiltaleforhold” (Justitsministeriet n.d.). Et *sagsfremstillingsdokument* er et ”sagsdokument der indeholder kortfattet redegørelse for sagens faktiske omstændigheder” (Justitsministeriet n.d.). Det er rigtigt, at en *stævning* henviser til et *anklageskrift*, men det primære formål med en *stævning* er at indkalde tiltalte. At der henvises til *anklageskriftet* er således et supplerende træk, som ikke skal indgå i definitionen. Dette er klart i tilfældet her, men det er ikke altid indlysende, hvilket træk der er det adskillende.

Både anklagemyndighedens og domstolenes definitioner indeholder trækket: *indkalde tiltalte*, men til hhv. *hovedforhandling* og *retsmøde*. Ifølge Den Store Danske (n.d.) er *hovedforhandling* ”den afsluttende del af en retssags behandling ved domstolene, hvorefter der afsiges dom; indtil 1.1.2007 benævnt domsforhandling”, mens *retsmøde* er ”ethvert møde for en dommer i forbindelse med sagers efterforskning, forberedelse, domsforhandling, domsafsigelse mv.” Ved hjælp af en *stævning* indkaldes der ikke nødvendigvis til den afsluttende behandling, så *retsmøde* er mere korrekt, jf. domstolenes oprindelige definition. Dette underbygges af Retsplejeloven (Justitsministeriet 2014), §348: ”Sag anlægges ved indlevering af *stævning* til retten” samt af definitionen i Den Danske Ordbog betydning 2: ”indkalde eller få indkaldt nogen til at møde for retten som sagsøgt”. Retsplejeloven indeholder ikke en egentlig definition af *stævning* ud over den, som kan udledes af §348.

² I det følgende omtalt som *JM-Sagsdokumenter*.

Figur 7: Udsnit af diagrammet *JM-Sagsdokumenter* (Justitsministeriet n.d.)

I diagrammet *JM-Sagsdokumenter*, jf. Figur 7, findes den definition af *stævning*, som de fire institutioner blev enige om: ”indkaldelsesdokument til tiltalte om at møde til hovedforhandling” (Justitsministeriet n.d.). Som anført ovenfor er denne definition dog for snæver, da en stævning ikke blot anvendes til at indkalde til hovedforhandling, og Den Store Danske (n.d.) har da også følgende definition af *stævning*: ”formel indkaldelse til at møde i retten”.

Det kan altså konstateres, at Politiet, anklagemyndigheden og domstolene havde forskellige opfattelser af begrebet *stævning*, hvilket kunne give problemer i forbindelse med deres udarbejdelse og anvendelse af et fælles format for udveksling af data. Herudover er det adskillende træk i den definition, der blev opnået enighed om, for snævert, hvilket kan give anledning til misforståelser. På basis af overvejelserne ovenfor foreslås følgende definition af *stævning*: *indkaldelsesdokument der indeholder en formel indkaldelse af tiltalte til retsmøde*.

4. Behov for fællesoffentlig begrebsafklaring

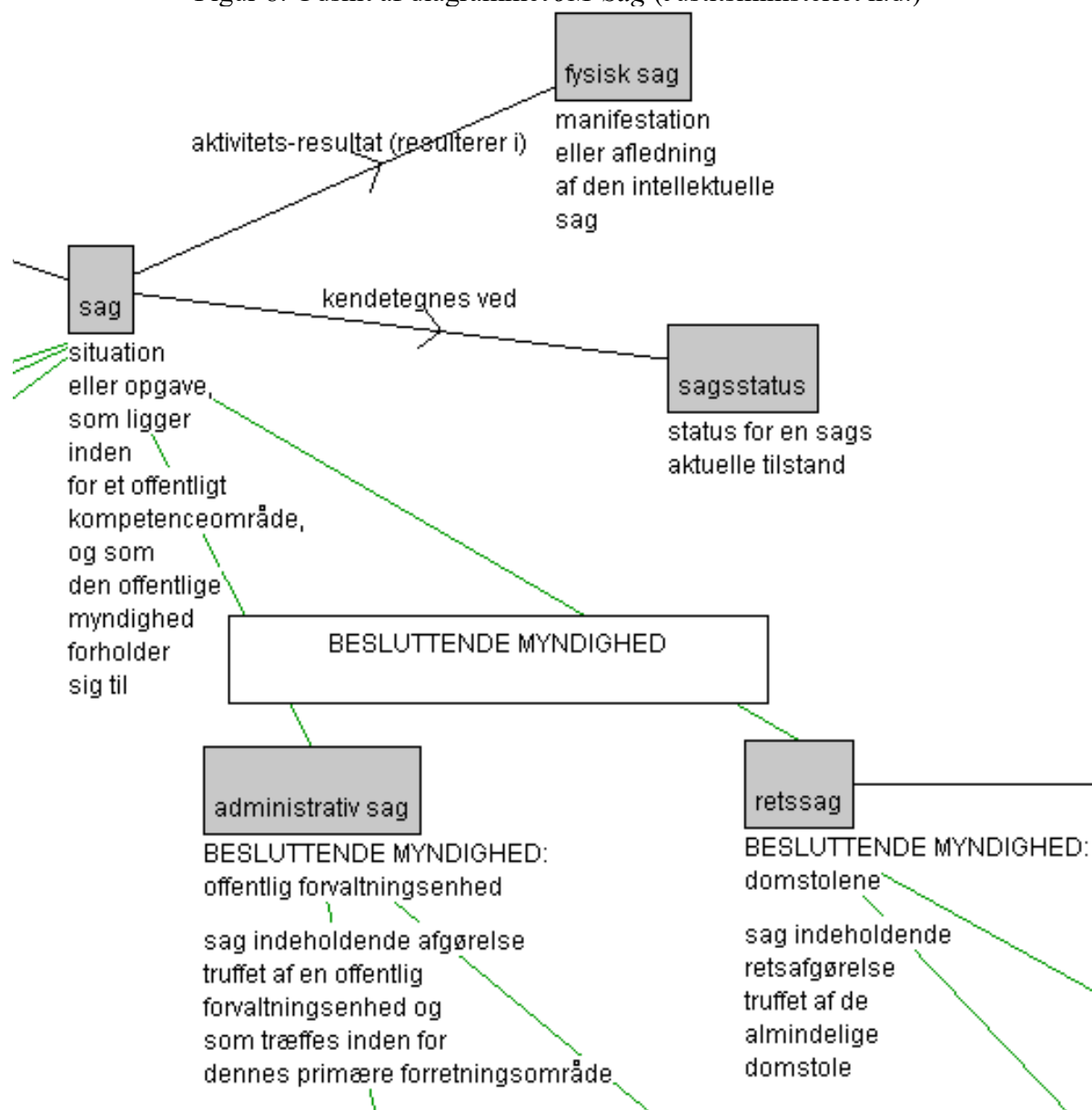
4.1. Begreberne *sag*, *administrativ sag* og *myndighedssag*

Mange myndigheder har arbejdet med at fastlægge en definition af begrebet *sag*. Det gælder for eksempel Justitsministeriets ovennævnte institutioner samt Socialstyrelsen og Digitaliseringsstyrelsen (tidligere IT- og Telestyrelsen). I Figur 8 vises et udsnit af Justitsministeriets diagram *JM-Sag* (Justitsministeriet n.d.). Det ses her, at der skelnes mellem begreberne *sag* (som i artiklen i begrebsbasen har synonymet *intellektuel sag* jf. Figur 9) og *fysisk*

sag.

I definitionen af *sag* er der anført to overbegreber: *situation eller opgave*, hvilket er uheldigt, da det er upræcist. Det er dog vanskeligt at finde et passende overbegreb til *sag*, hvilket også ses, hvis man slår op på artiklen *sag* i Den Danske Ordbog (n.d.), hvor man finder definitionen, som er vist i Figur 10, og som indledes med ”helhed af faktorer og omstændigheder der knytter sig til en hændelse, en situation eller et forløb”. Det, der beskriver en *sag* i resten af definitionen, favner ligeledes meget bredt. I Den Danske Ordbog findes endvidere en underbetydning 1d. med definitionen: ”(de samlede) dokumenter, breve m.m. vedr. et bestemt, ofte juridisk eller administrativt forhold.” Denne svarer til *fysisk sag* i Justitsministeriets diagram *JM-Sag*.

Figur 8: Udsnit af diagrammet *JM-Sag* (Justitsministeriet n.d.)

Figur 9: Artikel med synonymet *intellektuel sag* (Justitsministeriet n.d.)

Danish: **sag**

Danish: **intellektuel sag**

General definition: situation eller opgave, som ligger inden for et offentligt kompetenceområde, og som den offentlige myndighed forholder sig til

Figur 10: Definition af *sag* i Den Danske Ordbog (n.d.)Du er her: [Forside](#) / [Den Danske Ordbog](#) / [Ordbog](#)Vis forkortet **sag** substantiv, fælleskønVis overblik

BØJNING -en, -er, -erne

UDTALE ['sæʔ'] OPRINDELSE oldnordisk *sök*, oldengelsk *sacu* 'strid, proces'

Betydninger

1. helhed af faktorer og omstændigheder der knytter sig til en hændelse, en situation eller et forløb, og som nogen forholder sig til og tænker over, typisk for at nå frem til et bestemt resultat eller løsningen på et problem

SE OGSÅ [forhold](#) | [anliggende](#) | [affære](#)

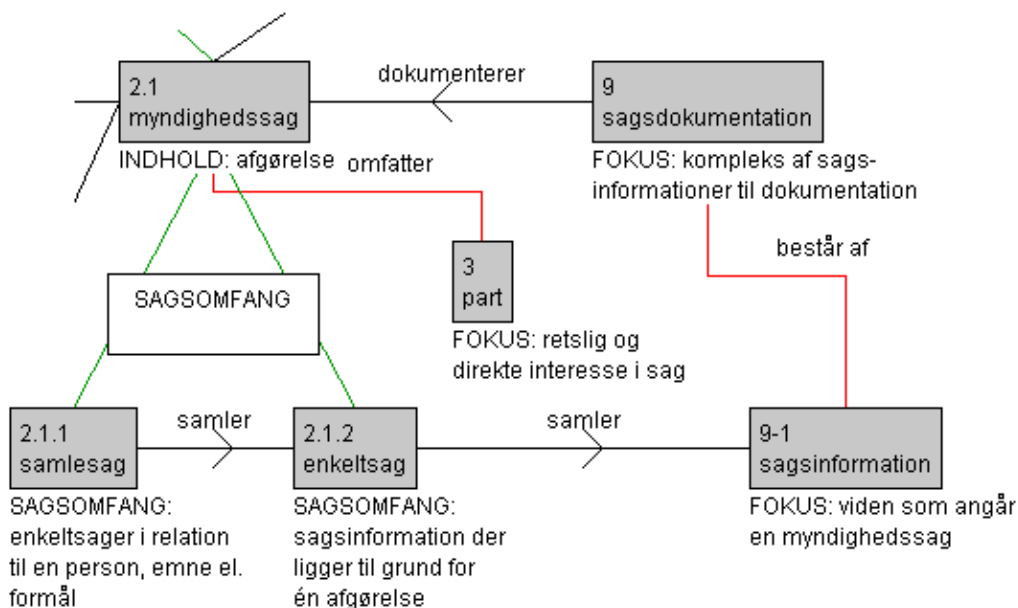
Justitsministeriets definition af *sag* er, som det fremgår af Figur 8: ”situation eller opgave, som ligger inden for et offentligt kompetenceområde, og som den offentlige myndighed forholder sig til.” Her er begrebet *sag* indsnævret vha. trækkene ”ligger inden for et offentligt kompetenceområde” og ”som den offentlige myndighed forholder sig til” (Justitsministeriet n.d.).

I Socialstyrelsen (n.d.) findes følgende definition af *sag*: ”situation eller opgave, som ligger inden for en offentlig forvaltningsenheds kompetenceområde, og som den offentlige forvaltningsenhed forholder sig til”. I Socialstyrelsens definition er begrebet *sag* altså indsnævret til en *forvaltningssag*, hvilket også er anført som synonym til *sag* i begrebsdatabasen. Det vil altså sige, at Justitsministeriets og Socialstyrelsens definitioner af *sag* adskiller sig mht. aktøren: *offentlig myndighed* eller *offentlig forvaltningsenhed*. Læseren kan således ikke afgøre, om definitionerne er ens, uden at undersøge om *offentlig myndighed* og *offentlig forvaltningsenhed* er det samme. Ser man i Socialstyrelsen (n.d.) er *offentlig myndighed* og *offentlig forvaltningsenhed* to forskellige begreber, og i Justitsministeriet (n.d.) findes ingen af termene (vi begrænser os her til myndighedernes definitioner).

I Socialstyrelsen (n.d.) findes *myndighedssag* som underbegreb til *sag* og med definitionen ”sag, hvori der træffes en afgørelse”, se også Figur 11. I Justitsministeriets diagram findes underbegrebet *administrativ sag*, jf. Figur 8, med definitionen: ”sag indeholdende afgørelse truffet af en offentlig forvaltningsenhed og som træffes inden for dennes primære forretningsområde” (Justitsministeriet n.d.). Det er således uklart, hvilket af Socialstyrelsens to begreber *sag/forvaltningssag* eller *myndighedssag* Justitsministeriets begreb *administrativ sag* svarer til, da

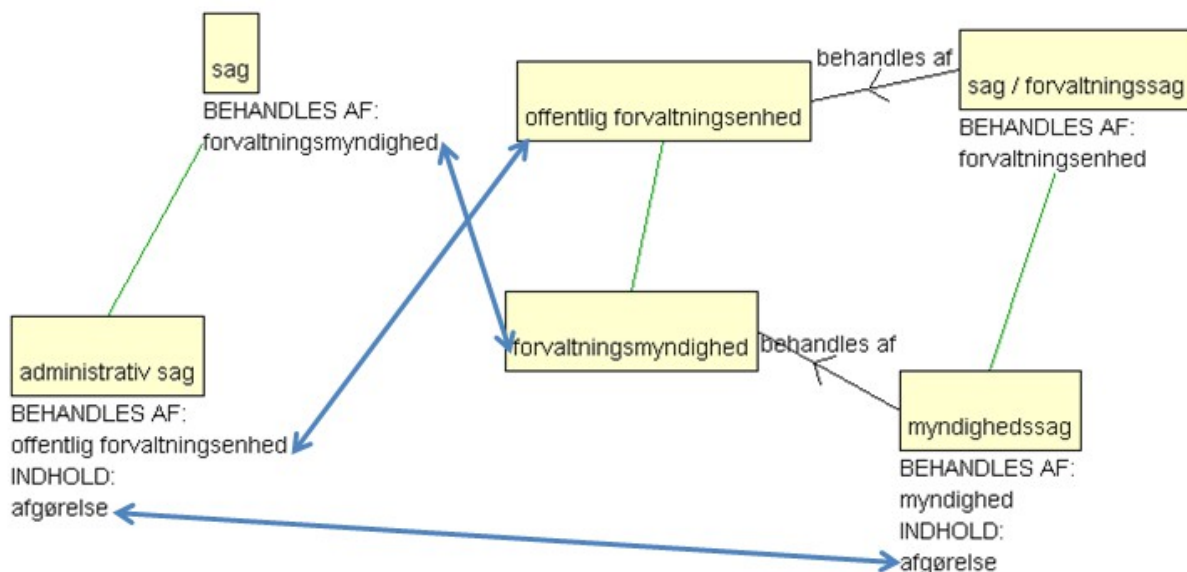
det på den ene side indeholder en afgørelse, men på den anden side behandles af en offentlig forvaltningsenhed.

Figur 11: Udsnit af diagrammet *Forvaltningsbegreber* (Socialstyrelsen n.d.)

I Figur 12 vises til venstre de to begreber fra Justitsministeriet (n.d.) og til højre fire begreber fra Socialstyrelsen (n.d.), idet nogle træk er hentet ud af definitionerne i de to baser. Figuren illustrerer begrebsforvirringen, og det er tydeligt, at der er behov for afstemning af definitionerne i de to myndigheders begrebsbaser. Dette arbejde kunne foregå inden for rammerne af Forum for Videnmodellering i Offentligt Regi, FORVIR, jf. <http://blog.cbs.dk/forvir/>, hvor de omtalte myndigheder er medlemmer.

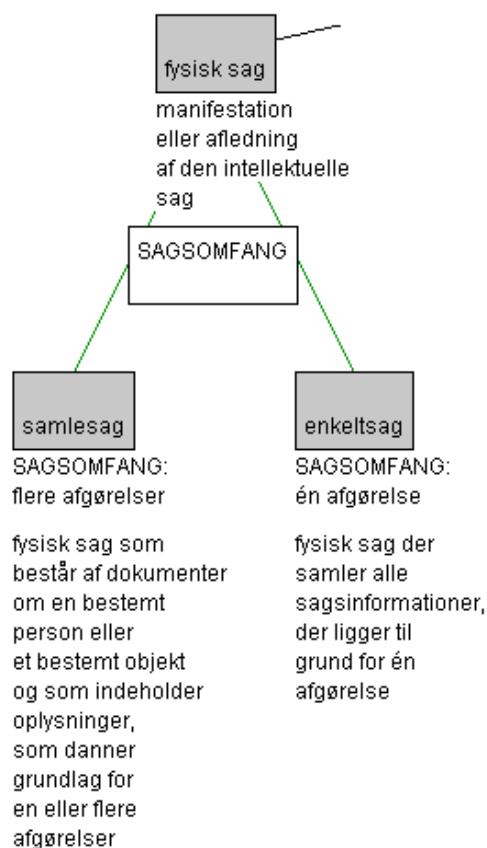
Figur 12: Sammenstilling af begreber fra Justitsministeriet (n.d.) og Socialstyrelsen (n.d.).

Figur 13: To artikler med definitioner og synonym fra diagrammet *JM-Fysisk sag* (Justitsministeriet n.d.)

Dansk:	samlesag
Dansk:	dossiersag
Generel definition: fysisk sag som består af dokumenter om en bestemt person eller et bestemt objekt og som indeholder oplysninger, som danner grundlag for en eller flere afgørelser	
Dansk:	enkeltsag
Generel definition: fysisk sag der samler alle sagsinformationer, der ligger til grund for én afgørelse	

Figur 14: Begreberne *samlesag* og *enkeltsag* i diagrammet *JM-Fysisk sag* (Justitsministeriet n.d.)

4.2. Begreberne *samlesag* og *enkeltsag*

IT- og Telestyrelsen (2008) har følgende forklaring af *sag*: ”En sag samler forskellige oplysninger og dokumenter, der vedrører et bestemt formål. Begrebet kan sammenlignes med et fysisk omslag.” Der er altså her tale om *fysisk sag*, hvis vi sammenligner med Justitsministeriets definition af dette

begreb. Der er ikke tale om en intensional definition med nærmeste overbegreb og adskillende træk, men en forklarende tekst.

I IT- og Telestyrelsen (2008) findes flere typer sager med følgende forklaringer: "... enkeltsag (de oplysninger, der ligger til grund for en afgørelse), dossiersag (en sag om en bestemt person eller objekt), samlesag (oplysninger om et bestemt emne) ...". Begreberne *samlesag* og *enkeltsag* findes også i Justitsministeriets diagram *JM-Fysisk sag* som underbegreber til *fysisk sag*, men *dossiersag* er synonym til *samlesag*, jf. Figur 13 og 14. På basis af definitionerne kan trækspecifikationerne ændres til:

samlesag

RELATERET TIL: en bestemt entitet

INDHOLD: oplysninger som danner grundlag for afgørelser

ANTAL AFGØRELSER: en eller flere

enkeltsag

INDHOLD: oplysninger som danner grundlag for afgørelser

ANTAL AFGØRELSER: én

Både *samlesag* og *enkeltsag* har trækket *INDHOLD: oplysninger, som danner grundlag for afgørelser*, og dette træk bør derfor flyttes til overbegrebet *sag*.

I Socialstyrelsen (n.d.) findes ligeledes to begreber *samlesag* og *enkeltsag* som underbegreber til *myndighedssag*, jf. Figur 15 og 16.

Figur 15: Artikler med definitioner (Socialstyrelsen n.d.)

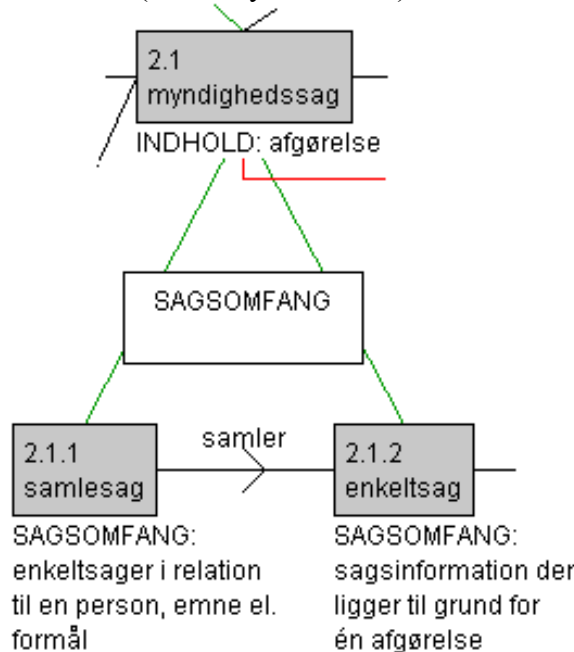

I Socialstyrelsens definitioner er der for *samlesag* fokuseret på, at sagen indeholder enkeltsager, der er relateret til en bestemt entitet (person, emne eller formål), medens der i definitionen af *enkeltsag* er fokuseret på, at den indeholder alle sagsinformationer, der ligger til grund for én afgørelse. Men da *samlesagen* indeholder enkeltsager, må den også indeholde oplysninger, som ligger til grund for flere afgørelser.

I Justitsministeriets definition af *samlesag* er der to træk: sagen indeholder dokumenter relateret til en bestemt entitet (person eller objekt), og den indeholder oplysninger, som danner grundlag for en eller flere afgørelser.

Der er altså igen her forskelle i formuleringerne af definitionerne. Formuleringerne er ikke klare. Baseret på Socialstyrelsens definition finder vi, at det der adskiller *enkeltsag* og *samlesag* er, om sagsinformationerne danner grundlag for en eller flere afgørelser, og det er det, der skal anføres som adskillende træk og danne grundlag for definitionen.

Figur 16: Begreberne *samlesag* og *enkeltsag*
(Socialstyrelsen n.d.)

I Digitaliseringsstyrelsen (2013) findes imidlertid ændrede definitioner af *enkeltsag* og *samlesag*:

Enkeltsag: En samling af sammenhørende dokumenter og øvrige sammenhørende oplysninger, der i sit hele anvendes til at dokumentere en arbejdsproces, typisk til administrative formål, herunder til at træffe afgørelser.

Samlesag: En samlesag består af dokumenter om en bestemt person eller et bestemt objekt som fx en person, et hus, en vej el.lign. En samlesag kan indeholde oplysninger, som danner grundlag for en eller flere afgørelser. Samlesag er synonym med dossiersag, men det er valgt i standarden at benytte begrebet³ 'samlesag'.

Samlesag har her samme forklaring som Justitsministeriets ovennævnte definition, svarende til trækspicifikationerne: *RELATERET TIL: en bestemt entitet* og *ANTAL AFGØRELSE: en eller flere*. Forklaringen af *enkeltsag* har ligesom Justitsministeriets definition kun trækket: *INDHOLD: oplysninger som danner grundlag for afgørelser*, men herudover et træk *FORMÅL* med værdien: *dokumentere en arbejdsproces*. Ovenfor så vi at trækket *INDHOLD* bør flyttes til overbegrebet (*fysisk sag*) og det samme er formentlig tilfældet med *FORMÅL*. *Enkeltsag* er således ikke adskilt fra sit overbegreb i Digitaliseringsstyrelsen (2013).

Eksemplet viser klart det store behov for fællesoffentlig begrebsafklaring.

5. En fællesoffentlig begrebsdatabase?

Begrebsafklaring er et ressourcekrævende arbejde. Flere myndigheder har ansat begrebsmedarbejdere, men det er svært at finde tid til en mere omfattende harmonisering og standardisering på tværs af myndighederne. Det ville derfor være en god idé, hvis der blev afsat

³ Her bør hellere anvendes 'betegnelsen'.

ressourcer til opbygning af en fællesoffentlig begrebsdatabase med et større antal begreber. En sådan begrebsdatabase ville ikke blot være til stor nytte for myndigheder, men også for borgerne i al almindelighed, som her ville kunne finde klare definitioner af de mange begreber, som bliver brugt på tværs af de forskellige områder for eksempel i forbindelse med opslag på borger.dk og diverse digitale selvbetjeningsløsninger eller ved direkte kommunikation mellem myndigheder og borgere.

Vi har tidligere (Madsen & Thomsen 2015b) beskrevet fordelene ved at have adgang til struktureret viden i form af terminologiske ontologier med præcise definitioner i stedet for at skulle læse de mange forskellige tekster med ustrukturerede informationer, som kan findes på nettet. Ofte må man læse længere tekster og sammenligne flere hjemmesider for at opnå en forståelse af det emne, der søges viden om, og ofte bliver man ledt på afveje af tvetydigheder.

Informationerne i en fællesoffentlig begrebsdatabase kan også indgå i en større terminologi- og vidensbank med begreber inden for mange, for eksempel tekniske og økonomiske, emneområder på både dansk og engelsk. Når man samler begreber fra mange fagområder, vil det samme udtryk optræde flere gange. Hvis et fagudtryk bruges med forskellig betydning inden for to forskellige fagområder, vil der være tale om to forskellige begreber med homografe termudtryk, og begge vil blive vist ved søgning.

For at drive og udvikle en sådan terminologi- og vidensbank er der brug for en organisation med fastansatte begrebsmedarbejdere, som kan være drivkraft i udarbejdelse af terminologiske ontologier med tilhørende definitioner, og som kan samarbejde med fageksperter inden for de forskellige emneområder. Man kunne også tænke sig, at der til en sådan organisation blev knyttet en slags helpdesk i stil med Dansk Sprognævns svartjeneste, men blot med fokus på faglige begreber.

For at kunne etablere en terminologi- og vidensbank af et tilstrækkeligt omfang og med indhold af en tilstrækkeligt høj kvalitet er der brug for metoder, der kan automatisere nogle af processerne i begrebsarbejdet, for eksempel ved at muliggøre automatisk ekstraktion af viden fra tekster og automatisk opbygning af udkast til terminologiske ontologier. I DanTermBank-projektet ved Institut for International Business Communication, Copenhagen Business School, har vi i nogle år arbejdet på dette, og der eksisterer i dag prototyper til automatisk opbygning af tekstkorpora samt til automatisk ekstraktion af viden om begreber fra tekster og til opbygning af råskitser til ontologier, jf. nedenfor. Der mangler imidlertid ressourcer til at drive en terminologi- og vidensbank, hvilket nok, jf. eksemplerne ovenfor, bør være en tværministeriel opgave.

6. Prototyper til automatisering af terminologiarbejde

I den første fase af DanTermBank-projektet (2011-2014) har vi udviklet avancerede metoder og prototyper til ekstraktion af viden om begreber fra tekster, samt til opbygning og validering af terminologiske ontologier. Projektet er nærmere beskrevet i fx Lassen et al. (2013: 176-182) og Lassen et al. (fc) samt på projektets websted DanTermBank (n.d.).

Prototyperne kan anvendes sekventielt eller enkeltvis til de forskellige faser af terminologiarbejde: indsamling af tekster, identifikation af termkandidater, opbygning af udkast til ontologier ved ekstraktion af relationer mellem begreber og validering af ontologierne. Nogle af prototyperne er som udgangspunkt tilpasset dansk sprog (ordklasseopmærkning og termekstraktion), men er forberedt til at kunne benyttes til andre sprog ved tilføjelse af sprogspecifikke modeller og regler, de øvrige kan umiddelbart bruges sproguafhængigt. I det følgende bringer vi en kort oversigt over prototyperne, en mere udførlig gennemgang findes i Thomsen et al. (fc).

6.1. Korpuskompilering med DanTermBank-crawleren, dtC

DanTermBanks web-crawler, dtC, er et værktøj som kan samle et tekstkorpus til terminologiarbejde. dtC kan søge efter tekster som 'ligner' en eller flere tekster man har i forvejen,

de såkaldte frøtekster⁴. Det sker ved at fremsøge nøgleord fra frøteksterne og bruge nøgleordene til videre søgning på internettet. Som alternativ til frøtekster, kan brugeren selv levere en liste med frøtermer.

6.2. Ordklasseopmærkning med DanTermBank-taggeren – dtTag

DanTermBank-taggeren udfører ordklasseopmærkning med TreeTagger (Schmid 1994, 1995, n.d.) trænet for dansk (Lassen 2012: 218-230). Taggeren opmærker danske tekster i txt-format med ordklassetags og oplysning om lemma. Vi bruger tags fra Penn Treebank (The Penn Tree Bank Project 1999), som angiver både ordklasse og bøjningsform, for eksempel:

- VB** - Verb, base form
- VBD** - Verb, past tense
- VBP** - Verb, non-3rd person singular present
- VBZ** - Verb, 3rd person singular present

I DanTermBank-projektet er taggeren desuden udvidet med analyse og opmærkning af komposita med sammensætningsdelenes ordklasser og fugeelementer (Lassen et al. *fc*). Analysen af komposita udnyttes både i forbindelse med termekstraktion og ekstraktion af begrebsrelationer.

6.3. Termekstraktion med dtX

Prototypen dtX finder termkandidater i det ordklasseopmærkede korpus ved hjælp af morfosyntaktiske mønstre og statistiske metoder. Et morfosyntaktisk mønster består af en række af ordklassetags som man ved en term kan bestå af. For eksempel er mange termer af formen adjektiv + substantiv, og mønstret JJ-NN kan derfor bruges til at finde en del termkandidater. Det samme gælder komposita bestående af to substantiver. De statistiske beregninger supplerer mønstrene. Hvis beregningerne viser at et ord eller en ordsekvens optræder hyppigere i den givne tekst end i et almensprogligt korpus, eller optræder hyppigere sammen end hver for sig, er sandsynligheden for at der er tale om en term større.

6.4. Terminterne relationer med dtR-intra

Første fase i fremsøgning af begrebsrelationer består i at finde term-interne relationer, deraf navnet 'intra'. Ud fra mønsterregler som fortæller hvilke relationer der er mellem delene i en sammensat term, finder dtR-intra relationer i flerordstermer og komposita på en liste med termer som den der kommer ud af dtX.

Reglerne kan for eksempel se således ud:

- JJ-NN →
1. SEQ:REL:0;
  2. SEQ:ISA:1;

Disse regler fortæller systemet hvordan en ontologi skal opbygges for termer, der matcher et givent term-mønster.

Reglen ovenfor specificerer, at for termer der matcher mønsteret *JJ-NN* (adjektiv og substantiv særskrevet, som for eksempel '*speciel fuldmagt*'), eksisterer der en ikke nærmere specificeret associativ relation mellem begrebet '*speciel fuldmagt*' og det begreb, der udgøres af JJ '*speciel*', samt en typerelation mellem '*speciel fuldmagt*' og det begreb, der udgøres af NN '*fuldmagt*'.

4 Betegnelserne *frøtekst* og *frøterm* henviser til at det er som frø man sår, for derefter at høste nye tekster.

6.5. Relationer mellem termer med dtR-inter

Prototypen dtR-inter består af to dele, en mønsterfinder og en relationsfinder. Mønsterfinderens tager som input tripler bestående af to termer og en relation, hvor det er kendt at relationen findes mellem de to begreber, og leder derefter i korpus efter tekststrengene (mønstre) som svarer til de givne relationer.

Den anden del af dtR-inter, relationsfinderens, finder nye relationer mellem par af termer i et korpus. Resultatet fra dtR-inter kombineres med resultatet fra dtR-intra til et udkast til en samlet terminologisk ontologi, som der kan arbejdes videre med.

6.3. Validering af ontologier med dtV

Den sidste prototype, dtV, validerer terminologiske ontologier, det vil sige undersøger om de overholder de principper som gælder for blandt andet nedrivning af karakteristiske træk jf. ovenfor. Hvis det er muligt, rettes der automatisk i ontologien, så principperne overholdes. Enkelte rettelser, som nedrivning af karakteristiske træk, er implementeret, mens andre afventer mere forskning på dette felt, herunder eksperimenter med forskellige kombinationer af fejltyper.

7. Konklusion

Som det fremgår af ovenstående gennemgang, er der behov for fællesoffentlig begrebsafklaring i forbindelse med begrebet *sag* og relaterede begreber. Disse begreber anvendes af en lang række myndigheder udover de her nævnte, og må betragtes som meget centrale.

Ved at anvende principperne for terminologiske ontologier, bliver det lettere at afklare begrebs karakteristiske træk og at udforme korte, klare og konsistente definitioner. Når man skal anføre karakteristiske træk i form af korte trækspecifikationer og udvælge det adskillende træk, 'tvinges' man til at fokusere på det, der adskiller relaterede begreber, som illustreret med definitionerne af begrebet *stævning*.

Ved udformning af en definition er det vigtigste princip netop, at den opbygges med det nærmeste overbegreb og det karakteristiske træk, som adskiller det pågældende begreb fra sideordnede begreber. Dette princip overholdes i forbindelse med en lang række begreber både i Justitsministeriet (n.d.) og i Socialstyrelsen (n.d.), men i forbindelse med definitionen af *sag* er det ikke gennemført, jf. afsnit 4.1. Her anføres både to overbegreber (*situation* og *opgave*) og to karakteristiske træk: "som ligger inden for et offentligt kompetenceområde" og "som den offentlige myndighed forholder sig til" (Justitsministeriet n.d.). Det er altid vanskeligt at fastlægge det nærmeste overbegreb i forbindelse med begreber, som anvendes i flere sammenhænge. Men da der i denne sammenhæng er tale om et mere specifikt begreb end det, der for eksempel defineres i Den Danske Ordbog (n.d.), bør der også findes et mere specifikt overbegreb. Endvidere bør det ene træk udpeges som adskillende, hvis det andet kan siges at være supplerende.

Som det formodentlig er fremgået af vores artikel, er begrebsarbejde tidskrævende, og der er derfor behov for, at der afsættes ressourcer til opbygning og drift af en fællesoffentlig begrebsdatabase med et større antal begreber, som ville være nyttige for myndigheder, men som også kunne være tilgængelige for offentligheden.

Referencer

borger.dk (n.d.). URL: <https://www.borger.dk>. Sidst tilgået: 2. september 2015.

Carpenter, Bob (1992). *The Logic of Typed Feature Structures*. Cambridge: Cambridge University Press.

DanTermBank (n.d.). URL: www.dantermbank.dk. Sidst tilgået: 2. september 2015.

Den Danske Ordbog (n.d.). Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. URL: <http://ordnet.dk/ddo>. Sidst tilgået: 2. september 2015.

- Digitaliseringsstyrelsen (2013). *Specifikation af Serviceinterface for sag - OIO-Godkendt* [vs. 1.2].pdf – 1.oktober 2013. URL: <https://digitaliser.dk/resource/1567587>. Sidst tilgået: 31. august 2015.
- Den store Danske (n.d.). *Gyldendals åbne encyklopædi*. URL: <http://www.denstoredanske.dk/>. Sidst tilgået: 31. august 2015.
- DOLCE (n.d.) *Descriptive Ontology for Linguistic and Cognitive Engineering*. URL: <http://www.loa.istc.cnr.it/old/DOLCE.html>. Sidst tilgået: 8. januar 2016.
- Hoffmann, Pia, Charlotte Pedersen & Bodil Nistrup Madsen (2012). 'Begyndermodeller i Justitsministeriet. Modeller for samarbejde om begrebsafklaring'. I *NORDTERM 17 Samarbetet ger resultat: från begreppskaos til överenskomna termer*. Vaasa, Finland, 7.-10. juni 2011. Helsinki. 35-38.
- ISO 704 (2009). *Terminology work - Principles and methods*. International Standards Organisation, Geneva.
- IT- og Telestyrelsen (2008). *Referencearkitektur for sags- og dokumentområdet (ESDH) version 3.0*, 3. oktober 2008, [ref: 31] URL: <http://www.digst.dk/Arkitektur-og-standarder/Standardisering/Datastandardisering/Sag-og-dokumentomraadet/Referencearkitektur-for-sags-og-dokumentomraadet>. Sidst tilgået: 31. august 2015.
- Justitsministeriet (n.d.). *Begrebsafklaring under Justitsministeriet*. URL: <http://jm.item.dk/>. Sidst tilgået: 31. august 2015.
- Kriminalforsorgen (n.d.). *Kriminalforsorgens begrebsafklaring*. URL: <http://kriminalforsorgen.item.dk/search/>. Sidst tilgået: 31. august 2015.
- Lassen, Tine (2012). 'A corpus compilation and processing prototype for terminology work'. I Guadalupe Aguado de Cea, Mari Carmen Suárez-figueroa, Raúl García-Castro & Elena Montiel-Ponsoda (red.), *Proceedings of the 10th Terminology and Knowledge Engineering Conference (TKE 2012)*, Madrid, Spanien, 19.-22. juni 2012. 218-230.
- Lassen, Tine, Bodil Nistrup Madsen & Hanne Erdman Thomsen (2013). 'Automatisk opbygning og validering af terminologiske ontologier'. Indlæg på konferencen: *Från förarbete till förvaltning – terminologiarbete steg för steg. NORDTERM 2013*, Stockholm.
- Lassen, Tine, Bodil Nistrup Madsen & Hanne Erdman Thomsen (fc). 'Automatisk opbygning og validering af terminologiske ontologier'. *Proceedings fra NORDTERM 2013*, Stockholm.
- Lassen, Tine, Bodil Nistrup Madsen, Louise Pram Nielsen, & Hanne Erdman Thomsen (2013). 'The DanTermBank Project: Automatic knowledge extraction and knowledge structuring for a national term bank'. *Poster session Terminologi - ansvar og bevissthed*, Språkrådet, Oslo, Norge, 11.-12. Oktober 2012.
- Madsen, Bodil Nistrup (1998). 'Typed feature structures for terminology work - Part I'. I Lita Lundquist, Heribert Picht & Jacques Qvistgaard (red.), *LSP - Identity and Interface - Research, Knowledge and Society. Proceedings of the 11th European Symposium on Language for Special Purposes*. Frederiksberg: Copenhagen Business School. 339-348.
- Madsen, Bodil Nistrup (1999). *Terminologi 1: Principper og metoder*. København: Gads Forlag.
- Madsen, Bodil Nistrup & Hanne Erdman Thomsen (2006). 'Terminological ontologies in normative terminology work'. *TSTT'06: Proceedings of the International Conference on Terminology, Standardization and Technology Transfer*. Beijing: Encyclopedia of China Publishing House. 122-133.
- Madsen, Bodil Nistrup & Hanne Erdman Thomsen (2009). 'CAOS – A tool for the construction of terminological ontologies'. I Kristiina Jokinen & Eckhard Bick (red.), *Proceedings of the 17th Nordic Conference of Computational Linguistics NODALIDA 2009*. NEALT Proceedings Series, Vol. 4 2009. 279-282. Publiceret af Northern European Association for Language Technology (NEALT) URL: <http://omilia.uio.no/nealt>. Sidst tilgået: 9. februar 2016. Elektronisk publiceret ved Tartu University Library (Estland) (Vol. 4:[52], ISSN 1736-6305).

- URL: <http://hdl.handle.net/10062/9807>. Sidst tilgået: 9. februar 2016.
- Madsen, Bodil Nistrup & Hanne Erdman Thomsen (2015a). 'Concept modeling vs. data modeling in practice'. I Hendrick J. Kockaert & Frieda Steurs (red.), *Handbook of Terminology*. Vol. 1. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam. 250-275. DOI:10.1075/hot.1.con1
- Madsen, Bodil Nistrup & Hanne Erdman Thomsen (2015b). 'Fra tekst til struktureret viden'. I Dorthe Duncker (red.), *Rette ord. Festskrift til Sabine Kirchmeier-Andersen i anledning af 60-årsdagen*. Sprognævnets skriftsserie 46. Frederiksberg: Dansk Sprognævn. 227-246.
- Madsen, Bodil Nistrup, Hanne Erdman Thomsen & Carl Vikner (2004). 'Principles of a system for terminological concept modelling'. I Maria Teresa Lino, Maria Francisca Xavier, Fátima Ferreira, Rute Costa & Raquel Silva (red.), *Proceedings of the Fourth International Conference on Language Resources and Evaluation. ELRA*. 15-19.
- Justitsministeriet (2014). Retsplejeloven . URL: <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=164280>. Sidst tilgået: 31. august 2015.
- Schmid, Helmut (1994). 'Probabilistic part-of-speech tagging using decision trees'. *Proceedings of International Conference on New Methods in Language Processing* Manchester, Storbritannien.
- Schmid, Helmut (1995). 'Improvements in part-of-speech tagging with an application to German'. I *Proceedings of the ACL SIGDAT-Workshop*. Dublin, Ireland.
- Schmid, Helmut (n.d.). 'TreeTagger - a language independent part-of-speech Tagger'. URL: <http://www.ims.uni-stuttgart.de/forschung/ressourcen/werkzeuge/treetagger.html>. Sidst tilgået: 15. oktober 2015.
- Socialstyrelsen (n.d.). Socialebegreber. URL: http://www.socialebegreber.dk/begrebsarbejde/begrebsdatabasen/find_begreb. Sidst tilgået: 31. august 2015.
- The Penn TreeBank Project. (1999). URL: <https://www.cis.upenn.edu/~treebank/>. Sidst tilgået: 14. november 2015.
- Thomsen, Hanne Erdman (1997). 'Feature specifications applied to the field of life insurance'. *Terminology Science and Research - Journal of the International Institute for Terminology Research*, 8(1/2): 21-36.
- Thomsen, Hanne Erdman (1998). 'Typed Feature Structures for Terminology Work - Part II'. I Lita Lundquist, Heribert Picht & Jacques Qvistgaard (red.), *LSP - Identity and Interface - Research, Knowledge and Society. Proceedings of the 11th European Symposium on Language for Special Purposes*. Frederiksberg: Copenhagen Business School. 349-359.
- Thomsen, Hanne Erdman (2016). 'The intensional definition'. I Rute Costa & Christophe Roche (red.), *The definition in Terminology*. Berlin: Frank & Timme, Verlag für wissenschaftliche Literatur.
- Thomsen, Hanne Erdman, Bodil Nistrup Madsen & Tine Lassen (fc). 'Automatisk vidensindsamling til DanTermBank'. *NORDTERM 2015*, Reykjavik, 9.-12. Juni 2015.

Hvordan man *ligger sig til hovedrollen* på fransk efter først at have *væltet kaffen*: To anvendelser af Per Durst-Andersens teori om aspekt og sprogtypologi til forklaring af centrale aspekter ved dansk og fransk

Hanne Korzen, Copenhagen Business School (1983-2015)

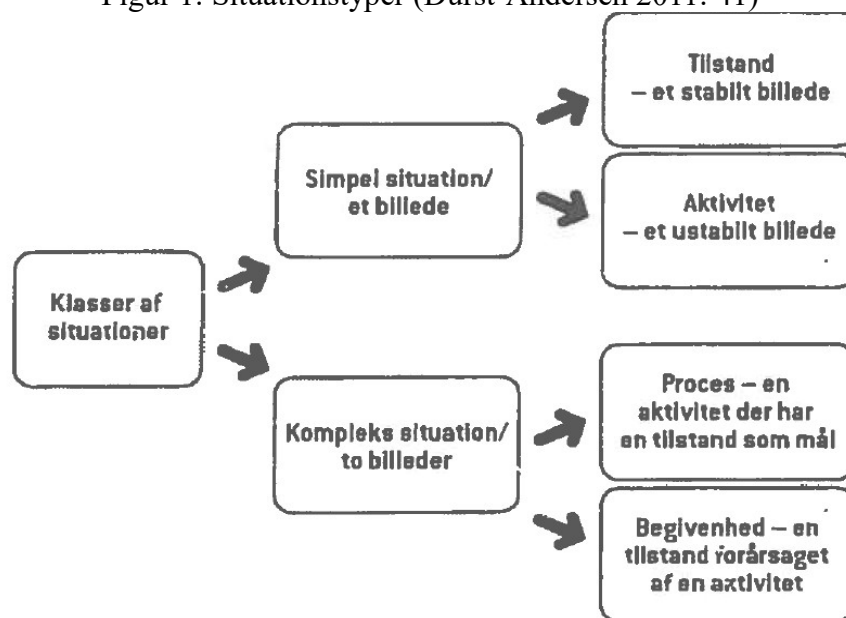
Abstract: The article treats two fundamental aspects of French and Danish that can be explained by Per Durst-Andersen's theory: 1) Restrictions on the use of the free adjunct to the object. 2) The expression of concrete and abstract movement and position in Danish and French. The first construction type behaves in the same way in the two languages, probably due to the human cognitive apparatus. Durst-Andersen's theory permits to explain an important aspect of that problem that could not be explained by the "classical" theory of "aktionsart". As for the second construction type, Danish and French behave very differently, a typological difference that is due to the different lexical structures of the two languages.¹ The last part of the article contains different strategies that can be used in the translation of these constructions from Danish to French, and it appears that the same strategy can be used when translating something abstract and something concrete.

Keywords: Aspekt, situation, sprogtypologi, frie prædikativer, bevægelses- og placeringsverber.

1. Indledning: "Situationstyper" hos Per Durst-Andersen

I det følgende vil jeg tage udgangspunkt i to bøger af Per Durst-Andersen, nemlig *Mental Grammar* fra 1992 og *Bag om sproget* fra 2011. I Durst-Andersen (2011: 39-62) definerer han fire typer af situationer og opstiller følgende model over situationstyper:

Figur 1: Situationstyper (Durst-Andersen 2011: 41)

Som det ses, deles situationerne op i to hovedtyper: de *simple situationer*, som er dem der kan erkendes med det menneskelige øje alene, og de *komplekse situationer*, som er dem der tillige

¹ Here, Durst-Andersen (2011: 28) refers also to Herslund & Baron's treatment of Danish and French theory of Danish lexical structure (2003, 2005).

kræver inddragelse af andre kognitive færdigheder. De simple situationer kan være enten *tilstande* eller *aktiviteter*, som begge kan erkendes i ét enkeltbillede. En *tilstand* er en situation der giver et stabilt billede på nethinden, fx ”Ole ligger ned”. En *aktivitet* er en situation der efterlader et ustabil billede på nethinden, fx ”Ole kryber”. Imidlertid er tilstanden den mest basale type, og den indgår i alle de øvrige typer. Hvis ”Ole kryber”, må han jo nødvendigvis ”ligge ned”. Denne tilføjelse er meget vigtig med henblik på at forstå noget af det der vil blive diskuteret nedenfor. En *kompleks* situation vil altid bestå af de to simple situationer der er omtalt ovenfor: en aktivitet fulgt af en tilstand. Det ses fx i ”Ole giver Mette et ur”, som består af aktiviteten ”Ole rækker et ur frem” og tilstanden ”Mette har dette ur”. Men, som Durst-Andersen (2011: 40) gør opmærksom på, er ”selve den komplekse situation ”give” ikke noget vi møder i virkeligheden”. Det er et overbegreb, dvs. et konstrukt som vi vil kalde ”*handling*”. En handling manifesterer sig enten som en *proces*, der har til formål at fremkalde en ny tilstand, dvs. ”Ole rækker uret frem”, eller som en *begivenhed*, som udtrykker en tilstand forårsaget af en aktivitet, dvs. ”Mette har uret”.

Durst-Andersen understreger at der ikke er en en-til-en overensstemmelse mellem modellens enkeltdele og verberne i det enkelte sprog. Fx er det påfaldende at russisk – i modsætning til dansk og fransk – ikke har nogen betegnelse for handlinger, men kun for processer og begivenheder. Til det danske *give* (og det franske *donner*) svarer der således to forskellige verber på russisk, et der angiver processen (*davat*), og et der angiver begivenheden (*dat*) (2011: 42). Desuden gælder det, at selv om alle handlingsverber i princippet refererer til en kompleks situation som den der er illustreret i Figur 1, skiller de punktuelle verber sig ud fra de øvrige ved at aktivitets-situationen ikke efterlader noget billede, idet aktiviteten (”processen”) og den nye tilstand (”begivenheden”) smelter sammen for den menneskelige betragter (1992: 155).

Jeg vil bruge Durst-Andersens verbalanalyse til at forklare to konstruktionstyper. Den ene vedrører restriktioner på anvendelsen af frie prædikativer til objektet, et tilfælde hvor dansk og fransk opfører sig ens, idet der er tale om noget mere eller mindre universelt, som formentlig kan tilskrives menneskets kognitive apparat. Dette vil blive behandlet i afsnit 2 nedenfor. Den anden vedrører positions- og placeringsverber, et område hvor ”dansk og fransk ser på virkeligheden med vidt forskellige øjne” (2011: 28), noget der hænger sammen med de to sprogs fundamentalt forskellige leksikalske strukturer (jf. Herslund & Baron 2003, 2005, som Durst-Andersen eksplicit henviser til). Dette vil blive diskuteret i afsnit 3 nedenfor.

2. Om at vælte kaffen: Frie prædikativer til objektet

I Korzen (2006: 70-71) brugte jeg Durst-Andersens analyse til at gøre rede for anvendelsen af frie prædikativer til objektet. Jeg ønskede i den forbindelse at forklare hvorfor (1) er acceptabel, hvorimod (2) ikke er det:

- (1) *Per drak kaffen varm.*
- (2) **Per væltede kaffen varm.*

Forholdene er helt parallelle på fransk:

- (1') *Pierre a bu le café chaud.*
- (2') **Pierre a renversé son café chaud.*

Det er klart at det skyldes verbalsemantikken, og man kunne forestille sig at det havde noget at gøre med ”aktionsart”, som termen forstås i fransk grammatik, hvor der skelnes mellem ”perfektive

verber” (som denoterer komplekse situationer) og ”imperfektive verber” (som denoterer simple situationer). I Pedersen et al. (1980: 310) siges bl.a. om aktionsart:

Verberne kan – på tværs af inddelingen i transitive og intransitive – inddeles i perfektive og imperfektive. Perfektive verber indeholder i deres betydning en grænse der overskrides: *ouvrir; mourir*; (hhv. ’åbne’, ’dø’); imperfektive verber indeholder ikke en sådan grænse: *surveiller; vivre* (hhv. ’overvåge’, ’leve’). De perfekte verber angiver således en overgang fra en tilstand til en anden: *Il ouvre la porte* (’han åbner døren’; objektet *la porte* var først i tilstanden ”lukket” og kommer nu i tilstanden ”åben”). *Il meurt* (’han dør’; subjektet skifter fra en tilstand til en klart markeret forskellig tilstand). Derimod markeres der ikke nogen overgang fra en tilstand til en anden i *Il surveille la porte* (’han overvåger døren’) eller i *Il vit* (’han lever’).

Den handling der udtrykkes med et imperfektivt verbum, kan principielt være ved i det uendelige, hvorimod et perfektivt verbum udtrykker en handling, der så at sige er samlet i et punkt og ikke har nogen varighed. Et praktisk anvendeligt kriterium er følgende: de verber der (uden at få gentagelsesbetydning) kan kombineres med *longtemps* (’længe’) er imperfektive, alle andre er perfekte.

Lad os nu se på (3)-(6):

- (3) *Per betragtede kaffen [længe].*
- (4) a. *Per drak kaffen [*længe].*
b. *Per væltede kaffen [*længe].*
- (5) *Per drak kaffen på 2 minutter. (dvs. brugte 2 minutter til at ...)*
- (6) *?*Per væltede kaffen på 2 minutter. (dvs. *brugte 2 minutter til at ...)*

”*Longtemps* (’længe’)-testen” udpeger klart (3) som imperfektiv og både (4a.) og (4b.) som perfekte. Dette passer jo helt med den citerede lærebog: Såvel *drikke kaffen* som *vælte kaffen* er perfekte. Men når vi kommer til (5) og (6), ses det at de to verbalsyntagmer skiller sig ud fra hinanden, idet kun *drikke kaffen* kan kombineres med et måls-adverbial som *på to minutter*. Dette forhold illustreres tydeligt ud fra Durst-Andersens analyse. Som vi har set ovenfor, understreger Durst-Andersen at der er en tilstand indbygget i enhver aktivitet (med den enkelte lille undtagelse, som er nævnt i afsnit 1. ovenfor): ”all activities are performed **against the background of a certain state**” (1992: 56, min fremhævnings).² Dette forklarer (1) og (1’), der fortæller at ’kaffen var varm mens Per sad og drak den’. Og det forklarer også (5), hvor aktivitetens del så at sige ”måles op”. I (2), (2’) og (6) er verbalet det punktuelle verbum *vælte*, hvor aktivitetssituationen ikke efterlader noget billede. Derfor er der ikke nogen ”væg” at hænge beskrivelsen op på og heller ikke noget at ”måle”.

3. Om at *ligge sig til hovedrollen*: Konkret og abstrakt position og placering

Vi vil her se på hvad der generelt karakteriserer danske positions- og placeringsverber for derefter at sammenligne dansk med fransk og undersøge hvordan de – i virkeligheden meget specielle – danske konstruktioner kan oversættes til fransk.

² Jf. ”en aktivitet i sig selv bygger altid på en særlig tilstand” (Durst-Andersen 2011: 39).

3.1. "Dansk – et ligge-sprog"

I kapitel 3: "Sprog og perception" (Durst-Andersen 2011: 63-66) gennemgår Durst-Andersen positionsverberne, "en særlig afart under de lokationsbaserede tilstandsverber", hvor han sammenligner russisk, dansk og engelsk. Et af underafsnittene i dette kapitel bærer netop titlen "Dansk – et ligge-sprog". Hvis vi skal fortælle om et hus placeret på et hjørne, siges på russisk 'huset **står** på hjørnet':

(7) *Dom stoit na uglu.* (Durst-Andersen 2011: 65)

På dansk siger vi:

(8) *Huset **ligger** på hjørnet.*

På engelsk bruges oftest det farveløse eksistensverbum *be* svarende til: 'huset **er** på hjørnet':

(9) *The house **is** at the corner.*

Som vi vil se i 3.2. nedenfor, ligner engelsk de romanske sprog på dette punkt, hvilket skyldes at engelsk i flere hundrede år var under stærk påvirkning af fransk og derfor i en del henseender har udviklet sig til at være en slags mellemting mellem romansk og de andre germanske sprog (cf. Herslund & Baron 2003, 2005; Korzen 2004, 2005; I. Korzen 2005).

Forskellen mellem (7), (8) og (9) udtrykker Durst-Andersen ved at sige at russisk er et "stå-sprog", dansk et "ligge-sprog" og engelsk et "være-sprog", m.a.o. har både dansk og russisk – i modsætning til engelsk – "positionsfokus", hvorimod engelsk har "eksistens-fokus" (2011: 64).

Som Durst-Andersen gør opmærksom på, er forskellen mellem (7) og (8) "ikke noget enkeltstående tilfælde: Hvor substantiver der betyder 'by', 'bjerg', 'skib', 'regiment', 'problem', 'pris' og 'temperatur' alle kræver 'stå' (eller naxodit'sja 'findes') i russisk, kræver de 'ligge' i dansk" (2011: 67). Vi er i det hele taget vilde med *ligge* på dansk, og verbet optager hele 26 spalter i *Ordbog over det Danske Sprog*. Hansen (2001 [1974]) viser, at *ligge* konkurrerer med *stå* og *sidde* når det drejer sig om at "betegne at dyr og mennesker er placeret i forhold til et underlag eller en baggrund" (2001: 142), og at reglerne for deres anvendelse faktisk er ret komplicerede. Der er dog nok ingen tvivl om at *ligge* er "førstegangsvælget i dansk" med et ikke-personligt subjekt så snart der ikke er noget der eksplicit "taler imod den horisontale tankegang" (Durst-Andersen 2011: 67-68).

Konstruktionstypen *Hun sidder og læser; Hun står og ekspederer; Hun ligger og sover* er ifølge Durst-Andersen ved at blive aspektuel, idet den bruges til at give en situationsbeskrivelse i modsætning til *Hun læser; Hun ekspederer* og *Hun sover* (2011: 76), og den er oftest den korrekte oversættelse af den engelske *-ing*-form: *She is reading an interresting book*: 'hun sidder/ligger og læser en spændende bog' (2011: 76). Sådanne konstruktioner analyseres hos Herslund (2005: 89) som en særlig form for "komplekst prædikat", som benævnes "finit co-subordination", og det eksemplificeres bl.a. med sætninger som: *Han går og brokker sig; Han render og sladrer; Hun sidder og læser; Han ligger og kører rundt i en grøn Porsche*. Sidstnævnte, der indeholder positionsverbet *ligge*, er ganske særlig malerisk. Her har *ligge* helt mistet sin konkrete betydning og kan, som Durst-Andersen også bemærker, næsten betragtes som en særlig slags aspektuel eller modal omskrivning, en form for "intensivering" af hovedverbalet; ofte i kontekster hvor der udtrykkes irritation eller ligefrem desperation:

(10) Nu er det kraft ....nok! Undskyld mit sprog! Men jeg er godt nok rasende! (...) Jeg **har ligget**

og ringet til jer med dages mellemrum, og får så det svar at ...³

- (12) En eller anden klovn **har ligget og ringet** galt nummer. Jeg kan ikke få ham til at forstå at hans ... makker ikke bor her.
- (13) For resten, ved du at Ludvig Nielsen har **ligget og ringet** til Wilstrup og chikaneret ham?
- (14) Kerrisdale har shortet og har fået andre med på idéen. Og det handler formentlig om, at der er nogle, som **ligger og køber** aktier tilbage, og det er formentlig derfor, at vi ser den markante kursreaktion, (...).
- (15) Hvem er din veninde Mille Hansen? Hun **ligger og skriver** til mig og jeg kender hende ikke.⁴
- (16) Desperat mor: Hvem har set 16-årige Louise? Jeg har efterlyst hende overalt. Og jeg **har ligget og kørt rundt og ledt** efter hende, har talt med ekskærester og (...)

3.2. Nærmere sammenligning af dansk og fransk

3.2.1. Valens og afledt valens

I Korzen (2002a, 2002b, 2004, 2005), hvor jeg har beskrevet de frie og de faste prædikativer på dansk, fransk og engelsk, har jeg taget udgangspunkt i Herslund & Sørensen (1985) valensgrammatiske model. Ifølge denne model kan valensleddene koges ned til tre grundtyper: subjekt (S), objekt (O) og en tredje ledtype, det såkaldte "adjekt", som omfatter traditionens indirekte objekt, præpositionsobjekt, lokativobjekt (valensbundet stedsbetegnelse), subjektsprædikativ og objektsprædikativ, og som betegner et 'sted' enten i konkret eller abstrakt forstand.⁵ De nævnte led, som altså er manifestationer af den samme grundlæggende type, udelukker hinanden i en given sætning. Vi kan m.a.o. kun have ét adjekt ad gangen. De led der ikke er bestemt af verbets konstruktion, er så de frie tilføjelser, som så at sige "sættes uden på sætningskernen". Forskellen mellem valensled og frie tilføjelser sløres dog til en vis grad af at verber kan "låne" andre verbers valensskema og således optræde i de samme konstruktioner som disse. I dette tilfælde taler Herslund & Sørensen om "afledt valens".⁶ På fransk bruges afledt valens fortrinsvis i tilfælde hvor de to verber tilhører det samme semantiske felt. Således kan fx et verbum som *beugler* ('brøle'), låne valensskema for *dire* ('sige'), fordi de begge indeholder betydningselementet 'udstøde en lyd':

- (16) Jean m'a **beuglé** quelque chose d'incompréhensible (Herslund & Sørensen 1985: 31)
Jan brølede et eller andet uforståeligt til mig.

Som vi skal få at se i 3.2.3. nedenfor, bruges afledt valens i uhyre stort omfang på dansk.

3.2.2. Generelt om position og bevægelse

Som foregrebet i 3.1. ovenfor er fransk et "være-sprog" og har altså eksistensfokus (Durst-Andersen

3 Eksemplerne 10-15 er fremkommet ved søgning på Google oktober 2015 efter konstruktioner indeholdende en form af verbet *ligge* efterfulgt af *og*.

4 Naturligvis er det kun konteksten der viser at *ligge* ikke skal tolkes konkret. Fx står (15) står i modsætning til: *Lise, der er syg, ligger og skriver til sin kæreste*.

5 Således betegner det indirekte objekt også en form for sted ved fx at angive hvor en objektsreferent havner, og prædikativerne kan fx angive den tilstand som en subjekts- eller objektsreferent er i eller bringes i.

6 Andre teorier udtrykker dette forhold på andre måder (Se fx Goldberg 1995). Efter min vurdering fører de to teorier til nogenlunde de samme resultater.

2011: 64). Skal *Huset ligger på hjørnet* oversættes til fransk, fås derfor:

(17) *La maison est au coin.*

Ellers skal man bruge de meget sjældnere abstrakte udtryk såsom *est située* ('er placeret'), *se trouve* ('befinder sig'), *fait le coin de la rue X et de la rue Y* ('udgør hjørnet af X-vej og Y-vej'). At dansk har positionsfokus, illustreres tydeligt ved oversættelsen af (18) fra fransk til dansk lånt fra Herslund (1999):

(18) *Où voulez-vous que je me mette?* → Hvor skal jeg stå/sidde/ligge?

"Hvor fransk bare spørger 'hvor skal jeg placere mig', spørger dansk altså 'hvor skal jeg placere mig i en given position'." (Herslund 1999: 9).

Vi kan i det hele taget ikke undgå at udtrykke måden på dansk, og danske bevægelsesverber (undtagen nogle få som *komme, tage af sted*) "koder konsekvent komponenten MÅDE sammen med bevægelse i samme rod, men siger ikke noget om retning" (Herslund & Baron 2009: 23). De kan så bruges på to måder: inakkusativt med hjælpeverbet *være* og et muligt "ekstra"/"udvendigt" led angivet ved et adverbium eller en præpositionsforbindelse som angiver retningen (jf. (19)) og inergativt med hjælpeverbet *have* og ingen retningsbetegnelse (jf. (20)):

(19) Per er løbet til banegården.

(20) Per har løbet hele eftermiddagen.

Som Durst-Andersen påpeger, udtrykker *løbe* "blot at der er tale om en aktivitet", men "i det øjeblik der tilføjes en retningsangivelse (...), går vi fra en aktivitet til en handling", for udvidelsen "peger på, at der er en ny tilstand involveret" (2001: 52-53).

På fransk er de mest almindelige bevægelsesverber de inakkusative verber, handlingsverber som *aller, entrer, sortir, monter, descendre* ('gå' 'gå ind', 'gå ud', 'gå op', 'gå ned'). Disse verber udtrykker i sig selv retning mod et mål uden at specificere den måde bevægelsen foregår på. Måden fremgår gerne af konteksten. Ellers kan den præciseres ved hjælp af et adverbialt led, fx:

(21) *Pierre est allé à Paris [à bicyclette/à pied 'på cykel'/'til fods']*
Per cyklede/gik til Paris.

Fransk har også en serie inergative verber, som leksikaliserer måden, men ikke retningen, fx *marcher* 'gå', *courir* 'løbe', *nager* 'svømme', *danser* 'danse'. Hvis man skal indføre en retningsangivelse her, må det ske ved hjælp af en "tung" eller sammensat præposition (cf. Herslund & Baron 2009: 26):

(22) *Ils marchèrent jusqu'à La Havane.*
De gik [lige] til Havanna.

(22) er et eksempel på afledt valens.

De hyppigt brugte inakussative franske verber har et så generelt eller neutralt indhold at de normalt kan kombineres med alle typer af subjekter eller objekter. Herved står de i skarp modsætning til de danske, der som nævnt ikke kan undgå at præcisere måden. Dette illustreres tydeligt ved (23) og

(24), fra Herslund & Baron (2009: 26), hvor et enkelt verbum, *entrer*, skal gengives ved en hel serie af verber i den danske oversættelse:

(23) le chien/le poisson/l'oiseau/la voiture/le navire/(...) **entra**

(24) hunden **gik/løb ind**
 fisken **svømmede ind**
 fuglen **fløj ind**
 bilen **kørte ind**
 skibet **sejlede ind**
 (...)

3.2.3. Abstrakt bevægelse

I 3.2.2. har vi set eksempler på konkret bevægelse. Men hvad der gælder for konkret bevægelse, gælder også for abstrakt bevægelse. Ligesom man kan placere sig selv eller en anden/noget andet på et givet sted, kan man også bringe sig selv eller en anden/noget andet i en given tilstand. Svarende til de hyppigt brugte inakkusative verber har fransk verber som de følgende, der angiver tilstandsskift uden at sige noget om måden:⁷ *aplatir* 'gøre flad', *arrondir* 'gøre rund', *aplanir* 'gøre plan/planere', *endormir* 'sætte i sovende tilstand', *soûler* 'gøre fuld/drikke fuld', *réveiller* 'vække/gøre vågen', *mouiller* 'gøre våd', *amocher* 'gøre grim/kvæste', *remplir* 'skænke fuld/fylde', *maigrir* 'slanke sig'. (25) er helt parallel med (21). Her kan man også nøjes med at nævne resultatet, eller man kan præcisere måden ved et adverbialt led:

(25) Pierre a aplati la bouilloire [**à coups de marteau**].
*Per har gjort kedlen flad ved hammerslag.*⁸

På dansk går vi mere direkte til værks og konstruerer det verbum der udtrykker måde, med afledt objekt og objektsprædikat:

(26) Per **hamrede** kedlen **flad**.

I stedet for et adjektiv kan man bruge et præpositionssyntagma der angiver den "tilstand" (i videste betydning) objektet sættes i (jf. (27)) eller et "sammensat verbal" (jf. (28)):

(27) De **slog ham til lirekassemand**.

(28) Knud **åd sig en pukkel til**.⁹

Konstruktionen er ganske særligt almindelig, når der er et refleksivt pronomen involveret. Her kan man faktisk "alt". Det nærmest vrimler med den slags konstruktioner. Følgende er et udvalg fundet i diverse reklamer og dameblade mellem 2002 og 2015:

(29) gå dig slank/gå dig glad/spis dig slank/nyd dig slank/hyg dig slank/læs dig slank/spis dig smuk/spis dig til et falkeblik/tyg dig til sunder tænder

⁷ Vi har den slags verber på dansk, men de bruges langt mindre end de "mådes-udtrykkende". Se nedenfor.

⁸ Er måden ikke angivet på fransk, vil den normalt fremgå af konteksten i videste betydning.

⁹ De forskellige konstruktionstyper ekspliciteres i Korzen (2002). (Det drejer sig om konstruktioner som fx: *proppe munden fuld af mad, se sig gal på nogen, drikke sig til fysiske alkoholskader, drikke sig fysiske alkoholskader til, grine sin røv i laser, svømme kiloene af, græde sit lommeørklæde vådt*). Se også Durst-Andersen (2011: 53–54).

Herved opnår vi en kort, koncis og slagkraftig konstruktion.

3.2.4. Oversættelsesproblemer fra dansk til fransk

Som det ses, gør vi altså *meget* hyppigt brug af disse konstruktioner. Imidlertid er det ofte en stor udfordring at oversætte sådanne konstruktioner til fransk. I Korzen (2002a, 2002b, 2005, 2009) har jeg opstillet 3 oversættelsesstrategier, som kan anvendes såvel konkret som abstrakt.

STRATEGI 1

Man tager et abstrakt verbum (retningsverbum eller ”ændringsverbum”) og tilføjer et adverbial der udtrykker måden/midlet:

- (30) Per løb til banegården → Pierre est arrivé à la gare en courant. (‘**ankom**’ i løb)
- (31) Per hejsede møblerne op → Pierre a monté les meubles en les hissant. (‘**hævede** ved at hejse’)
- (32) Jeg skal prygle ham vågen med min stok (Mikkelsen 1911) → Je vais le réveiller à coups de bâton. (‘**vække** ham ved stokkeslag’)¹⁰

Mens vi på dansk ikke kan undgå at udtrykke måden (som jo ligger i selve verbalroden), er det ikke nødvendigt at angive den på de romanske sprog, når den fremgår af konteksten:

- (33) Per kører lastvognen ind → Pierre a rentré le camion. (‘**føre/bringe** ind’)
- (34) Jan har bollet min kusine tyk → Jean a engrossé ma cousine. (‘**gjort** gravid’)

STRATEGI 2

Man tager et inergativt verbum og føjer det opnåede resultat til ved et løsere tilknyttet adverbial:

- (35) Per løb til banegården → Pierre a couru jusqu’à la gare. (‘**løb** [lige] til banegården’)
- (36) Per hejsede møblerne op på sjette sal → Pierre a hissé les meubles jusqu’au sixième. (‘**hejsede** [lige] til 6. sal’)
- (37) Jeg skal prygle ham vågen med min stok → Je vais le rouer de coups jusqu’à ce qu’il se réveille. (‘**slå løs** på ham lige til han vågner’).

Forskellen mellem (30)-(32) på den ene side og (35)-(37) på den anden – der jo er oversættelser af de samme danske konstruktioner – er at der i førstnævnte insisteres på aktiviteten (dvs. ”processen”), mens der i de sidstnævnte insisteres på resultatet (dvs. ”begivenheden”).

STRATEGI 3

Man tager et transitivt verbum der som objekt har betegnelsen for det ’sted’ (i videste betydning) processen ”munder ud i” og præciserer om nødvendigt måden ved hjælp af en adverbial bestemmelse:

- (38) Per løb til banegården. → Pierre a gagné la gare en courant. (‘**nåede** banegården i løb’)

¹⁰ På mere vulgært dansk kunne man tilføje: *Han skal have alle de tæsk der kan ligge på ham.*

- (39) Lise har ligget sig til hovedrollen. → Lise a obtenu le premier rôle en couchant avec le producteur. ('har **opnået** hoved rollen ved at bolle med produceren'.)
- (40) Man kan ikke producere sig ud af krisen. → On ne peut pas surmonter la crise en augmentant la production. ('**overvinde** krisen ved at forøge produktionen')
- (41) Erann Drori kan smile trusserne af enhver kvinde. Og synge kan han også (Alt for damerne, 27/12 2001) → Par son seul sourire Erann Drori est capable de séduire n'importe quelle femme. ('ved sit blotte smil i stand til at forføre enhver kvinde').

STRATEGI UMULIG

Der findes dog også tilfælde hvor det ikke synes muligt at finde en god oversættelse. Konstruktioner som (42) kræver ikke blot at sproget er af samme type som dansk hvad angår angivelsen af måde. At forstå dem kræver også et indgående kendskab til danske sædvaner. For som det hedder i Durst-Andersen (2011: 18): "I princippet har hvert sprog sit helt eget kulturmentale univers der ikke blot er en helt integreret del af sprogbrugerens hjerne, men også af vedkommendes krop":

- (42) (Folk stod uden for teatret) for at **vinke de kongelige hjem i seng**. (TV-avisen den 13/5 2004)

3.2.5. *Vej*-konstruktionen

Til sidst vil vi se på hvad jeg har kaldt "vejkonstruktionen" fordi den har fået dette navn i den engelsksprogede lingvistik (se fx Goldberg 1995: 199-218), og betegnelsen i øvrigt er ganske logisk, idet konstruktionen beskriver en situation hvor subjektsreferenten i konkret eller abstrakt forstand baner sig vej gennem en form for forhindring. Denne konstruktion er interessant at sammenligne på dansk, engelsk og fransk.

På dansk har vi ikke brug for et ord for 'vej'. Man går direkte til den refleksive konstruktion: (eller rettere "den mediale", se Korzen 2002b: 32-33)

- (43) Jensen **skød sig igennem** folkemængden.

På fransk må vi benytte os af et abstrakt verbum der som objekt tager et ord for 'vej' eller 'passage', og indsætte 'skyde' i en adverbial tilføjelse (oftest som gerundium, på fransk: "le gérondif"):

- (44) Dupont **s'est frayé un chemin/un passage à travers** la foule **en tirant des coups de feu**. ('**banede sig vej** gennem folkemængden ved at skyde')

Engelsk indtager for så vidt en mellemstatus mellem dansk og fransk. Også her bruges verbet for 'skyde' med afledt objekt; men vi skal have ordet for 'vej' med:

- (45) Firing wildly, Jones **shot his way through** the crowd (Goldberg 1995: 212)

Da dansk jo på mange måder er under kraftig påvirkning fra engelsk, ses i dag konstruktioner som (46), hvor *vej* er medtaget:

- (46) Ifølge de saudiske myndigheder **skød** terroristerne først **deres vej gennem** de bevogtede porte, som (...) (Politiken 14/5 2003, 1. sekt.: 1.).

Det er en skam, al den stund vi har en kortere, enklere og meget mere slagkraftig konstruktion på

dansk:

(46') Ifølge de saudiske myndigheder **skød** terroristerne **sig** først **gennem** de bevogtede porte, som (...).

På dansk og engelsk generer det os ikke at bruge vejkonstruktionen i overført betydning:

(47) Sally **drank her way through** a case of vodka (Goldberg 1995: 204)

(48) Grete **drak sig igennem** en hel kasse vodka.

Men sådan en konstruktion kan man naturligvis ikke bruge på fransk, hvor man må omskrive og benytte sig af nogle af de abstrakte verber der er så dominerende her:

(49) Michèle **a réussi à vider** toute une caisse de vodka. ('lykkedes med at tømme')

4. Konklusion

Jeg har i det foregående vist at Per Durst-Andersens teori kan bruges til at forklare to centrale aspekter ved dansk og fransk. I afsnit 2 har vi set på anvendelsen af frie prædikativer til objektet. Det har her vist sig at Durst-Andersens elegante model over situationstyper og aspekt er i stand til at forklare restriktioner som var umulige at forklare ud fra forgængernes teorier om "aktionsart". I afsnit 3 er konkret og abstrakt position og placering blevet undersøgt nærmere, og vi har set at Durst-Andersens analyse af dansk som et "ligge-sprog" er meget rammende og kan danne et glimrende udgangspunkt når vi skal gøre rede for forskellen mellem dansk og fransk.¹¹

Generelt kan det siges om dansk at vi måske nok er tvunget til at udtrykke måden, hvilket for en overfladisk betragtning kunne se ud som en komplikation (se fx (23)-(24), der viser at et enkelt verbum, *entrer*, skal gengives ved en hel serie af verber i en dansk oversættelse alt efter subjektets semantik). Men netop herved har vi også fået et meget effektivt instrument til kort og præcist at udtrykke sagforhold som på de romanske sprog kræver længere omskrivninger.

I afsnit 3 har jeg også angivet nogle strategier der kan benyttes ved oversættelse fra dansk til fransk. Det interessante er her at man kan benytte nøjagtigt de samme strategier ved abstrakt position og placering som ved de konkrete.

Det kunne have været interessant at sammenligne dansk og engelsk nærmere og præcisere hvorved engelsk kan siges at være en "mellemtung mellem dansk og fransk", men det må vi lade *ligge* til en anden gang, for det *ligger* lidt tungt med pladsen her.

Vi må konkludere at Durst-Andersen har ret i at "når man tilegner sig sit modersmål, går ordene og grammatikken i kroppen og i blodet på én" (2011: 15). Det *ligger* til os danskere at bruge meget konkrete verber der klart udmaler måden en bevægelse ser ud på, og disse slagkraftige konstruktioner påvirker i høj grad vores humor. Om eksempler som (41) kan man sige at der nok i praksis ikke er den store forskel mellem at "smile trusserne af en pige" og "forføre en pige". Facit er jo ens. Forelagt eksemplerne vil danskere og franskmænd nok se nogenlunde det samme for sig. Der er dog en nuanceforskel, og djævelen *ligger* som bekendt i detaljen.

Bibliografi

Durst-Andersen, Per (1992). *Mental Grammar: Russian Aspect and Related Issues*. Columbus, OH: Slavica Publishers.

¹¹ Som allerede nævnt i afsnit 1 hænger forskellene her sammen med de fundamentalt forskellige leksikalske strukturer på de to sprog (jf. Herslund & Baron (2003, 2005), som Durst-Andersen eksplicit henviser til).

- Durst-Andersen, Per (2011). *Bag om sproget. Det kulturmentale univers i sprog og kommunikation*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Goldberg, Adele. (1995). *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: Chicago University Press.
- Hansen, Erik (2001 [1974]). 'Stå, sidde, ligge'. I Henrik Galberg Jacobsen & Henrik Jørgensen (red.), *Glæden ved grammatik. Udvalgte artikler og afhandlinger*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Herslund, Michael (1999). 'Hvad er fransk?'. I Lillian Stage (red.). *En alternativ introdag for franskstuderende*. Frederiksberg: Handelshøjskolens Forlag. 5-11.
- Herslund, Michael (2005). 'Komplekse prædikater'. I Peter Harder (red.). *Dansk Funktionel Lingvistik. En helhedsforståelse af forholdet mellem sprogstruktur, sprogbrug og kognition*. København/Roskilde: Københavns Universitet/Handelshøjskolen i København/Roskilde Universitetscenter. 88–100.
- Herslund, Michael & Irène Baron (2003). 'Language as world view: Endocentric and exocentric representations of reality'. In Irène Baron (red.), *Language and Culture*. Frederiksberg: Samfundslitteratur: 29–42.
- Herslund, Michael & Irène Baron (2005). 'Langues endocentriques et langues exocentriques. Approche typologique du danois, du français et de l'anglais'. I Michael Herslund & Irène Baron (red.). *Le génie de la langue française: Perspectives typologiques et contrastives*. Paris: Larousse. 35–53.
- Herslund Michael & Irène Baron (2009). 'Leksikon'. I Iørn Korzen & Lita Lunsquist (red.). *Sprogtypologi og oversættelse*. 3. foreløbige udgave. Frederiksberg: Sl books. CBS: 18–39.
- Herslund, Michael & Finn Sørensen (1985). *De franske verber. En valensgrammatisk fremstilling. I. Verbernes syntaks*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Korzen, Hanne (2002a). 'Drik svigermor under bordet på fransk og dansk: Noget om objektsprædikativer og andre adjekter. 1. del: Valensgrammatik, leksikalske strukturer og oversættelsesmodeller'. *Sprint*, 1: 4-22
- Korzen, Hanne (2002b). 'Drik svigermor under bordet på fransk og dansk: Noget om objektsprædikativer og andre adjekter. 2. del: Germanske konstruktioner og typologiske perspektiver'. *Sprint*, 1: 23-46.
- Korzen, Hanne (2004). 'Les attributs indirects en français et en danois: Différences typologiques et problèmes de traduction'. I Gyde Hansen, Kirsten Malmkjær & Daniel Gile (red.). *Claims, Changes and Challenges in Translation Studies. Selected contributions from the EST Congress, Copenhagen 2001*. Amsterdam: John Benjamins. 73–81. DOI:10.1075/btl.50.07kor
- Korzen, Hanne (2005). 'Attributs directs et indirects en français, en danois et en anglais: différences typologiques et problèmes de traduction'. I Michael Herslund & Irène Baron (red.). *Le génie de la langue française: Perspectives typologiques et contrastives*. Paris: Larousse. 55–71.
- Korzen, Hanne (2006). 'Appositions and related constructions in French and Danish'. I Peter Colliander (red.), *Appositions in Selected European Languages*. Frederiksberg: Samfundslitteratur. 53-92.
- Korzen, Hanne (2009). 'Verbalsystemet: Prædikativer'. I Iørn Korzen & Lita Lunsquist (red.), *Sprogtypologi og oversættelse*. 3. foreløbige udgave. Frederiksberg: Sl books. CBS: 111–126.
- Korzen Iørn (2005). 'Endocentric Languages in Translation'. *Perspectives: Studies in Translatology*, 13(1): 21–37.
- Pedersen, John, Ebbe Spang-Hanssen & Carl Vikner (1980). *Fransk Grammatik*. København: Akademisk Forlag.

Byens rørsystemer: Når teknikere bygger de samme ting på forskellige sprog

Viktor Smith, Copenhagen Business School

Abstract: It can be argued (see Madsen & Thomsen, this volume) that people who share the same mother tongue may nevertheless “speak different languages” in the sense that they will use fundamentally different vocabularies when dealing with otherwise similar fragments of extra-linguistic reality because they address them for different purposes and on the background of different sorts of knowledge. It seems relevant to ask, therefore, if the reverse may also be true. Will people with different mother tongues “speak the same language” when they deal with similar aspects of reality for similar purposes and draw on similar sorts of knowledge – be it stamp collection, yoga or water engineering? The words are bound to look and sound quite different, of course, but does that pose any serious challenges to mutual understanding if they can still replace each other in a 1:1 fashion (say, with the help of Google Translate)? To contribute to this discussion, the present article presents selected results from a comparative investigation of Danish and Russian conceptual structures and terminology in the field of public water supply systems, a domain which displays many similarities throughout the industrialized world. The findings indicate that, at least if we take a functional rather than, say, an administrative or commercial viewpoint, the terms are as good as fully compatible in terms of what is put into words, and according to which criteria. However, they display profound and seemingly systematic differences as to how the expression-units have been formed. Moreover, the latter differences seem to be consistent with Durst-Andersen’s (2011a; 2011b) description of Danish as a hearer-oriented language and Russian as a reality-oriented language. The implications of this for the idea of linguistic world-views and for the communication of professionals across national and linguistic borders are discussed.

Keywords: Lexicalization, word formation, linguistic world-views, terminology management, Danish, Russian.

1. Indledning

Som vist i Nistrup Madsen & Erdman Thomsen (dette nummer) kan mennesker, der har samme modersmål, alligevel ”tale forskellige sprog” i den forstand, at de – af arbejdsmæssige eller andre grunde – har vidt forskellig viden om og forhold til et givet udsnit af virkeligheden og derfor opererer med forskellige begrebsverdener med tilhørende ordforråd i relation til det. Endog samme ord kan derved komme til at betyde noget forskelligt, alt efter hvem man spørger – i nævnte artikel bl.a. illustreret ved ordet *sag*, som dette bruges og defineres af hhv. kriminalforsorgen, anklagemyndigheden, domstolene og politiet. Her er det ikke sprogets formelle struktur, der skiller, men *sprogbrugernes* varierende erkendelsesmæssige og kommunikative behov. At sådanne forskelle ikke begrænser sig til fagsprog kan f.eks. ses af de variationer, der forekommer i danske sprogbruges forståelse af selv almindelige ord som *makron*, *rullepølse* og *smoothie* afhængigt af vidensniveau, interesser, alder m.v. (Smith et al. 2013). Men lad os nu blive ved fagsproget, som ofte er leveringsdygtigt i klare og veldokumenterede eksempler, herunder nogle, som kan bidrage til at nuancere den aktuelle diskussion.

Ovennævnte observationer gør det nærliggende at spørge: Vil mennesker med forskellige modersmål så omvendt ”tale samme sprog”, hvis de beskæftiger sig med et givet genstandsfelt ud fra nogenlunde samme viden og præmisser – det være sig frimærkesamling, yoga eller bygge- og anlægsteknik? Dette virker umiddelbart plausibelt, i hvert fald hvad ordforrådet (leksikon) angår, der jo i alle sprog er langt mere fleksibelt og tilpasningsdygtigt end de grammatisk-syntaktiske systemer. Herved synes pendulet umiddelbart at svinge fra en relativistisk imod en mere universalistisk sprogopfattelse, hvor sproget ses som en samling ”etiketter”, der godt nok ikke ser ens ud fra sprogsamfund til sprogsamfund, med som uden videre kan erstatte hinanden. Altså ét-nul

til Google Translate! Men er det hele historien?

Som bidrag til diskussionen ser vi i denne artikel nærmere på et genstandsfelt, hvor betingelserne for at have et ”fælles” sprog på tværs af sprog- og landegrænser umiddelbart synes at være ganske gode, nemlig udformning og drift af offentlige vandforsyningssystemer, med fokus på danske og russiske fagfolks inddeling af vandledningerne i systemet efter funktion. Tekniske anlæg som disse er forholdsvis ukomplicerede og opbygget på stort set samme måde i de fleste industrialiserede lande. Samtidig involverer arbejdet med dem i langt mindre grad end f.eks. de processer og sagsforhold, der behandles i Madsen & Thomsens artikel (dette nummer), snævert samfundsspecifikke hensyn til rets- og socialpolitik, retsopfattelser osv. Herved reduceres den potentielle ”støj” fra udenomssproglige faktorer, hvorved sprogets ”eget” fingeraftryk på områdets begrebs- og termdannelsesprocesser kan træde tydeligere frem.

Som vi snart skal se, viser dette fingeraftryk sig dog at være ret begrænset, så længe vi kun ser på *hvad*-aspektet af fænomenet leksikalisering, altså spørgsmålet om, hvilke genstande og fænomener man vælger at danne ord for, og hvilke kriterier man lægger til grund for deres udskillelse og afgrænsning. Derimod bliver det sproglige fingeraftryk særdeles markant, hvis vi ser på *hvordan*-aspektet af samme fænomen, altså på hvordan de ord, man så vælger at danne, konkret er konstrueret, oftest ved genbrug af i forvejen eksisterende sproglige byggesten og orddannelsemønstre (se nærmere i Smith 2000 om den foreslåede inddeling). Hvad mere er: Disse forskelle synes at være i tråd med Durst-Andersens beskrivelse af dansk som et modtager-orienteret sprog og russisk som et virkeligheds-orienteret sprog (Durst-Andersen 2012; 2011a; 2011b). Desuden kan forskellene potentielt have konsekvenser for den tværsproglige vidensoverføring, som Google Translate ikke kan klare alene. Men lad os først se på facts.

2. Vandledninger på dansk og russisk

2.1. *Fra ontologi til termer: Den onomasiologiske metode*

I det følgende præsenteres udvalgte resultater af en såkaldt onomasiologisk undersøgelse af begrebsstrukturer med tilhørende terminologi i relation til vandforsyningssystemer i Danmark og Rusland, som udgør den empiriske del af en specialeafhandling udarbejdet på CBS (Olsen 2008; se endvidere Smith 1992).¹ For en mere detaljeret gennemgang af ”best practices” for begrebsudredning og ontologiopbygning som grundlag for komparative terminologiske analyser henvises til Wright & Budin (1997); Nistrup Madsen & Erdman Thomsen (1999) og Kockaert & Steurs (2015). Her opsummeres blot nogle grundprincipper til støtte for den videre diskussion af data.

Modsat den semasiologiske tilgang, hvor man starter med ordene og ser på, hvad de betegner, forudsætter den onomasiologiske tilgang, at man starter med at kortlægge (her) teknikernes samlede begrebsverden og inddelingskriterier i relation til et givet område og derefter ser på, hvordan disse inddelinger udtrykkes sprogligt. I praksis betyder det, at skriftlige kilder først læses med henblik på at udskille centrale sondringer og inddelingskriterier (distinktive træk), som registreres og dokumenteres med udvalgte citater i såkaldte records, som opstilles for hvert af de derved udskilte begreber. For mundtlige kilder (informanter) anvendes tilsvarende en interviewteknik, hvor der ikke spørges f.eks. ”Hvad betyder termen *råvandsledning*, *hovedledning*, *stikledning*, *jordledning* osv.?”, men derimod ”Hvordan ville du naturligt inddele systemets vandledninger efter funktion?” De termer, kilderne lader begreberne komme til udtryk igennem, noteres ligeledes, men er ikke

---

1 Specialeafhandlingen tager afsæt i og videreudvikler en undersøgelse af dansk og russisk terminologi inden for naturgasforsyning, vandforsyning og kloakering, som indgik i mit eget ph.d.-projekt, men som kun punktvis er medtaget i den endelige ph.d.-afhandling (Smith 1992). Det samlede empiriske materiale foreligger i kartoteksform på papir og kan om ønsket besigtiges på mit kontor. Materialet rummer bl.a. omfattende interviews med danske og russiske fageksperter, hvoraf kun en mindre del er inddraget i Olsen (2008). I overvejelserne om faktisk sprogbrug nedenfor har jeg i et vist omfang også støttet mig til disse.

hovedfokus i denne fase. De enkelte records integreres efterfølgende til et begrebssystem (især inden for Artificial Intelligence og Knowledge Engineering også kaldet en ontologi, se f.eks. Kendal & Creen 2007: 108-158), som afspejler relevante begrebsrelationer. I den aktuelle analyse inddrages dels generiske relationer (genus/species) vist i Figur 1 som trædiagram samt via talkoder, hvor de relevante tal er adskilt med punktum, dels partitive relationer (del/helhed) vist i Figur 1 som klammediagram samt via talkloder, hvor de relevante tal er adskilt med bindestreg.

I næste fase gennemgås kilderne på ny, denne gang med fokus på de leksikalske enheder (termer), som kan ses anvendt som udtryk for de udskilte begreber. Herved kan det konstateres, om flere termer evt. sideløbende fungerer som udtryk for samme begreb (termkonkurrence), og om samme termer evt. går igen som udtryk for flere begreber i systemet (polysemi). Termerne med tilhørende dokumentation indføres herefter i de enkelte records. Er der tale om en sammenligning af flere sprog, gennemføres de netop beskrevne procedurer først isoleret for hvert af de implicerede sprog, hvorefter de enkelte records sammenlignes på tværs og slås sammen, hvis der er overensstemmelse mellem de kriterier (træk), der indgår i begreberne. De tilhørende termer i det/de involverede sprog klassificeres på dette grundlag som ækvivalente. Samtidig kan der (som i Olsen 2008) opstilles en fælles metadefinition, som opsummerer de centrale træk fra de primære kilder i begge de respektive sprog. I Appendiks A vises til illustration en færdig record fra Olsen (2008), som dækker ét af de i alt tre i undersøgelsen medtagne begreber, som i dansk udtrykkes ved termen *hovedledning*. Som nærmere diskuteret i det følgende, har det været muligt at opstille fælles records for samtlige de i det følgende behandlede begreber. Dette er dog ingenlunde tilfældet inden for alle emnefeltet (se også 2.2.2. nedenfor). Har et begreb kun dækning i ét af de involverede sprogsamfunds originalkilder, bibeholder det sin separate record og forsynes med et *oversættelsesforslag* frem for en ækvivalentangivelse i det/de øvrige sprog.

2.2. Resultater og diskussion

2.2.1. Begrebmæssig inddeling

Figur 1 og 2 sammenfatter udvalgte delresultater fra den aktuelle undersøgelse. De russiske termer er gengivet med kyrillisk skrift og er dermed holdt i tråd med det underliggende leksikografiske originalmateriale. Princippet fastholdes i den løbende tekst, selv om en latinsk translitteration efter ISO (som er valgt i de øvrige artikler i dette nummer, der berører russisk) måske kunne lette den umiddelbare tilgængelighed for ikke-russiskkyndige. Da det imidlertid nedenfor primært drejer sig om enkeltord, turde en genkendelse af disse ud fra skriftbilledet alene ikke være en uoverkommelig øvelse.

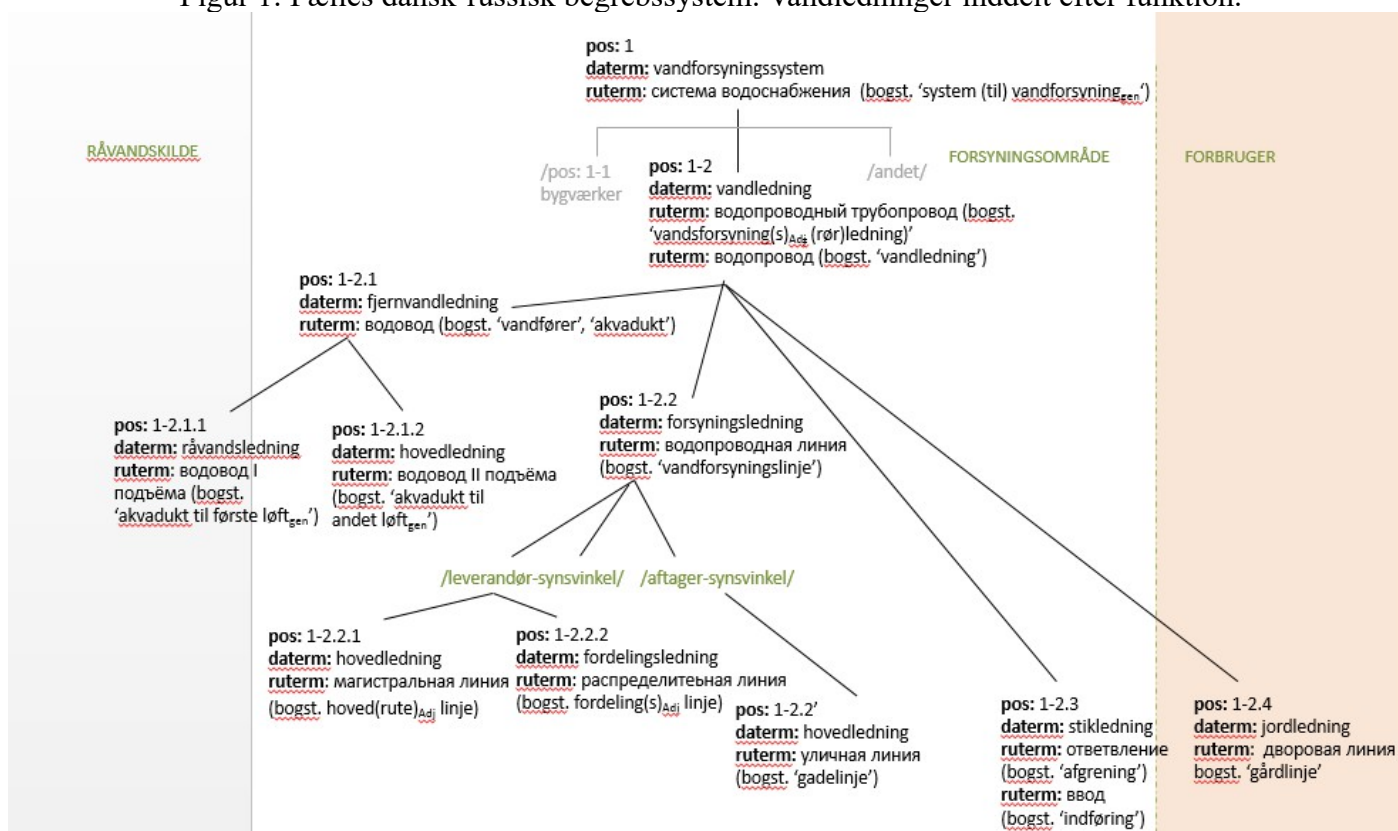
Figur 1 gengiver et ”klip” fra det samlede begrebssystem i Olsen (2008), som alene dækker systemets vandledninger inddelt efter funktion. Hvert begreb er her repræsenteret ved den/de termer, der anvendes til at udtrykke begrebet sprogligt på dansk hhv. russisk.² Talkoderne indikerer begrebernes indbyrdes position i systemet (pos = position) og viser samtidig tilbage til de fulde records med nærmere begrebsoplysninger, herunder definitioner og anden dokumentation. Af pladshensyn er de fulde records ikke medtaget, men kan besigtiges i Olsen (2008).

Figur 1 gengiver et ”klip” fra det samlede begrebssystem i Olsen (2008), som alene dækker systemets vandledninger inddelt efter funktion. Hvert begreb er her repræsenteret ved den/de termer, der anvendes til at udtrykke begrebet sprogligt på dansk hhv. russisk.³ Talkoderne indikerer begrebernes indbyrdes position i systemet (pos = position) og viser samtidig tilbage til de fulde records med nærmere begrebsoplysninger, herunder definitioner og anden dokumentation. Af pladshensyn er de fulde records ikke medtaget, men kan besigtiges i Olsen (2008).

2 Af hensyn til fremstillingens omfang og klarhed er visse mindre hyppige termvarianter og udtryksmåder dog udeladt, idet der atter må henvises til dokumentation og kommentarer i Olsen (2008) og Smith (1992).

3 Af hensyn til fremstillingens omfang og klarhed er visse mindre hyppige termvarianter og udtryksmåder dog udeladt, idet der atter må henvises til dokumentation og kommentarer i Olsen (2008) og Smith (1992).

Figur 1: Fælles dansk-russisk begrebssystem. Vandledninger inddelt efter funktion.

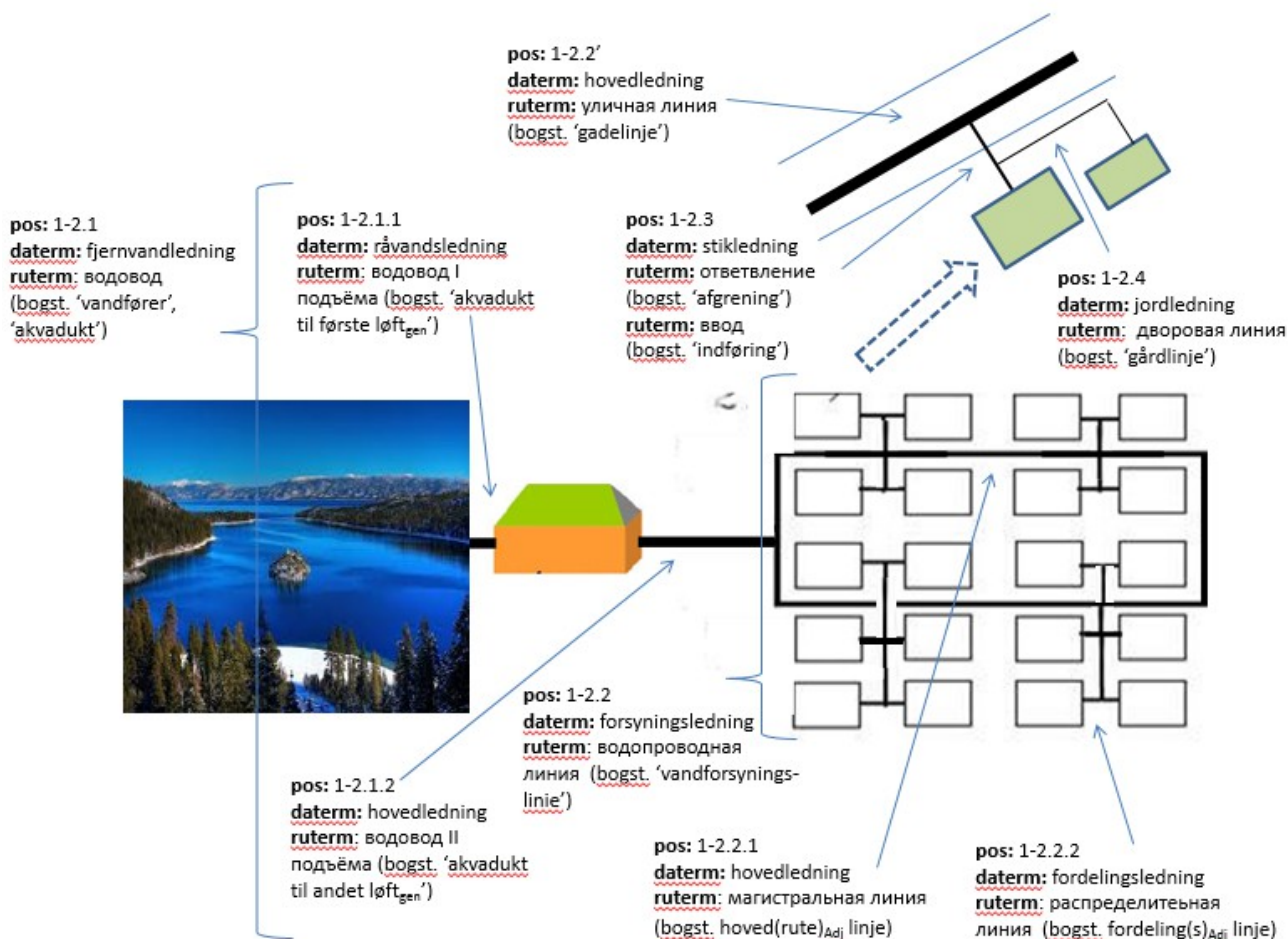

Første inddelingsniveau i det aktuelle begrebssystem er baseret på partitive relationer (del/helhed), hvor vandforsyningssystemet (pos: 1) ses som en helhed bestående af dels bygværker (pos: 1-1), dels ledningerne (pos: 1-2). Sidstnævnte inddeles herefter videre efter generiske relationer, dvs. (her) i funktionelle typer (pos: 1-2.1, 1-2.2 osv.) og undertyper (pos: 1-2.2.1, 1-2.2.2 osv.). En tilsvarende inddeling er mulig for bygværkerne, som omfatter indvindingsanlæg, vandværk, pumpestationer, beholderanlæg m.v. og funktionelle undertyper af disse, men denne del af begrebssystemet er udeladt her.⁴

Figur 2 viser en forenklet skitse af ledningsføringen i et større vandforsyningssystem, hvor bygværker (bortset fra vandværket og bygninger på forbrugerens grund) for overskuelighedens skyld er udeladt. De enkelte ledningsbegreber fra Figur 1 er her indsat som "billedtekster". Inddelingen er som sagt ens for danske og russiske fagfolk, hvorfor den opsummeres samlet her. I første omgang sker det uden brug af de termer, der udtrykker begreberne, da disse udgør et interessefelt for sig (se også 2.3.).

4 En fuldstændig analyse vil endvidere kræve inddragelse af begreber for delsystemer og ledningsnet, som bedst kan tilgodeses i et polyhierarkisk begrebssystem (en delvis implementering af princippet kan ses i Olsen 2008 for så vidt angår ledningsnet). Pladsen tillader ikke at forfølge disse perspektiver videre her.

Figur 2: Skitse over ledningsføringen i et vandforsyningsystem med angivelse af tilhørende begreber og begrebsrelationer (vist ved talkoder) samt danske og russiske termer.

I større systemer opstår der i begge faglige miljøer ofte et behov for at skelne mellem de vandledninger, som transporterer vandet i transitfart fra indvindings- og/eller behandlingsstederne frem imod et forsyningsområde (pos: 1-2.1), og de ledninger, som transporterer vandet rundt til forbrugerne inden for forsyningsområdets grænser, prototypisk: en by (pos: 1-2.2). Førstnævnte kan enten gå fra indvindingssted til behandlingssted, når disse er placeret i en vis afstand fra hinanden (pos: 1-2.1.1), eller fra behandlingssted (vandværk) videre til forsyningsområdet (pos: 1-2.1.2). Inden for forsyningsområdets grænser skelnes der normalt mellem de overordnede ledninger, som først og fremmest er dimensioneret til at sikre tilførsel af tilstrækkelige vandmængder til forsyningsområdets enkelte dele, men som også kan forsyne de forbrugere, de passerer undervejs (pos: 1-2.2.1) hhv. ledningerne i det finmaskede net, som tjener til at bringe vandet helt frem til flertallet af forbrugere (pos: 1-2.2.2). I overgangen mellem det fælles net og de enkelte forbrugeres vandinstallation (se nærbilledet øverst til højre i Figur 2) skelner man mellem den ledning, som fører vandet fra ledningen ude i gaden og ind på forbrugerens grund (pos: 1-2.3), og den konkrete ledning ude i gaden, hvorfra førnævnte ledning udgår (pos: 1-2.2'). Anvendelse af mærket (') i talkoden indikerer, at dette begrebs ekstension (omfang) principielt er sammenfaldende med det generelle begreb for alle ledningerne i forsyningsområdet (pos: 1-2.2), men at det udslagsgivende kriterium hér er et andet, nemlig rollen som forsyningskilde for en konkret forbruger (altså set i et VVS-perspektiv, om man så må sige). Ved flere bygninger på forbrugerens grund (f.eks. et sommerhus med annekser, en skole eller en større virksomhed) skelnes der endvidere mellem

føromtalte ledning, som bringer vandet ind på grunden (pos: 1-2.3) og de efterfølgende ledninger (begyndende ved forbrugerens stophane og/eller vandmåler), der bringer vandet videre rundt til de enkelte bygninger inde på grunden (pos: 1-2.4). Vandledninger og installationsgenstande inde i bygningerne samt murgennemføringer skal ikke behandles nærmere her (se dog diskussionen af de russiske pender til *stikledning* sidst i 2.2.4. nedenfor).

2.2.2. Hvad versus hvordan

Den netop skitserede forståelse af, *hvad* der bør udskilles og kaldes for noget specifikt, er som sagt praktisk talt parallel, hvad enten man konsulterer danske eller russiske kilder. Det er i denne forbindelse afgørende at slå fast, at vi ikke blot har at gøre med en beskrivelse af virkeligheden "som den nu engang er" og som sprogene så kan forme forskelligt. De nævnte ligheder er – ligesom de forskelle, der kan afdækkes gennem tilsvarende analyser på andre emnefeltter – allerede udtryk for en selektiv fortolkning af virkeligheden og dermed et vigtigt første skridt i sprogsammenligningen.⁵ De afspejler, hvilke begrebsstrukturer der i kraft af deres kognitive prominens (prægnans) har stået først i køen til at blive leksikaliseret, dvs. forsynet med et permanent sprogligt udtryk og integreret i sprogsystemet i egenskab af leksikalske betydninger.

Selv for noget så fysisk håndgribeligt som vandledninger er inddelingen ikke naturgiven. Ud over den *driftstekniske* synsvinkel, som primært forfølges i Olsen (2008), kan der f.eks. også anlægges en *anlægsteknisk* eller en *administrativ-kommerciel* synsvinkel på de samme ledninger. Ved at tage udgangspunkt i kilder og passager i sådanne, der i stedet understøtter en af disse synsvinkler, ville andre inddelingskriterier komme i spil (materialevalg, læggemåde, ansvar, ejerforhold m.v.), og resultatet ville på nogle punkter være langt snævrere bundet op på lokale forhold. For eksempel har den skelnen, som danske fagfolk udtrykker ved *kommunale ledninger* over for *HOFOR-ledninger* (HOFOR = Hovedstadsområdet Forsyningsselskab) af gode grunde ikke nogen præcis begrebsmæssig pendant hos russiske fagfolk. Endnu større bliver den samfundsspecifikke indflydelse ved sammenligning af f.eks. juridiske begreber (se Hjort Pedersen 1994; Holste & Nielsen 1995; Melchior 2011). Her vil der typisk udskilles mange begreber, som kun har kognitiv dækning i ét af de behandlede sprogsamfund, hvorfor der kun kan gives et *oversættelsesforslag* i det/de øvrige behandlede sprog. Som eksempler kan nævnes de begreber, der udtrykkes af de danske termer *grundlovsforhør* og *skilsmisssæreje*. Vanskelighederne ved at gengive det eksakte begrebsindhold på f.eks. russisk eller engelsk bunder hér ikke primært i termernes dannelsesmåde – om end de også på dét plan kan være vanskelige at dechiffrere på en meningsfuld måde for ikke-indviede – men i de underliggende proces- hhv. familieretlige realiteter.

Inddragelsen af termens dannelsesmåde leder os frem til næste spørgsmål, nemlig *hvordan* de begreber, som (in casu) danske og russiske teknikere har valgt at operere med, udtrykkes sprogligt. På dette punkt viser der sig at være markante og potentielt systematiske forskelle. Følger vi atter terminologien i Smith (2000), er mængden af *primære leksikaliseringer*, dvs. simple ord som *mand*, *hus* og *vand*, der "bare betyder det, de betyder", i de enkelte sprog ret begrænset. Størstedelen af ordforrådet er dannet ved *sekundære leksikaliseringer*, dvs. genbrug af allerede eksisterende udtryksenheder. Det kan ske ved at tilføje nye betydninger til eksisterende ord, f.eks. *vinge* (på

5 I den præ-kognitive strukturalistiske lingvistik blev tidligere bestræbelser på at anvende den onomasiologiske metode til at opbygge begrebssystemer uden fra starten at tage afsæt i de sproglige udtryk ellers netop kritiseret som "banale" beskrivelser af virkeligheden frem for menneskers subjektive fortolkning af den. Det sidste blev set som sproget og kun sprogets privilegium (for et overblik over denne debat, se Baldinger 1980). Med udbredelsen af en mere kognitivistisk tilgang til sprogbeskrivelsen (Lakoff; Talmy 2000; Evans & Green 2006; Barsalou 2010) er begrebsdannelse (kategorisering) i dag bredt anerkendt som en selvstændig og fundamental kognitiv proces, der ikke kun afspejler, men også filtrerer og fortolker virkeligheden. Dette sker under påvirkning af en række faktorer, herunder *blandt andet* sprogstrukturen. Menneskesproget ses m.a.o. som en væsentlig faktor, der bidrager til at accelerere processen og fastholde dens resultater, men ikke som eneste drivkraft. At det desuagtet stadig kan farve begrebsdannelsen i visse henseender, er en anden sag, som vi vender tilbage til.

ventilator) eller *mus* (til computer), eller ved at kombinere eksisterende ord og orddele til større enheder (afledte ord, komposita, frasalleksemer m.v.). Inden for dette overordnede billede kan der imidlertid stadig være markante forskelle imellem sprog og grupper af sprog mht. fordelingen af primære leksikaliseringer på semantiske domæner samt arten og hyppigheden af de foretrukne modeller for sekundære leksikaliseringer.

2.2.3. Hvornår er en ledning en ledning?

Det foreliggende materiale udviser i så henseende visse forskelle, som også generelt kendetegner på den ene side de germanske sprog (herunder dansk) og på den anden side de romanske og (i hvert fald hvad substantiverne angår) også de slaviske sprog (herunder russisk), se Korzen & Lundquist (2004) og Durst-Andersen (2011a). I dansk er ordsammensætninger (komposita) i form af 'substantiv + substantiv' (N+N) således langt den foretrukne model for dannelse af nye substativer. Det viser sig da også, at *samlige* danske termer i Figur 1 og 2 er klassiske komposita. I det russiske materiale er billedet mere broget: Ud over samskrevne komposita som *водопровод* optræder der også frasalleksemer af typen 'relativt adjektiv + substantiv' (Adj_{rel.}+ N), f.eks. *магистральная линия* (der semantisk stadig ligger tæt op ad de danske komposita), frasalleksemer af typen 'substantiv + substantiv i genitiv' (N+N_{gen}), f.eks. *водовод I подъёма*, og afledninger med suffiks, f.eks. *ответвление* (bogst. ≈'afgrening').

Ligeledes springer det i øjnene, at mens de danske komposita har samme kerneled hele vejen ned igennem hierarkiet, nemlig *-ledning*, skifter de russiske dannelser kerneled undervejs: fra *-провод* ('ledning') for det generiske begreb (i begge konkurrerende termvarianter, se herom nedenfor) over *водовод* for ét sæt af underbegreber (vel nok en kalke⁶ fra *akvædukt*, latin: *aquaeductus*), til *линия* ('linje') for et andet sæt af underbegreber, samt afledningerne *ответвление* og *ввод*, der dannelsesmæssigt modsvarer *afgrening* og *indføring* i dansk, selv om den præcise danske ækvivalent til begge i denne aktuelle sammenhæng er *stikledning* (se 2.2.4. nedenfor).

En anden generaliserbar tendens er, at det gennemgående danske kerneled *-ledning* specificerer variabelen funktion på et relativt abstrakt niveau (dét at lede noget), hvilket gør det muligt at viderespecificere det ad flere forskellige spor via kompositumsdannelse. Modsætningsvis indsnævrer de russiske udtryksenheder, som foretrækkes på de lavere niveauer, spillerummet noget med hensyn til forventelig ydre fremtoning og placering (fysisk og/eller set på et kort). Udtrykt i Durst-Andersens terminologi knytter de således også an til et sensorisk oplevet "image" og ikke kun til en generaliseret "idea" (Durst-Andersen 2011a: 133-143). Eksempler på samme tendens kan ses i leksikaliseringen af talrige andre kategorier af (især) menneskeskabte genstande i dansk i modsætning til både de romanske og slaviske sprog, jf. således også *tennisbane*, *landingsbane*, *livsbane* i dansk versus *court* (*de tennis*), *piste* (*d'atterrissage*), *trajectoire* (*de vie*) i fransk.

Det skal understreges, at vi her taler om, hvad termerne lader skinne igennem "på overfladen" i kraft af deres dannelsesmåde, ikke det fulde begrebsindhold, der gemmer sig bag denne. Intet taler for, at danske fagfolk ikke ligesom deres russiske kolleger forventer en forskellig prototypisk fremtoning af en *jernvandleddning* og en *stikledning*, eller at russiske fagfolk ikke også stadig betragter alle ledningerne i systemet som *-провода* ('-ledninger') – hvad kilderne jo netop benævner dem som under ét. Det er endvidere værd at notere, at den flittige kompositumsdannelse med ét gennemgående kerneled i dansk omvendt ikke altid kan tages som udtryk for generiske begrebsrelationer (taksonomier) i gængs forstand. Ganske vist kan sammensætningerne med *-ledning* i vores tilfælde alle siges at betegne afarter af ledninger, men hvordan med f.eks. *-stol*: En

6 Samme dannelsesmåde går igen i rent russiske substantiver som *водонад* (≈'vandfald') og *самолет* (bogst. ≈'selvflyv(er)'), dansk: 'flyvemaskine'. De klassificeres normalt som en afart af komposita, der dog ikke er særligt produktiv og hvor kerneledet oftest udgøres af en verbalstamme, som ikke ville kunne fungere som et selvstændigt ord uden tilføjelse af et afledningssuffiks.

køkkenstol og en *klapstol* er vel stadig afarter af *stole* for de fleste af os, mens en *lænestol* straks er en mindre oplagt kandidat til "bare" at kalde en stol, og en *domstol* slet ikke er en stol men kræver en metonymisk læsning. På russisk kan *cмыл* (≈'stol') derimod kun "strækkes" til køkken- og klapstole. Tættere på vores aktuelle felt kan noget tilsvarende ses for *brønde*, jf. således *råvandsbrønd* – *nedløbsbrønd* – *oliebrønd*, hvor kun de to første indretninger kan benævnes *колодец* (≈'brønd') på russisk, mens den sidste er en type *скважина* (≈'borehul'). Udtrykt i prototype-teoretiske termer (Rosch 1978; Lakoff 1987: 58-152) kan man sige, at russisk foretrækker at skifte kerneled eller vælge en anden dannelsesmåde, når man kommer ud i prototypens periferi, mens dansk er mindre restriktivt og accepterer en glidende overgang fra prototypiske over mindre prototypiske til metaforiske, metonymiske o.a. associative læsninger af samme kerneled (se også Wierzbickas illustrative diskussion af beslægtede eksempler i engelsk, 1996: 270-273).⁷ Den onomasiologiske metode giver et langt bedre grundlag for at manøvrere i dette grænsefelt mellem egentlige taksonomier og orddannelse baseret på andre typer begrebsmæssige koblinger (metonymi, metaforik, blanding m.v.) end det er tilfældet med den semasiologiske, hvor udtrykket fungerer som eneste udgangspunkt og pejlemærke.

2.2.4. Termkonkurrence

Et trivielt, men ofte overset, grundvilkår for al orddannelse er, at det nye ord på et tidspunkt er blevet sagt/skrevet for første gang af en konkret person, der ikke havde til hensigt at ændre på sit nationale sprog(system), men blot at gøre sig forståelig for en anden, lige så konkret person eller personkreds med et nærmere bestemt kommunikativt formål for øje. Som vi lige har set, kan de byggesten og skabeloner, som de enkelte sprog stiller til rådighed, her have en vis indflydelse på det forventelige slutresultat. Med til det fulde billede af *hvordan*-aspektet hører imidlertid også et vist element af idiosynkrasi: Det er (også) et spørgsmål om, hvilket blandt flere mulige dannelsesmønstre, der faldt afsenderen først ind i situationen, og om nydannelsen blev forstået af den/de aktuelle modtager(e), som afsenderen havde intenderet det – samt om der derved blev startet en kædereaktion, et *kausalt netværk* (jf. Smith 2001 i delvis forlængelse af Devitt & Sterelny 1999: 66-113), som fik tilstrækkeligt mange andre mennesker i det pågældende sprogsamfund til at acceptere og adoptere den derved etablerede kobling mellem udtryk og indhold, så ordet til sidst har kunnet indlemmes i Dansk Sprognævns Nyordsliste⁸ eller f.eks. blive en del af et givet fagområdes alment anerkendte terminologi.

Inden for fagsprog kan der som led i denne proces til tider fremkomme flere konkurrerende termer for samme begrebsmæssige indhold.⁹ Forholdet ses stort set ikke i almensproget, hvor det ene bud til sidst typisk vil fortrænge de øvrige, hvis det begrebsmæssige indhold virkelig er ens (mulige undtagelser kunne for dansks vedkommende være *hovedtelefon* ↔ *høretelefon* og *blegselleri* ↔ *bladselleri*). At fænomenet ses hyppigere i fagsprog kan omvendt forklares ved det relativt begrænsede antal involverede sprogbrugere og disses relativt høje sprogbevidsthed og (for nogens vedkommende) beføjelser til selv at bestemme "hvad tingene skal hedde" i deres egenskab af opfindere, producenter, lærebogsforfattere, projekteringsvirksomheder, brancheorganisationer, myndigheder osv. (og evt. terminologer tilknyttet sådanne). Skønt målet typisk er entydighed og klarhed, kan resultatet let blive det modsatte, nemlig udbredt termforvirring (se også Smith 1992:

7 Det betyder vel at mærke ikke, at metaforisk/metonymisk betydningsoverføring ikke også er flittigt anvendt i russisk, men blot at denne strategi mindre hyppigt blandes sammen med en tilgang, hvor store familier af sammensatte udtryk deler kerneled, men i realiteten afspejler en blanding af taksonomiske og andre former for begrebsrelationer.

8 <http://dsn.dk/nyt/nyheder/dansk-sprogaevns-nyordsliste>; se også Jarvad (1995)

9 Udtrykket *konkurrerende termer* foretrækkes her frem for *synonymer*, der i praksis ofte bruges om ord i almensproget, der måske nok kan have samme referent, men udskiller denne efter vidt forskellige kriterier, som ikke har noget med valget af udtryk at gøre, f.eks. *skib*, *skude*, *plimsoller*.

154-60), der altså i disse tilfælde ikke så meget skyldes faglig uenighed som enkelte aktørers sprogfornemmelse og skøn.

I det her analyserede eksempelmateriale er forholdet kun illustreret ved russisk¹⁰, hvilket dog må betragtes som en tilfældighed, da det samlede datamateriale rummer ganske mange eksempler fra begge sprog. Eksemplerne (altså in casu: de russiske) viser tydeligt, hvordan pragmatiske og ”lavpraktiske” forhold kan spille en lige så stor rolle for dannelsen og udbredelsen af bestemte termer frem for andre som sprogenes evt. iboende præferencer. Når nogle kilder således foretrækker det mere omstændelige *водопроводный трубопровод* (bogst. ‘vandsforsyning(s)_{Adj} (rør)ledning’) frem for blot *водопровод* (bogst. ‘vandledning’) som samlebetegnelse for alle vandledninger i systemet, skyldes det, at sidstnævnte i folkemunde også er blevet en betegnelse for vandforsyningssystemet som sådan (lidt ligesom *vandværket* også kan betegne hele systemet på dansk). Det afholder imidlertid ikke andre vandforsyningsfolk fra at bruge termen, da den – som flere informanter gav eksplicit udtryk for – er mere mundret og jo stadig helt korrekt, uagtet ”hvad folk ellers går rundt og siger”.

Med hensyn til *ответвление* (bogst. ‘afgrening’) og *ввод* (bogst. ‘indføring’) som konkurrerende betegnelser for det, der på dansk hedder en *stikledning* (pos: 1-2.3), kan det konstateres, at termerne anlægger let forskudte perspektiver på det bagvedliggende fulde begrebsindhold – hvor den danske term anlægger et tredje. Perspektiverne forudsætter imidlertid hinanden og giver alle god mening, i hvert fald så længe vi taler om vandforsyning. Samtidig kan det konstateres, at, mens *ответвление* dominerer i ældre kilder (som tilgodeset i Smith 1992), har *ввод* i den aktuelle betydning først vundet frem senere (som tilgodeset i Olsen 2008). En nærliggende forklaring er en afsmitning fra nyere naturgasterterminologi. Her kan overgangen mellem by og forbruger således være betydeligt mere kompleks og varieret, både teknisk og administrativt. Situationen kan spænde fra lavtryksnet i ældre bydele, der forsyner kunder med gaskomfurer i etageejendomme direkte via en gasmåler placeret i de enkelte lejligheder, over énfamiliehuse og boligblokke, der får gas til opvarmingsbrug ved et højere tryk og har et leverandørjet regulatorskab og en måler placeret enten på eller inden for husmuren, til store industrivirksomheder med mange anlæg og trykbehov, der forsynes, som var de en mindre by i sig selv.

Dette har i visse sammenhænge ført til termforvirring, hvorfor man i midt-1990'erne i flere normer og standarder har forsøgt at harmonisere og præcisere terminologien. I den forbindelse har man indført flere nye termer, hvor elementet *ввод* optræder i flere sammensætninger, bl.a. *газопроводный ввод* (bogst. ≈ ’gas(forsynings)- indføring’), som nogenlunde kan sidestilles med en (vand)stikledning (bortset fra at den i visse konstellationer også kan omfatte andre komponenter), og *вводный газопровод* (bogst. ≈ ’indførende gasledning’), som betegner den ledning, der passerer gennem husmuren. Det sidste var paradoksalt nok dét, *ввод* (alene) oprindeligt blev brugt om på vandforsyningsområdet (en betydning, der ikke er med i Figur 1 og 2 som følge af den valgte afgrænsning), men man har altså nu tilsyneladende i stedet forsøgt at justere terminologien efter den ovenfor skitserede model. Det vil føre for vidt at forfølge disse terminologiske forviklinger yderligere her. Pointen er blot, at det igen synes at være specifikke brancheforhold snarere end sprogets universelle præferencer, der har været drivkraften bag terminologiudviklingen.¹¹

10 Der ses her bort fra overbegrebet for hele systemet, hvor der både i dansk og russisk rent faktisk findes et par konkurrerende termer. Disse er imidlertid udeladt her, da fokus i analysen er på ledningerne og da en nærmere forklaring ville føre os for langt ud ad et sidespor. Nævnes skal det dog, at én af de alternative termer for det samlede system i russisk er den i hovedteksten omtalte *водопровод*, som egentlig blot betyder. ‘vandledning’, men i folkemunde (også) kan bruges om hele vandforsyningssystemet. Mens nogle fagfolk afviser denne brug i teknisk sammenhæng, er den faktisk blevet knæsat af andre, herunder i en terminologisk standard (GOST 25151-82). Dette er igen en del af baggrunden for, at *vandledninger* så må kaldes noget andet i teknisk sammenhæng, som omtalt i hovedteksten (dette afsnit).

11 Situation illustreres af nedenstående eksempel på en tråd i et russisk internet-forum for naturgasteknikere. Deltagerne forsøger her ikke helt uden humor at udrede de terminologiske forviklinger omkring *ввод* og mulige

2.2.5. Polysemi og vaghed

En anden konsekvens af den dynamiske termdannelsesproces, der præger de aktuelle og mange andre fagområder, er, at samme term kan gå igen som udtryk for flere forskellige, men i visse henseender beslægtede begreber (polysemi). Forskellen kan ligge:

- imellem almensproget hhv. fagsprog, hvor f.eks. *salt* for en kemiker betegner en hel gruppe af kemiske stoffer og ikke kun NaCl til madlavning eller vejsaltning, som i daglig tale;
- imellem forskellige, men evt. overlappende fagområder, hvor f.eks. *fordelingsledning* på vandforsyningsområdet betegner en underordnet ledning i forsyningsområdet (pos: 1-2.2.1), modsat en *hovedledning* (pos: 1-2.2.2), hvorimod det på naturgasområdet er de overordnede ledninger i forsyningsområdet, der kaldes *fordelingsledninger*, mens de underordnede kaldes *distributionsledninger*¹² (jf. også diskussionen af termen *sag* hos Nistrup Madsen & Erdman Thomsen, dette nummer);
- imellem flere betydninger inden for samme fagområde.

Sidstnævnte kan skyldes, at forskellige fagfolk og grupper af fagfolk inden for samme område kan have forskellige meninger om, hvilken betydning en given term skal tilskrives, som vi så det med *өөд* (bogst. 'indføring') ovenfor. Selv om resultatet kan virke forvirrende på udenforstående, er situationen klar nok: Der er tale om enten/eller, ikke både/og. Vanskeligere er det umiddelbart at forstå de tilfælde, hvor alle involverede fagfolk er enige om, at en term sideløbende kan fungere som udtryk for to eller flere klart adskilte begreber, der indgår i ét og samme begrebssystem, specielt når der ikke foreligger nogen gængse alternative udtryk for hvert af disse. Dette synes umiddelbart at være i strid med netop fagfolks særligt udtalte behov for og ideal om sproglig præcision og konsekvens.

Situationen forekommer i både dansk og russisk, men synes alt andet lige at have videre spillerum i dansk. Et klart eksempel i det foreliggende materiale er anvendelsen af termen *hovedledning*. Umiddelbart kan man fristes til at forstå termen som *vag* snarere end polysem (se også Wierzbicka 1996: 270-273), dvs. som udtryk for et abstrakt overbegreb, der omfatter enhver ledning, der i en eller anden forstand er overordnet i forhold til en anden. Og termen kan da også ind imellem ses anvendt på denne facon. Men som regel henvises der til ét specifikt underbegreb ud af flere mulige, som det klart fremgår af tekstcitatene i de modsvarende records (i Olsen 2008). Men taler om enten:

- den ledning, der forbinder vandværket med forsyningsområdet (hvor ledningerne inde i forsyningsområdet så modsætningsvis kaldes *forsyningsledninger*), se pos: 1-2.1.2,

eller

- de overordnede ledninger inde i forsyningsområdet (hvor de almindelige ledninger så modsætningsvis kaldes *fordelingsledninger*), se pos: 1-2.2.1,

eller

- dén ledning ude i gaden, hvorfra en konkret forbruger modtager sit vand (hvor den ledning,

---

sammensætninger hermed, med henvisning til flere af de relevante normative kilder: <http://proekt-gaz.ru/forum/2-1004-1>

12 En oversigt over grundlæggende naturgasbegreber med tilhørende terminologi i dansk kan findes på Naturgasfakta.dk: http://www.naturgasfakta.dk/copy_of_miljoekrav-til-energianlaeg/naturgasnettet-i-danmark

der fører vandet ind på forbrugerens grund så kaldes en *stikledning*), se pos: 1-2.2’.

Det forhold, at andet led i begrebsparret hver gang hedder noget nyt, er yderligere en indikation på, at også første led fra gang til gang betyder noget mere specifikt, end termen selv lader antyde. I russisk kaldes *alle* de involverede ledninger da også noget forskelligt.

Danske vandforsyningsfolk – herunder i undersøgelsen medvirkende forskere/undervisere fra DTU, hvor didaktikken ellers burde være i højsædet – erkender beredvilligt, at denne (gen)brug af *hovedledning* til tre forskellige formål umiddelbart kan virke både forvirrede og inkonsekvent for udenforstående. Men den gennemgående tilføjelse lød: ”Problemet er jo til at overskue i praksis, da det som regel fremgår klart af konteksten, om man taler om det ene eller det andet”.¹³

Et andet tilsyneladende paradoks (hvor samme kommentar går igen) kan ses for *jordledning*, som i Figur 1 og 2 er medtaget i sin egenskab af betegnelse for de ledninger inde på forbrugerens grund, der måtte ligge mellem stikledningen og den/de enkelte bygninger. Imidlertid fungerer termen også som en betegnelse for enhver ledning (vand-, gas- kloak-, el-, fjernvarme- osv.), som ligger nedgravet i jorden, og altså ikke er ført f.eks. over havbunden, hængende over en kløft eller inde i en bygning. I det lys fremstår den førstnævnte anvendelse umiddelbart noget paradoksal, idet samtlige de i Figur 1 og 2 behandlede ledninger som altovervejende hovedregel vil være nedgravet i jorden (med mindre det er decideret umuligt pga. klippegrund, permafrost etc.). Her giver den russiske ækvivalent *дворовая линия* (bogst. ’gårdlinje’) umiddelbart bedre mening, hvorimod termen *подземный трубопровод* (bogst. ’underjordisk (rør)ledning’), der i russisk betegner enhver ledning placeret nede i jorden, umuligt kunne anvendes andet end i sin helt bogstavelige betydning her. Som vi skal se nedenfor, kan situationen dog også opfattes anderledes – i hvert fald hvis man er dansker, og begge parter i kommunikationen ved, hvad de snakker om.

2.3. Er ”hvordan” vigtigt?

For kort at sammenfatte: Der er ingen tvivl om, at danske og russiske teknikere ”taler forskellige sprog”, når vi ser på hvordan-aspektet, nærmere bestemt, på hvordan sekundære leksikaliseringer typisk bliver konstrueret og fordelt på de begreber, man oplever et kognitivt og kommunikativt behov for at leksikalisere.

Dette lader imidlertid to vigtige spørgsmål stå ubesvarede. For det første: Er det, en term udsiger i kraft af sin dannelsesmåde, overhovedet vigtigt for fagfolkene, når de først har tilegnet sig den fulde betydning (eller for polyseme termers vedkommende: flere alternative betydninger, hvor konteksten så ofte kan hjælpe med at vælge det rette)? For det andet: Kan de forskelle, der ikke desto mindre foreligger, eller nogle af dem, siges at indgå i et større billede, der afspejler en bestemt måde at se og præsentere virkeligheden på? Lad os se på spørgsmålene ét for ét.

Det har længe været genstand for ivrig teoretisk diskussion, i de seneste årtier fulgt op med mere håndfaste psykologiske tests, hvorvidt vi adskiller (dekomponerer) morfologisk komplekse leksikalske enheder og (gen)analyserer dem semantisk, hver gang vi møder dem i den løbende sprogbrug, eller har dem lagret i hukommelsen som udelelige helheder med en i forvejen fastlagt helordsbetydning (for kritiske litteraturoversigter, se f.eks. Libben & 2006; Andrews & Davis 1999; Aitchison 2010: 145-156; Smith, Barratt & Zlatev 2014: 106-110, 138-139). Resultaterne og deres fortolkning er fortsat genstand for diskussion, men det generelle billede synes at være, at dekomponering enten slet ikke indgår som et obligatorisk led i afkodningen, eller muligvis spiller en rolle i ordgenkendelsen uden at involvere det helordssemantiske plan. Dette falder i tråd med dagligdags observationer såsom at nogle mennesker kan skrive **karkklud* (i stedet for *karklud*) på huskesedlen eller **hasselbagte kartofler* (i stedet for *Hasselbackkartofler*) på

13 Disse observationer baseres primært på interviews foretaget som led i arbejdet med Smith (1992), som ikke er medtaget i Olsen (2008).

spisesedlen i kantinen, men stadig være i stand til at bruge ordene nogenlunde i overensstemmelse med deres vedtagne (øvrige) begrebsindhold. Tilsvarende forklarer det, hvordan mennesker, der behersker de involverede sprog, kan forstå og bruge dansk: *flyvemaskine*, engelsk: *airplane*, russisk: *самолет* (bogst. ≈ 'selvflyv(er)') og fransk: *avion* (bogst. ≈ 'vinge + ??') som værende ækvivalente, både hvad angår deres denotation og de centrale distinktive træk, på trods af de vidt forskellige dannelsesmåder. Fra de naturgivne genstandes univers kunne dansk: *sommerfugl*, engelsk: *butterfly*, russisk: *бабочка* (bogst. ≈ 'lille kone') og fransk: *papillon* (bogst. ≈ ??) illustrere samme pointe. Læsere, der behersker andre sprog, herunder også andre indoeuropæiske såsom tysk, italiensk eller spansk, vil kunne føje atter andre facetter til begge eksempler.¹⁴

På den anden side udelukker ovenstående ikke, at vi til enhver tid *kan* skille ordene ad og reflektere over, hvad **kark-* (i **karkklud*) overhovedet er, hvorfor det hedder *kødpølse*, når der er mere kød i andre slags pølse, eller hvorfor *sommerfugle* relateres til smør i engelsk hhv. beskrives som koner i russisk. Er der tale om et nyt/ukendt ord, vil vi endda som oftest være nødt til det, da vi ikke har meget andet at holde os til. Dette væsentlige moment følges op i 2.3.2. nedenfor. Er der derimod tale om velkendte ord, vil sådanne overvejelser, hvis de overhovedet opstår, forløbe parallelt med det allerede givne facit. Vi skal her betegne fænomenet *metalingvistiske refleksioner*, når der er tale om relativt bevidste overvejelser, og *udtryksbaserede konnotationer*, når de sker spontant og ubevidst (se også Smith, Barratt & Zlatev 2014 og Smith 2001).

Fagfolk har som tidligere antydnet en særligt udtalt tilbøjelighed til at reflektere mere eller mindre bevidst over den terminologi, de bruger professionelt. I nogle sammenhænge har de oven i købet magt og agt til at stemple nogle termer som "mindre heldige" og andre termer som "mere heldige" og aktivt lave om på terminologien. I betragtning af de tidligere observerede forskelle mellem dansk og russisk hvad termdannelsesmåden angår, er en nærliggende hypotese derfor, at fagfolkene her – ud over af snævre faglige hensyn – også lader sig lede af en mere overordnet fornemmelse for, hvad der lyder "rigtigt" på deres eget sprog. Durst-Andersens teori om sproglige supertyper fremstår som en oplagt lakmusprøve for en sådan hypotese.

2.3.1. Modtageren eller virkeligheden som slutdommer?

Essensen i Durst-Andersens (2011a, 2011b) teori om sproglige supertyper er, at verdens sprog, uanset alle øvrige forskelle, i samspillet mellem de enkelte elementer og niveauer i sprogstrukturen vil være nødt til at vælge ét primært hensyn, som går forud for de øvrige, nemlig

- afsenderens forudsætninger for at ytre sig ⇒ afsenderorienterede sprog,
- modtagerens informationsbehov i situationen ⇒ modtagerorienterede sprog,
- den omtalte virkelighed per se, dvs. uafhængigt af situationen og det umiddelbart kommunikerede ⇒ virkelighedsorienterede sprog.

Lad os i det lys først se på dansk som arketypisk eksempel på en *modtagerorienteret* tilgang. Når det drejer sig om kommunikation mellem fagfolk, må det antages, at alle involverede kender det samlede vandforsyningssystemes indretning og funktion ganske godt. Men når disse i praksis kommunikerer med hinanden, vil det sjældent dreje sig om hele systemet på en gang: Tilførslen af færdigbehandlet vand til et eller flere forsyningsområder udgør typisk én problematik, tilrettelæggelse og styring af vandets fordeling inden for forsyningsområdet en anden problematik og tilkoblingen af konkrete forbrugere til systemet en tredje problematik. Fælles for de tre

¹⁴ Ligheden med eksemplerne på termkonkurrence (i ét sprog), som omtales i 2.2.4., turde være tydelig. Den afgørende forskel er imidlertid, at ordene pga. deres komplementære fordeling mellem sprogene aldrig kommer i direkte konkurrence med hinanden og derfor principielt kan sameksistere på ubestemt tid. Spørgsmål er så, i hvor høj grad paralleliteten mellem de underliggende begrebs ontogenese og basale kognitive struktur (hvad-aspektet) lader sig påvirke af den markante forskel i valg af sprogligt udtryk (af hvordan-aspektet).

sammenhænge er imidlertid, at det er hensigtsmæssigt at adskille nogle ”store” ledninger fra nogle mindre, der følger efter, og her giver *hovedledning* hver gang modtageren det rette stikord i situationen – uagtet, at der andetsteds i systemet kan findes andre ledninger, der af lige så gode grunde gør sig fortjent til dette prædikat. Noget lignende gælder *jordledning* i den i Figur 1 og 2 medtagne specifikke forstand (pos: 1-2.4). I praksis kommer det udtrykte begreb kun i spil, når man taler om ledningsføringen hos en konkret forbruger, og her accentuerer termens dannelsesmåde den for modtageren relevante information, at man taler om en ledning ”ude i jorden” og altså ikke inde i en bygning, hvor alle andre ledninger af potentiel interesse jo befinder sig. At samtlige ledninger, som vandet har passeret på sin vej frem til forbrugeren, også har været jordledninger (her forstået i termens oprindelige, rent lokative betydning), er i denne sammenhæng tilsyneladende ligegyldigt – når man altså taler dansk. Det forudsættes bekendt.

Skifter vi derimod fokus til russisk som *virkelighedsorienteret* sprog, må afsenderen også tage hensyn til væsentlige kendetegn ved den virkelighed, man taler om, uanset hvornår, hvorfor og med hvem man taler om den, hvilket i denne sammenhæng (for fagfolk) naturligt vil omfatte en forståelse af det samlede systems udformning og funktionsmåde, hvor vandet hele tiden skal fra ét sted til et andet. Det kommer derved til at skurre mere i ørerne, når ledninger, som spiller vidt forskellige roller i dette samlede forløb, hedder præcis det samme, som det er tilfælde med de tre betydninger af *hovedledning* i dansk.

I russisk er terminologien da også mere differentieret på dette punkt, dels i kraft af valget af kerneled og dels tilføjelsen af forskellige adled i de tre ækvivalenter til *hovedledning* (se Figur 1 og 2).

Således antyder kerneleddet *водовод* (≈’vandfører’, ’akvadukt’) i betegnelsen for ledningen mellem vandværk og forsyningsområde (pos: 1-2.1.2) i kraft af sin etymologi og dannelsesmåde noget ”lidt større”, der egner sig til transittransport, mens kerneleddet *линия* (≈’linje’) i betegnelserne for de efterfølgende ledninger, som tjener til at fordele vandet inden for forsyningsområdet (pos: 1-2.2), antyder noget ”lidt mindre”, eller mere præcist: forbundne dele i en større helhed, ligesom buslinjer i en by. Både på et kort og ved øjesyn tegner der sig således rent visuelt lidt forskellige ”images” (se 2.2.3. om ”image” vs. ”idea”), og dette afspejles i valget af kerneled.¹⁵

Den videre differentiering af ledningerne i forsyningsområdet sker ved valget af adled. Således udbygges *линия* (≈’linje’) med det relative adjektiv *магистральный* (en latinsk afledning med betydningen ’overordnet/hoved(rute)-’) som betegnelse for de overordnede ledninger i forsyningsområdet (pos: 1-2.2.1), og med det relative adjektiv *распределительный* (≈’fordelings-’) som betegnelse for de underordnede ledninger i dette. Man følger m.a.o. samme grundlæggende tankegang som i dansk på dette punkt og der fremkommer derved også en ”hovedledning” i den russiske terminologi. Men kun denne ene gang. Når vi først når frem til den ledning ude i gaden, hvorfra en konkret forbruger forsynes via en *stikledning*, uanset ledningens funktion i de overordnede system (pos: 1-2.2’), taler man på russisk om *уличная линия* (≈’gadelinje’). Den

15 Den overordnende status, som på dansk markeres med adleddet *hoved-*, ligger således her allerede i det valgte kerneled i russisk. Den russiske sondring bliver derved bredere, idet alle ledninger til udenbys transittransport (pos: 1-2.1) kaldes *водоводы*, mens alle ledninger i forsyningsområdets net (pos: 1-2.2) kaldes *линии*. Tilføjelsen af forskellige adled til førstnævnte bruges i stedet til at markere, om vi befinder os før vandværket, jf. *I подъёма* (≈ ’(til) første løft_{gen}’ = første gang, der skal pumpes), eller efter vandværket, jf. *II подъёма* (≈ ’(til) andet løft_{gen}’ = anden gang, der skal pumpes). I dansk betegnes eventuelle (transit)ledninger før vandværket (pos: 1-2.1.1) derimod *råvandsledninger*, mens de, der kommer efter vandværket, som sagt betegnes *hovedledninger* (pos: 1-2.1.2). En mulig fællesbetegnelse for begge dele (som flere informanter dog betegner som en lærebogsterm) er *fjernvandsledninger* (pos: 1-2.1). Der synes således at være flere parallelle rationaler på spil i leksikaliseringen af dette begrebsfelt i dansk for så vidt angår de enkelte termers dannelsesmåde, mens russisk har lagt sig fast på én linje og derved griber tingen mere holistisk an.

parallelle dannelse *gadeledning* kan også ses anvendt i dansk, men *hovedledning* er og forbliver den gængse og formelt anerkendte term, vel fordi den hverken siger mere eller mindre end det, der er nødvendigt og tilstrækkeligt for modtageren at være opmærksom på i situationen.¹⁶

Det samme gælder endeligt *jordledning* i den forbruger-specifikke betydning (pos: 1-2.4), som allerede er diskuteret ovenfor: Den er rammende i situationen, men potentielt misvisende, hvis man skal have hele systemet med i baghovedet, hvor en placering i jorden er normen. I russisk bygger man da også i stedet videre på *gade/forbruger-sondringen* ved at forudsætte den mulige tilstedeværelse af en gård hos forbrugeren omkring dennes bygning(er) og kalde ledninger dér *дворовая линия* (bogst. 'gårdlinje').¹⁷

Det skal slutteligt bemærkes, at situationen bliver lidt anderledes, hvis den konkret foreliggende modtager først skal til at lære området og dets terminologi at kende. Her vil en mere systematisk hensyntagen til "det store billede", end vi ser det i dansk, ikke kun være et spørgsmål om øget virkelighedsorientering, men også om at tilgodese *modtager*gruppens behov for terminologisk overblik, herunder *danske* modtageres. Med andre ord: Den danske præference for kommunikativt at tilgodese modtagerens vilje i dette tilfælde faktisk kunne nyde godt af et vist element af virkelighedsorientering. Som tidligere nævnt erkender flere danske fagfolk da også, at terminologien med tre vidt forskellige betydninger af *hovedledning* mv. ikke er optimal. De ser det imidlertid mest som et problem i forhold til udenforstående og forventer ikke, at nogen vil ændre på terminologien dén grund.

Sat på spidsen kunne man på den baggrund gå videre og hævde, at dansk leksikaliseringspraksis alt andet lige er bedst gearret til horisontal her-og-nu kommunikation mellem jævnbyrdige fagfolk, som det for den skriftlige kommunikations vedkommende ses i manualer, projekt- og arbejdsbeskrivelser, lokalplaner mv. (i en grad, så selv danske lærebøger kommer til at lyde lidt som sådanne), mens russisk leksikaliseringspraksis alt andet lige er bedst gearret til vertikal, situationsuafhængig kommunikation, som det typisk ses i lærebøger og leksika (i en grad, så selv praksisorienterede tekster let kommer til at lyde lidt som disse). Skønt der selvsagt ikke er tilstrækkeligt belæg for så vidtrækkende konklusioner i det ovenfor præsenterede empiriske materiale, må billedet formodes at kunne vække en vis genkendelse hos alle, der har beskæftiget sig med russisk-dansk fagsproglig formidling i større stil. Det kunne derfor fortjene en nærmere granskning, optimalt set også med inddragelse af andre sprog.

2.3.2. Google Translate og "falske venner"

Vi startede med at spørge, om russiske og danske vandforsyningsfolk kan siges at "tale samme sprog", når nu deres faglige situation og udfordringer har så meget tilfælles. Svaret er, at det gør de faktisk for så vidt angår de begrebsstrukturer, som er leksikaliseret i sproget (hvilke ikke er naturgivet), men disse kan stadig være tonet lidt forskelligt, når det gælder måden at leksikalisere dem på, hvilket i nogle henseender synes at have sprogtypologiske snarere end faglige årsager. Dog må man også stadig spørge, hvor vigtig termdannelsesmåden overhovedet er for den gensidige forståelse, når termernes fulde begrebsindhold først er fastlagt og indlært (se også 2.3).

For at kvalificere disse overvejelser yderligere, må vi skelne mellem "samme sprog" i metaforisk forstand og i helt bogstavelig forstand. Det er således den (ganske udbredte) metaforiske

¹⁶ En supplerende indikation på den russiske tendens til at tilgodese et større billede, er, at man meget ofte omtaler forsyningskilden ude i gaden som *уличная сеть* (bogst. 'gadenet(tet)'), selv om der jo ret beset kun er tale om én ledning pr. gade. For "bag den" vil der jo altid være et helt net. På dansk er *hovedledning(en)* i ental og bestemt form derimod den fremherskende udtryksmåde.

¹⁷ Er der flere ledninger, taler man også ofte om *дворовая сеть* (bogst. 'gårdnet(tet)'), også selv om der kun er tale om få ledninger. Dette giver en vis mening ud fra en holistisk betragtning, hvor systemet under ét opfattes som et hierarki af (større/mindre) ledningsnet på de respektive niveauer. På dansk siger man derimod typisk blot at sige *jordledning(er(ne))*, mens *jordledningsnet* er forbeholdt store aftagere som et fabrikskompleks eller et rækkehusbyggeri.

læsning, der har båret diskussionen hidtil, dvs. graden af *parallelitet* imellem sprogene. Men danske fagfolk taler jo stadig dansk, og russiske fagfolk taler jo stadig russisk. Så hvis vi ser bort fra det (in casu ikke så udbredte) tilfælde, at en fagmand på området mestrer begge sprog, vil fagfolkene ikke forstå et ord af, hvad de andre siger/skriver, trods et nok så ”fælles” sprog. Skal der alligevel kommunikeres, er der to muligheder. Den ene er at blive enige om et lingua franca, som begge parter kan kommunikere på, hvor Global English i dag er det klare førstevalg, også i dansk-russisk erhvervsmæssigt samkvem. (At det ikke nødvendigvis kan afholde modersmålet fra at gribe forstyrrede ind er et centralt og ofte overset moment, som i øjeblikket er genstand for en omfattende empirisk undersøgelse under ledelse af Per Durst-Andersen med Carlsbergs globale organisation som case, se <http://www.cbs.dk/node/251508>.) Den anden mulighed er at engagere en formidler i form af en tolk eller oversætter eller evt. et stykke software.

Hvis vi starter med tolken eller oversætteren, er der ved fagspecifik oversættelse dén afgørende forskel mellem formidler og klient, at de færreste oversættere kan forventes at have et lige så indgående sprogligt og fagligt kendskab til de utallige fagområder, de potentielt kan komme til at servicere, som deres klienter har. Mens en oversætter typisk i forvejen vil have lært, at en *sommerfugl* hedder *бабочка* (bogst. ’lille kone’) på russisk eller *butterfly* på engelsk, og ikke behøver at spekulere over, hvordan begrebet er leksikaliseret i de respektive sprog, er det samme ikke nødvendigvis tilfældet med *jordledning* over for *дворовая линия* (bogst. ≈ ’gårdlinje’) brugt om en nedgravet vandledning på forbrugers grund. Med andre ord: Fagspecifik oversættelse involverer et element af forceret fremmedsprogstilegnelse og ofte også modersmålstilegnelse.

En nærmere diskussion af de oversættelsestekniske og kognitive konsekvenser heraf er givet i Smith (2001). Her skal det blot sammenfattende nævnes, at oversætteren i en ideel verden vil forberede sig på opgaven og foretage en onomasiologisk begrebsudredning og komparativ terminologisk analyse efter de principper, som er beskrevet i 2.1. Her vil det, der kan udledes af termernes dannelsesmåde, kun være én ledetråd, som kan holdes op imod andet input i form af omgivende tekst, tegninger, evt. kommentarer fra sagkyndige m.v. Chancerne for at opnå en tilstrækkelig (om ikke udtømmende) kompetence i terminologien på begge sprog vil være relativt gode.

I praksis sker der imidlertid ofte noget andet. Efter et par frugtesløse opslag i elektroniske eller fysiske ordbøger (typisk via engelsk eller et andet hovedsprog), vil oversætteren ofte ty til en af sine mest upålidelige ”falske venner”, nemlig den information, der kan udledes af ordets/terms dannelsesmåde. Uden andre ledetråde at holde sig til falder det let at antage, at termen nok har en nogenlunde transparent betydning, som oversætteren blot ikke kender og måske ikke føler, han/hun behøver at kende til bunds,¹⁸ men som nok kan rekonstrueres på målsproget ved brug af lignende midler. Resultatet kan eksempelvis være, at dansk vandforsyningsterminologi bliver beriget med termer som **afgrening* (i stedet for *stikledning*) og **gårdledning* (i stedet for *jordledning*) i forbindelse med oversættelse fra russisk til dansk eller at alle tre betydninger af *hovedledning* i dansk bliver gengivet ved f.eks. *магистральный* (el. *главный*) *газопровод* (≈ ’hovedledning’), selv om termen kun er dækkende i én af betydningerne (pos: 1-2-2.1). Eksempler af denne art er hverdagskost i både oversættelser udført af sprogstuderende i træningsøjemed og i professionelle oversættelser inden for tekniske og andre specialiserede fagområder.

På denne baggrund kan det ikke undre, at man ved at anvende automatiserede sprogteknologiske oversættelsesværktøjer såsom Google Translate som supplement til eller som erstatning for den menneskelige faktor kan komme endnu mere på glatis – trods den stadig mere udbredte anvendelse af disse redskaber til mere rutineprægede oversættelsesopgaver, i dag endda indbygget som standardfunktion i Microsoft Office på linje med stavkontrollen.

18 Kognitivt kan denne form for indhold beskrives som et meget vagt ad hoc-begreb, der kan, men ikke behøver at udvikle sig til et blivende begreb i oversætterens semantiske hukommelse (Barsalou 1983; 1997).

Her følger et par enkle eksempler – begge i retningen russisk til dansk, som vel er det mest illustrative for den samlede læsergruppe:

- (1) Дворовая водопроводная линия может быть уложена из чугунных или асбестоцементных напорных труб диаметром 50 мм или из стальных оцинкованных труб диаметром 25-32 мм. (RW63)
Google Translate: *Yard vandlinjen kan lægges fra støbejern eller asbestcement trykrør med en diameter på 50 mm eller galvaniseret stålrør med en diameter på 25-32 mm.
En mere korrekt oversættelse kunne lyde: Jordledningen kan udføres i trykrør af støbejern eller asbestcement med en diameter op til 50 mm eller i galvaniserede stålrør med en diameter på 25-32 mm.
- (2) При проектировании и гидравлическом расчёте все линии сети условно разделяются на магистральные и распределительные. (R9:130)
Google Translate: *I design og alle de hydrauliske linjer i netværket af beregninger traditionelt opdelt i transmission og distribution.
En mere korrekt oversættelse kunne lyde: I forbindelse med projektering og hydraulisk beregning inddeles alle nettets ledninger traditionelt i hovedledninger og fordelingsledninger.

I eksempel (2) havde Googles valg af termerne *transmission* og *distribution* faktisk givet god mening (når man ser bort fra fraværet af elementet *-ledning*), såfremt der havde været tale om naturgassystemer, og modstillingen havde været mellem de ledninger, der forbinder gasfelterne med forsyningsområderne, og ledningerne internt i disse taget under ét. Det er således efter al sandsynlighed fra dette felt, at Google har trukket sin viden fra i det foreliggende tilfælde, formentlig via engelsk. Det ændrer imidlertid ikke ved, at den russiske tekst drejer sig om vandforsyning og ikke naturgasforsyning og om den videre inddeling af de vandledninger, som finder sted inden for et forsyningsområdes grænser, og i det lys er oversættelsen helt forfejlet (se også 2.2.5. ovenfor om polysemi på tværs af fagområder).

Sammenfattende kan det siges, at selv ved kommunikation imellem sprogbrugere, der har et nært fagligt forståelsesmæssigt fællesskab, kan både selve eksistensen af sprogbarrierer og specifikke sprogtypologisk betingede tendenser i leksikaliseringens måde (in casu: mht. hvordan snarere end hvad der leksikaliseres) være en kilde til støj og miskommunikation. Går vi fra det leksikalske niveau videre til det grammatiske, syntaktiske og sætningspragmatiske niveau og til genstandsfelter, hvor også andre samfundsspecifikke modsætninger end sproget for alvor kommer i spil, bliver støjen kun kraftigere. Eksemplerne andetsteds i dette særnummer spænder fra filmoversættelse over vejrudsigter til e-mail-korrespondance. Ja selv på det leksikalske niveau og inden for teknikken kan de typologiske forskelle række ud over hvordan-aspektet og også komme til at omfatte hvad-aspektet. Det gælder ikke mindst, hvis vi skifter fokus fra nomina til verber, som benævner hele situationer frem for isolerede ”ting” og dermed kommer tættere på sætningssemantikken. Et særligt tydeligt eksempel er leksikaliseringen af bevægelse som led i tekniske processer (Smith 2003 og 2006 i forlængelse af Talmy 2000: 50ff og Slobin 2004; se også Durst-Andersen, Smith & Nedergaard Thomsen 2012).

3. Konklusion og perspektiver

Spørgsmålet om, hvorvidt det er de enkelte sprogs iboende natur eller sprogksterne forhold, der afgør, hvordan vi italesætter og dermed forstår virkeligheden, kan på baggrund af de netop gjorte observationer (og et utal af andre) besvares med et rungende både-og. Dette bør dog ikke være en

grund til beklagelse eller benægtelse, som det tilsyneladende let bliver for nogle binært tænkende teoretikere – det gør tværtimod emnet langt mere interessant.

På den ene side er vi konfronteret med en udenomsproglig virkelighed, som hele tiden byder på nye fænomener, relationer og modsætninger, der alle skal italesættes sprogligt. Men de drivende kræfter bag dette input er meget andet end sprog, selv om nogle kan være delvist medieret af det. Intet sprog i verden kan vel alene tage æren eller skylden for at have opfundet smartphones og moderne vandforsyningsteknik eller startet en borgerkrig i Syrien. På den anden side involverer den sproglige italesættelse altid til- og fravalg, idet intet sprog kan eksplicitere al potentielt relevant information på én gang. Nogle valg er truffet på forhånd af de enkelte sprog forstået som intersubjektive systemer skabt via langsomt forløbende kollektivt-ubevidste udviklingsprocesser på basis af millioner af individuelle valg (Hvilke leksikaliseringsmodeller skal stå til rådighed for orddanneren? Hvilke sondringer skal have et obligatorisk leksikalsk eller grammatisk udtryk? Hvordan skal et sprogs grammatiske kategorier spille sammen med hinanden? osv.). Andre valg lades derimod op til den enkelte sprogbruger: Vi bestemmer selv, hvad vi (inden for de givne formelle rammer) konkret vælger at sige/skrive samt til hvem, hvorfor, hvornår, hvorfor og hvordan. Ganske vist kan en vis toning fra de ”byggsten”, de enkelte sprog stiller til vores rådighed, heller ikke helt undgås på dette plan, men den kan omgås ved at vælge en formulering, der får det frem, vi gerne vil sige. Som Roman Jakobson elegant har formuleret det: “Languages differ essentially in what they *must* convey and not in what they *may* convey” (1959: 236). Det sidste kan klares ved “intralingual translation” eller ”rewording” (1959: 232).

For ordforrådet gælder der endvidere dét helt særlige forhold, at det (modsat hvad der normalt gælder for det grammatisk-syntaktiske system) faktisk er muligt for det enkelte individ at sætte sit eget fingeraftryk på det sproglige arvegods ved at frembringe et nyt ord. Her vil det igen være meget andet end den eksisterende sprogstruktur, der bestemmer resultatet. Om en miljømæssigt mindre heldig indretning i et kloaksystem, som leder urensset spildevand direkte ud i et vandløb, skal kaldes et *overfaldsbygværk*, et *overløbsbygværk* eller et *aflastningsbygværk*, og om et planlagt trafikpolitisk initiativ skal lanceres som en *betalingsring* eller en *miljøring*, er ikke kun et spørgsmål om korrekt dansk, men også om konkrete taktiske overvejsler fra de involverede interessenters side.

Det er i samspillet mellem *alle* disse processer, at det kulturmentale univers, som kan siges at være indlejret i et givet sprog på et givet tidspunkt, tager sin form. En mere systematisk kortlægning af hele det skitserede samspil i relation til mere specifikke genstandsfelter og forskningsspørgsmål end det notoriske ”er det sproget de bestemmer verdensbilledet eller omvendt?” har derfor værdi i sig selv. Dette arbejde er først lige begyndt.

Litteratur

- Aitchison, Jean (2012). *Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon* (4. udg.). Oxford: Blackwell.
- Andrews, Sally & Colin Davis (1999). 'Interactive activation accounts of morphological decomposition: Finding the trap in mousetrap?' *Brain and Language*, 68(1-2): 355-361.
- Baldinger, Kurt (1980). *Semantic Theory: Towards a Modern Semantics*. Oxford: Basil Blackwell.
- Barsalou, Lawrence W. (1983). 'Ad hoc categories'. *Memory & Cognition*, 11: 211-227.
- Barsalou, Lawrence W. (1987). 'The instability of graded structure: Implications for the nature of concepts'. I Ulric Nesser (red.), *Concepts and Conceptual Development: Ecological and Intellectual Factors in Categorization*. Cambridge: Cambridge University Press. 101-139.
- Barsalou, Lawrence W. (2010). 'Grounded cognition: Past, present, and future'. *Topics in Cognitive Science*, 2(4): 716-724.
- Devitt, Michael & Kim Sterelny (1999). *Language and Reality* (2. udg.) Oxford: Blackwell.
- Durst-Andersen, Per (2011a). *Linguistic Supertypes. A Cognitive-Semiotic Theory of Human Communication*. Berlin/New York: De Gruyter Mouton.

- Durst-Andersen, Per (2011b). *Bag om sproget. Det kulturmentale univers i sprog og kommunikation*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Durst-Andersen, Per (2012). 'What languages tell us about the structure of the human mind'. *Cognitive Computation*, 4(1): 82-97.
- Durst-Andersen, Per, Viktor Smith & Ole Nedergaard Thomsen (2012). 'Towards a cognitive-semiotic typology of motion verbs'. I Carita Paradis, Jean Hudson & Ulf Magnusson (red.), *The Construal of Spatial Meaning: Windows into Conceptual Space*. Oxford: Oxford University Press. 190-222.
- Evans, Vyvyan & Melanie Green (2006). *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Hjort-Pedersen, Mette (1994). *Testamenter, oversættelse og vellykkethed: Pragmatiske og kommunikative faktorer*. København: Handelshøjskolen i København.
- Holste, Alice & Tinna Nielsen (1995). *Komparativ analyse af strafferetspleje i dansk og russisk ret*. Specialeafhandling. København: CBS.
- Jakobson, Roman (1959). 'On linguistic aspects of translation'. I Reuben Arthur Brower (red.), *On Translation. Harvard Studies in Comparative Literature*. Cambridge, MA: Harvard University Press. 232-239.
- Jarvad, Pia (1995). *Nye ord – hvorfor og hvordan?* København: Gyldendal.
- Kendal, Simon L. & Malcolm Creen (2007). *An Introduction to Knowledge Engineering*. London: Springer.
- Kockaert Hendrik J. & Frieda Steurs (red.) (2015). *Handbook of Terminology. Volume 1*. Amsterdam: John Benjamins.
- Korzen, Iørn & Lita & Lundquist (red.) (2004). *Sprogtypologi og oversættelse: Endocentriske og exocentriske sprog* (2. foreløbige udgave). København: Samfundslitteratur.
- Lakoff, George (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Libben, Gary & Gonia Jarema (red.) (2006). *The Representation and Processing of Compound Words*. Oxford University Press.
- Melchior, Mette (2011). *Oversættelsesstrategier i juridisk oversættelse- en korpusbaseret analyse af kilde- og målsprogsorientering i oversatte lovtekster*. Århus: Handelshøjskolen, Aarhus Universitet.
- Madsen, Bodil Nistrup & Hanne Erdman Thomsen (1999). *Terminologi. Bind.1: Principper og metoder*. København: Gad.
- Olsen, Svetlana (2008). *Vandforsyningssystemer. Dansk-russisk terminologispeciale vedrørende de vigtigste komponenter i et vandforsyningssystem*. København: CBS.
- Rosch, Eleanor (1978). 'Principles of categorization'. I Eleanor Rosch & Barbara B. Lloyd (red.), *Cognition and Categorization*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum. 27-48.
- Slobin, Dan (2004). 'The many ways to search for a frog: Linguistic typology and the expression of motion events'. I Sven Strömquist & Ludo Verhoeven (red.), *Relating Events in Narrative: Typological and Contextual Perspectives*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum. 219-257.
- Smith, Viktor (1992). *Term – begreb – virkelighed. Om tekniske termers betydning*. Ph.d.-afhandling. København: CBS.
- Smith, Viktor (2000). 'On the contrastive study of lexicalization patterns for translation purposes: Some reflections on the levels of analysis'. I Iørn Korzen & Carla Marengo (red.), *Argomenti Per Una Linguistica Della Traduzione; Notes Pour Une Linguistique De La Traduction; on Linguistic Aspects of Translation*. Firenze: Edizione dell'Orso. 19-42.
- Smith, Viktor (2001). 'Lexical non-arbitrariness and LSP translation: A casual model of explanation'. *Fachsprache – International Journal of Specialized Communication*, 23(1-2): 24-40.

- Smith, Viktor (2003). 'Talking about motion in Danish, French, and Russian: Some implications for LSP in theory and practice'. *LSP and Professional Communication*, 3(2): 66-91.
- Smith, Viktor (2006). 'Talking about motion in Danish, French, and Russian: Typological, methodological, and translational considerations'. I Henning Nølke, Irene Baron, Hanne Korzen, Iørn Korzen & Henrik. H. Müller (red.), *Grammatica. Festschrift in Honour of Michael Herslund*. Bern: Peter Lang. 461-75.
- Smith, Viktor, Ditte Green-Petersen, Peter Møgelvang-Hansen, Rune Haubo Bojesen Christensen, Françoise Qvistgaard & Grethe Hyldig (2013). 'What's (in) a real smoothie: A division of linguistic labour in consumers' acceptance of name-product combinations?' *Appetite*, 63: 129-40.
- Smith, Viktor, Daniel Barratt & Jordan Zlatev (2014). 'Unpacking noun-noun compounds: Interpreting novel and conventional food names in isolation and on food labels'. *Cognitive Linguistics*, 25(1): 99 – 147.
- Talmy, Leonard (2000). *Toward a Cognitive Semantics*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Wierzbicka, Anna (1996). *Semantics. Primes and universals*. Oxford: Oxford University Press.
- Wright, Sue Ellen & Gerhard Budin (red.) (1997). *Handbook of Terminology Management, Volume 1. Basic Aspects of Terminology Management*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Appendiks

Eksempel på terminologisk entry (Olsen 2008).

løbenr	27
pos	1-2.2'
metadef	Enhver ledning i forsyningsnettet hvorfra en given forbruger forsynes med vand via en stikledning.
dadef	"En ejendom forsynes med vand via en stikledning fra hovedledningen." DW30. "Ved småt forbrug er det muligt at foretage tilslutning fra et i hovedledningen boret hul, udført med særlig apparatur, som tillader anbringelse under tryk, altså uden aflukning." D1:1117.
rundef	"Сети водопровода и канализации, которые принимаются Водоканалом на баланс, а также им эксплуатируются: водопроводные вводы от уличных (внутри-квартальных) линий до стен сооружений, включая территорию водопровода между домами." RW56
daterm	hovedledning
datermdok	"Fig. 1 viser stikledningens forløb fra hovedledning i gade eller vej til huset." D2:sp1579 "VSPK (dvs. vandspejlskoten, Sv.Ol.) skal i hovedledningen ud for en ejendom altid være mindst 10 m over øverste tapventil i ejendommen." D7:370. "MTU-Forsyningsudvalget bedes derfor beslutte, at vilkårene for at være omfattet af

kampagnen er, at den ejendom, der ønskes tilsluttet, skal ligge ud for en hovedledning med samme vejnavn som ejendommen. Hvis der ikke ligger en hovedledning ud for adressen, og ejendommen kan nås fra en anden ledning, f.eks. en transmissionsledning i en stamvej eller på en sti, vil huset ikke være omfattet af kampagnen, og tilslutning vil ske på almindelige vilkår.” DW31.

ru term   **уличная линия**

ru term dok   ”Вопрос: в чем заключается отопление водопроводных труб электрическим током и как оно производится? Ответ: При отоплении уличной линии оба провода присоединяются к трубе в колодцах с расчётом, чтобы отогреваемый участок линии помещался между точками присоединения проводов к трубе (контактами) и в каком-либо конце его находился пожарный кран или домовое присоединение для выпуска воды.” RW53.

”Также было заменено 700 метров уличной водопроводной линии по улице Катаева.” RW57

” (...) только на реконструкцию уличных водопроводных линий, которую проводят с начала этого года, городу необходимо порядка 230 млн грн.” RW58

”Замороженными оказались более 6 тысяч домовых вводов, 91 уличная водопроводная линия, большинство пожарных гидрантов... Замерзание уличных линий и домовых вводов, как правило, сопровождалось разрушением труб.” RW59

Sprog og disembodiment. Simultantolkning af humor i Europaparlamentet.

Lita Lundquist, Copenhagen Business School

Abstract: When people speak their mother tongue, they do it from a fundamental experience of *embodiment*. This article treats the topic of *disembodiment* of language, i.e., the experience of body and language being separated in communication, what necessarily occurs when the communication partners speak different and foreign languages. For the study of linguistic disembodiment I shall use the case of simultaneous interpretation of humour in the European Parliament (EP), which poses problems of disembodiment on several levels; verbal humour in itself being an embodied type of linguistic expression will supposedly be threatened not only by the transfer between languages, but also by the very technicalities of the simultaneous interpretation process. The study is based on empirical data, comprising interviews with Danish interpreters and with their “customers”, Danish members of the EP (MEPs), as well as about ten hours of observations from the interpreters’ booth. The findings show a disagreement between interpreters and MEPs as to the perceived successfulness of interpreting humour and having it interpreted; a discrepancy, which can be led back to the experience of *disembodiment*, and which I shall explain within a *sociological framework*, the so-called Associative-Network Theory (ANT). In fact, I shall consider the *interpreters’ booth*, used here as a metonym for all the technical devices involved in the interpretation process, as a *negative social mediator* in social interaction, putting obstacles in the way of a successful *translation* of humour; humour which, in contrast, I consider a *positive social mediator* because of its potential for furthering cooperation between communication partners across languages, cultures and political observation.

1. Indledning

Når vi taler forskellige sprog, taler vi ud fra forskellig erfaring med forholdet mellem sprog og krop, ud fra forskellig *embodiment*. Hvor vores modersmål er ”gået i kroppen” på os (Durst-Andersen 2014: 55), er blevet *embodied*, fordi vores første erfaringer som børn med sproget sker via kropslige sanseoplevelser, er vi ikke *embodied* på samme måde i et fremmedsprog som vi ikke har den primære kropslige erfaring med. Durst-Andersens kognitiv-semiotiske analyse forfiner tidligere kognitiv-lingvistiske modeller (Lakoff & Johnson 1999; Talmy 2000) ved at forklare hvordan disse barnets første sanseoplevelser med sproget, *percepter* eller *images*, først senere kobles til begreber, abstrakte *ideas*. Et ord på modersmålet medierer ”det billedbaserede indhold og det idebaserede indhold” (Durst-Andersen 2014: 60), mens det samme ord på fremmedsprog kun indeholder det idebaserede indhold. Jeg er i denne artikel interesseret i hvad der sker når sprog og krop bliver yderligere adskilt i den sproglige kommunikation, når der med andre ord sker en *disembodiment*, som det er tilfældet når kommunikationsdeltagere kommunikerer via simultantolkning.

Jeg har valgt en helt speciel case for at belyse dette problem, nemlig simultantolkning af humor i Europaparlamentet (EP). Jeg har valgt humor som et specielt sprogligt og kommunikativt fænomen, der i sig selv involverer kropslighed på flere niveauer; og jeg har valgt tolkning af humor i EP ud fra en hypotese om at humor som positiv formidler af menneskelige relationer, også – eller især – i en multi- og transnational kontekst som EP, vil støde på problemer i forbindelse med tolkning fra et sprog til et andet sprog (til 23 andre i realiteten).

Min undersøgelse er empirisk; den består af to sæt interview, et med danske tolke i EP og et andet med deres ”kunder”, danske medlemmer af EP (MEP); hertil kommer observationer jeg har foretaget i og fra den danske tolkekabine i EP. Undersøgelsen viste en interessant uoverensstemmelse mellem de to grupper, nemlig at hvor de danske tolke ikke betragtede tolkning af humor som noget specielt problem, så opfattede deres brugere, de danske MEPer, det som et så betragteligt problem at få overført humor via tolkning, at de enten afstod fra at bruge humor når de talte dansk, eller valgte at tale et *lingua franca* som engelsk.

I første omgang vil jeg blot lytte til hvordan mine interviewpersoner udtrykker deres

oplevelser med deres praksis for først i anden omgang at bringe en forklaringsmodel ind. Jeg følger her den sociologiske *Actor-Network Theory* (ANT), som “claims to be able to find order much better after having let the actors deploy the full range of controversies in which they are immersed” (Latour 2005: 23). Jeg vil dernæst anvende ANT og dens antagelse om at ikke bare personer men også genstande kan indgå i netværker som ”aktører”, for her at forklare modsætningen mellem tolke og MEPer som et resultat af den *disembodiment* der opstår, fordi der mellem de to kommunikationsdeltagere i simultantolkningsprocessen optræder endnu en aktør, nemlig hele det tekniske apparatur, sammenfattet i metonymien *tolkekabinen*, der virker som en negativ social formidler overfor humor som den positive.

2. Humor, sprog og krop

Verbal humor, som interesserer mig her, er kropslig i den forstand at den er både fysisk og emotionel. Det er påvist (Martin 2000) hvordan humor, smil og latter fremkalder konkrete fysiske reaktioner (rødme, forhøjet hjerterytme, sammentrækninger i mavegulvet, etc.), ligesom humor kan fremkalde følelser af glæde, velvære, afslapning – i den positive aftapning – eller af krænkelse, vrede, aggression, mindreværdsfølelse o.l. i den negative. Ydermere udtrykkes verbal humor ikke kun med ord, men også med intonation, mimik, gestik og andre former for ekstra-lingvistiske kropslige signaler, kort sagt med forskellige former for kinetik¹. Så til sprogets primære kropslige forankring, føjer humoren flere ekstra lag af betydningsdannende kropslige tegn, hvorfor vi med sproglig humor har at gøre med et yderst komplekst eksempel på sprog og *embodiment*. Der er derfor al mulig grund til at forudskikke at humorens oversættelse fra et sprog til et andet og overførsel fra en krop til en anden vil byde på problemer. Så meget desto mere overraskende var resultatet af interviewene med de danske tolke og deres udsagn om at tolkning af humor ikke udgjorde et større problem end så mange andre. Inden vi går til eksempler på sådanne udsagn, så først et par ord om humor og om indretningen af tolketjeneste i EP.

3. Humor i EP

Da mit fokus er på simultantolkning af humor og kroppens rolle, dens tilstedeværelse eller fravær heri, vil jeg her kun kort nævne de store linjer i humorforskning for at pointere hvorfor humor – og dens rette formidling – er vigtig i en overnational organisation som EU, hvis fremmeste formål er at arbejde for ”fred og fremskridt”. Inden for humorforskning kan man skelne mellem to større retninger, hvor den første, ”klassiske”, understreger humorens negative effekter, hvor afsender viser fjendtlighed og overlegenhed, og modtager ender med at føle sig udelukket af fællesskabet (Platon, Aristoteles, Thomas Hobbes (1651) for at nævne bare få repræsentanter for denne ”overlegenhedsmodel” for humor). Den anden retning understreger humorens positive effekter på interaktion mellem mennesker, og det er den jeg vil koncentrere mig om her, da alle mine interviewpersoner udelukkende nævnte og gav eksempler på humorens positive virkninger. Jeg vil derfor betragte humor som en ”*positiv social mediator*”, som med sociologen Latours ord danner en slags ”momentary association which is characterized by the way it gathers together into new shapes.” (Latour 2005: 65). Med begrebet *positiv social mediator* subsumerer jeg samtidig flere retninger inden for den positive humorforskning, f.eks. Freuds psykologisk orienterede ”forløsningsmodel” (Freud 1905/1981), der viser hvordan humor ved at skabe behag og glæde kan løsne spændinger, og det ved at optræde i en bestemt sproglig form, en kondenseret kortform, der i ét hug forbinder to modsatte eller normalt ikke forbundne meningsområder og derved skaber en overraskende og forløsende effekt. Jo mere kondenseret, jo større effekt. Lingvistikken har udbygget Freuds kortform med den semantiske *script model* (Raskin 1985), hvor humor forklares

1 Tolkeforskeren Poyatos (1997: 250) taler om sprogets ”basic triple structure”, der består af ”verbal language”, ”paralanguage” og ”kinesics”.

som den overraskende modsætning mellem to semantiske scripts der forenes i ét sprogligt udtryk ("overraskelsesmodellen"). Kognitivt forudsætter scriptmodellem fælles baggrundsviden, fælles referencerammer, for at afsender og modtager kan afkode vitsen og forstå og goutere humoren. Disse humormodeller peger indirekte på hvor svært det er at formidle det sproglige indhold og den ønskede humoristiske effekt fra ét sprog til et andet, og da ikke mindst i simultantolkning, hvor den sproglige løsning på målsproget skal findes øjeblikkeligt, simultant, så de rette semantiske scripts aktiveres og modsætningen mellem dem træder øjeblikkeligt og krystalklart frem.

Som sidste eksempel på en humormodel vil jeg nævne den sociologiske *assortment-affiliation* model, der påpeger hvordan fælles forståelse skabt via humor kan føre til *social assortment* og *affiliation*, dvs. til at man simpelthen vælger partner og indleder samarbejde med dem man deler humor med (Curry & Dunbar 2013). Og det gælder ikke kun livspartner, men også valg af professionelle samarbejdspartnere inden for f.eks. forretning, forhandling og politik.

Flere af udsagnene nedenfor fra de danske tolke og MEPer vidner om alle de ovennævnte positive funktioner, hvilket på den ene side viser at der blandt lægfolk eksisterer en *folk theory*² om humor, der er helt på højde med videnskabelige modeller³; og på den anden side understreger hvor vigtig en funktion humor har for samarbejde og for indgåelse af politiske aftaler på tværs af sprog og kulturer – og partigrupper – i en så kompleks overnational politisk organisation som EU.

4. Simultantolkning i EP

I Europa-Parlamentet er der 24 sprog (fordelt på 28 nationaliteter), og de er alle

officielle sprog (og) lige vigtige: Alle parlamentsdokumenter bliver oversat til alle de officielle EU-sprog, og alle medlemmer af Europa-Parlamentet har ret til at tale på et officielt sprog efter eget valg. Det sikrer også, at alle kan følge og tilgå Parlamentets arbejde.⁴

Dette gør at EUs Generaldirektorat for Tolkning, der skal dække de 24 officielle sprog med mere end 500 sprogkombinationer, er en af de største tolketjenester i verden. Hvad specielt simultantolkning angår, beskrives tolkens arbejde og fysiske arbejdsrum når mødedeltagerne taler, således:

Tolken arbejder i en lydtæt kabine sammen med mindst én kollega. Taleren i mødelokalet anvender en mikrofon. Tolken, som hører taleren gennem hovedtelefoner, gengiver budskabet næsten samtidigt (simultant) gennem en mikrofon. Mødedeltageren i mødelokalet vælger den relevante kanal for at høre tolkningen på det ønskede sprog.⁵

Det er den her helt neutralt beskrevne tolkekabine, med dens tekniske hjælpemidler ("lydtæt", "mikrofon", "hovedtelefoner", "kanal", etc.) som jeg vil vende tilbage til i forklaringen på dissonansen mellem tolkenes og MEPeres opfattelse af simultantolkning af humor.

5. De empiriske undersøgelser

Min undersøgelse og sammenligning af danske EP-tolkes og danske MEPeres opfattelse af humor og den simultane tolkning heraf bygger på to forskellige typer empiri: interview med hver af de to grupper samt observation af tolkeprocessen i og fra den danske tolkekabine.

2 "(...) the intuitive causal explanatory "theories" that people construct to explain, interpret, and intervene on the world around them" (Gelman & Legare 2011: 379).

3 "(...) actors, too, have their own elaborate and fully reflexive meta-language" (Latour 2005: 30).

4 <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/da/20150201PVL00013/Flersprogethed>

5 http://ec.europa.eu/dgs/scic/what-is-conference-interpreting/simultaneous/index_da.htm

5.1. Interview

5.1.1. Interview med de danske tolke

Undersøgelsen af tolkning af humor og *disembodiment* bygger først og fremmest på interview⁶ med otte danske tolke. De otte tolke, fem kvinder og tre mænd, blev interviewet lige efter de havde tolket ved udvalgmøder i EP-bygningerne i Bruxelles (november 2012). Der var seks freelance og to fastansatte tolke. Den yngste havde arbejdet 14 år, den ældste 38 år som tolk. Tolkene simultantolkede *til* dansk, deres A-sprog, *fra* følgende syv B-sprog, som de dækkede tilsammen: engelsk, fransk, hollandsk, italiensk, spansk, svensk og tysk. Disse sprog, men først og fremmest engelsk og tysk, blev også brugt som *relæ*-sprog (*pivot*-sprog), dvs. som tredjesprog, når der skulle tolkes fra et af de resterende 16 sprog til dansk (fx blev tysk brugt som relæ-sprog for at tolke fra polsk til dansk, og fransk for at tolke fra portugisisk til dansk). Fire af tolkene tolkede også *fra* dansk, to til fransk, og to til tysk. Tolkene havde alle indvilget i at deltage i mit forskningsprojekt, og kontakten med dem var etableret via direktøren for den danske tolketjeneste i EP⁷.

Interviewene med tolkene var semistrukturede, organiseret omkring fire hovedspørgsmål: 1. Har du oplevet humor når du tolker i EP forsamlinger?; 2. Kan du karakterisere hvilken form for humor MEPen brugte?; 3. Opfattede du sekvensen med humor som problematisk for din tolkning?; 4. Hvad var effekten af din tolkning? Disse spørgsmål blev fulgt op af naturligt opståede eller uddybende spørgsmål. Interviewene varede fra 15 til 62 minutter, med resten på ca. 25 minutter; i alt samlede jeg 5 timers interview. De interviewede talte frit og flydende og med åbenbar entusiasme for emnet.

Interviewene blev analyseret tematisk omkring de fire overordnede spørgsmål, men med fokus på vigtigheden af humor for (sam)arbejdet i EP og på simultantolkningen heraf. Undersøgelsen var udelukkende kvalitativ, idet den ikke indebar kvantitative sammenligninger.

5.1.2. Interview med de danske MEPer

Interviewene med de danske MEPer fandt sted ved plenarforsamlingen i Strasbourg i april 2013. Ti af de 13 danske medlemmer af Europaparlamentet accepterede med stor entusiasme at stille op til interview⁸. Simultantolkning af humor var ikke i fokus i disse interview, hvis mål var at belyse anvendelsen af humor i EP generelt og på tværs af nationalitet, men alligevel dukkede emnet tolkning af humor op helt spontant i hvert af de ti interview. Det var indlysende at det var et emne der lå MEPerne på sinde, fordi, som vi skal se, det for mange udgjorde en barriere for deres egen anvendelse af humor og for deres forståelse af andres. Resultaterne fra den kvalitative, tematiske analyse af kommentarerne om tolkning af humor i disse interview vil blive brugt i denne sammenhæng for at belyse hvordan ”brugerne” af simultantolkningen, de potentielle afsendere og modtagere af humor i EP’s forsamlinger, vurderer denne funktion, og hvordan de formulerer deres erfaringer med egne ord.

5.1.3. Uddrag af interview

Resultaterne fra de to sæt interview bliver præsenteret nedenfor inddelt efter de to temaer der har været i fokus:⁹ vigtigheden af humor for (sam)arbejdet i EP, og simultantolkningen heraf.

6 Alle interview med tolke og MEPer blev optaget på båndoptager og siden transskriberet med alle talesprogets karakteristika.

7 Jeg vil gerne takke Klaus Møller-Nielsen, chefen for de danske tolke i Europa-Parlamentet, for at have organiseret og muliggjort interviewene, ligesom jeg takker de otte tolke for at have ladet mig komme ind i hjertet af deres maskinrum, tolkekabinen, og for så gavmildt at have delt deres erfaringer med tolkning af humor med mig i interviewene.

8 Jeg takker de ti danske politikere for beredvilligt at have afset tid i deres pressede program til at deltage i min undersøgelse. Det var på alle måder en positiv oplevelse.

9 Jeg har valgt ikke at give citaterne nogen form for kode, da det selv med en anonymisering ville være for let at identificere interviewpersonerne. Jeg mener ikke det er nødvendigt når undersøgelsen ikke er sociologisk idet den

5.1.3.1. Humor er vigtigt for (sam)arbejdet i EP

Såvel tolke som MEPer mener generelt at anvendelse af humor er vigtig for arbejdsatmosfæren i "salen", (betegnelse for plenarforsamlingen på linje med "plenaren", "plenum", "hemicyclen"), i udvalgs- og i gruppemøder. *Tolkene* siger således:

- vi synes jo bare det er herligt når der kommer lidt humor ind, det er ikke noget der indgår som en væsentlig del af arbejdet, det er jo altid sjovt at kunne grine lidt, det liver da op
- Det hjælper altid at grine, jo mere man kan komme til at grine, jo bedre går tingene
- i plenaren er der jo tit humor fordi de tit sidder og hakker på hinanden, der kan tit være partipolitisk mundhuggeri der kan være utroligt sjovt, og spændende om man kan få gjort det lige så giftigt som de mener det
- i plenum, der er så ikke mindst noget sarkastisk humor, specielt de modsatrettede fløje, også internt britisk f.eks., skyder efter hinanden og det bruger de en del sarkasme på
- Jeg synes faktisk ikke det er nogen uhumoristisk forsamling det her, det er faktisk nok mere til den ironiske side, det ligger mere i den politiske måde, tilgang til tingene, stikke lidt til dem
- det er min fornemmelse at der findes lune folk i parlamentet som også godt kan finde ud af at komme med skægge bemærkninger engang imellem.

Det gælder også gruppemøder, hvor det endda kan blive gemytligt og hyggeligt:

- i gruppemøder der kan der så komme lidt mere humor, der kan stemningen være lidt mere åben
- venlig humor, især i grupper hvor de kender hinanden, NN fra den europæiske folkepartigruppe. Meget gemytlig form for humor, fransk, alsacien og bonde. Det kan være meget hyggeligt, det kan være meget hyggeligt at arbejde med

Det nævnes også at humor fremmes i gruppemøder, hvor folk har noget til fælles:

- Større chance for at opleve humor ved møder hvor der sidder folk der har en hel masse til fælles ... gruppemøder f.eks., hvor der sidder folk fra samme politiske familie som kender hinanden og der kan de måske bedre stikke lidt til hinanden

Det skal tilføjes at tolkene støder på alle former for humor i deres arbejde, som det udtrykkes her:

- Har oplevet alle mulige slags humor – folk der fortæller vittigheder, folk der anvender ironi eller betjener sig af ordspil, folk der er humoristiske ved at de skifter register, laver stilbrud

De danske *MEPer*, på deres side, er helt enige i at humor er vigtig for samarbejdet i EP, og at det ofte bruges. Uddraget nedenfor sammenfatter helt præcist de teoretiske humormodeller jeg beskrev

---

ikke drejer sig om faktorer som f.eks. køn, alder, politisk gruppering etc.

ovenfor, nemlig at humor forløser spændinger, skaber tillid, muliggør samarbejde, hvorved humor bidrager positivt til den politiske proces. Det er et smukt eksempel på en rammende *folk theory* om humorens positive rolle:

- humor ER utrolig vigtig i politik. ... Jeg synes det kan være med til at løsne op for en anspændt stemning der tit kan være, det kan at skabe tillid, det kan ... også bare gøre det uholdeligt at have sådan 14-16 timers lang arbejdsdag som vi har; hvis man har en humoristisk sans som er meget udviklet, så har man også en fordel frem for andre, det giver simpelthen flere brownie points – folk som har humoristisk sans er mere vellidte end andre, og folk der er mere vellidte kan få flere ting igennem end andre. Hvis man prøvede på at udnytte det, ville det sikkert ikke virke. Jeg kan bare se at folk der er meget humoristiske, de er også vellidte, dem vil man gerne give lidt ekstra

Samme synspunkt finder man hos andre af de danske MEPer:

- jeg synes jo at humor er sådan set en af de nemmeste veje at opnå kontakt til andre ... politik handler jo ekstremt meget om relationer, alt det her politiske arbejde, et ekstremt politisk sted som parlamentet jo er, er relationer ekstremt vigtige, for at få de relationer, bruger man humor, det gør jeg jo også
- det oplever vi alle steder, det med at kunne humor det er en del af netværket. Det betyder selvfølgelig noget for den politiske proces. Det er der ingen tvivl om ... det betyder at man kommer tættere ind på hinanden

Humor er, som vi også så i *assortment-affiliation* modellen ovenfor, vigtig for skabelsen af relationer, for indgåelse af netværk og for at fremme den politiske proces.

5.1.3.2. Simultantolkning af humor, problem eller ej

Tolkene var stort set enige med hinanden i at tolkning af humor ikke udgjorde et specifikt problem. Når jeg stillede dem spørgsmålet: ”Humor, udgør det et specielt tolkeproblem?”, fik jeg svar som følgende:

- Jeg vil ikke sige humoren adskiller sig på nogen måde.
- Nej, (humor er) absolut på linje med andre problemer.
- man siger jo bare det de siger
- hvis jeg opfatter det er humor vil jeg prøve at overlevere det
- regner det [LL: humor] som stiltræk, pynt eller form der i princippet rangerer nede i hierarkiet

Det gælder også anvendelsen af selvironi og ironi, som alle – tolke og MEPer – var enige om er en dansk specialitet man skal passe på med at anvende i EP, og i internationale relationer i det hele taget¹⁰. Tolken nedenfor havde f.eks. ingen problemer med at oversætte dansk ironi og selvironi til

¹⁰ Jf. også Lundquist (2013a, 2013b).

fransk:

- jeg har ikke en fornemmelse af at jeg ikke kan gengive det [LL: ironi og selvironi] på fransk. Hvis jeg skal gengive det på fransk, så gengiver jeg det på fransk

Nedenfor drejer det sig om tolkning fra et andet sprog *til* dansk:

- Ironisk? Så siger jeg det han siger
- Ikke så meget andet at gøre ved det end tolke det de siger. Overlade til tilhørerne at tolke det de siger
- Hvis folk er selvironiske eller underspiller, så er det tilhørerens problem, giver bare de stumper, der skal til, så må tilhørerne bare selv regne den ud
- [LL: humor] ikke mere end ved andre vanskeligheder; ofte fuldstændig uden problemer, historier er jo ikke svært at oversætte, med mindre de indeholder ordspil eller sociolekt eller andet; ordspil er vanskelige, eller ting der bryder sammenhængen, og man ikke har sammenhængen

Som det ses ovenfor, nævnes det dog at specielt ordspil udgør et problem i tolkeprocessen. Det ses også her:

- hvis det er ordspil, fuldstændig klassisk problem, svineheldig hvis der lige er to ord, finde på noget der kan fylde det felt og tilnærmelsesvis den samme funktion

Det nævnes også at der kan være vanskeligheder med at oversætte litterære – og andre – citater og henvisninger, hvilket knytter an til den semantiske script-model nævnt ovenfor og til nødvendigheden af at dele kulturelle scripts og referencerammer:

- Det svære er sådan set ikke sarkasmen, men de kan have nogle henvisninger som er meget avancerede. Historiske, bibelske, litterære, som stort set kan være umulige at fange

Der var blandt de otte tolke én der syntes humor udgjorde et irritationsmoment, uden at det dog var et decideret problem:

- Nu kommer jeg til at give et rigtig mærkeligt indtryk, ... jeg synes faktisk humor er irriterende. Det er ikke fordi jeg ikke kan håndtere det, det jeg kan godt... jeg har den devise i tolkning jeg siger hvad de siger, jeg tror det er den bedste formidling jeg kan ... tilvejebringe, jeg er så meget inde i mine sprog at jeg ikke skal overveje hvad de siger, hurtigt, men jeg kan godt fornemme når de siger noget sjovt, og jeg kan godt fornemme hvorfor de selv synes det kan være sjovt, og så siger jeg det også selv om jeg synes det er åndsvagt, men det er ikke min opgave at tage stilling, det er min helt private stillingtagen, men jeg siger hvad de siger. Så...

Det overvejende synspunkt hos tolkene, nemlig at tolkning af humor ikke udgør et særligt problem, var i stærk kontrast til hvad mange af ”brugerne”, nemlig *MEPerne* udtrykte:

- Jeg har nogle gange prøvet at sige noget morsomt, men det viser sig så tydeligt at det kan ikke oversættes
- der er nogle gange noget du selv synes det er ret sjovt, man kan se det er kun en del af salen der har fået det oversat så det går hjem, mens andre ikke gør
- Meget går ... bliver tabt i oversættelsen. Oversættelserne er ... jeg har meget respekt for tolkene som... MEN, der er et nærmest umuligt arbejde, og det gælder også bare sådan inden for ... når man siger ting der er sarkastiske så ... kan der være meget
- Den anden grund er at hvis man hele tiden skal igennem tolkning, så opstår der jo desværre misforståelser, for det er jo sådan at tolke ikke altid kan få alting med, de er jo kun mennesker, og de laver fejl, det har vi desværre også registreret. Så den risiko den minimerer du ved at bruge engelsk, det kan alle trods alt forstå

Hvor citaterne ovenfor relaterer sig til oversættelse *fra* dansk til et andet sprog, så refererer nedenstående direkte til simultantolkning *til* dansk, og først og fremmest til anvendelsen af et relæ- eller pivotsprog, hvor indlæggene i EPs forsamlinger bliver ”tolket to gange”, nemlig fra S1 over S3 til S2:

- jeg bruger næsten aldrig dansk tolkning, jeg foretrækker engelsk, simpelthen engelsk, jeg bliver ofte lidt irriteret når jeg tager det på dansk, det går ofte lidt langsommere, andet led. Pivot. Ja, ja...
- at tolken har en anden tolk ja, så går det simpelthen for langsomt. ... så der hører jeg altid --- der hører jeg altid ... hører den tyske og engelske tolk, bruger engang imellem dansk tolkning for at vise at jeg bruger dem
- (jeg lytter) primært til engelsk, eller tysk... Og så ligger der også en oversættelses...ting i ... hvor nogle sprog du kan meget hurtigt fastslå at sproget bliver tolket to gange

Med hensyn til humor, er det forståeligt at pivottolkning over et mellemliggende sprog må give problemer for modtagerne, da der kommer ikke simultane, men forskudte bølgebevægelser i salen af eventuelle reaktioner, f.eks. smil og latter: først fra MEPer med kildesproget, S1, så forskudt hos modtagere på S3 (relæsproget), og endelig forsinket hos modtagere på S2. Da et af humorens virkemidler er hurtighed, præcision og timing, må pivot-tolkning udgøre et evident problem for formidling af humor, et problem som jeg imidlertid ikke vil behandle yderligere her. I stedet vil jeg slutte med en MEP-kommentar, der leder mig på sporet af en forklaring på hvordan og hvorfor simultantolkning af humor udgør et eksempel på *disembodiment* af sproget:

- Lidt det samme med ironi. Du skal forstå hvad der bliver sagt, og så kan du ikke sidde med høretelefoner. En af forklaringerne på at vi ikke bruger den [LL: tolkningen] så meget hernede

Det er ”høretelefonernes” rolle, og al den anden teknologi de repræsenterer, der interesserer mig i problematikken om tolkning og *disembodiment*. Som vi skal se har tolkene klare og præcise meninger herom, og også om eventuelle kompensatoriske strategier i form af anvendelse af ”småord”, dvs. *pragmatiske, dialogiske partikler* (Hansen & Heltoft 2011: 1046).

5.1.3.3. Tolkning og disembodiment

Tolkene er selv opmærksomme på at det er vigtigt at kunne følge med i talerens mimik, gestik, i deres konkrete kropssprog. På spørgsmålet: Sidder du og følger med i hvad der sker nede i salen, også visuelt?, fik jeg bl.a. dette svar:

- Ja DET er man nødt til. ... vi må se ansigtsudtryk, kropssprog, om de smiler eller ikke, om de er vrede eller ikke, hvordan de ser på deres kolleger. Det er ligesom altså, hvad skal man sige, vi er både tilskuere, og aktører, vi sidder foran et teater, fordi de spiller en rolle, parlamentarikerne, men VI spiller også en rolle fordi hvis vi ikke kan tilpasse os deres måde at være på, deres måde at tale på, så er vi jo ikke nogen gode tolke. Vi skal ikke være anderledes, hvis taleren hidser sig op, så må vi hidse os op. Men lidt mindre

Det er bare ikke muligt at få kontakt med den oprindelige 'fysiske' afsender, med dennes krop, mimik, stemme, bl.a. fordi:

- Mikrofonhalløj gør tingene MEGET sværere

Et andet problem er at der ofte slet ikke *er* nogen fysisk modtager, dvs. at der ikke er nogle MEPer tilstede i salen, her nogle af de 13 danske MEPer:

- Jo, jo, det hele ping pong spil, derfor er det meget vigtigt for os at have tilhørere som ER i salen. Når de ikke er i salen så sidder vi og tolker nu for webstream, det gjorde vi ikke før, men det er vi nødt til nu, og det er selvfølgelig ikke den samme fornøjelse, ikke samme glæde, for man har indtryk af man tolker for en tom sal når vi ikke har danskere – vi har ikke blikket, vi har ikke smil, og det havde vi jo altid før i tiden, der havde vi virkelig kontakt... (det betyder at) der kan man SE reaktionen, om de har forstået det, om det vi siger er gået igennem, om det var klart, det er MEGET vigtigt
- Der er jo så få danskere – i salen

Det kan skyldes at MEPerne følger diskussionerne fra deres kontor:

- Før i tiden, kunne parlamentarikerne heller ikke lytte til plenaren hvis de ikke sad i salen, nu har de sådan en lille maskine på deres kontor så de kan følge med uden ; jamen, det er jo det der er trist for os, for før i tiden var hemicyklen HELT fuld til onsdag aften og det var virkelig et parlament hvor man talte, diskuterede og snakkede og der var debat osv. NU kommer de for det meste ind med en skreven tekst og de læser op, i huj og hast, og det sker tit at der er 4 eller 5 medlemmer i salen og der er 69 tolke på planeren

Det betyder kort sagt at tolkene ofte tolker for en ikke fysisk tilstedeværende modtager, dvs. en modtager, der er udelukkende *virtuel*.

En anden måde kroppen kan forsvinde ud af sproget på, er når MEPer læser op direkte fra et manuskript, de muligvis ikke selv har skrevet, og som de endda af og til skal levere på et fremmedsprog, alle faktorer der bidrager til at rytme og intonation går fløjten, da de kort sagt kommunikerer uden medleven og krop, uden kinesik:

- to ting der gør det kropumuligt at tolke: det er når de taler et sprog de ikke behersker, og det er når de læser en tekst op. Hvis det er en tekst de ikke selv har skrevet og som de ser for

første gang

- Hende der NN, altså ingen form for intonation. Ja, hun læste jo op i vanvittigt tempo.... Kiggede ned og læste sin tekst, manglede totalt kropssprog, hele udstrålingen som kan gøre det sjovt

Det skal også være "sjovt" at tolke, ellers mister tolken selv sit kropssprog, sit "spark", sin "gnist":

- Hvis taleren er aktivt kedelig, som Ole Krarup ville have sagt, så mister du selv sparket. Så mister du den der gnist der gør at du kunne få det til at lyde skægt

Tolkenes beskrivelser tyder på at den for al kommunikation nødvendige sproglige *embodiment* ("kropslighed", "udstråling", "gnist" etc.) hæmmes af teknikken i kabinen og af en virtuel modtager i cyberspace, en modtager uden kropslig tilstedeværelse. Men deres beskrivelser viser også at de er bevidste om dette og at de gør alt for enten at formidle kropslighed ved at anvende intonation, eller for at kompensere for manglende kropslighed med brug af de danske småord, de såkaldte dialogiske partikler *jo, da, vel, nok*, etc.

5.1.3.4. Kompensatoriske tolkestrategier

5.1.3.4.1. Intonation, mimik og gestik

På spørgsmålet: Følger du og bruger du intonation, engagement, kropssprog?, fik jeg bl.a. følgende reaktioner:

- MEGET, jeg HÆNGER på min taler. En taler er ikke kun ord, en taler er netop kropssproget, intonationen, derfor hende der NN var så svær at tolke fordi hendes intonation var fuldstændig kramer (sic) forkert
- (jeg bruger intonation og kropssprog) fordi jeg lever med, det er fordi jeg selv ligesom leger jeg er taleren
- Jeg har før tidligere brugt mere fagter og gebærder, det kommer meget an på taleren, jeg bliver meget revet med, er bare mere på papegøjesiden end på den analytiske side. Jeg er altid meget tæt på taleren, når taleren er aktiv, går jeg selv mere med, tror jeg, jo mere jeg ligesom føler mig suveræn i forhold til det der bliver sagt, jo mere kan jeg også gå med og agere og jo bedre bliver tolkningen

En tolk gør opmærksom på – og formulerer meget præcist – at der er forskellige strategier, "æstetikker", i tolkning af kropssprog:

- jeg vil have det med [LL: intonation og kropssprog]. Jeg fornemmer der er en anden æstetik i nogle kabiner der nedtoner og gør det neutralt. Jeg synes man kan gøre det for neutralt således at taleren ikke bliver genkendelig for lytteren, men ... jeg vil ikke overdramatisere det. Der er jo ikke brug for det, han er der jo fysisk til stede. Jeg skal ikke erstatte ham, jeg skal kun være hans stemme, men han er jo til stede med sin mimik, sin stemme og sit kropssprog. Og det regner jeg da med at tilhørerne i salen ser og det er dem der primært er mine kunder selv om de måske ikke er der, men jeg tænker de er. Så tænker jeg tolkning er altid en støtte, den erstatter ikke. De ser ham, de hører ham, de kender ham, så derfor jeg skal bare gå ind og hjælpe dem med det de ikke har, og det er det sproglige

5.1.3.4.2. Dialogiske partikler

Hvad angår den anden strategi for at formidle tilstedeværelse og engagement, nemlig anvendelsen af småord på dansk som kompensation for den tabte kropslighed, var der ligeledes to typer af reaktioner fra tolkene. På mit spørgsmål om de brugte småord på dansk, og gjorde det bevidst, fik jeg bl.a. følgende svar:

- jeg tænker ikke over det, men jeg håber jeg bruger dem. Fordi det gør sproget mere sjovt og spændende, det giver det nuancer, gør det levende. Jo mere kompakt du laver, jo mere kompakt meningsbærende, jo sværere bliver det for dine kunder at forstå hvad der bliver sagt, og jo kedeligere bliver det at høre på. Så, de stakkels mennesker der skal sidde og høre på tolke hele dagen, må godt få lidt pep, det synes jeg er en meget væsentlig del af jobbet, at give dem, sådan der hele dagen, dem tolker du jo fuldstændig i søvn de sidder jo og snorker – det kan du jo ikke

Tolken ovenfor nævner eksplicit hvordan de danske småord gør sproget levende, mere sjovt og spændende. Vedkommende berører derved en afgørende dimension i det danske sprog, som i Durst-Andersens ”supertype” model (Durst-Andersen 2011) hører til ”den modtagerorienterede sprogtype”, i modsætning til den ”afsenderorienterede” og den ”omverdensorienterede sprogtype”, som tolken ovenfor – i sit meget rammende metasprog – formodentlig refererer til med udtrykket ”kompakt meningsbærende”.

I næste eksempel gøres der opmærksom på hvordan småordene, ”kontaktmarkører”, sprogligt signalerer afsenders ”tilstedeværelse”:

- det er jo en del af kommunikation, kontaktmarkører, eller nu er jeg her, har I bemærket min tilstedeværelse, det er jo alle mulige sådan som nu er min person her og det synes jeg er vigtigt at markere, at de der mennesker er kommet ind på den måde og så kommer der en giftig kommentar bagefter, ja du kunne jo også være kommet på den måde, hverdag som de lever i, hvis der sad en dansker dernede ville det være væsentligt for ham at være i det. Jeg tolker ikke så meget – dem der sidder der skal føle sig integreret i kommunikationen, som om jeg ikke var der. Det er mit fremmeste mål, ikke. At de virkelig føler sig båret som om – de kunne selv. Kun noget der sker en gang imellem

Nedenfor er der igen en af de interviewede tolke der nævner at der er forskellige æstetikker hvad angår ”de her partikler der signalerer fælles grundlag”, forskellige tolkeæstetikker og -fælder man skal være opmærksom på:

- man har jo en analyse af sammenhæng og kontekst, man ved at den pågældende politiker griber tilbage til noget han har sagt før, eller taler lige nu til en imaginær kreds af venner og så kan det være berettiget at bruge de her partikler som signalerer fælles grundlag ... man skal også passe på med dem, passe på man ikke insinuerer at der er – man kan jo bruge dem forkert, ikke også, det er min erfaring som underviser, at folk kan føle situationen som tolk utryg, de vil rigtig gerne sympatisere med deres publikum, og så putter de en masse ‘ det er jo også’, så kan man jo sidde og holde fast i, hvor har du det jo fra, er det nogle ... jo jo jeg bruger dem når jeg synes de er på deres plads... men fordi man er tolk skal man jo ikke, så er man jo ikke mere den enes end den andens. Man skal ikke solidariser sig med en part, man skal skille ad hvad der er ens eget og hvad der er det tekstunivers eller holdningsunivers som man formidler, så det er at få markørerne væk som insinuerer at man har en indforståethed

Igen og igen må man konstatere at tolkene har en præcis og indsigtfuld opfattelse af sproglige strategier og fælder, i ovennævnte citat om hvad der kan ske hvis man ved at insistere på det danske sprogs modtagerrettethed fordrejer et evt. omverdensrelateret afsenderbudskab, og dermed ”insinuerer at man har en indforståethed”.

Trods tolkenes kompensatoriske strategier, de i tolketeorien såkaldte ”naturaliseringsstrategier”¹¹, står det tilbage at der er betydelige forskelle med hensyn til hvordan tolke og MEPer opfatter vellykketheden i formidlingen af humor på tværs af sprog. Forklaringen mener jeg at jeg fandt i mine observationer i og fra tolkekabinen.

5.2. Observationer i og fra tolkekabinen

Jeg foretog observationer af tolkeprocessen i og fra den danske tolkekabine under tre mødesessioner af tre timer; observationerne blev noteret ned undervejs skriftligt i noteform, altså ingen bånd- eller videooptagelser. Observationerne fandt sted inden hver runde interview med de samme tolke, i den danske tolkekabine, kabine nr. 6, hvor jeg ved hver session sad sammen med tre tolke i det meget lille rum: en aflang boks, vel 3 x 2 m, spækket med teknisk udstyr, og med papirer og kopper på bordet, og overtøj, rygsække og tasker på gulvet. Tolkene sidder bag en tyk glasrude, under eller over og mellem de 23 andre tolkekabiner, der er hængt op rundt om salen i to etager. Fra dette maskinrum eller kontrolltårn kan tolkene se ned i salen, de kan – ganske vist på lang afstand – se deres brugere, MEPerne, som ikke kan se tolkene bag de matterede ruder. Der er altså en visuel diskrepans mellem de to parter i kommunikationen i simultantolkning.

Jeg kunne i mine observationer konstatere at EP-tolke arbejder under hårde fysiske, *disembodying* betingelser, som ud over den fysiske afsondrethed i den lille kabine omfatter al teknikken der skal styres, den teknik der sikrer auditiv kontakt mellem tolk og MEP, og omvendt. Teknikken omfatter kontakter hvor tolken skal vælge sprog ind, andre hvor der skal vælges sprog ud, mikrofoner der skal slås til og fra, samtidig med at den skriftlige dokumentation følges nøje: dagsordener, rapporter og andre tætskrevne papirer, hvortil kommer det ekstreme tidspres i selve tolkningen. Men midt i arbejdsconcentrationen oplevede jeg også en vis afslappet stemning hos de to tolke der *ikke* er på; der blev taget noter, sms’et og ind imellem budt på humoristiske kommentarer. I den intense arbejdsstemning var humor yderst velkommen, som det siges her, da jeg spurgte om de lavede humor med hinanden i kabinen:

- Ja, for det første, det giver en comic relief, et lille pusterum så vi kan grine af tingene; også fordi det fremmer teamfølelsen at man ligesom har sine interne vittigheder som man sidder og kører med hinanden

Den implicite antydning af Freuds forløsningsmodel, samt af *affiliation* humormodellen (se afsnit 3 ovenfor), fremgår tydeligt af ovenstående (”et lille pusterum”, ”fremmer teamfølelsen”), som det også gør af nedenstående:

- Ja, det er vigtigt at kunne, det er man nødt til, ..., der sidder nogle [LL: MEPer nede i salen] og siger noget der hverken er hoved eller hale i, og så får man jo luft ved lige at sige noget til hinanden, for lukket mikrofon, helst, ikke? Det er en ventil, vi har jo meget lidt mulighed for at tale med hinanden, fordi mikrofonen næsten hele tiden er åben, og derfor er vi nødt til at være, hvis vi skal sige ting til hinanden, er det nødt til at være ultrakort, der er bare lige de der... sekunder, eller to hvor der er slukket for mikrofonen.

11 Naturaliseringen består i citatet i at ”naturalisere” en fremmed omverdensrelateret kommunikationstype til en for dansk typisk modtagerrelateret.

Det er ikke kun i det politiske arbejde, men også i den stressfyldte tolkeproces at humor er vigtig som ”ventil” for at ”få luft”.

Under observationerne bemærkede jeg humoristiske hændelser i salen. Således oplevede jeg i den tre timer lange debat i salen i arbejdsgruppen CRIM¹² ni humoristiske situationer, hvor man kunne se reaktioner hos MEPerne i salen, f.eks. foranlediget af formandens bemærkning ”Bill, are you there?” til en MEP der løb rundt i salen. Jeg observerede ingen vanskeligheder for tolkene med at tolke disse humoristiske episoder til dansk.

6. Sammenfatning

De empiriske data i form af interview og observationer indeholder vigtige vidnesbyrd om hvordan humor og tolkning heraf opleves af de to parter, tolke og MEPer, ligesom de viser at hvor begge parter er enige om humorens positive rolle, er de uenige om muligheden for at tolke humor adækvat.

6.1. Humor som positiv social mediator

I afsnit 3 sammenfattede jeg flere aspekter af den positive humorforskning i begrebet humor som *positiv social mediator*, og det er slående at vi i citaterne ovenfor fra interview med tolke og MEPer finder udsagn i lægstermer, der ganske præcist flugter med begreber fra og bekræfter forskellige humormodeller. Således fremhæves det, som Freud siger, at humor kan løsne spændinger (*Jeg synes (humor) kan være med til at løsne op for en anspændt stemning*), og som *assortment-affiliation* modellen forudsiger, at humor kan skabe teamfølelse (*det fremmer teamfølelsen at man ligesom har sine interne vittigheder*), etablere relationer (*for at få de [LL: politiske] relationer, bruger man humor*), skabe tillid (*det [LL: humor] kan er at skabe tillid*) og befordre den politiske proces (*folk som har humoristisk sans er mere vellidte end andre, og folk der er mere vellidte kan få flere ting igennem end andre*).

6.2. Tolkning af humor som negativ social mediator

Hvad angår tolkningen af humor mener jeg at man af interviewene og observationerne og på trods af uenigheden mellem tolke og MEPer kan udlede at der er tre typer af forhindringer der gør at tolkene ikke får deres egen krop med i kommunikationen, og heller ikke får kontakt med MEPernes kroppe, hverken afsenderen af humoren, eller de intenderede modtagere af humoren. De tre grunde til *disembodiment* er følgende:

1. *Den fysiske afstand*, der deler tolke og MEPer i to adskilte og isolerede grupper, ”dem dernede” (i salen) og ”dem deroppe” (i tolkekabinen). Mens tolkene kan se ned i salen og følge MEPerne, om end på afstand, kan MEPerne ikke se tolkene. Denne visuelle afstand udtrykkes meget klart nedenfor, et citat hvor man ser at krop (”Han er jo til stede med sin mimik, sin stemme og sit kropssprog”) og sprog (”stemme”; ”jeg skal bare gå ind og hjælpe dem med det de ikke har, og det er det sproglige”) er klart adskilt:
  - jeg vil ikke overdramatisere det. Der er jo ikke brug for det, han er der jo fysisk til stede. Jeg skal ikke erstatte ham, jeg skal kun være hans stemme, men han er jo til stede med sin mimik, sin stemme og sit kropssprog. Og det regner jeg da med at tilhørerne i salen ser og det er dem der primært er mine kunder selv om de måske ikke er der, men jeg tænker de er. Så tænker jeg tolkning er altid en støtte, den erstatter ikke. De ser ham, de hører ham, de kender ham, så derfor skal jeg bare gå ind og hjælpe dem med det de ikke har, og det er det sproglige

12 Special Committee on Organised Crime, Corruption and Money Laundering.

Den kropslige isolation blev yderligere sigende illustreret af en tolk om de danske MEPers (fravalg af) brug af tolketjenesten:

- (så) føler de [LL: MEPerne] at de sidder med beskyttelsesdragt på og ikke er med i mødet. Man har tit den der fornemmelse af at de føler at de sidder pakket ind i et eller andet
2. *Den tidslige afstand*, skabt af intervallet mellem den oprindelige afsenders kropssprog, tolkningen og modtagernes kropslige reaktion, en tidslig forskudthed, der bliver yderligere accentueret ved relætolkning. Som det siges af en MEP (se ovenfor): ”det går simpelthen for langsomt”.
  3. *Den virtuelle kommunikation*, dvs. fraværet af en modtager for tolkens tolkning, som det nedenfor formuleres lidt mismodigt af en af tolkene:
    - ja, så plejer jeg egentlig bare at forestille mig at der sidder en eller anden og lytter til det fra en interesseorganisation, hvis jeg virkelig skal motivere mig selv og jeg er rigtig træt, ja så, måske lige skrive til en god ven eller veninde der måske sidder ved sit skrivebord, ’vil du ikke lige høre mig tolke’, men altså det er jo fuldstændig useriøst, men altså det... jeg forestiller mig i hvert fald at det gør nytte

Det er disse tre typer af forhindringer jeg vil sammenfatte i metonymien *tolkekabinen* (med hele det teknologiske apparatur: høretelefoner, kontakter, ledninger, isolation, m.m.) *tolkekabinen*, som jeg vil betragte som skurken, som en *negativ social mediator*, i modsætning til humoren, der er helten¹³, den *positive sociale mediator* i den sociale interaktion mellem mennesker generelt, og mere specielt i den politiske proces i EP.

7. En sociologisk forklaring

Jeg går med begrebet *social mediator* et skridt op i abstraktionsniveau i analysen af de interviewede aktørers udsagn og af observationerne, idet jeg som nævnt i indledningen refererer til en sociologisk teori, den såkaldte *Actor-Network Theory, ANT* (Latour 2005). Alle der deltager som aktører i en social interaktion, som tolkning jo i den grad er, indgår ifølge denne teori som aktører i netværk, hvor de bliver handlet, ”ageret”, med af andre, skubbet, bevæget rundt, puffet til, ligesom skuespillerne på en scene, hvor stadig nye konstellationer opstår. Ingen aktør er mere determinerende eller har mere magt end andre ifølge denne teori, de er alle i konstant interaktion med andre, i et netværk hvor relationerne ændres løbende:

An actor is what is made to act by many others. An ‘actor’ in the hyphenated expression actor-network is not the source of an action but the moving target of a vast array of entities swarming toward it. (Latour 2005: 46).

Men ikke kun alle er aktører, også *alt* kan være aktører, dvs. også genstande, hvortil jeg her regner tolkekabinen (med alt dens tekniske apparatur). At også genstande, der jo ikke er ’intentionelle’, som det ellers kræves af aktører i traditionel sociologi, kan være medspillere, aktører, er helt centralt i ANT: ”any thing that does modify a state of affairs by making a difference is an actor”

13 Helte og skurke optræder her som i Greimas’ aktantmodel (Greimas 1986/1966), der også har været til inspiration for Latour.

(Latour 2005: 70-71).

ANT skelner yderligere mellem to typer indgriben der ændrer, eller ikke ændrer, relationerne: en aktiv indgriben, *mediator*, der skaber nye, uforudsigelige og overraskende konstellationer ("aliens"), og en neutral indgriben, *intermediary*, hvor resultatet er forudsigeligt. Latour beskriver forskellen således:

For *intermediaries*, there is no mystery since inputs predict outputs fairly well: nothing will be present in the effect that has not been in the cause. (...) For *mediators*, the situation is different: causes do not allow effects to be deduced as they are simply offering occasions, circumstances, and precedents. As a result, lots of surprising aliens may pop up in between. (Latour 2005: 58-59).

Jeg mener at man, inspireret af citaterne ovenfra fra Latour, kan betragte både humor og tolkekabinen (og alt hvad den indebærer) som *sociale mediatorer*: humoren fordi den som påvist giver betingelserne for at "lots of surprising aliens may pop up" i form af overraskelse, latter, forløsning og evt. indgåelse af nye sociale netværk (*assortment* og *affiliation*). Og tolkekabinen fordi den ifølge interviewene ovenfor fører til at (nogle) MEPer opgiver at bruge humor, på dansk eller et *lingua franca*, dvs. opgiver at bruge humor som kommunikationsmiddel. Tolkekabinen er altså ikke blot en neutral *intermediary*, men en aktiv medspiller der får andre "aliens", *negative aliens*, til at dukke op, f.eks. situationer hvor MEPer opgiver at bruge humor, og dermed afstår fra at bruge humor til at skabe og indgå i nye (politiske) relationer.

8. Konklusion

Jeg vil inden for rammerne af ANT-modellen drage den konklusion af min undersøgelse, at snarere end at tale om tolketjeneste, bør man betragte tolke og MEPer som *ligeværdige aktører* i et socialt netværk, hvor relationer mellem de kommunikerende parter uophørligt skabes og ændres gennem interaktion ved sociale mediatorer. Hvor man kan betragte humor som en *positiv social mediator*, kan tolkekabinen ses som en *negativ social mediator*, der ved den altomfattende *disembodiment* af sprog og krop stiller alvorlige barrierer op for humorens anvendelse og funktion i den sociale og politiske interaktion i EP. Det fremgår af de MEPer vi nu har fulgt i deres formuleringer af egne erfaringer, at den negative sociale mediator, tolkekabinen, for dem vinder over den positive, humoren.

Diskrepansen mellem tolke og MEPer mht. hvorvidt humor kan tolkes adækvat og effektivt, mener jeg kan forklares ved at de to aktører befinder sig i forskellige *kommunikative rum*, med de modtagende MEPer nederst og yderst i simultantolkningens "fødekæde", hvor den negative mediator, kabinen med tilhørende, har været indgribende i flere omgange. Dette kan illustreres ved at beskrive anvendelsen af humor og dens gang gennem tolkningen ved at gentage EPs egen neutrale beskrivelse af tolkekabinen fra før (afsnit 4 ovenfor), og forsyne den med markører og indekser for humor (H), aktører (A) og kabine (K):

Tolken (A1) arbejder i en lydtæt kabine (K1) sammen med mindst én kollega (A1). Taleren i mødelokalet (A2) anvender en mikrofon (K2) (når han/hun taler (H1)). Tolken (A1), som hører taleren (A2) (og hans/hendes budskab (H2)) gennem hovedtelefoner (K3), gengiver budskabet (H3) næsten samtidigt (simultant) gennem en mikrofon (K4). Mødedeltageren (A3) i mødelokalet vælger den relevante kanal (K5) for at høre tolkningen på det ønskede sprog (H4).

Man ser at tolken *translaterer* en version 2 af humorbudskabet (H2) til en version 3 (H3) efter tre

gange teknik (K3), mens de modtagende MEPer modtager version 4 af humoren (H4), der har passeret gennem kabinen med tilhørende teknik 5 gange (K5)¹⁴.

I et videre perspektiv kan man sige, at den konstaterede sproglige *disembodiment* der opstår gennem tolkekabinen, her i EP, selvsagt kan findes i andre former for teknologibåret og virtuel kommunikation, men den synes ekstra problematisk i en politisk og kulturel transnational organisation som EP – og EU – hvor humoren netop kunne spille en effektiv rolle i det mellemfolkelige og politiske samarbejde som skaber af fællesskab og *affiliation*, af ”fred og udvikling”.¹⁵

Det viser sig heldigvis at humor *spiller* denne rolle, når vel at mærke kroppen indføres igen, dvs. når humoren bliver *re-embodied* i situationer hvor kommunikationsparterne er fysisk tilstede med hinanden. Det kan ske uformelt, f.eks. i EP-bygningernes restauranter og caféer, eller på rejser, og det kan ske på tværs af partiskel, nationalitet og sprogforskelle, og det kan også ske mellem MEPer og tolke. Mange udsagn i interviewene bærer vidnesbyrd om at humoren kan genopstå når kroppen er med, og at humoren, når blot den er *embodied*, kan spille sin rolle som positiv social mediator og skabe nye positive konstellationer i form af samhørighed, *affiliation* og *assortment*. Vi lader interviewpersonerne få det sidste ord om denne genforening af sprog og krop, af denne *re-embodiment*:

- ved siden af mig i min gruppe sidder en der hedder Olga, fra Tjekkiet. Hende og jeg vi griner rigtig meget. (Vi taler) på engelsk. Kommenterer nogle af de andre, på en sød kærlig måde, så vi får et smil ud af det. Og så på den anden side af mig sidder en kollega fra Rumænien, nogle og 30 år, 10 år yngre end mig. og vi har faktisk også humor, kan også grine af de samme ting, også på engelsk (MEP)
- Han (Cohn-Bendit) ER jo sjov og har en fantastisk baggrund ... Når vi rejser til Strasbourg, så flyver vi til Frankfurt, tager tog der kører til Offenbourg, hvor der er virkelig mange tyske medlemmer med, hvor han også er med. Kan se han går rundt og hyggesnakker med folk fra helt andre politiske grupper, jeg tror han er meget vellidt for han er altså en speciel personlighed (tolk)
- Vi danskere vi er gode til at hygge os sammen; når vi 13 MEPer rejser, så er der en gruppe der rejser sammen, så flyver der altid en god bemærkning over bordet, humor, sarkasme og sådan, det skaber sådan en samhørighed ... Meget dansk, på tværs af partiskel (MEP).

Bibliografi

- Curry, Oliver S. & Robin I. M. Dunbar (2013). 'Sharing a joke: The effects of a similar sense of humor on affiliation and altruism'. *Evolution & Human Behavior*, 34(2): 125-129.
- Durst-Andersen, Per (2011). *Linguistic Supertypes. A Cognitive-Semiotic Theory of Human Communication*. Berlin/New York: De Gruyter Mouton.
- Durst-Andersen, Per (2014). 'Sprog og krop: En kognitiv-semiotisk analyse'. *Ny forskning i grammatik*, 21: 55-67.
- Freud, Sigmund (1981 [1905]). *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Gelman, Susan A & Cristine H. Legare (2011). 'Concepts and folk theories'. *Annual Review of*

14 Drejer det sig om relæ-tolkning vil MEPerne modtage humoren i en version 5 (H5) der har gået gennem flere, mindst seks, tolkekabiner (K6).

15 Jeg vil lade det være op til fremtidens IT-folk at udvikle en *device* der kan gøre simultantolkning mere kropslig for både tolke og brugere.

- Anthropology*, 40: 379-398.
- Greimas, Algirdas J. (1986 [1966]). *Sémantique structurale*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Hansen, Erik & Lars Heltoft (2011). *Grammatik over det Danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Hobbes, Thomas (2008 [1651]) *Leviathan* (Chapter 6. The interior beginnings of voluntary motions, commonly called the passions, and the speeches by which they are expressed). New York: Simon & Schuster.
- Lakoff, G. & M. Johnson (1999). *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- Latour, Bruno (2005). *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Lundquist, Lita (2013a). 'Danish humour in cross-cultural professional settings. Linguistic and social aspects'. *Humor. International Journal of Humor Research*, 27(1): 141-163.
- Lundquist, Lita (2013b). 'L'humour danois confronté aux autres'. I Vivero Garcia & María Dolores (red.), *Frontières de l'humour*. Paris: L'Harmattan. 191-206.
- Martin, Rod (2000). 'Humor'. I Alan E. Kazdin (red.), *Encyclopedia of Psychology - vol. 4*. Washington, DC: American Psychological Association. 202–204.
- Poyatos, Fernando (1997). 'The reality of multichannel verbal-nonverbal communication in simultaneous and consecutive interpretation'. I Fernando Poyatos (red.), *Nonverbal Communication and Translation*. Amsterdam: Philadelphia. 249-283.
- Raskin, Victor (1985). *Semantic Mechanisms of Humor*. Dordrecht: Reidel.
- Talmy, Leonard (2000). *Toward a Cognitive Semantics - Vol. II: Typology and Process in Concept Structuring*. Cambridge, MA: The MIT Press.

Hvorfor siger russerne *og*, når danskerne siger *eller*? Dansk logik versus russisk logik

Elena Lorentzen, Københavns Universitet

Abstract: In this paper, I propose a new approach to phrasal coordination in general and disjunction in particular based on Durst-Andersen's cognitive-semiotic theory of linguistic supertypes, according to which Russian is a reality-oriented language with a third-person-oriented speaker and Danish is a hearer-oriented language with a second-person-oriented speaker. I claim that the use of conjunction and disjunction in these languages is determined by their essential properties as two different super-types, viz. by the ground-situational nature of linguistic structures in Russian, the grammar of which functions as a model of situations in reality, and by the ground-propositional nature of linguistic structures in Danish, the grammar of which functions as a signal to the hearer to find situations behind the speaker's information.

Keywords: dansk, russisk, konjunktion, disjunktion, kommunikative supertyper.

1. Problemstilling

Når danskere siger, at russisk er et meget svært sprog, mener de altid den russiske bøjningsgrammatik, som nærmest er uoverskuelig for dem, der er vant til at have at gøre med bøjningsfattigt dansk eller engelsk. Men bortset fra, at russisk er unødigt besværligt og har mange endelser og dansk kun få, regner man med, at disse sprog grundlæggende er ens med hensyn til, hvilket indhold de kan og skal udtrykke. Og det er da også utroligt let at få bekræftet – dansk og russisk har tilsyneladende rigtig meget til fælles i deres grammatiske udtrykssystem på alle niveauer – ordklasser, sætningsled, syntaktiske mønstre og den basale ordstilling, jf. følgende eksempel:

- (1) Ona   izučaet   istoriju
Hun.FEM.NOM. studere.IMPF.PRÆS.3.PERS. historie.FEM.SG.AKK.
v Kopenhagenskom   universitete.
i København.ADJ.MASK.SG.LOK. universitet.MASK.SG.LOK.
Hun studerer historie på Københavns Universitet.

Dansk har således fx sideordnende bindeord (konjunktioner) *og* og *eller*, og russisk har da også to ord, der umiddelbart synes at modsvare de danske: *i* og *ili*. Disse bindeord afspejler nogle af menneskets mest elementære tankeprocesser og burde ikke volde hverken danske eller russiske brugere af hinandens sprog nogen vanskeligheder. Som lektor i russisk ved Københavns Universitet har jeg imidlertid gang på gang oplevet, at danske russiskstuderende oversatte de danske bindeord til russisk forkert og ud fra "almen logisk tankegang" valgte det russiske *ili* 'eller' som ækvivalent til det danske *eller*, hvor jeg som russer helt klart og entydigt forventede det russiske *i* 'og'. At der ikke blot var tale om elementære grammatiske fejl hos mine studerende, men om forskellig måde at se på tingene på, bekræftes af talrige eksempler, som fungerer fint for danskere, men som for russere overhovedet ikke giver mening, jf.:

- (2) På 10 år er det blevet 58 pct. dyrere at tage bussen *eller* toget, viser et svar, som transportminister Hans Christian Schmidt (V) netop har sendt til Folketingets trafikudvalg, skriver Morgenavisen Jyllands-Posten. (www.nyhederne.tv2.dk, 13. april 2010).

Når man læser den ovenstående danske ytring med russiske briller, har man to

fortolkningsmuligheder – ‘enten-eller’ eller ‘jeg ved ikke hvilket’ – som jo intet har med den intenderede mening i dansk at gøre. En russer vil derfor få svært ved at forstå budskabet i nyhedsmeddelelsen. I hans eller hendes optik burde tallene gælde for både bus- og togpriserne, dvs. en russer ville her forvente en ytring med *og*, fordi *eller* kun kan forstås som ‘58 pct. dyrere at tage enten bussen eller toget’ (og ikke ‘såvel bussen som toget’) eller som ‘jeg ved ikke, om prisstigningen kun gælder for busbilletter alene eller for togbilletter alene’. I begge tilfælde ville ytringen blive opfattet af en (ellers nogenlunde) danskkyndig russer som meget lidt informativ eller ligefrem meningsløs. Men hvis en russer, der taler dansk, brugte *og* i den danske ytring i overensstemmelse med sin russiske tankegang, ville det virke besynderligt på danskere, for på dansk ville det betyde, at der kun var tale om prisstigninger, hvis man tog bussen og toget samtidigt, i forbindelse med samme rejse, hvilket absolut ikke er tilfældet.

Lige så forvirrende for russere er skiltene i Københavns metro, som kun kan forstås på den måde, at afsenderen, dvs. Metroens driftsledelse, selv er meget i tvivl om, hvad forbuddet egentlig går ud på. Ifølge russisk opfattelse af situationen burde man også her bruge *og*:

- (3) Det er strengt forbudt *at kravle **eller** sidde* på rulletrappe og rækværk. (Frederiksberg metrostation)
- (4) Det er ikke tilladt *at læne sig op ad **eller** ind over glasvæg*. (Femøren metrostation)

Forskellen mellem dansk og russisk kan tydeligt og konsekvent ses i landenes færdselslove, hvor man i beskrivelsen af samme færdselssituation bruger forskellige konjunktioner:

- (5) a. *Standning **eller** parkering* må kun ske i højre side af vejen [...] (Færdselsloven, § 28, stk. 2)
- b. *Ostanovka i stojanka* transportnyx sredstv razrešajutsja na pravoj storone dorogi¹ [...] (PDD² 12, 1)
*Standning **og** parkering af transportmidler er tilladt i højre side af vejen [...]*
- (6) a. På mindre befærdet vej og vej med ensrettet færdsel kan *standning **eller** parkering* dog ske i venstre side (Færdselsloven, § 28, stk. 2).
- b. Na levoj storone dorogi *ostanovka i stojanka* razrešajutsja v naselennyx punktax na dorogax s odnoj polosoj dviženija dlja každogo napravlenija [...] (PDD 12, 1)
*I bebyggelsesområder er standning **og** parkering tilladt i venstre side af vejen på veje med én bane i hver retning [...]*

Da der her er tale om love og regler, som henvender sig til og anvendes af brede målgrupper i befolkningen, må man gå ud fra, at de er forsøgt formuleret klart og entydigt på det pågældende sprog, så sprogbrugerne i det pågældende sprogsamfund er enige om, hvordan de skal forstås. Men hvis en russer i Danmark eller en dansker i Rusland skulle bruge reglerne med udgangspunkt i hver sit modersmål, kunne det resultere i en bøde eller i yderste konsekvens i en trafikulykke.

Ingen har imidlertid været opmærksom på forskellen, og der er derfor ikke meget hjælp at hente hverken i dansk eller russisk faglitteratur. Russiske sideordnende bindeord er efterhånden undersøgt og beskrevet meget grundigt og detaljeret i forhold til forskellige sproglige niveauer (jf. Padučeva 1964; Švedova 1980; Sannikov 1989; Uryson 2004a, 2004b, 2011; Apresjan & Pekelis 2012 m. fl.), men beskrivelserne er sprogspecifikke og relaterer slet ikke til andre sprogsystemer.

1 Jeg anvender ISO-translitterationssystemet.

2 PDD – Pravila doroznogo dviženija (Russisk færdselslov)

Danske sideordnende bindeord beskrives i nyere lingvistisk litteratur alment logisk og heller ikke i relation til andre sprog, tilsyneladende fordi dansk på dette punkt ikke ser ud til at adskille sig mærkbart fra engelsk, som logiske og lingvistiske fremstillinger om emnet normalt er baseret på. (jf. Togeby 1999, 2003: 117-118; Hansen & Heltoft 2011: 208-211, 959-965).

Den herskende engelskbaserede teori behandler sideordnende bindeord blot som sproglige ækvivalenter til to logiske operatører, konjunktion ($\wedge$) og disjunktion ($\vee$), der styres af De Morgans love, som specifikt kæder konjunktion og disjunktion sammen med en tredje logisk operator, negation ($\neg$). Den første lov siger, at negationen af en konjunktion af to udsagn er ækvivalent med disjunktionen af negationerne af de to udsagn: $\neg(P \wedge Q) = (\neg P) \vee (\neg Q)$ (*Mary didn't take math **and** physics* = 'Mary didn't take math **or** Mary didn't take physics' ('not both')). Den anden siger tilsvarende, at negationen af disjunktionen af to udsagn er ækvivalent med konjunktionen af negationerne af de to udsagn: $\neg(P \vee Q) = (\neg P) \wedge (\neg Q)$ (*Mary didn't take math **or** physics* = 'Mary didn't take math **and** Mary didn't take physics' ('neither')). For at kunne forklare de fleste udsagn ved hjælp af De Morgans love har lingvister udvidet negationsbegrebet og opstillet et hierarki af negative udtryk, som skulle understøtte de logiske "regneregler". Listen er baseret på såkaldt *downward entailment* (monotont faldende funktion), og ud over den rene klassiske negation *not* rummer listen også "svagere" udtryk som fx *no*, *no one*, *never*, *without*, *hardly*, *rarely*, *only* m. fl. (jf. Zwarts 1998). Man mener på denne måde at have redegjort for, at konjunktion og disjunktion er uløseligt forbundet med negation, og hermed bevist det universelle ved De Morgans love.

Der findes enkelte tværsproglige undersøgelser, som registrerer afvigelser fra de logiske regler i en række europæiske og ikke-europæiske sprog (jf. Szabolsci 2002; Szabolsci & Haddican 2004; Jing 2008). Russisk nævnes også i denne sammenhæng, men har ikke været genstand for en grundig selvstændig analyse.

I forhold til De Morgans love inddeles sprog i to grupper: Sprog, der opfører sig efter det engelske mønster, dvs. fungerer i overensstemmelse med De Morgans love ("English-type"), og sprog, der ikke helt opfører sig efter det engelske mønster. Russisk placeres i gruppe 2 ("Hungarian-type") sammen med ungarsk, kinesisk, japansk, serbisk og italiensk, og analysen går ud på at inddrage diverse teorier med henblik på at forklare afvigelserne fra De Morgans love i disse sprog samt eventuelt at få dem til at "indordne sig" under de logiske regler (jf. Szabolsci & Haddican 2004).

Den mest fremherskende teori har de sidste fire årtier været polaritetsteorien, som inddeler leksemer i sprog i to grupper, negative polaritetslementer (negative polarity items, NPIs) og positive polaritetslementer (positive polarity items, PPIs) (se oversigt i Giannakidou 2011). NPIs er leksikalske størrelser, som kun kan forekomme i og licenseres af negative omgivelser, og PPIs er leksikalske størrelser, som aldrig kan forekomme i negative omgivelser. Med udgangspunkt i De Morgans love har man traditionelt analyseret disjunktive bindeord som NPIs, men da man opdagede, at der fandtes en række sprog, hvor disse regler åbenbart ikke gjaldt, konkluderede man, at disjunktive bindeord i disse sprog i modsætning til "English-type"-sprog måtte være positive polaritetslementer (PPIs). Man kædede det sammen med negationens skopus og fastslog, at negation i "Hungarian-type"-sprog ikke havde skopus over disjunktion (jf. Szabolsci 2002; se også Crain 2012). Det overordnede problem med denne analyse er, at den behandler semantisk og syntaktisk vidt forskellige størrelser i ét sprog og tværsprogligt som NPIs uden at opstille en dækkende definition af selve genstanden og uden at forklare, hvad der gør bestemte sproglige udtryk følsomme over for så kaldt "licenserende kontekst". Som Tovena (2001: 132) påpeger, "it is interesting to note that English *any* is one of the few expressions unanimously acknowledged as negative polarity items. But, it is also the one for which it is most difficult to find a complete correspondent in another language". I lyset af dette fremstår PPIs som en endnu mere uklart defineret og vagt afgrænset kategori.

Yderligere forsøg på at "pragmatisere" polaritetsteorien ved hjælp af veridikalitetsbegrebet

(jf. Giannakidou 2011) ser heller ikke ud til at bringe en løsning på problemet nærmere. Veridikalitet defineres som

a property of sentence embedding functions: such a function F is veridical if Fp entails or presupposes the truth of p . If inference to the truth of p under F is not possible, F is nonveridical. More specifically, veridical operators express certainty and an individual's commitment to the truth of the proposition, but nonveridical expressions express uncertainty and lack of commitment. Within the class of the nonveridical expressions, negation is identified as ANTI-VERIDICAL in that $NOT p$ entails that p is false. (Giannakidou 2011: 1674-1675 [kursiv og versal i originalteksten])

The notion of certainty and uncertainty ... is one of epistemic assessment, and epistemic assessment itself relies on an individual assessing whether the proposition denoted by a sentence is true or false. (Giannakidou 2011: 1675)

Det fremgår således, at NPIs yderligere licenseres af ikke-veridikale omgivelser, som fx modalverber, disjunktive, imperative, generiske, intensionale og ikke-asserterende udsagn, hvilket skulle skabe bredere rammer for identificering og beskrivelse af NPI-klassen i sprog i almindelighed, men min analyse af kildematerialet har vist, at disse omgivelser ikke har nogen indflydelse på valget af konjunktion eller disjunktion i russisk. De få værker om russiske negative polaritets-elementer, som koncentrerer sig om specifikke grupper af indefinitte pronominer og adverbialer, viser ligeledes, at den universelle polaritets- og veridikalitetsbaserede analyse ikke uden videre kan appliceres på de russiske sprogdata, hvorfor den kun har fundet en begrænset anvendelse i russisk sprogforskning (jf. Pereltsvaig 2000; Padučeva 2005; se også Boguslavskij 2001).

Det skal også tilføjes, at man sideløbende har diskuteret, hvorvidt sproglig disjunktion baseret på logisk disjunktion og sandhedsværdier er inklusiv eller eksklusiv (jf. Hurford 1974; Grice 1975, 1978; Pelletier 1977 m.fl.; se også Hansen & Heltoft 2011: 962).

Sammenfattende kan det siges, at alle eksisterende teorier har antaget a priori, at konjunktion og disjunktion kan beskrives ud fra den samme alment accepterede logiske ramme, og har derfor ikke været i stand til at finde svar på det fundamentale spørgsmål om, hvorfor forskellige sprog vælger forskellig forbindelsestype i samme situationstype.

Nærværende fremstilling er et led i mit forskningsprojekt, som søger at råde bod på denne mangel med udgangspunkt i dansk og russisk.

2. Dansk logik versus russisk logik

2.1. Disjunktion i dansk – konjunktion i russisk

At de i kapitel 1 anførte danske og russiske eksempler ikke er nogle få enkeltstående tilfælde inden for et bestemt anvendelsesdomæne, men et gennemgående mønster, som afspejler grundlæggende forskelle i tankegang og kommunikationsproces, bekræftes af mine kontrastive undersøgelser baseret på diverse skønlitterære oversættelser fra dansk til russisk og fra russisk til dansk. I oversættelserne fra dansk til russisk bruger russiske oversættere konjunktion, dvs. additive forbindelser med *i* 'og' (evt. kollokvialt *da* 'og'), *ni... ni...*³ eller sideordning uden bindeord, i 33,6% af tilfældene, hvor man i danske originaltekster har brugt disjunktion, dvs. *eller / enten...*

3 Det russiske sideordningsbindeord *ni... ni...*, der ofte fejlagtigt opfattes som fuldstændig leksikalsk ækvivalent til den danske disjunktive konstruktion *hverken... eller...* (jf. Verbuk 2007), er ikke disjunktion, men konjunktion (*ni < *ne i < i.e. *ne ei), som bruges i negative ytringer for at fremhæve sideordnede led hver for sig.

eller / hverken... eller. Forskellen er endnu mere grel i oversættelserne fra russisk til dansk: I 49,5% af tilfældene med konjunktion i de russiske originaltekster har oversætterne til dansk valgt disjunktion (Lorentzen 2012). Se fx følgende eksempler, som repræsenterer såvel oversættelser fra dansk til russisk som fra russisk til dansk:

- (7) a. Desuden var der en lang periode, hvor det var direkte farligt at være lærd. De lærde blev rask væk betragtet som *hekse eller troldmænd* og brændt på bålet. (M. Birkegård *Libri di Luca*)
 b. Krome togo, v istorii suščestvoval dlitel'nyj period, v tečenie kotorogo obladat' znanijami bylo prosto-naprosto opasno. Obrazovannyx ljudej ni s togo ni s sego vdrug stali ob 'javljat' koldunami *i ved'mami i sžigat'* na kostre. (M. Birkegor *Tajna "Libri di Luca"*)
- (8) a. For dem der er udenfor fylder *frygten eller opgivelsen* næsten alting, det véd man jo. (P. Høeg *De måske egnede*).
 b. Dlja tex, kto naxoditsja vne ètoj žizni, počti vsjo bylo zapolneno *straxom i otčajaniem*, ja vsjo èto znaju (P. Xeg *Uslovno prigodnye*)
- (9) a. Hvad med dig, Jon? Har du oplevet situationer, hvor din oplæsning *har påvirket eller revet folk med*? (M. Birkegård *Libri di Luca*)
 b. Pripomni-ka, Jon, razve u tebjja ne byvalo situacij, korda tvoe čtenie *okazyvalo sil'nejšee vozdejstvie na ljudej, zaxvatyvalo vnimanie vsej auditorii*? (M. Birkegor *Tajna "Libri di Luca"*)
- (10) a. Kakož-to mudryj načal'nik, sčitajas' s arestantskoj psixologiej, rasporjadilsja vydavat' odnovremenno libo seledočnye golovy, libo xvosty. *Preimuščestva tex i drugix* byli monogkratno obsuždeny: v xvostikax, kažetsja, bylo pobol'se ryb'ego mjasa, no zato golova davala bol'se udovol'stvija. (V. Šalamov *Kolymskie rasskazy*)
 b. En klog chef, der forstod fangens psykologi, havde befalet, at man hver gang uddelte enten sildehoveder eller haler. *Fordelene ved det ene eller det andet* blev ivrigt diskuteret: det var som om der var mere fiskekød på halerne, men omvendt gav det større tilfredsstillelse at spise hovedet. (V. Sjalamov *Fortællinger fra Kolyma*)
- (11) a. Vračam delali podarki – veščami, den'gami, - esli èto byli vol'nonaemnye vrači. *Uprašivali i grozili ubijstvom*, esli èto byli vrači-zaključennye. (V. Šalamov *Kolymskie rasskazy*)
 b. [...] Hvis det var læger hentet blandt fangerne, *forsøgte de kriminelle at overtale dem eller truede med at slå dem ihjel*. (V. Sjalamov *Fortællinger fra Kolyma*)
- (12) a. Každoe melkoe *suščestvo, predmet i rastenie*, okazyvaetsja, bylo bolee gordym, nezavisimym ot prežnej privjazannosti, čem čelovek. (A. Platonov *Džan*)
 b. Enhver nok så lille *skabning, genstand eller plante* var øjensynlig stoltere og mere uafhængig af tidligere tilhørsforhold end mennesket. (A. Platonov *Folket Džjan*)

Denne forskel bekræfter atter en gang Durst-Andersens tese om, at dansk og russisk ikke har en eneste grammatisk kategori til fælles (Durst-Andersen 2011b: 141), og kan netop forklares ved hjælp af hans teori om tre kommunikative supertyper – virkeligheds-orienterede, afsender-orienterede og modtager-orienterede sprog, der taler med hver sin grammatiske stemme (Durst-Andersen 2007, 2011a, 2011b, 2015).

I dansk som modtager-orienteret sprog skal ytringen forstås som et signal til modtager om at rekonstruere den virkelighed, der ligger bag afsenders erindring om sin oplevelse af situationen og som via dens sammenligning med modtagers erindring i dennes hukommelseslager kommer til modtager i form af informationer (Durst-Andersen 2011b: 132, 2015: kap. 5). Når man som afsender bruger *eller* i de anførte eksempler, signalerer man dermed, at der er tale om forskellige oplevelser af situationen og at de derfor ikke er lagret samme sted i ens nutids- eller fortidshukommelseslager. Det mentale billede af situationen er, at den kan realiseres på forskellige måder og på forskellige tidspunkter (fx at tilladelsen i færdselsloven enten kan gælde for standsning alene eller for parkering alene eller for begge dele på én gang), og afsender kan ikke med udgangspunkt i sin viden, erfaring, tro eller mening levere en mere entydig meddelelse. Den danske modtager skal derfor selv finde den virkelige situation bag afsenders information, dvs. finde ud af, om de omtalte forhold reelt finder sted samtidigt eller hver for sig på forskellige tidspunkter, om de gensidigt udelukker hinanden eller ej osv. Ved hjælp af *eller / enten ... eller / hverken ... eller*⁴ præsenterer den danske afsender således informationer som en række EPISTEMISKE MULIGHEDER^{5,6}, hvilket i ytringen ofte yderligere markeres ved brug af andre modale grammatiske udtryksmidler – modalverber, modalpartikler, mentale prædikater, verbernes tempus- og diateseformer m.m. (jf. eksemplerne (13) – (15)). Denne isomorfi kendetegner det danske grammatiske system, som er baseret på distinktionen mellem epistemisk og ikke-epistemisk modalitet (Durst-Andersen 2011a: 217; 2007, 2011b; om modalitet i dansk grammatik og epistemisk modalitet i dansk i øvrigt se også Andersen 1982; Davidsen-Nielsen 1990; Heltoft 2006, 2007; Jensen 1997a, 1997b; Christensen 2007; Krylova 2007, 2012, 2016; Lokštanova 1986; Mortensen 2008; Mortelmans et al. 2009; Hansen & Heltoft 2011: 729ff m. fl.).

I russisk som virkeligheds-orienteret sprog eksisterer virkeligheden som den rene situation, og ytringen skal forstås som en model deraf. I de anførte eksempler er den russiske afsender ikke optaget af grammatisk at udtrykke sin egen eller modtagerens erindring om oplevelser af situationen og dens lagring i sin egen eller modtagerens hukommelseslager. Den russiske afsender, der fungerer som reporter, vælger at forbinde sideordnede led ved hjælp af konjunktion, fordi alle sideordnede led tilskrives samme egenskab eller relation, eller fordi alle leddene selv angiver en egenskab eller en relation, der tilskrives samme genstand i den aktuelle virkelighedssituation, som afsender og modtager er fælles om. På dette grundlag præsenteres sideordnede led af afsender som EN SAMLET MÆNGDE⁷. Modtager skal tage ytringen for pålydende og selv finde ud af, hvilken oplevelse der står bag afsenders beskrivelse af situationen, dvs. om de beskrevne forhold opleves som samtidige eller hver for sig på forskellige tidspunkter og/eller i forskellige sammenhænge. Epistemisk modalitet har ingen grammatisk funktion i russisk.

Dette fremgår af følgende eksempler, hvor alle de danske ytringer, både originale og oversatte, indeholder epistemiske grammatiske udtryksmidler, mens tilsvarende russiske ytringer mangler enhver form for eksplicit epistemisk modalitet undtagen lekset *možet* ‘måske’ i (13):

(13) a. Položat kolležskogo registratora v doščatyj grob, zarojut v zemlju, i nikto na poxorony ne

4 Jeg opfatter disjunktive konstruktioner *enten... eller* og *hverken... eller* som udtryk for eksplicitering af epistemiske muligheds terminativitet, og ikke som udtryk for eksklusiv disjunktion.

5 Jeg læner mig op ad Krylovas definition af epistemisk modalitet: “Den *epistemiske* modalitet angiver ... afsenders grad af forpligtelse over for sandheden i ytringens propositionelle indhold. ... *Afsender* udtrykker nemlig sin vurdering af udsagnets sandhed i forhold til *virkeligheden* og angiver samtidig en vis grad af forpligtelse over for sandheden i forhold til *modtageren*, dvs. til hver af kommunikationsmodellens øvrige to bestanddele” (2007: 182 [kursiv i originalteksten]).

6 Flere forskere peger direkte eller indirekte på forbindelse mellem disjunktion og epistemisk modalitet, men man analyserer det som disjunktionens generelle egenskab i modsætning til konjunktion og som regel med udgangspunkt i engelsk (jf. Levinson 2000: 107, Zimmermann 2000, Ohori 2004).

7 Beskrivelsen af de russiske bindeords semantik er baseret på Uryson (2004a, 2004b, 2011).

pridet. Možet, tol'ko *Grušin da Agrafena Kondrat'evna*. (B. Akunin *Azazel'*)

Måske, kun Grušin og Agrafena Kondrat'evna.

- b. Han bliver lagt i en rå trækiste og gravet ned i jorden, gør han, og til begravelsen kommer der ikke nogen. Det skulle måske lige være *Grusjin eller Agrafena Kondratjevna*. (B. Akunin *Vinterdronningen*)

- (14) a. Dostoevskij *ne vstrečal i ne znal ljudej iz nastojaščego blatnogo mira*. Ètomu miru Dostoevskij *ne pozvolil by vyskazat' nikakogo sočuvstvija*. (V. Šalamov *Kolymskie rasskazy*)

Dostoevskij mødte ikke og kendte ikke folk fra den virkelige kriminelle verden.

- b. Han kan ikke have mødt eller kendt folk fra den virkelige kriminelle verden. Dem ville han ikke have udtrykt nogen som helst medfølelse med. (V. Sjalamov *Fortællinger fra Kolyma*)

- (15) a. Brandvæsnet brugte slet ikke vand inden døre, så der kan ikke være opstået hverken brand- eller vandskader. (M. Birkegård *Libri di Luca*)

- b. Vnutri požarnye voobšče ničego ne tušili, tak čto zdes' voobšče net nikakix povreždenij - ni ot ognja, ni ot vody. (M. Birkegor *Tajna "Libri di Luca"*)
... så her er slet ikke nogen brandskader og vandskader.

2.2. Konjunktion og disjunktion i negerede ytringer

Som vi kan se af eksempel materialet (jf. (5) – (15)), gælder mønstret både for positive og negerede ytringer. På den måde udfordres den almene opfattelse blandt logikere og lingvister, at sproglig konjunktion og disjunktion styres af De Morgans universelle love.

Det viser sig med al ønskelig tydelighed, at de formelle logiske regler, som umiddelbart ser ud til at virke i engelsk og dansk, ikke holder stik i forhold til russisk – dansk skifter til *eller*, når ytringen bliver negeret, mens russisk beholder konjunktionen *i*:

- (16) a. Lučše vsej pela Valentina: Vse stalo vokrug *golubym i zelenym*⁸ ... V ètom kvartale, v ètoj kvartire ne bylo ničego golubogo i zelenogo, i vse oni prekrasno znali, čto vse cveta v ix novoj strane imejut drugie ottenki (L. Ulickaja *Veselye poxorony*)

- b. Bedst af alle sang Valentina: Rundt omkring er alting *blåt og grønt* ... I dette kvarter, i denne lejlighed var der ikke noget blåt eller grønt, og de vidste alle udmærket, at alle farverne i deres nye land havde andre nuancer og en anden intensitet (L. Ulitskaja *En munter begravelse*)

Det sproglige materiale viser ydermere ved en nærmere granskning, at *eller* i danske negerede ytringer heller ikke er underlagt De Morgans love, men er udtryk for sprogets grammatiske grundstemme, som er modtagers stemme: Ved at bruge *eller* negerer afsender oplevelser, der ikke erindres som sameksisterende, og markerer hermed, at de ikke kan være lagret samme sted i hverken afsenders eller modtagers mentale lager. Hvis afsender derimod ønsker at signalere, at han erindrer de negerede oplevelser som samtidige og sameksisterende og at de er lagret samme sted i hans og modtagers hukommelseslager, bruger afsender *og*. Dette *og* udtrykker ligeledes betydningen 'neither' og ikke 'not both', som De Morgans love ellers foreskriver, jf. (17) og (18). Bemærk, at russisk konsekvent bruger *i* i fuld overensstemmelse med sin egen grammatiske kode:

- (17) a. Det var da også ærgerligt, nu havde jeg lige sådan lyst til østers. Nå, jeg bestiller en halv hummer så, og De bestiller, hvad De vil. Og en halv flaske Puligny-Montrachet 1. cru. Han

⁸ "Vse stalo vokrug..." er et citat fra en kendt russisk filmsang.

bestiller det hun vil have, og en kop kaffe til sig selv, hun bebrejder ham, at han er en dårlig kavalier, fordi han ikke deler havets goder og markens druer sammen med hende. (I. Hermann Domino)

- b. Žalko, ja tak xotela ustric. Togda ja zakažu polovinu omara, a vy zakažete, čto zaxotite. I polbutylki Puligny-Montrachet 1. cru. On zakazyvaet to, čto ona xočet, a sebe čašečku kofe. Ona uprekaet ego v tom, čto on ploxoј kavalier, tak kak ne zaxotel vmeste s nej *vkusit' darov morja i vypit' vina*. (I. Xermann Domino)

- (18) a. Han registrerer ikke skuffelsen, indignationen og vreden, han hører kun, at Manon råber efter ham. (I. Hermann Domino)

- b. On ne uspevaet zametit' razočarovanie, vozmuščenie i jarost', on tol'ko slyšit, kak Manon kričit emu vsled. (I. Xermann Domino)

Forskellen kan yderligere anskueliggøres i kontekster, der omhandler *spise* og *drikke*. Hvis afsenders oplevelse og erindring herom går ud på, at man spiser og drikker i forbindelse med samme måltid, koder grammatikken det ved hjælp af bindeordet *og*, men hvis indtagelsen af mad og drikke ikke nødvendigvis opleves og erindres som samtidig, vælges bindeordet *eller*:

- (19) Midt i juni begynder ramadanen og varer en måned frem. Her er det forbudt *at spise og drikke* når det er lyst, hvilket om sommeren betyder, at det er langt det meste af døgnet. (www.ekstrabladet.dk, 14. maj 2015)

- (20) Disse [radioaktive kilder] skal behandles med omhu, og det er bl.a. forbudt *at spise eller drikke* samtidig med udførelsen af forsøget. (<https://www.kvuc.dk/media/1362/fysb15s.pdf>. Sidst tilgået 22. december 2015)

Jf. også følgende eksempel, som indeholder 2 negerede ytringer, hvor der henholdsvis er valgt konjunktion og disjunktion med udgangspunkt i forskellig erindring om oplevelsen af situationen:

- (21) Op mod 100 asylansøgere er i år forsvundet efter de er ankommet til Københavns Lufthavn. Politiet har ikke taget fingeraftryk og billeder af asylansøgerne, hvorfor ingen reelt ved hvem eller hvor de er. (TV2News, 18. november 2013)

2.3. Disjunktion i dansk og russisk

Hvornår vælger russere disjunktion? Man vælger disjunktion i russisk, når man skal angive EN MÆNGDE AF REELLE ALTERNATIVER I DEN EKSTERNE VIRKELIGHED, som kendetegnes ved, at de er gensidigt udskeftelige og kan realiseres uafhængigt af hinanden. Derudover, til forskel fra dansk, har russisk grammatik, som skal skabe en nøjagtig kopi af virkeligheden, en stribe disjunktive bindeord til sin rådighed, som udgør et velstruktureret system. De har hver sin specifikke betydning og angiver ikke alene afsenders forståelse af situationen som rummende flere alternativer, men også relationen til og mellem dem. Dansk bruger naturligvis også disjunktion her, men kun i form af sit eneste bindeord *eller* (eventuelt *enten ... eller / hverken ... eller*) og ud fra sine egne præmisser. Vi kan derfor konstatere lighed i udtryk, men ikke i substans. Se fx følgende eksempler⁹:

- (22) *ili*: neutralt med hensyn til, om man ved eller ikke ved noget om, hvilket alternativ der bliver realiseret og om det bliver realiseret

9 Listen over russiske disjunktive konjunktioner er ikke udtømmende, men har blot til formål at demonstrere en detaljeret semantisk differentiering inden for russisk disjunktion sammenlignet med dansk disjunktion.

- a. Der manglede et trin på trappen. Og hver gang man *gik op eller ned*, hørte man monsieur Loups advarende råb. (H. Scherfig *Den døde mand*)
- b. V lestnice otsutstvovala stupen'ka. I vsjakij raz, *podymajas' ili spuskajas'*, postojalec slyšal predosteregajuščij krik ms'e Lu. (X. Šerfig *Mertyvj čelovek*)
- (23) *ili... ili...* : temporale alternativer
- a. Jeg er, som du har set, bibliotekar på stedet her. Normalt arbejder jeg *i skranken eller i børneafdelingen*. (M. Birkegård *Libri di Luca*)
- b. Kak vidiš, ja rabotaju tut bibliotekarem. *Ili na vydače knig sižu, ili konsul'tiruju* v otele detskoj literatury. (M. Birkegor *Tajna "Libri di Luca"*)
- (24) *libo*: man ved med sikkerhed, at ét af alternativerne bliver realiseret
- a. Én ting er, at de har evnerne, *aktiverede eller latente*, en anden ting er, om børnene er modne nok til at indgå i Skyggeorganisationen. (M. Birkegård *Libri di Luca*)
- b. Odno delo – vyjavit', imejut li deti sposobnosti, *aktivirovannye libo latentnye*, i sovsem inoe – opredelit', dostatočno li rebenok sozrel dlja togo, čtoby stat' členom Tenevoj organizacii. (M. Birkegor *Tajna "Libri di Luca"*)
- (25) *libo... libo...*: man fremhæver hvert alternativ for sig
- a. Hun ringede ustandselig med sin lille klokke deroppefra for at kalde *min far eller butiksmedhjælperen François* ud på fortovet ... (I. Hermann *Prioritaire*)
- b. Sverxu to i delo trezvonil kolokol ík, kotorym babuška prizyvaja *libo deda, libo ego rabotnika Fransua* vyjti na trotuar pered magazinom ... (I. Xermann *Par avion*)
- (26) *ne to... ne to...*: alternativerne ligner hinanden; man ved ikke, hvilket alternativ der bliver realiseret
- a. Remer smilede af hans forvirring og gik hen til den åbne dør, hvor han kaldte ud i lokalet bag den på et sprog, der for Jon lød *tyrkisk eller arabisk*. (M. Birkegård *Libri di Luca*)
- b. Vidja ego zamešatel'stvo, Remer usmexnulsja, podošel k otkrytoj dveri i kriknul čto-to v proem na neznakomom Jonu jazyke – *ne to po-turecki, ne to po-arabski*. (M. Birkegor *Tajna "Libri di Luca"*)
- (27) *to li... to li...*: alternativerne har intet til fælles; man ved ikke, hvilket alternativ der bliver realiseret
- a. Hun var *for tyk eller for utilpas* til at gå på markedet. (I. Hermann *Prioritaire*)
- b. Po pričine *to li svoej tučnosti, to li nezdorov'ja* babuška sama na rynok ne xodila. (I. Xermann *Par avion*)
- (28) *to... to...*: alternativerne afløser skiftevis hinanden
- a. Og han leger *ridder i slængkappe eller en mystisk fremmed i kutte*. (H. Scherfig *Det forsømte forår*)
- b. Mogensen voobražae sebja *to razbojnikom, to tainstvennym putešestvennikom* v monašeskoj rjase. (X. Šerfig *Zagublennaja vesna*)
- (29) *xot'... xot'...*: alternativerne er jævnbyrdige, dvs. det er uvæsentligt, hvilket af dem der bliver realiseret
- a. PRIXODI *xot'* zavtra, *xot'* poslezavtra [Eksemplet er mit – EL].
- b. Du må gerne komme *i morgen eller i overmorgen*.

- (30) **a to i...** (≈ 'og / eller sågar'): graduerende betydning
 a. Arbejdet kunne *slaa fejl eller gøre ham modfalden* ... (Martin A. Hansen *Løgneren*)
 b. Rabota mogla *ne zaladit'sja, a to i nagnat'* na xudožnika *tosku* ... (Martin A. Xansen *Lžec*)

Listen kan udvides med ordforbindelser, hvor *ili*'s betydning bliver yderligere konkretiseret, som fx *ili naoborot* 'eller omvendt', *ili daže* 'eller sågar', *ili naprimer* 'eller for eksempel', *ili voobšče* 'eller endda (oven i købet)' m.fl.:

- (31) a. Som det skrider frem, vil hun *forstærke eller dæmpe de følelser*, som opstår. (M. Birkegård *Libri di Luca*)
 b. Po mere našego čtenija ona budet *usilivat' ili, naoborot, podavljat'* vznikajušćie u nas emocii. (M. Birkegor *Tajna "Libri di Luca"*)
- (32) a. Ingen havde grund til at tro, at han ville *forgifte et af sine maltbolsjer eller finde på at begå selvmord* på nogen anden måde. (H. Scherfig *Det forsømte forår*)
 b. Ne bylo nikakix osnovanij predpolagat', čto lektor *sam položil jad v odin iz ledencov ili voobšče namerevalsja pokončit' s soboj*. (X. Šerfig *Zagublennaja vesna*)

Betydningen af dette russiske særpræg har været overset i typologisk og tværsproglig forskning, som enten behandler russisk fuldstændigt på samme måde som engelsk og dansk og udelukkende fokuserer på *ili* (jf. Mauri 2008) eller tilføjer en enkelt tilfældig disjunktiv konjunktion efter behov (jf. Givón 2001: 33; Haspelmath 2004: 25).

3. Konklusion

Jeg har netop forsøgt at vise, at danske og russiske sideordnende konjunktioner dansk *og* – russisk *i* og dansk *eller* – russisk *ili* på trods af deres tilsyneladende leksikalske lighed har forskellig grammatisk status og forskellig funktion i de to sprog, fordi de hver især må indordne sig under to vidt forskellige kommunikative supertyper, der taler med hver sin grammatiske stemme.

Dansk er et modtager-orienteret sprog, hvis sprogbrugere taler om virkeligheden gennem deres hukommelseslager. Den danske afsender bruger *og*, når afsenderens og modtagerens oplevelser er lagret i akkurat den samme fil, og *eller*, når afsenderens og modtagerens oplevelser ikke er lagret i den samme fil i deres hukommelseslager, dvs. oplevelserne er ikke samtidige og sameksisterende. *Og* og *eller* betjener den danske propositionelle syntaks (om propositionel syntaks vs. situationel syntaks se Durst-Andersen 2006: 213). De kæder informationer sammen og har en konnektorfunktion i det danske grammatiske system, som er baseret på distinktionen mellem epistemisk og ikke-epistemisk modalitet.

Som følge af ovenstående analyse lader den traditionelle diskussion om disjunktions inklusive eller eksklusive karakter i dansk ikke til at være relevant.

Russisk er et virkeligheds-orienteret sprog, hvis sprogbrugere taler om virkeligheden gennem den situation, der er fælles for afsender og modtager. Russiske sideordningsbindeord og ikke mindst talrige disjunktive konjunktioner betjener den russiske situationelle syntaks. De er leksikalsk-grammatiske størrelser med hver sin specifikke og klart afgrænsede semantik og besidder en rent syntaktisk forbindelsesfunktion. Den russiske afsender bruger konjunktion, når sideordnede elementer i den pågældende virkelighedssituation opfattes af afsenderen og modtageren som en samlet mængde, og disjunktion, når sideordnede elementer opfattes som reelt udskiftelige alternativer.

Jeg har påvist en fundamental forskel i brug af konjunktion og disjunktion i dansk og russisk med udgangspunkt i primært skønlitterære oversættelser, der samtidig demonstrerer udfordringerne

ved at oversætte fra et virkeligheds-orienteret sprog til et modtager-orienteret sprog og omvendt. Det danske sprog interesserer sig ikke synderligt meget for selve situationen, og det russiske sprog går ikke særligt meget op i modtagers oplevelse af den. Det betyder, at oversættere til dansk hele tiden skal "komprimere" russiske detaljerede situationsbeskrivelser i form af diverse konjunktioner til danske generaliserede informationer i form af *og* og *eller*, mens oversættere til russisk skal "udpakke" de situationer, som gemmer sig bag de knappe danske informationer, og omsætte dem til forskellige konjunktioner alt efter den pågældende situationstype.

Litteratur

- Andersen, Torben (1982). 'Modalpartikler og deres funktion i dansk'. *Danske Studier*: 86-95.
- Apresjan, Valentina Ju. & Ol'ga E. Pekelis (2012). 'Sočinitel'nye sojuzy'. I *Materialy dlja proekta korpusnogo opisanija russkoj grammatiki*. Na pravax rukopisi. Moskva. URL: <http://rusgram.ru>. Sidst tilgået 18. juni 2015.
- Boguslavskij, Igor' M. (2001). 'Modal'nost', sravnitel'nost' i otricanie'. *Russkij jazyk v naučnom osveščanii*, 1: 27-51.
- Christensen, Tanya Karoli (2007). *Hyperparadigmer – en undersøgelse af paradigmatiske samspil i danske modussystemer*. Ph.d.-afhandling. Roskilde: Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitet.
- Crain, Stephen (2012). *The Emergence of Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Daidsen-Nielsen, Niels (1990). *Tense and Mood in English. A Comparison with Danish*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Durst-Andersen, Per (2006). 'From propositional syntax in Old Russian to situational syntax in Modern Russian'. I Ole Nedergaard Thomsen (red.), *Competing Models of Linguistic Change. Evolution and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins. 211-234.
- Durst-Andersen, Per (2007). 'Det danske sprogs mange stemmer'. I Rita Terkelsen, Nina Møller Andersen & Henning Nølke (red.), *Sproglig polyfoni. Tekster om Bachtin og ScaPoLine*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag. 163-180.
- Durst-Andersen, Per (2011a). *Linguistic Supertypes. A Cognitive-Semiotic Theory of Human Communication*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Durst-Andersen, Per (2011b). *Bag om sproget. Det kulturmentale univers i sprog og kommunikation*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Durst-Andersen, Per (2015). 'Bag om det danske sprog i forbindelse med oversættelse'. *Babelfisken. Et webtidsskrift om oversættelse*. URL: <https://babelfisken.wordpress.com/2015/05/05/bag-om-det-danske-sprog-i-forbindelse-med-oversaettelse/>. Sidst tilgået 7. juni 2015.
- Giannakidou, Anastasia (2011). 'Negative and Positive Polarity Items'. I Klaus von Heusinger, Claudia Maienborn & Paul Portner (red.), *Semantics: An International Handbook of Natural Language Meaning - Vol. 2*. Berlin: Mouton de Gruyter. 1660-1712.
- Givón, Talmy (2001). *Syntax: An Introduction*. Vol. 2. Amsterdam: John Benjamins.
- Grice, H. Paul (1975). 'Logic and conversation'. I Peter Cole and Jerry L. Morgan (red.), *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. New York: Academic Press. 41-58.
- Grice, H. Paul (1978). 'Further notes on logic and conversation'. I Peter Cole (red.), *Syntax and Semantics 9: Pragmatics*. New York: Academic Press. 113-128.
- Hansen, Erik & Lars Heltoft (2011). *Grammatik over det Danske Sprog*, bind 1-3. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Haspelmath, Martin (2004). 'Coordinating constructions: An overview'. I Martin Haspelmath (red.), *Coordinating Constructions*. Amsterdam: John Benjamins. 3-39.
- Heltoft, Lars (2006). 'Grammaticalisation as content reanalysis: The modal character of the Danish s-passive'. I Ole Nedergaard Thomsen (red.), *Competing Models of Linguistic Change. Evolution and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins. 269-288.

- Heltoft, Lars (2007). 'Subjektive partiklers grammatikalisering i nyere dansk – eksemplet *sikke*'. *Danske Studier*, 102: 17-42.
- Hurford, James R. (1974). 'Exclusive or inclusive disjunction'. *Foundations of Language*, 11(3): 409-411.
- Jensen, Eva Skaftø (1997a). 'Godt og gerne – modalitet og polaritet'. I Peter Widell & Mette Kunø (red.), *6. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog til minde om Peter Skautrup 1896-1996*. Aarhus: Aarhus Universitet. 154-164.
- Jensen, Eva Skaftø (1997b). 'Modalitet og dansk'. *NyS – Nydanske Studier & Almen Kommunikationsteori*, 23: 9-24.
- Jing, Chunyuan (2008). *Pragmatic Computation in Language Acquisition: Evidence from Disjunction and Conjunction in Negative Context*. Dissertation. University of Maryland, College Park.
- Krylova, Elvira (2007). 'Epistemisk polyfoni på dansk'. I Rita Terkelsen, Nina Møller Andersen & Henning Nølle (red.), *Sproglig polyfoni. Tekster om Bachtin og ScaPoLine*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag. 181-203.
- Krylova, Elvira (2012). *Sistema i funkcii modal'nyx častic v datskom jazyke*. Diss. ... dok. filol. nauk. Moskva.
- Krylova, Elvira (2016). 'Danske modalpartikler som indikatorer på afsenders forskellige kommunikations-strategier'. *Globe: A Journal of Language, Culture and Communication*, s1: 87-95.
- Levinson, Stephen C. (2000). *Presumptive Meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicature*. Cambridge: The MIT Press.
- Lokštanova, Ljudmila M. (1986). *Datskij glagol. Kategorial'nye značeniya i upotreblenie finitnyx form*. Diss. ... dok. filol. nauk. Moskva: MGU.
- Lorentzen, Elena (2012). 'Diz'junkcija odnorodnyx členov predloželija v russkom i datskom jazykax'. *Scando-Slavica*, 58(2): 196-230.
- Mauri, Caterina (2008). *Coordination Relations in the Languages of Europe and Beyond*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Mortelmans, Tanja, Kasper Boye & Johan van der Auwera (2009). 'Modals in the Germanic languages'. I Bjørn Hansen & Ferdinand de Haan (red.), *Modals in the Languages of Europe. A Reference Work*. Berlin: Mouton de Gruyter. 11-70.
- Mortensen, Janus (2008). 'Epistemiske og evidentielle sætningsadverbialer i dansk'. I Carl Bache, Alexandra Holsting, Henrik Høeg Müller & Nina Nørgaard (red.), *Ny forskning i grammatik* 15: 133-156.
- Ohuri, Toshio (2004). 'Coordination in Mentalese'. I Martin Haspelmath (red.), *Coordinating Constructions*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 41-66.
- Padučeva, Elena V. (1964). 'Opyt logičeskogo analiza značeniya sojuza ili'. *Naučnye doklady vysšej školy. Filosofskie nauki*, 6: 145-148.
- Padučeva, Elena V. (2005). 'Éffekty snjatoj utverditel'nosti: global'noe otricanie'. *Russkij jazyk v naučnom osveščanii*, 2(10): 17-42.
- Pelletier, Francis J. (1977). 'OR'. *Theoretical Linguistics*, 4(1/2): 61-74.
- Pereltsvaig, Asya. (2000). 'Monotonicity-based vs. veridicality-based approaches to negative polarity: Evidence from Russian'. I Tracy Holloway King & Irina A. Sekerina (red.), *Annual Workshop on Formal Approaches to Slavic Linguistics. The Philadelphia Meeting 1999*. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications.
- Sannikov, Vladimir Z. (1989). *Russkie sočinitel'nye konstrukcii. Semantika. Pragmatika. Sintaksis*. Moskva: Nauka.
- Švedova, Natalija Ju. (red.) (1980). *Russkaja grammatika. Tom 2*. Moskva: Nauka.
- Szabolsci, Anna (2002). 'Hungarian disjunctions and positive polarity'. I István Kenesei & Péter

- Siptár (red.), *Approaches to Hungarian 8*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 219-240.
- Szabolsci, Anna & Bill Haddican (2004). 'Conjunction meets negation: A study in cross-linguistic variation'. *Journal of Semantics*, 21(3): 219-249.
- Togebly, Ole (1999). 'Kategorial grammatik for dansk. Syntaks'. I Peter Widell & Mette Kunøe (red.), *7. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus: Institut for Nordisk Sprog og litteratur. 349-360.
- Togebly, Ole (2003). *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sproglære*. København: Gads Forlag.
- Tovena, Lucia M. (2001). 'The phenomenon of polarity sensitivity: questions and answers'. *Lingua e Stile*, 36(1): 131-167.
- Uryson, Elena V. (2004a). 'I'. I Jurij D. Apresjan (red.), *Novyj ob'jasnitel'nyj slovar' sinonimov russkogo jazyka* (NOSSRJa) (2-e izd., ispr. i dop.). Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury; Vena: Wiener Slawistischer Almanach (Studia philologica). 405-410.
- Uryson, Elena V. (2004b). 'ILI'. I Jurij D. Apresjan (red.), *Novyj ob'jasnitel'nyj slovar' sinonimov russkogo jazyka* (NOSSRJa) (2-e izd., ispr. i dop.). Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury; Vena: Wiener Slawistischer Almanach (Studia philologica). 437-440.
- Uryson, Elena V. (2011). *Opyt opisanija semantiki sojuzov: Lingvistieskie dannye o dejatel'nosti soznanija*. (Studia philologica). Moskva: Jazyki slavjanskix kul'tur.
- Verbuk, Anna (2007). 'The acquisition of the Russian Or'. I Erin Bainbridge & Brian Agbayani (red.), *Proceedings of the Thirty-Fourth Western Conference on Linguistics* (WECOL 2006). Vol. 17. Fresno, CA: California State University. 443-455.
- Zimmermann, Thomas Ede (2000). 'Free choice disjunction and epistemic possibility'. *Natural Language Semantics*, 8(4): 255-290.
- Zwarts, Frans (1998). 'Three types of polarity'. I Fritz Hamm & Erhard Hinrichs (red.), *Plurality and Quantification*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. 177-238.

Danske modalpartikler som indikatorer på afsenders forskellige kommunikationsstrategier

Elvira Krylova, Moskvas Lomonosov Statsuniversitet

Abstract: My paper is devoted to a contrastive-pragmatic analysis of Danish interrogative sentences involving the particles *da*, *vel* and *så*. The speaker's choice of a specific particle in otherwise identical contexts is not at all accidental: it signals different communication strategies which, each in its own way, define his attitude towards the utterance, the hearer's strategy and the actual situation, but which also indicate the degree of epistemic responsibility taken by him.

Key words: Dansk, modalpartikler, kommunikationsstrategi, epistemisk modalitet.

1. Indledning

Kommunikation er et interaktivt samspil mellem kommunikerende parter, hvor hver af dem handler i overensstemmelse med sin egen kommunikative strategi, som er målrettet og resultatorienteret. Kommunikanterne opbygger deres strategier efter at have analyseret en række kommunikationsfaktorer, bl.a. selve situationen, samtalepartnerens person og adfærd. Det betyder at enhver kommunikation skal betragtes som de kommunikerendes forsøg på at opnå hver sit mål ved at påvirke (fx at overtale) hinanden.¹

På det taktiske niveau udmøntes afsenders kommunikative strategi i en handlingsplan, som realiseres ved hjælp af de sproglige midler og ud fra de variationsmuligheder, hvert konkret sprogsystem har. Det er netop her, der kan opstå nogle kommunikationsproblemer for dem, der taler forskellige sprog.

Ifølge Per Durst-Andersens teori om kommunikative supertyper (2007, 2011a, 2011b) tilhører alle sprog en af følgende tre supertyper:

- virkeligheds-orienterede sprog såsom kinesisk, russisk og portugisisk, der taler om virkeligheden gennem den situation, der er fælles for afsender og modtager;
- afsender-orienterede sprog såsom japansk, spansk og arabisk, der taler om virkeligheden gennem afsenders oplevelse af situationen;
- modtager-orienterede sprog såsom dansk, engelsk og svensk, der taler om virkeligheden gennem modtagers oplevelse af situationen.

At lytte til og synes at forstå en dansk afsenders fremstilling betyder ikke, at fx en russer eller en franskmænd forstår den som ventet. Kommunikationen bliver stærkt hæmmet af, hvad hver af dem er vant til at høre eller venter at høre ud fra sit eget sprogsystem og sin sprogtype (om en fundamental forskel i brug af konjunktion og disjunktion i dansk og russisk, se Lorentzen 2012 2016).

Forskellen mellem russisk, som er virkelighedsorienteret, og dansk, som er modtagerorienteret, er, at en russer som afsender beskriver en situation, hvorfra modtager skal få information. Det omvendte gør sig gældende i dansk, hvor man giver information til modtager, som ved dens hjælp forestiller sig selve situationen (Durst-Andersen 2007).

---

¹ Undersøgelser har vist, at selv i kommunikation, hvor man ikke umiddelbart skulle tro det, er der tale om kommunikativ strategi (om forskellige kommunikative strategier se Ellingsworth & Clevenger 1967 og Neuliep & Mattson 1990).

2. Danske modalpartikler som afsenders virkemidler

Dansk har et inventar af forskellige virkemidler, som står til afsenders rådighed for at kunne kommunikere og påvirke sin modtager (om sproglige markører for et subjektivt forhold til det ytre, se også Andersen 1982; Andersen 1986; Christensen 2007; Davidsen-Nielsen 1996; Durst-Andersen 2007, 2011a, 2011b; Hansen & Heltoft 2011: 1015-1108; Jensen 2000). Afsenders kommunikative strategi kan komme til udtryk i selve udsagnsstrukturen, i valget af dets kommunikative komponenter og deres rækkefølge i sætningen samt deres prosodiske mønster.

Ved at bruge nogle af disse virkemidler signalerer afsender også til modtager, om det er ham selv, der er ansvarlig for det ytre, eller om det (også) er andre. Dette kan forklares ved hjælp af en diskurslov, nemlig ”hvis afsender ikke tager ansvaret, og der ikke er nogen tredje person, der kan tage det, betyder det uden tvivl, at afsender tillægger modtager det” (Wilson & Sperber 1986, citeret efter Nølke 1989: 51). I denne artikel vil jeg forsøge at analysere nogle af de virkemidler, afsender bruger med dette formål, nemlig danske modalpartikler.

Danske modalpartikler indtager en særlig plads i afsenders kommunikationsværktøjskasse. Partiklernes semantiske, funktionelle, prosodiske og positionelle potentiale giver afsenderen rige valgmuligheder for at realisere sine strategiske intentioner (Krylova 2012). Gennem partikelbrugen i forskellige sætningsstrukturer signalerer afsender sit subjektive forhold til det ytre, opretter kontakt med modtager og iscenesætter et interaktivt samspil med ham. Partiklernes funktion er også at præsupponere noget og binde replikker sammen:

- (1) a. Ring *da* / *blot* / *nu* / *dog* til mig!
b. Ring *bare* til mig! – '*Bare* ring til mig!
- (2) Hvad er *mon* vigtigere? – Hvad er '*vel* vigtigere?
- (3) a. Du kunne *vel* hjælpe mig, ikke? – Du kunne *vel* ikke hjælpe mig?
b. Kunne du *ikke* hjælpe mig? – Kunne du *dog* hjælpe mig?
- (4) a. Vil du ikke hjælpe mig?
b. Vil du ikke *nok* hjælpe mig?
c. Vil du ikke *godt* hjælpe mig?

Denne kommunikative kode er unik for dansk og forstås intuitivt af danskerne, men volder de fleste udlændinge stort besvær at afkode. Det er velkendt at russisk og tysk har flere partikler end dansk: afhængigt af kilden, skulle der være 75-131 partikler i russisk (Nikolajeva 2008; Grønn 1999), op til 28 i tysk (Weydt 1983; Abraham 1991; Jacobs 1991) og 20-23 i dansk (Christensen 2007; Hansen & Heltoft 2011; Krylova 2007, 2012). Det er partiklerne *nok*, *vel*, *vist*, *vel nok*, *vistnok*, *rigtignok*, *mon*, *da*, *jo*, *dog*, *nu*, *bare*, *blot*, *kun*, *lige*, *så*, *engang*, *ellers*, *altså*, *også*, *godt*, *sgu*, *skam*.

Det viser sig imidlertid, at partiklerne bruges langt hyppigere i dansk end i russisk eller tysk. Danske modalpartikler udgør i modsætning til fx de russiske et sammenhængende og klart partikelsystem, hvor bestanddelene har hver deres placering alt efter partiklernes pragmatiske semantik og kommunikative funktioner (om subjektive partiklers grammatikalisering, se Jensen, 2000: 18-20, 76-77; Heltoft 2007: 17-42; Krylova 2012). Det vigtigste her er, at danske partikler fungerer på sprogets grammatiske niveau, mens de russiske derimod fungerer på det leksikalske niveau (jf. Lorentzen 2016). Det forklarer også, hvorfor russisk har så mange partikler, hver af dem refererer nemlig til en bestemt situation.

Danske modalpartikler iscenesætter et kodet polyfonisk samspil mellem kommunikationspartnerne. Partiklerne er de mest subjektive af de midler, afsender vælger at bruge

interaktivt (om det danske sprogs mange stemmer se Durst-Andersen 2007, 2011c). Det er faktisk altid afsender selv, der bestemmer, hvem der skal påtage sig medansvar for det ytrede: er det kun ham alene (*1. person*), ham og modtager (*2. person*) eller afsender og en tredje person (*3. person*). Hvordan dette skal forstås vil vi se nærmere på i det efterfølgende.

3. Danske modalpartikler som indikatorer på afsenders kommunikative strategi

Jeg vil nu prøve at vise, at danske modalpartikler optræder som indikatorer på afsenders kommunikative strategi ved at analysere deres rolle i en og samme spørgesætning: "*Hvad er / var mere naturligt end... ?*":

- (5) For kort tid siden var jeg i Norge på skirejse, og *hvad er mere naturligt end* at drikke mælk i Norge? (korpusDK)
- (6) For de fleste afspejlede stjernerne på himlen Guds vilje og skaberværk. *Hvad var mere naturligt end* at forsøge at tyde disse tegn med horoskoper? (korpusDK)

Det interessante ved denne sætning er, at det er en spørgesætning, og spørgsmål er i reglen modtagerrettede. Kendetegnende ved de anførte spørgsmål er dog, at de typisk bruges i monologisk tale og dialogiserer den ved at aktivere modtager, selv om afsender ikke forventer at få det besvaret med noget andet end en negeret svarvariant: "*Der er ikke noget, der er mere naturligt end at drikke mælk i Norge.*" Derfor opfattes sådanne spørgsmål som retoriske.

Da jeg stødte på sådan et spørgsmål med partiklen *vel*, faldt det mig for at undersøge, om der ikke var flere partikler, som kunne bruges i samme kontekst. Det viste sig at være partiklerne *vel*, *da* og *så*, der indgik i paradigmet:

- Hvad er *vel* mere naturligt end...
- Hvad er *da* mere naturligt end...
- Hvad er *så* mere naturligt end...

Min opgave var så at finde ud af, hvad afsenderens hensigt var med at vælge en af de tre mulige partikler i ellers ens kontekster, og at vise at det ikke var et tilfældigt valg.

- (7) Var kvinder måske ikke sat i verden for at få børn? Karl var død, og hvad var *vel* mere naturligt, end at erstatte de børn, Vorherre havde taget til sig, med nye? (K. M. Guldager *Ulven og Lille hjerte*).
- (8) Med sproget deler vi vore glæder og sorger med hinanden. Hvad er *da* mere naturligt end at følge dette sprogs udvikling... (<http://www.kanonudvalget.dk/om.html>)
- (9) [...] det er os, den danske stat investerer i, for at vi skal kunne meddele den viden til mennesker i Danmark. Hvad er *så* mere naturligt end at vi også bringer den videre? (korpusDK).

3.1. *Hvad er vel mere naturligt end...*

Ved at indskyde *vel* i en ytring signalerer afsender over for modtager, at han selv ikke ved, om hans påstand er rigtig, men det er hans *forslag til modtager til en mulig forklaring* på den opståede situation. På den måde inviterer afsender modtager til at deltage i vurderingen af situationen, samtidig forventer han, at dette bud på en forklaring bliver accepteret af modtageren:

- (10) – Hun har inviteret alle pigerne fra klassen på weekend.
 – Hvorfor har hun det?
 – Hun har *vel* bare lyst til at se os igen. (Kirsten Holst *Mord i Skagen*)

Vel bruges meget i dialoger, når afsenderen vil inddrage modtageren i samtalen, det er derfor udsagnene med partiklen har spørgsmålsintonation, selv om de ikke har spørgsmålsstruktur. Partiklens bekræftelsessøgende funktion gør, at *vel* hyppigt bruges i nægtende påhængsspørgsmål:

- (11) a. Du har *vel* nøglen? – *Ja*.
 b. Du har ikke nøglen, *vel*? – *Nej*.

Partiklen har polyfon funktion og markerer samtalepartnerens forventede reaktion, derfor beskrives *vel* i Niels Davidsen-Nielsen (1993: 5) som ”antagende og bekræftelsessøgende” og i Hansen & Heltoft (2011: 1062) som ”dialogisk og fatisk”.

Brugt i en interrogativ sætningsform angiver partiklen, at afsender forlods er indstillet på at få et negeret svar fra modtager på spørgsmålet ”Hvad er '*vel* mere naturligt...?” – *Intet*. (om udregning af afsenders forventning om at få en positiv eller negativ svarvariant, se Krylova 2007: 191-198):

- (12) I denne tid fejres 600-året for Kalmarunionen. Så hvad er '*vel* mere naturligt end at binde børn i Norden endnu tættere sammen via det store Net? (korpusDK) – *Intet*.
- (13) Han var på jagt efter byens borgmester for at få en aktuel kommentar, og hvad var '*vel* mere naturligt end at lede efter ham på rådhuset... (korpusDK) – *Intet*.
- (14) Jordans kong Hussein forudsagde for nylig at den næste krig i Mellemøsten ikke vil blive om olie, men om en endnu mere betydningsfuld ressource – vand. "I denne region er vand et spørgsmål om liv eller død", sagde kongen. Og hvad er '*vel* mere naturligt end at forsyne sine egne undersåtter med vand? (korpusDK) – *Intet*.

Strategisk set placerer afsender partiklen *vel*, som prototypisk er ubetonet, i en trykstærk position i spørgsmålsstrukturen for at prøve at ”smitte” modtageren med sin tvivl på at der findes noget, der kan være mere naturligt end det, han foreslår. Afsender vælger her netop partiklen *vel*, fordi han søger modtagers tilslutning til sin vurdering af situationen: ”*der er intet, der kan være mere naturligt*”:

- (15) [...] deres konge ville gifte sig igen, så hvad var '*vel* mere naturligt end at fejre den lykkelige begivenhed? (korpusDK) – *Intet*.
- (16) Danmarksbloggen lovede i marts en serie om symboler på den lyse, glade og nutidige danskhed. Og hvad er '*vel* mere naturligt end at starte med de klassiske symboler som fx Kongehuset her på Dronningens fødselsdag? (korpusDK) – *Intet*.
- (17) Ferie, sommerhus og regnvejr, hvad var '*vel* mere naturligt end at aflægge besøg på et af omegnens museer. Frederiksborg Slot skulle det være [...] (korpusDK) – *Intet*.

Hvis vi kigger nærmere på (17), så er det klart, at der kan være flere andre muligheder end at gå i regnvejr på Frederiksborg Slot, fx at hygge sig hjemme foran fjernsynet med en kop kaffe, at læse en interessant bog eller at invitere gæster osv. Men '*vel* signalerer her, at afsender søger modtagers

accept af, at påstanden er rigtig, og regner med at få den bekræftet af ham: ”*der er ikke noget, der er mere naturligt end at aflægge besøg på et af omegnens museer.*”

Sammenfattende kan man sige, at *vel*'s pragmatiske invariante betydning er *afsenders forslag til modtager til en forklaring på den opståede situation*. Partiklens kommunikative funktioner er således at udtrykke afsenders forklaring, at inddrage modtager i vurderingsprocessen, at søge hans bekræftelse på den givne forklaring. Ved at tilslutte sig til denne påtager modtager sig et medansvar for det ytrede. Min analyse viser, at *vel* er 2.-personspartikel.

3.2. *Hvad er da mere naturligt end...*

Partiklen *da* bruges hyppigst i talesprog og dialogiske kontekster. Man kan også betegne den som ”modtagerorienteret” (se også Davidsen-Nielsen 1993: 3; Therkelsen 2004: 86-100; Christensen 2007: 136). Men i modsætning til *vel* finder man partiklen *da* såvel i fremsættende (18)-(20) og spørgende sætninger (21) som i imperativsætninger (22):

- (18) – Jeg vil gerne købe et hus.
– Men er I ikke glade for at bo her? Det er *da* en dejlig lejlighed. (J. Ejersbo *Nordkraft*)
- (19) – Og desuden kunne dine snobbete venner ikke lide mig, sagde hun [...] De spurgte mig ikke om noget som helst.
– Det gjorde de *da*, protesterede Joakim. De prøvede *da* at snakke med dig. (I. Jessen *ABC*).
- (20) a. Var du til bryllup i går? – Det var jeg *da*.
b. Sig mig, er det dronningen? – Det er det *da*.
- (21) Jeg vil gerne have barnet, jeg vil gerne være mor. – Har du *da* slet ikke tænkt på din uddannelse? (korpusDK)
- (22) Huggeren har lige taget det sidste kaffe, og knægten sidder og kigger tomt på den lige så tomme kande på kaffemaskinen. Til gengæld stirrer huggeren alt andet end ikke tomt på knægten, og til sidst kan han ikke holde sin mund: ”Jamen, så tag *da* for fanden den kande og hæld noget vand på, så du kan få noget kaffe!” (korpusDK)

Eksemplerne viser, at partiklen hovedsagelig bruges interaktivt i dialoger som afsenders reaktion på samtalepartnerens forudgående replik og modsat partiklen *vel*'s funktion – *at foreslå modtager sin forklaring på den opståede situation* – er partiklen *da*'s kommunikative funktion at *reagere på samtalepartnerens replik og påvirke ham ved at ”modsiige modsynspunkter”* (Hansen & Heltoft 2011: 1083).

Afsender tror, at han kan påvirke modtager ved at indskyde partiklen *da* i sin ytring, som skal signalere: ”*jeg ved, hvordan det er / hvordan det kan være / hvordan det skal være*” (jf. Heltoft 2005). Det er netop den funktion, som gør det muligt for *da* at bruges i imperative kontekster, hvor partiklen signalerer, at modtager skal udføre en bestemt handling for at opnå et ønskeligt resultat:

- (23) Jeg kan ikke holde det her liv ud mere. – Hver dag er noget, der bare skal overstås. Som om man tror, man får noget bedre bagefter. Johan, så hør *da* på mig. (korpusDK)
- (24) ”Gå *da* frit – enhver til sit – og stole på Guds nåde!” (N.F.S.Grundtvig)

Det er derfor, sådanne imperativer ofte tolkes som råd og anbefalinger (om imperativer med *da*, se

også Christensen 2007: 179; Hansen & Heltoft 2011: 1071).

Analysen af hv-spørgsmål med *da* viser, at partiklens hovedfunktion også her er at påvirke modtager ved at komme med afsenders synspunkt og dermed afvise nogle andre modsynspunkter, som modtager har eller kunne have haft:

- (25) Hun vidste, at lillesøsteren for nylig havde fået en veninde, der vist nok boede ude i den anden ende af byen. Hvad var *da* mere naturligt end at hun var taget ud til hende og havde glemt alt om deres aftale. (korpusDK) – *Intet*.

Den forventelige svarvariant på spørgsmålet ”Hvad er *da* mere naturligt end...” er den samme som med *vel*, dvs. modtager forventes at svare *Intet*, men afsenderens valgpræmisser er her helt anderledes. Afsenders strategiske valg af partiklen *da* viser at der kan være andre, måske modsatte, negative samt skeptiske syn på situationen eller ens handlinger. Ved at indskyde partiklen *da* i en ytring afviser afsender blankt relevansen af alle mulige andre synspunkter end det han fremsætter: ”*der er ikke noget mere ... end...*”:

- (26) Stråtagets naturlige udseende gør, at det passer fint ind i naturen. Der er *da* heller ikke noget mere hyggeligt end et hus med stråtag. (www.taginfo.dk)
- (27) Normerne krævede, at en mand af stand skulle lægges i kristen jord, i panser og plade, og i Marsk Stigs tilfælde skulle det ske i hemmelighed [...] Og så er der *da* ikke noget mere naturligt end at sejle over til Sejerø, mener malermester Andresen. Man ved med bestemthed, at marsken var en meget høj mand, og at hans folk sejlede ham mod syd. Nationalmuseet har gravet i Jylland, på Fyn og Sjælland uden resultat. (Suzanne Brøgger *Brøg*)

Afsenders strategiske plan om at påvirke modtager ved at bruge partiklen kan betragtes af denne som hans forsøg på at begrunde eller forklare sine egne eller andres handlinger (28), at komme med undskyldninger (29), eller at kritisere andres handlinger (30) – (31):

- (28) Dronning Margrethe førte rask an, da der pludselig opstod små indendørsarkitektoniske pladsproblemer på slottet i Berleburg. Er her en anelse for mange møbler, ja, hvad er *da* mere naturligt end at man tager et nap med som "flyttemand" – om man så nok så meget er regerende dronning derhjemme? (korpusDK)
- (29) [...] Og så var sandheden også, at det i virkeligheden slet ikke var mig, der undfangede ideen til denne ændring af dåbsritualet, desværre [...] Men når det er sagt, må det nødvendigvis tilføjes, at det nok ikke er helt tilfældigt, at det netop blev Morsø Frimenighed, der førte tanken ud i livet. Hvad var *da* mere naturligt end at en så væsentlig ting som ændring af dåbsritualet [...] groede ud af menigheden selv? (korpusDK)
- (30) Hvad ville *da* have været mere naturligt for danske journalister end, i stedet for blot at acceptere beskyldningerne, at have stillet relevante modspørgsmål. (korpusDK)
- (31) I stedet for vedvarende uenighed om dåbsform, gendåb etc., burde alle kristne kirker blive enige om, at uden Helligånden bliver der ikke megen bøn fra hjertet af længsel efter Gud og heller ingen kraft til tjeneste. Hvad er *da* mere naturligt end at alle kristne kirker læser på lektien og især gør noget ved det? (korpusDK)

Strategisk set betyder brugen af *da* i alle kontekster afsenders *selvaktualisering*, da han prøver at påvirke modtager blot ved hjælp af sin autoritet. Det er klart, at i sådan et tilfælde er det afsender selv, der bliver nødt til at påtage sig hele ansvaret for det ytrede, dvs. partiklen *da* er 1.-personspartikel.

3.3. *Hvad er så mere naturligt end...*

Nu går vi over til partiklen *så*, som bruges i samme omgivelser. Der findes kun få undersøgelser af partiklens betydning og funktioner. Durst-Andersen (1995: 637f) har analyseret partiklens funktion i imperative kontekster og kommer til den konklusion, at *så* specificerer imperativ til kraftige anmodninger eller ordrer. Christensen (2007: 179) beskriver partiklens argumentative, emotive og kohæsive funktioner i imperative kontekster. Hansen & Heltoft (2011: 1061f) betegner *så* som en proksimal partikel, som ”angiver sætningens bestemthed og dermed sagforholdets identificerbarhed”.

Ligesom de første to partikler ekspliciterer *så* i spørgsmålet ”Hvad er *så* mere naturligt end...” afsenders forventning om at få modtagers negerede svar: ”*der er ikke noget, som er mere naturligt end det, afsender siger*”. Som det fremgår af eksempelmaterialet, er afsenders valg af partiklen *så* her heller ikke tilfældigt:

- (32) Når man som ung skuespiller skal leve sig ind i rollen som Nissefar på 630 år, hvad er *så* mere naturligt end selv at flytte ind på loftet? Det gjorde skuespilleren Kristoffer Fabricius. (www.b.dk)
- (33) Det den århusianske rockgruppe lige kom forbi var Grønland, hvor Steffen Brandt og Co. turnerede i 14 dage i september og oktober. Og når de nu alligevel lige kom forbi, hvad var *så* mere naturligt end at optage begivenhederne på film? Og det har de altså gjort. (korpusDK)

Ved at bruge partiklen *så* signalerer afsender til modtager at den netop beskrevne situation (er understreget i eksemplerne nedenfor) skal betragtes som et argument eller en slags begrundelse for at anse den efterfølgende handling som logisk og mest naturlig. Afsender markerer situationens betingelser med temporalkonjunktionerne *når* og *da* samt steds- og tidsadverbier. Som materialet viser, er sådanne kontekster typiske for brugen af partiklen *så*, som her også har kohæsiv funktion:

- (34) Han er en driftig mand, og nu, hvor firmaet med fire års eksistens hviler stabilt i sig selv og i Europa og næste skridt hedder USA, hvad er *så* mere naturligt end at købe et værtshus? “Til hverdag består mit liv af jakkesæt og møder, og jeg savnede et sted, hvor jeg kunne dukke op i cowboybukser og drikke en øl med drengene...” siger Peter Jensen. (korpusDK)
- (35) Vi er et land bygget på kirkens fundament. Når videnscentret lader sin stemme høre over hele landet, hvad vil *så* være mere naturligt end et diakonalt / pædagogisk råd hjemmehørende på Diakonhøjskolen – som høres af samme politikere – før der tages beslutninger, som har med emner, som har med menneskets grundlæggende behov og forhold at gøre. (www.diakonhøjskolen.dk)

Partiklen *så* henviser i de anførte eksempler til en bestemt situation, som forklarer muligheden, logikken eller aktualiteten af den nævnte handling. Partiklen henviser i alle disse eksempler til en 3. person, som efter afsenders mening skal dele ansvaret for det ytrede med ham. Det betyder, at *så* er 3.-personspartikel.

4. Konklusion

I det foregående har jeg vist, at der er klare forskelle på modalpartiklernes rolle i udformningen af afsenders kommunikative strategi, som i den undersøgte kontekst kommer til udtryk i hans valg mellem partiklerne *vel*, *da* og *så*.

Det interessante ved det er, hvor megen information et og samme spørgsmål faktisk kan indeholde alt efter hvilken partikel, afsender vælger at indsætte i det:

- Partiklen *vel* markerer afsenders forventning om en dialogisk enighed / samarbejde med modtager, da afsender kommer med et forslag til denne om at vurdere den opståede situation på en bestemt måde. Partiklens kommunikative funktion er at involvere modtager i ansvaret for det ytrede. Det betyder at partiklen *vel* markerer afsenders forventning om modtagers medansvar – *2. persons medansvar*.
- Partiklen *da* markerer at afsender antager en dialogisk uenighed mellem sig selv og modtager, som har eller kan have et andet syn på situationen. Ved at fremhæve sit synspunkt som det eneste rigtige afviser afsender alle de andre mulige synspunkter uden at nævne eller kritisere dem. Derfor påtager han sig hele ansvaret for det ytrede. Det betyder at partiklen *da* står for *1. persons fulde ansvar*.
- Partiklen *så* henviser til en 3. person og signalerer at den foreslåede handling er situationsbetinget. Partiklen *så* markerer på den måde, at afsenders ansvar er delt mellem ham og en 3. person – *3. persons medansvar*.

Opsummerende kan man sige, at brugen af de tre partikler i en og samme type ”retoriske” spørgsmål ekspliciterer afsenderen, markerer hans forskellige kommunikative strategier og får dem tydeliggjort i forhold til modtageren. Dette forvandler disse spørgsmål til tre forskellige polyfoniske udsagn.

”Endnu en gang ser vi at et grammatisk valg påvirker hele kommunikationen [...]”
(Durst-Andersen 2011: 178).

Litteratur

- Abraham, Werner (red.) (1991). *Discourse Particles: Descriptive and Theoretical Investigations on the Logical, Syntactic and Pragmatic Properties of Discourse Particles in German*. Amsterdam: John Benjamins.
- Andersen, Torben (1982). 'Modalpartikler og deres funktion i dansk'. *Danske Studier*. København. Akademisk Forlag. 86-95.
- Andersen, John Edelsgaard (1986). 'Adverbier – sprogvidenskabens stedbørn'. *Selskab for Nordisk Filologi. København. Årsberetning 1985-1986*: 45-54.
- Christensen, Tanya Karoli (2007). *Hyperparadigmer – en undersøgelse af paradigmatiske samspil i danske modusystemer*. Ph.d.-afhandling. Roskilde: Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitet.
- Daidsen-Nielsen, Niels (1996). 'Discourse particles in Danish'. I Elisabeth Engberg-Pedersen, Michael Fortescue, Peter Harder, Lars Heltoft & Lisbeth Falster Jakobsen (red.), *Content, expression and structure. Studies in Danish functional grammar*. Amsterdam: John Benjamins. 283-314.
- Durst-Andersen, Per (1995). 'Imperative frames and modality'. *Linguistics and Philosophy*, 18: 611-653.
- Durst-Andersen, Per (2004). 'Første- anden- og tredje-persons adverbialer i russisk. Tre konkurrerende stemmer'. *Sproglig polyfoni. Arbejdsrapporter I*. Roskilde: Roskilde Universitet

Center. 17-35.

- Durst-Andersen, Per (2007). 'Det danske sprogs mange stemmer'. I Rita Terkelsen, Nina Møller Andersen & Henning Nølke (red.), *Sproglig polyfoni. Tekster om Bachtin og ScaPoline*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag. 163-180.
- Durst-Andersen, Per (2011a). *Linguistic Supertypes. A Cognitive-Semiotic Theory of Human Communication*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Durst-Andersen, Per (2011b). *Bag om sproget. Det kulturmentale univers i sprog og kommunikation*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Durst-Andersen, Per (2011c). 'Når den danske ytring bøjes i første-, anden- og tredjeperson'. *Moderne om Udforskning af Dansk Sprog*, 13: 137-153.
- Grønn, Atle (1999). *Subjektiv-modale Partikler i Russisk. En semantisk og pragmatisk analyse av partikkelen vot*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Ellingsworth, Huber W & Theodore Clevenger Jr. (1967) *Speech and Social Action: A Strategy of Oral Communication*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall Inc.
- Hansen, Erik & Lars Heltoft (2011). *Grammatik over det Danske Sprog*, bind 1-3. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Heltoft, Lars (2005). 'Sætningsadverbialerne *da* og *nu*, som sætningens bestemthedssystem'. Foredrag på Roskilde Universitetscenter, Sprogvidenskabelige studier. 29.04.05
- Heltoft, Lars (2007). 'Subjektive partiklers grammatikalisering i nyere dansk – eksemplet *sikke*'. *Danske Studier*, 102: 17-42.
- Jacobs, Joachim (1991). 'On the semantics of modal particles'. I Werner Abraham (red.), *Discourse Particles: Descriptive and Theoretical Investigations on the Logical, Syntactic and Pragmatic Properties of Discourse Particles in German*. Amsterdam: John Benjamins. 141-162.
- Jensen, Eva Skafte (2000). *Danske sætningsadverbialer og topologi i diakron belysning*. Ph.d.-afhandling i dansk grammatik ved Institut for Nordisk Filologi. København: Københavns Universitet.
- Krylova, Elvira (2007). 'Epistemisk polyfoni på dansk'. I Rita Terkelsen, Nina Møller Andersen & Henning Nølke (red.), *Sproglig polyfoni. Tekster om Bachtin og ScaPoLine*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag. 181-203.
- Krylova, Elvira (2012). *Sistema i funkcii modal'nyx častic v datskom jazyke*. Moskva: MGU.
- Lorentzen, Elena (2012). 'Diz'junkcija odnorodnych členov predloželija v russkom i datskom jazykax'. *Scando-Slavica*, 58(2): 196-230.
- Lorentzen, Elena (2016). 'Hvorfor siger russerne *og*, når danskerne siger *eller*? Dansk logik versus russisk logik'. *Globe: A Journal of Language, Culture and Communication*, s1: 74-86.
- Neuliep, James W. & Marifran Mattson (1990). 'The Use of Deception as a Compliance-Gaining Strategy'. *Human Communication Research*. 16(3): 409-421.
- Nølke, Henning (1989). *Polyfoni. En sprogteoretisk indføring*. Frederiksberg: Handelshøjskolen i København.
- Nikolajeva, T.M. (2005). *Funkcii častic v vyskazyvanii*. Moskva: Jeditorial URSS.
- Sperber, Dan & Deirdre Wilson (1986). *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.
- Terkelsen, Rita (2004). 'Polyfoni som sproglig begrebsramme og som redskab i tekstanalysen'. I *Sproglig polyfoni. Arbejdsrapporter I*. Roskilde: Roskilde Universitet Center. 79-109.

Ordre eller opfordring? Direktive sprog handlinger i dansk-russiske filmoversættelser

Dina Nikulicheva, Ruslands Videnskaberne Akademi og Moskvas Statslige Lingvistiske Universitet

Abstract: The article compares directive utterances from Danish film-dialogues with their translations into Russian. The attention is focused on some typical deviations between the two languages in pragmatic meanings communicated by their imperative structures and other volitive utterances. Those deviations stem from basic differences between Danish and Russian which belong to different communicative supertypes as described in Per Durst-Andersen's cognitive-semiotic theory of human communication. Danish as a hearer-oriented language is developing a special paradigm of analytic imperative structures aimed at denoting different levels of communicative contract between the speaker and the hearer. Unlike Danish, forms of imperative in Russian, a typical reality-oriented language, denote different levels of the speaker's volitive impact on the hearer.

Keywords: Speaker-oriented / hearer-oriented language, directive speech acts, communicants, speaker's volitive impact, rapport-establishing analytic imperative structures.

Resultater fra Per Durst-Andersen (fx 1993, 1994, 2011a, 2011b) viser, hvordan et sprogs struktur afslører centrale elementer af et sprogsamfunds mentalitet. Han viser, at forskellige sprog ikke kommunikerer helt det samme indhold, og at det derved styrer vores måde at tænke på lidt forskelligt. Durst-Andersens ideer har vakt stor interesse i Rusland (Nikulicheva 2013). I denne artikel vil jeg gerne vise de kulturmentale forskelle, som kommunikeres af danske og russiske direkte former.

Emnet får mig til at tænke tilbage på den tid, hvor jeg lige var begyndt at læse dansk på M.V. Lomonosov Moskva Statsuniversitet og havde min første praktik som tolk for danske turister. Som nittenårig studerende gjorde jeg mit yderste for at passe mit job godt og være høflig og imødekommende. Pludselig forbavsede den danske rejseleder mig ved at sige: "Du er en sød pige, men du taler til os som en streng lærerinde". Det var et slemt chok for mig! Jeg havde jo smilet til alle, jeg havde været Des med de fleste turister, og jeg havde oven i købet altid brugt det høflige udråbsord *værsgo* eller *vær så venlig*: *Værsgo at tage jeres kufferter med! Kom værsgo ind! Vær så venlig at tale langsommere!* Så hvad var der egentlig galt med mig?!

Siden den dag begyndte jeg at lytte til, hvordan danskerne talte med hinanden og opdagede til min forbavselse, at de selv brugte mange direkte imperativer i deres daglige tale – faktisk meget oftere end "mere høflige" indirekte sprog handlinger som modale spørgsmål eller spørgesætninger med *ikke!* (Fx *Giv mig lige en blyant* i stedet for *Kan du ikke give mig en blyant?*). Men disse henvendelser i imperativ blev typisk ledsaget af en eller anden modal partikel, hvilket dannede en særlig kommunikativ "undertone".

Sådan opdagede jeg for første gang, at brugen af imperativ i dansk er meget anderledes end i russisk, hvor kombinationen af *ly* 'De' med *požalusta* (= eng. *please*) i sætninger i imperativ garanterer, at man er høflig. Russiske mødre kalder endda *požalusta* for "det magiske ord", når de lærer deres børn at være høflige. Hvis man på russisk siger *Sadis!* 'Sæt dig ned!' eller *Zaxodi!* 'Kom ind!', lyder det enten uhøfligt, familiært eller meget uformelt (og det er faktisk tonen, der bestemmer forskellen). Men hvis man siger *Požalusta sadites!* (i imperfektivt aspekt) eller *Požalusta s'ad'te!* (i perfektivt aspekt), direkte oversat 'Værsgo sæt Dem ned!' eller *Zaxodite požalusta* 'Kom <De> værsgo ind!', så lyder det høfligt, uanset det valgte aspekt og placeringen af "det magiske ord" i sætningen. Det var først meget senere, at jeg opdagede at selve placeringen af partiklen *værsgo* på dansk kan spille en vigtig rolle: "Hvis det anbringes inde i sætningen, kan

værsgo såmænd bruges til at gøre en ordre særlig brysk: *kom værsgo her hen, sæt værsgo din cykel på plads først!*” (Hansen 1974, 9), ligesom i det mere mundrette *Du kan værsgo at gå i seng nu!*.

Hvis en russisk afsender forventer, at modtageren vil reagere negativt, bruger han typisk indirekte sproghandlinger: *Vy ne podvinetes?* ‘Vil De ikke flytte Dem?’ *Vy ne mogli by podvinuts’a?* ‘Kunne De ikke flytte Dem?’ Disse indirekte sproghandlinger med den negative partikel (rus. *ne* / dan. *ikke*) er tilstedeværende både i russisk og i dansk tale. Forskellen mellem dansk og russisk kommer først til syne, når vi sammenligner direkte sproghandlinger, for der findes et hav af negative bydemåder i form af faste talemåder i russisk, som ikke kan oversættes som negative imperativer til dansk: *Ne zabud’ (zaxvatit’ sviter)!* Bogst. **Glem ikke... = Husk... (at tage trøjen med)!* *Ne bespokojs’a ! = Tag det roligt!* *Ne dergajs’a! = Slap af!* *Ne opazdyvaj! = Husk at komme til tiden. / Kom nu ikke for sent/ Du skal ikke komme for sent, vel?*

Indtrykket er, at russere ubevidst forventer flere negative reaktioner under kommunikation end deres vestlige samtalepartnere. En tydelig illustration viste sig for mig til et russisk-amerikansk psykologiseminar afholdt i Moskva i begyndelsen af halvfemserne. Russiske og amerikanske deltagere fik samme spørgeskema med anmodninger rettet til en fremmed person om fx at vise vej, bytte plads, række dem en vare osv. Måske har situationen ændret sig siden da, men dengang – lige efter Sovjettiden – var forskellen iøjnefaldende. Hvor amerikanerne i gennemsnit forventede én negativ reaktion ud af fire anmodninger, viste det sig, at russiske deltagere forventede op til tre negative svar ud af fire.

Sproglige strukturer afspejler samme tendens. I bogen ”Where Russians Go Wrong in Spoken English” anfører den amerikanske professor i russisk og simultantolk i FN Lynn Visson talrige eksempler på russiske negative imperativer med tilsvarende engelske paralleller, som ikke har nogen nægtelse, men hvor russiske oversættere – efter russisk mønster – ofte fejlagtigt beholder nægtelse:

- *Ne isčezaj/ ne propadaj!* *Do not disappear! Correct: *Stay in touch!* = *Vi ses!*
- *Bol’she ne bolejt’e.* *Don't be sick again. Correct: *Stay well.* = *Hav det godt!*
- *Ne padaj duxom/ Ne unyvaj/ Ne vešaj nosa.* *Do not be in despair/sad. Correct: *Cheer up/Chin up /Hang in there!* = *Det skal nok gå!* / Tab ikke modet!
- *Po gazonam ne xodit’.* *It is forbidden to walk on the grass. Correct: *(Please) keep off the grass.* G må ikke betrædes!

Hvad forgår der mellem kommunikationens parter i direkte situationer i forskellige kulturer? Hvilke pragmatiske betydninger ligger skjult i én sprogkultur og bliver fremhævet i en anden? Per Durst-Andersens sprogsupertypeteori hjælper os med at fokusere på de relevante mellemsproglige forskelle, systematisere dem og forklare dem ud fra en sproglig synsvinkel.

I denne artikel præsenterer jeg en sammenligning af direkte sætninger fra danske film med deres russiske oversættelser. I overensstemmelse med Per Durst-Andersens teori analyseres de betydninger, der typisk verbaliseres i viljeerklærende situationer i dansk som et *modtagerorienteret* sprog og i russisk som et *virkelighedsorienteret* sprog (se fx Durst-Andersen 2003, 2004, 2011b).

Sprog materialet bygger på dialoger fra to danske film fra 2010: Mikkel Nørgaards komedie ”Klovn the movie” og Jørgen Lerdams tegnefilm ”Olsenbanden på de bonede gulve”, som jeg oversatte under filmfestivalen ”Den danske bølge”. En sammenligning af nødvendige afvigelser i oversættelsen til russisk giver et værdifuldt materiale, som jeg nu vil gøre rede for.

Lad os først se på danske strukturer, der hyppigst oversættes med russiske negative imperativer. Som regel er det modale prædikater: *Du skal ikke spille hellig!* eller *Du skal ikke røre ved noget!* Hvis man skulle oversætte disse sætninger uden for deres pragmatiske kontekst, kunne man godt vælge direkte russiske paralleller med modale verber: *Ty ne dolžen / (Tebe) ne nado*

izobražat' iz seb'a sv'atovo. Ne nado ničevo trogat'. Men i dialogerne fra "Klovn the movie" ville denne oversættelse lyde klodset. Den rigtige pragmatiske parallel i russisk skal være imperativ i negativformen: *Ne izobražai iz seb'a sv'atovo! Nievo ne trogai!* Direkte oversat: 'Rør ikke ved noget. Spil ikke hellig'.

Hvad adskiller de to sprogsystemer, så de vælger forskellige pragmatiske verbaliseringer, selv om de råder over samme sproglige udtryksmidler? Svaret ligger i det som Per Durst-Andersen kalder for "sprogenes mentale grammatik".

Som et modtagerorienteret sprog lægger dansk meget større vægt på modtageren af påbuddet end russisk gør det. De nuancer, som udtrykkes af adskillige danske modale verber, udelades i russisk oversættelse, for de opfattes som overflødige: *Du skal lige rette dig op, Bo.* (Jf. rus. *Stoj pr'amo, Bo*). *Det må du aldrig gøre igen.* (Jf. rus. *Nikogda tak bol'se ne delai*). – *Vi kan snakke om det derhjemme.* – *Vi skal snakke om det nu!* (Jf. rus. – *My ob etom doma pogovorim. – Pogovorim ob etom sejčas!*).¹

En russer ignorerer de – for en dansker vigtige – nuancer, fx om budskabet afspejler en objektiv nødvendighed (*må*), "eksternt betinget" af "en kausal faktor i omverdenen" (Hansen & Heltoft 2011: 782-784), en mulighed (*kan*), eller en pligt, internt betinget af budskabets modtager (*skal*). I russisk, som et virkelighedsorienteret sprog, er formålet at konstruere en virtuel virkelighed og forsøge at føre den ud i livet via budskabet til modtageren. Modtagerens rolle er herved betydeligt ringere. Det drejer sig primært om at påtvinge en ønsket virkelighed, præget af den uønskede handlings fravær: som i engelsk "no touching". Derfor udtrykkes de mest kategoriske krav på russisk ikke af imperativ (formen, der indbefatter en modtager) men af infinitiver, ofte i negativformen, hvor modtageren er elimineret: *Ne pikasat'sa! Rukami ne trogat'!* = *Må ikke berøres! Ne kurit'!* = *Rygning forbudt! Ne sorit'!* *Affald forbudt!* osv.

Således er infinitivordrer særlig typiske i russisk for kommunikationen inden for militæret. Ifølge Durst-Andersen (i Boas 2012) bruges der derimod hele tiden imperativ i det danske militær: "Læg Dem ned, Stå ret. Alle ret! Fremad gå! Det gør man ikke i Rusland. Her siger man i stedet for: *ležat'!* 'at lægge sig ned', altså en infinitiv, fordi der i det russiske militær i forvejen er en stiltiende kontrakt om, at du som soldat skal adlyde din overordnede uanset hvad. Hvis en overordnet pludselig brugte imperativer, ville han åbne for, at man kunne genforhandle den kontrakt, og det kan man naturligvis ikke i det russiske militær".

Den danske modale viljeerklæring kan også oversættes med det russiske perfektive aspekt i fremtidsform, som i eksemplet: Jf. *Vi skal snakke om det nu!* og rus. *Pogovorim ob etom sejčas!* Både i dansk og i russisk findes der en kohortativ bydeform, fx dansk *Lad os snakke om det nu*, hvilket fuldstændigt svarer til russisk *Davajte pogovirim ob etom sejčas*. Men det er vigtigt at understrege, at den danske modale viljeerklæring i oversættelser ofte erstattes af russiske indikativformer, og ikke blot med fremtids- eller nutidsformer, men endda med datidsformer. Det sker ofte i den slags pragmatiske situationer, hvor afsenderen har myndighed over for modtageren. Det typiske eksempel er lærernes replikker over for skolebørn. For eksempel lyder den russiske oversættelse af lærerens opfordring til eleverne i "Klovn" *Lad os samles!* mere naturlig med præsens indikativ *Vse sobirajems'a* i stedet for den mere bogstavelige kohortativ *Davajte sobirat'sa*. Russisk datids perfektive aspekt lyder særlig autoritært og utålmodigt som fx i en lærers irriterede udråb: *Ivanov, vstal i vyshel iz klassa!* hvilket betyder nærmest: 'Ivanov, ud af klassen, nu!' Men dette volitive indhold udtrykkes med russisk datids perfektive aspekt (bogstaveligt: 'Ivanov, du har rejst dig og er gået ud af klassen!'). Jo mere intenst afsenderens krav er, desto større er hans vilje til at konstruere den ønskede virkelighed og føre den ud i livet ved sit budskab til modtageren. Brugen af indikativ i stedet for imperativ (som om handlingen allerede foregår i

1 Det er bemærkelsesværdigt, at svensk i denne henseende skiller sig fra dansk og er tættere på russisk: Vär inte skenhelig! Gör aldrig om det! Rör ej!

virkeligheden) udtrykker denne intensitet. Herved elimineres kommunikativ kontakt med modtageren. Bemærkelsesværdigt er, at *požalusta* ikke bruges i den slags viljeerklæringer, jf. den korrekte anvendelse med imperativformer: **Požalusta, ložites'**, eller *Ivanov, požalusta, vstan' i vydi iz klassa!* med den ukorrekte med infinitivformen: *?Požalusta, ležat!* eller i indikativformen: *Ivanov, ?požalusta, vstal i vyshel iz klassa!*

Kontakten erstattes her med det, som jeg vil foreslå vi kalder for ”afsenderens volitive rækkevidde” (volitivnaja dos'agaemost'). En russisk afsender tiltager sig myndighed for at få sin vilje over modtageren og bestemme – sprogmæssigt – over situationens forløb, hvis han opfatter, at modtageren er inden for hans volitive rækkevidde. Infinitiv og indikativ med påbudsbetydning har altså større volitiv rækkevidde end den egentlige påbudsform; imperativ.

Russisk aspekt spiller også en vigtig rolle. Afsenderen kommer tættere på modtageren, hvis imperativformen står i imperfektivt aspekt i stedet for perfektivt aspekt. Lad os sammenligne to situationer: En læge til en patient: **Vojdite!** 'Kom ind' (i perfektivt aspekt, hvis han ikke kan se patienten), men **Vhodite, sadites!** 'Kom inden for, sæt Dem ned' (i imperfektivt aspekt, hvis han ser modtageren komme ind). En mor til barnet: **Vymoj ruki!** 'Vask hænderne!' (i perfektivt aspekt – til barnet med snavsede hænder), **Moj s mylom!** 'Vask med sæben!' (i imperfektivt aspekt, hvis hun ser barnet i færd med handlingen). Et andet typisk eksempel er intensivering af et gentaget krav: **Zakroj okno!** 'Luk vinduet' (i perfektivt aspekt, hvis det er førstegangshenvendelse). **Zakryvaj že!** Eller **Zakryvaj nemedlenno!** 'Luk det nu!' = 'Så luk det dog!' (i imperfektivt aspekt, hvis modtageren ikke skynder sig med at opfylde det første krav).

Der er vigtigt at understrege, at afsenderens volitive rækkevidde ikke er det samme som hans kontrol over modtageren. For begrebet volitiv rækkevidde har en bredere betydning. Et barn har fx ikke kontrol over sin mor, men moren befinder sig naturligvis inden for barnets volitive rækkevidde. Derfor er det helt naturligt, at barnet kan få sin vilje ved at sige til moren: **Daj konfetu!** (i perfektiv imperativ) 'Giv mig et bolsje'. Men morens rækkevidde over barnet er større. Hun har kontrol over barnet. Derfor kan hun godt sige til barnet **Davaj (s'uda) konfetu!** (i imperfektiv aspekt), hvis barnet har et bolsje, som det ikke må spise. Den samme imperfektive imperativ kan barnet ikke bruge over for moren.

Russisk imperativs aspektformer har altså forskellig volitiv rækkevidde. Mens afsenderen med perfektivt aspekt når frem til modtageren ved blot at anmode om et ønsket resultat, så skaber det imperfektive aspekt den betydningsnuance, at afsenderen har myndighed til at kontrollere processen. Dette bekræftes ved begrænset brug af høflighedsmarkøren *požalusta* med det imperfektive aspekt (hvis det blot ikke drejer sig om iterativ betydning), jf. **Zakroj požalusta okno!** 'Luk vinduet, tak' / **Zakryvaj ?požalusta okno nemedlenno!** 'Luk vinduet nu, tak' / men **Zakryvaj požalujsta okno každyj raz, kogda uhodish!** 'Luk vinduet, når (=hver gang) du forlader huset'.

Vi ser altså, at brugen af *požalusta* er et kommunikativt tegn på, at afsenderen reducerer sin volitive rækkevidde og erstatter den med taknemlighed, for hvis modtageren tilfredsstiller ønsket, belønnes han obligatorisk med *spasibo!* 'tak'. Ethvert *požalusta* forudsætter *spasibo*.

Hvor brugen af imperativ i russisk i stor grad handler om, hvordan afsenderen vurderer sin volitive rækkevidde over modtageren uden at tage særlig hensyn til modtagerens holdning, så tager man i dansk primært hensyn til modtagerens holdning til anmodningen. Dette er afgørende for, hvilken grammatisk form afsenderen vælger i sin viljeserklæring.

I denne henseende spiller det af Per Durst-Andersen (i Boas 2012) indførte begreb *en sproglig kontrakt* en vigtig rolle: ”Vi er vant til at tænke på imperativer som ordrer, men i virkeligheden er det et forhandlingsoplæg. *Man vil gerne lave en sproglig kontrakt med den, man siger det til.* Man beder nogen sætte sig ned, og modparten kan så vælge at opfylde kontrakten ved at sætte sig ned. På den måde kommer man meget tæt på hinanden.”

Det forekommer mig, at begrebet *sproglig kontrakt* er mere dækkende for den danske imperativs pragmatik end den russiske. Hvor en russer med imperativformen markerer sin status i

den reelle verden over for modtageren, så fokuserer en dansker mere på modtagerens forventede holdning til sin anmodning. Og netop dette markeres ved et nuanceret system af modalpartikler, som ofte bliver ignoreret af russere, når de taler dansk.

Det er netop imperativer med modalpartikler, der udgør kernen af imperativsystemet i moderne dansk, hvor de er tilstrækkelige til at oprette den krævede kommunikative kontrakt. Dette gør anvendelsen af de ”høflige” indirekte sproghandlinger overflødig. Lad os sammenligne de russiske imperativer *Podvintes!*’ eller *Podvintes’ požalusta!*, som – på trods af anvendelsen af *De*-formen² og høflighedsmarkøren *požalusta* – betegner, at modtageren befinder sig inden for afsenderens større (i *Podvintes!*’) eller mindre (i *Podvintes’ požalusta!*) volitive rækkevidde. Ved brug af det modale spørgsmål: *Vy ne mogli by podvinut’sa?* understreges, at modtageren står uden for afsenderens volitive rækkevidde og har frit valg. Sidstnævnte eksempel har et direkte dansk korrelat med modalformer: *Kunne du/ (De) ikke flytte dig/(Dem) lidt?* Men det ser ud til at imperativ med modalpartiklen *lige* og pronomenet *dig* i daglig tale lyder mere naturligt: *Flyt dig lige lidt!*

Den vigtige rolle af modalpartikler i volitive kontekster bekræftes ved analysen af filmmaterialet. Knap 10 procent af alle volitive kontekster i filmen ”Klovn” var formuleret som modale spørgsmål. Overraskende nok viste det sig, at deres kontekster var mere grove og bryse end de kontekster, hvor viljeserklæringen blev udtrykt af imperativer med modale partikler. For eks.: *Hør her, din møgfisse. Aflever bilen. Ellers får du en paraply op i røven. Forstået? Vil du ringe efter Poulsen?* eller: *Kunne du ikke en anden gang holde pikken i bukserne?* Det er typisk at disse modale spørgsmål oversættes til russisk med imperativ, faktisk med de mest kategoriske imperativformer i imperfektiv aspekt: *‘Slušaj, ty, tsipočka! Davaj s’uda avtomobil!’ Ne to ja tebe zont v zadnitsu zasunu! Pon’ala? Živo zvoni Poulsenu!* Eller: *‘V sledušij raz, bud’ l’ubezen, derži svoevo ”družka” v uzde!’*

I daglig tale opfattes anvendelsen af modale spørgsmål som alt for etikettepræget, dvs. som pragmatisk overflødig. Som følge heraf anvender man i dag modale spørgsmål til at markere ekspressive kontekster. Min iagttagelse af indirekte sproghandlingers mindre frekvens i dansk i forhold til imperativer bekræftes af Durst-Andersen (2011a: 119), hvor han bl.a. undersøger danskernes typiske vanskeligheder ved deres kommunikation på engelsk: ”Det viser sig at danskere mere eller mindre obligatorisk benytter sig af partikler i forbindelse med direkte sproghandlinger. Disse findes ikke på engelsk, hvorfor danskere i den netop gennemgående undersøgelse var tvunget til at bruge indirekte sproghandlinger. På den måde blev danskerne tvunget til at udforme en social kontrakt på en måde, som de ikke er vant til”.

Resten af artiklen vil dreje sig om, hvordan den mest frekvente type af danske imperativer, dvs. imperativer med modale partikler, fungerer i de analyserede danske film. Materialet vidner om at der må være opstået en ny grammatisk kategori inden for den danske imperativmodus – nemlig en grammatisk kategori, der udtrykker *grad af kontrakt*, dvs. *enighedsgrad mellem kommunikationens parter* fordi hensynet til modtageren er afgørende. Da der ikke har eksisteret et særligt navn for denne grammatiske betydning før, vil jeg her foreslå en betegnelse, der er lånt fra psykologien, nemlig *rapport-kategori*. Ved *rapport* (fra fransk *re* + *aporter*, ’at bringe tilbage’) forstår man den proces i forholdet til et andet individ, hvor man opbygger tillid, samarbejdsvillighed og tryghed, jf. betydningen af ordet *rapport* i engelsk: “a relationship of mutual understanding or trust and agreement between people”.³

Man kan kun tale om en særlig grammatisk kategori, hvis den er repræsenteret ved en

2 I overensstemmelse med det russiske sprogs virkelighedsorientering kan man sige, at modsætningen af *De*- og *du*-former (*Podvintes’* vs. *Podvin’s’a*) kommunikerer forskellig social afstand mellem kommunikationens parter i den reelle verden.

3 Denne definition findes bl.a. i følgende kilder: The Free Dictionary (<http://www.thefreedictionary.com/rapport>) og *Vocabulary.com* (<https://www.vocabulary.com/dictionary/rapport>).

opposition af to eller flere former, der danner et paradigme. I et analytisk sprog som dansk kan paradigmet dannes af modsatrettede analytiske former, fx paradigmet af den analytiske passiv: *bliver læst, blev læst, er blevet læst, var blevet læst, vil blive læst, vil være blevet læst*. Ligeledes kan vi konstatere, at der nu aktivt opstår ”imperative komplekser” (imperativ + modalpartikel): (*Imp. + bare, Imp + lige, Imp. + nu, Imp + så*) i moderne dansk, og at denne dynamiske proces foregår i fuld overensstemmelse med sprogets karakteristik som et modtagerorienteret sprog og i strukturel overensstemmelse med generelle analytiske tendenser i det danske sprogs udvikling. I alle germanske sprog dannedes de verbale analytiske former jo ved, at en af syntagmets komponenter forstærkede den grammatiske betydning og svækkede den leksikalske betydning. Samtidig har den grammatiske komponent fået en anden stilling i sætningsskemaet (se Poul Diderichsens teori): *Jeg har skrevet bogen < Jeg har bogen skrevet*. Alle danske verbale kategorier (tempus, diatese, modus) blev involveret i denne proces. Dannelsen af imperative komplekser kan anses som en videreførelse af denne analytiske tendens.

Ifølge Per Durst-Andersens teori er modtagerorienterede sprog som dansk og engelsk rettet mod afsenderens sammenligning af sin egen opfattelse af situationen – eller af sin erindring om situationen – med modtagerens opfattelse eller erindring. Herved løses opgaven af indholdets synkronisering i kommunikationsparternes hoveder. Imperativ udgør et frugtbart område for den pragmatiske nuancering af betydninger, som er aktuelle for begge parter.

Durst-Andersen (1991: 57-59) beskriver de pragmatiske forskelle ved partiklerne *bare, lige, nu, så* i imperativbrug (*Sæt Dem bare ned! Sæt Dem så ned, Sæt Dem lige ned! Sæt Dem nu ned!*) ved at sætte *lige* og *nu* som ”aletisk modalitet” i modsætning til *bare* og *så* som ”deontisk modalitet”:

Tabel 1: Modalitet i *lige, nu, bare* og *så*

aletisk modalitet		deontisk modalitet
mulighed	<i>lige</i>	<i>bare</i>
nødvendighed	<i>nu</i>	<i>så</i>

Lad os se på disse fire partikler fra en synsvinkel af *enighedsgrad mellem kommunikationens parter*. Partiklen *bare* bruges typisk i høflighedsprægede situationer, hvor man vil være venlig og skabe en god stemning: *Spis bare! Tag bare en portion mere!* En anden typisk kontekst for *imperativ + bare* er et forslag og samtidig en tilladelse, rettet af værten mod sine gæster: *Kom bare indenfor!* Fælles indhold, som kommunikerer ved brugen af *imperativ + bare* er, at afsenderen antager, at modtageren *gerne* vil opfylde opfordringen, men måske ikke kan få sig selv til det.

Partiklen *lige* bruges med imperativ i situationer med en ligestillet kommunikation, hvor afsenderen ikke forventer nogen indvendinger fra modtagerens side. Typiske eksempler er en kundes henvendelse til ekspedienten: *Jeg vil gerne have et halvt kilo æbler, nej giv mig lige et kilo!* eller en anmodning til bordherren: *Ræk mig lige saltet!* Indholdet, som kommunikerer ved brugen af *imperativ + lige*, er at afsenderen antager, at modtageren *godt* kan opfylde opfordringen.

I alle fire eksempler anvendes i russisk *De*-formen og høflighedsmarkør *požalusta*: *Ugošajtes’, požalusta! Požalusta, berite ješo!* (imperf.) *Prohodite požalusta!* (imperf.) *Dajte, požalusta,* (perf.) *kilo jablok! Peredajte, požalusta,* (perf.) *sol!*. Som vi ser, bruger man imperfektivt aspekt i de første to eksempler og perfektivt aspekt i de to sidste. I det hele taget ser det ud til, at det russiske imperfektive aspekt betegner at afsenderen kommer tættere på modtageren – både i situationer af benefaktive og tvingende viljeserklæringer, jf. værtens høflige imperfektive aspekt i *Prohodite požalusta!* *Kom bare ind,* og politibetjentens barske i *Brosaj pistolet! Læg pistolen!* Perfektive imperativer ville i disse situationer lyde meget mere distanceret: forholdsvis mere officielt i *Projdite požalusta!* og mere roligt i *Bros’ pistolet!*

Partiklen **nu** bruges med imperativ i de kontekster, hvor afsenderen antager, at modtageren tøver med at opfylde kravet: **Sælg mig nu disse piller!** Dette eksempel er fra Durst-Andersen (1991) og omhandler en patient der på et apotek beder om medicin uden at have recept fra en læge. **Kom nu i gang!** – er en typisk dansk kliche, der opfordrer en tøvende modtager til at gøre noget. Indholdet, som kommunikerer ved brugen af *imperativ + nu*, er at afsenderen antager, at modtageren *nødigt* vil opfylde opfordringen.

Endeligt betegner brugen af partiklen **så** med imperativ, at afsenderen i forvejen forventer en negativ reaktion fra modtageren og er parat til at få modtageren til at gøre det, selv om modtageren ikke er villig til det og næppe vil gøre det.

Det er vigtigt at understrege, at præcis den samme rapport-skala i dansk både er repræsenteret i den imperative viljeerklæring og i den indikative viljeerklæring: *Kom bare!* ↔ (du) *vil gerne*; *Kom lige!* ↔ (du) *vil godt*; *Kom nu!* ↔ (du) *vil nødig*; *Kom så!* ↔ (du) *vil næppe*. Dette vidner om dannelsen af et særligt analytisk paradigme, der nuancerer de betydninger, som viser sig at være særligt vigtige for et modtagerorienteret sprog.

Lad os se, hvordan de ovennævnte imperative komplekser fungerer i danske filmdialoger, og hvilke varianter af deres oversættelse til russisk der findes.

Min analyse bygger både på lydbåndet af ”Klovn the movie” og ”Olsenbanden på de bonede gulve” og på filmenes undertekster. Det sidstnævnte er vigtigt, for den generelle regel er, at indholdet i underteksterne altid skal reduceres (Se Gottlieb, 2000). Der tillades ikke flere end 32 tegn per billede. Den første ting, der forsvinder i russiske undertekster, er partikler. Men i dansk viste det sig at være anderledes: alle imperative partikler blev beholdt i de danske filmtekster. Og dette bekræfter deres betydningsmæssige værdi.

Følgende afsnit fra ”Klovn the movie” giver indtryk af, hvor talrige imperativpartikler er i danske dialoger:

CASPER: *Vi kører, Frank!* ‘Uježžajem, Frank!’

FRANK: *Bo, bilen!* ‘Bo, avtomobil!’

POLITIBETJENTEN: *Læg nu pistolen.* ‘*Položi* pistolet’. (på dansk kommunikerer med **nu** at betjenten forsøger at overtale Frank, som ser ud til at tøve; på russisk er perfektivt aspekt valgt – *kladi* – for at vise, at betjenten i denne episode ingen reel kontrol har over den uforudsigelige Frank – og er klar over det).

FRANK: *Bo, ind i bussen!* ‘V avtobus, Bo!’

CASPER: *Kom så, Frank!* ‘*Begi* k nam, Frank!’ (på dansk kommunikerer Caspers stærke viljeserklæring på trods af Franks modstridende opførsel; på russisk – en stærk viljeserklæring takket være brugen af imperfektivt aspekt, der danner en sproglig illusion af en observeret løbeprocess, selv om Frank i episoden bliver stående).

FRANK: Casper, *bare kø!* ‘Uežžajte, Kasper!’ (I russisk oversættelse forsvinder betydningsnuancen, som udtrykkes af **bare**, at Frank gør sin opfordring til Casper og andre modtagere).

Det er ikke kun ændring af adverbets semantik, men også ændring af adverbets sætningsstilling, der danner et egentligt imperativkompleks. Partiklen skal stå på den sætningsplads, som Poul Diderichsen kaldte for *neksusadverbialer* (Diderichsen 1946). Samme partikel beholder, hvis den anvendes i en imperativsætning, men står forrest, sin adverbelle semantik og betegner altså følge, konsekvens: *Det er uartigt over for os andre. Så gå ud.* ‘Du opfører dig uartigt overfor os andre, derfor må du gå ud’ – betyder denne sætning, ligesom et andet eksempel: *Men som tingene udvikler sig, så giv mig den begmand.* Afsenderen siger ja til begmanden som *følge* af tingenes udvikling, men kræver selvsagt ikke at få begmanden. Jf. *Giv mig så den begmand!*

Kontekster med **nu** følger de samme principper. Rapportstiftende semantik kommer til syne

netop i imperative komplekser, dvs. når partiklen står *efter* imperativ: I ytringen **Få nu det med Mia på plads, inden vi tager af sted.** ‘Ty tol’ko **ulad**’ (perfektiv asp.) svoi dela s Mij pered našej poezdskoj’, forsøger Franks ven at overtale den ubeslutsomme Frank, som tøver med at sige til pigen, hvad han vil, fordi han selv ikke kan finde ud af det. Den følgende dialog virker særligt illustrativ for semantikken i et imperativkompleks med **nu**:

CASPER: **Vær med, Frank.** ‘**Prisoedin’ajs’a**, Frank’.

FRANK: *Nej, jeg sover.* ‘N’et, ja spl’u’.

CASPER: **Kom nu, Frank. Gør nu noget.** ‘Frank, nu **davaj** že, **sdelaj** što-nibud!’

I denne episode foreslår Casper, at Frank kan være med i en trekant. Det har Frank ikke lyst til, og han lader, som om han sover. Så begynder Casper at insistere i håb om at kunne overtale sin ven.

Når vi sammenligner den danske original og den russiske oversættelse, kommer vi igen til at se, at sprogene i samme imperativkonstruktioner ikke kommunikerer det samme indhold. Når der på dansk med **nu** markeres, at afsenderen er klar over, at modtageren kun nødig vil gøre, hvad man beder ham om, så bevidner en overgang fra imperfektiv imperativ **prisoedin’ajs’a** til perfektiv imperativ **sdelaj** što-nibud’ på russisk, at afsenderen kommer til at forstå, at hans volitive rækkevidde pludselig bliver ringere. Ved den første imperfektive imperativ viser afsenderen, at han råder over situationen (det var ham, der havde organiseret forlystelsen, han har kontrol over situationen og kan tilbyde en anden at deltage). Ved den sidste perfekte imperativ tilkendegiver han, at hans myndighed over modtageren viste sig at være mindre.

Overgangen fra imperfektivt til perfektivt aspekt (og tilbage) i russiske imperative episoder forekommer altså at afspejle en ændring af afsenderens opfattelse af sin kontrol over situationen. (I parentes skal det bemærkes, at det russiske imperfektive *Davaj!* blev til en opfordrende kliché – lige som den engelske *Come on!* – til forskel fra den perfekte *Daj!* som har beholdt sin egentlige leksikalske betydning ‘Giv mig!’).

I andre sætningsstillinger i viljeserklæringssituationer beholder **nu** sin leksikalske betydning. Betydningen ‘i det samme øjeblik’, ‘*straks*’ er mere emfatisk i forfeltet, end når **nu** står til sidst, jf. *Nu må du snappe ud af det pis.* / *Nu må jeg bede jer om at gå.* / *Hvad hvis han vågner? - Nu stopper du!* og *Gider du ikke lukke i nu?! I alle disse eksempler ekspliciteres den leksikalske betydning i oversættelser: Sejčas že prekrati pričitat’! / Ja vynužden poprosit’ vas nemedlenno ujt! / Prekrati nemedlenno! ‘A zatknut’sa ne hočes?’ / ‘Zatknis’ nemedlenno!’*

Det er også bemærkelsesværdigt, at alle de anførte eksempler er indirekte imperative sproghandlinger. Dette kan forklares strukturelt: hvis imperativformen blev brugt, ville **nu** stå *efter* imperativen. I så fald ville den opfattes som en del af et imperativkompleks: **Snap nu ud af det pis! Gå nu! Stop nu! Luk nu i!** Og det betyder at den tidsmæssige komponent af **nu** ville blive reduceret, og det kommunikerede pragmatiske indhold ville være noget anderledes.

Typiske imperative kontekster med **lige** er episoder, hvor afsenderen beder modtageren om noget, der ikke er anstrengende for ham, og derfor ikke forventer nogen indvendinger fra modtagernes side: *Medina, kig lige på det!* ‘*Medina, vzg’ani* (perf.) *na eto!*’ / *Øjeblik, Frank. Gå lige ud. Jeg skal lige snakke med dig.* ‘*Frank, vydi* (perf.) *na minutku. Davaj pogovorim*’.

Som vi ser i den sidste sætning, bruges **lige** også i indirekte volitive sproghandlinger. Partiklen optager her også neksusadverbialernes plads og betegner at modtageren *godt* kan gøre det: *Du skal lige rette dig op, Bo.* / *Kasper, kommer du lige herop?* Men i sin viljeerklæring er afsenderen lidt mere intens. Og dette udtrykkes i russisk oversættelse ved imperfektivt aspekt: ‘*Stoj* (imperf.) *pr’amo, Bo*’. ‘*Kasper, davaj, idi* (imperf.) *s’uda!*’

Brugen af **bare** med imperativ præsupponerer, at modtageren selv *gerne* vil gøre det. Afsenderen kommer altså frem med et forslag, som er til gavn for modtageren. Dette er faktisk grunden til, at imperativ med **bare** er den høfligste af alle imperativkomplekser. Men betydning af

tilladelse udgør ikke en obligatorisk indholdsmæssigt komponent af komplekset *imperativ + bare*. Dette kan illustreres ved en episode fra «Olsenbanden», hvor assistenten foreslår statsministeren at se på H.C. Andersens pen, som de to er på vej til at stjæle:

STATSMINISTEREN: *Den ser nu ikke ud af ret meget.*

HALLANDSEN: *Nej, Hr. Statsminister, men den er meget værdifuld, se bare her. Ta-dah... tredive millioner kroner fra forsikringen!*

Det er netop ændringen af partiklens sætningsstilling, der ændrer dens semantik ved at forstærke komponenten af tilladelse og herved at markere afsenderens status overfor modtageren: OLSEN (til sin assistent): *Bare lad dem være, efter i aften er de aktier ikke det papir værd, de er trykt på.* En anden episode er Olsens tilladelse til chaufføren: *Bare sæt mig af her, jeg går resten af vejen.* Til russisk kan disse tilladelser enten oversættes ved perfektive (dvs. mere distancerede) former af imperativer *Ostav' ih!* / *Vysadi men'a zdes'*, eller markeres ved modalverbet *možeš / možete: Možeš ih ne sobirat' / Možete vysadit' men'a zdes'*. I situationer af en tættere kontakt og tilladelsen til at fortsætte en proces kan tilladelsen oversættes med imperfektivt aspekt:

OLSEN: *Behøver du at gøre det der?*

KJELD: *Ja, for du har altså meget maling i hovedet.*

OLSEN: Nå, *så bare fortsæt.* 'Ladno, togda *prodolžaj*' (imperf.)

Uden for imperativ anvendelse har partiklen *bare* en anden betydning og har *begrænsende* semantik: *Hvad ved jeg, jeg er jo bare en proletar.* / *Det var sikkert bare noget fyrværkeri.* / *Jeg synes godt, du kunne sige tak, bare en gang imellem.*

Imperative komplekser udviser et andet særpræg, som er typisk for alle analytiske former, nemlig en sammensat karakter af den grammatiske betydningsdannelse. De sammensatte analytiske indikativformer dannes ved hjælpeverbernes kombination: *vil gøre* – futurum, *har gjort* – perfektum, *vil have gjort* – futurum perfektum. På samme måde kan sammensatte imperativkomplekser betegne mere udviklede betydninger ved sammensætning af et par modale partikler. Men deres rækkefølge og kombination er fikseret. For eksempel er kombinationer som **kom nu så* или **kom lige bare* umulige, mens sammensætninger som *kom nu bare* eller *kom da bare* meget udbredte. Se fx boligæglerens replik fra "Olsenbanden":

Sludder, Frederiksberg er for pensionister, og Østerbro er sooo last year. Men se nu bare denne spændende liebhaverlejlighed, i hjertet af det attraktive, happening Valby. Tæt på den nye metrooooo...

Da mægleren ser, at klienterne tøver med at tage lejligheden, går han i gang med at opreklamere den. Udover de dobbelt- og -fremmedklingende udtryk som *sooo last year*, *liebhaverlejlighed*, *happening Valby*, spiller imperativkomplekset *se nu bare* her en vigtig rolle. Ved at bruge det antager afsenderen på den ene side, at modtageren tøver med at tage tilbuddet (markør *nu*), og på den anden side at tilbuddet svarer til modtagerens interesser (markør *bare*).

Som vi ser, er betydningen af tilladelse, som vi så i de eksempler, hvor *bare* stod forrest i sætningen, fraværende. Høflighedssemantik, som vi så i eksemplet som *Kom bare ind, fru Lund!*, viser sig også at være sekundær. Dette bekræftes af de følgende eksempler fra "Klovn": *Kom nu bare i gang!* 'Da *davaj že, dejstvuj!*', hvormed Casper i den ovenomtalte episode opfordrer den uvillige Frank til at være med i "natteforlystelsen". Ved at bruge det sammensatte imperativkompleks tilkendegiver han to ting: 1. "Lad vær med at tøve (markør *nu*)"; 2. Du vil nyde det selv (markør *bare*)".

Tag **nu bare** det billede. ‘*Da snimaj* (imperf.) *že ty, nakonets!*’, siger Casper i en anden ”uartig” situation, da han tvinger Frank, som tøver (markør **nu**), til at tage et billede, som vennerne senere vil kunne bruge til deres fælles fordel (markør **bare**).

Et andet komplekst semantisk indhold dannes ved sammensætning af imperativ med partiklerne **da** og **bare**. I denne henseende anfører Durst-Andersen eksemplet *Sæt Dem da bare ned, fru Mortensen* og skriver, at anvendelsen af **bare** ”fjerner modtagerens eventuelle gæld”, og at anvendelsen af **da** kommunikerer at afsenderen selv ”ville også blive glad” (2011a, 116). Herved dannes en tættere kommunikativ kontakt. ”I kontrakt-indgåelsessituationer har danskere en stærk tendens til at være meget præcise og for alt i verden undgå tvetydigheden og dermed overlade noget til fantasien”(2011a, 117).

Det bliver altså klart, at det snarere er analytiske imperative komplekser end de isolerede imperativformer, der i det moderne danske sprog betjener forskellige pragmatiske nuancer af imperativsituationer (du vil gerne, du vil godt, du vil nødig, du vil næppe).

Dette fører os til spørgsmålet om brugen af isolerede imperativer i dansk. Analysen af alle isolerede imperativer fra de to film vidner om, at deres anvendelse er markeret – enten ved kommunikationsparternes på forhånd bestemte sociale roller (afsenderens sociale forhold til modtageren er sådan at han giver ordre), eller ved situationens særlige hastighed, når partiklens fravær signalerer, at situationen er så hektisk, at der simpelthen ikke er tid til at opretholde den kommunikative kontrakt.

Eksempler af den første type episoder er: **Kig op**, Bo. ‘*Podnimi* (perf.) *golovu, Bo*’ (mor – til barnet under fotografering). **Giv** mig min jakke. ‘*Daj* (perf.) *mne kurtku*’ (herren – til sin thailandske stuepige). **Stands** i lovens navn, eller vi slipper hundene løs. ‘*Imenem zakona, ustanovites* (perf.)’, *ili my spustim sobak!*’ (vogterne – til forbryderne). I de russiske oversættelser udtrykkes de angivne sociale rammer for kommunikationen ved anvendelsen af perfekte imperativer.

En anden type eksempler vidner altid om hastighed: Bo, **vågn op!** Bo! Vi skal af sted! - Hvad sker der, Casper! Bo, **vågn op!** ‘*Bo, prosnis*’ (perf.)! Bo! My uežzaem! - Kasper, što proishodit? Bo, **prosyajs’a!** (imperf.)/ **Tilkald** en vagt. Så, så! ‘*Pozovite* (perf.) *ohranu! Zovite že!* (imperf.)!’ Til russisk oversættes den første hastige opfordring normalt med perfektivt aspekt. Hvis opfordringen gentages, så intensiveres den med imperfektivt aspekt.

I denne artikel har jeg undersøgt forskelle i anvendelsen af direkte sproghandlinger i dansk og i russisk. En sammenligning af viljeserklæringssituationer fra danske filmdialoger med deres oversættelser til russisk har gjort det muligt at udlede nogle typiske indholdsmæssige forskelle, der kommunikerer i den ene sproglige kultur og udelades i den anden.

Undersøgelsen har bekræftet Per Durst-Andersens grundlæggende idé om forskellige sproglige supertyper. Hvor det danske grammatiske system (bl.a. imperativ) er bygget på basis af tegnets værdi i et modtagerorienteret kognitivt system, så er den russiske bydemåde-kategori primært fokuseret på afsenderens opfattelse af virkeligheden.

I sproghandlinger udtrykt i imperativ fokuserer russisk – som et virkelighedsorienteret sprog – på at konstruere en ønsket virkelighed og føre den ud i livet i budskabet til modtageren. Modtagerens rolle bliver hermed betydeligt ringere. Herved erstattes kommunikativ kontakt med modtageren med det, som i artiklen kaldes for afsenderens volitive rækkevidde. En russisk afsender får myndighed til at styre modtageren og bestemme – sprogmæssigt – over situationens forløb, hvis han opfatter modtageren som værende inden for sin volitive rækkevidde. Det resulterer i fravær af modale verber i russiske negative viljeserklæringer og i, at de mest kategoriske krav ikke udtrykkes på russisk af imperativer (former, der forudsætter en modtager), men af infinitiver, ofte i negativformen, hvor modtageren elimineres. Også brugen af indikativ i imperative situationer (som om handlingen allerede foregår i virkeligheden) forøger viljeerklæringens intensivitet og rækkevidde. I de egentlige imperative henvendelser kommer afsenderen tættere på modtageren, hvis han bruger imperfektivt i stedet for perfektivt aspekt. Brugen af *požalusta* er et kommunikativt tegn

på, at afsenderen reducerer sin volitive rækkevidde og erstatter den med taknemlighed.

Brugen af imperativ i russisk handler altså i høj grad om, hvordan afsenderen vurderer sin myndighed over for modtageren uden at tage særligt hensyn til modtagerens holdning. I dansk er det tværtimod hensynet til modtagerens holdning til opfordringen, som afgør den grammatiske form af afsenderens viljeerklæring, som er rettet mod at opstille sproglig "kontrakt". Den kontrastive analyse har vist, at begrebet *sproglig kontrakt* er mere dækkende for den danske imperativs pragmatik end for den russiske. Hensynet til modtageren er så vigtigt for den danske grammatiske mentalitet, at der opstår en ny grammatisk kategori inden for den danske imperativmodus – nemlig *rapport-kategorien* – der udtrykker grad af kontrakt, dvs. enighedsgrad mellem kommunikationens parter. Herved dannes et nyt paradigme af rapportstiftende analytiske imperative strukturer, som kan sættes i modsætning til et tilsvarende paradigme af analytiske komplekser for subjektiv viljeerklæring: *Kom bare!* ↔ (*jeg*) *vil gerne*; *Kom lige!* ↔ (*jeg*) *vil godt*; *Kom nu!* ↔ (*jeg*) *vil nødig*; *Kom så!* ↔ (*jeg*) *vil ikke/ næppe*. Som det vises i artiklen, foregår denne dynamiske proces i fuld strukturel overensstemmelse med generelle analytiske tendenser i det danske sprogs udvikling og i fuld overensstemmelse med sprogets karakteristik som et modtagerorienteret sprog.

Hvor en russer med imperativformen markerer sin status i den reelle verden over for modtageren, så fokuserer en dansker mere på modtagerens eventuelle holdning til sin opfordring. Og netop dette markeres ved et nuanceret system af modalpartikler, som russere ofte ikke opfanger i mødet med dansk.

Litteraturliste

- Boas, Andreas (2012). *Sprog og mentalitet: Tak er kun et fattigt ord*. URL: <http://videnskab.dk/kultur-samfund/tak-er-kun-et-fattigt-ord> Videnskab.dk 18-11-2012.
- Diderichsen, Poul (1946). *Elementær dansk grammatik*. København: Gyldendal.
- Durst-Andersen, Per (1991). 'Det indirekte i direkte sproghandlinger og det direkte i indirekte sproghandlinger'. *Sprog, kultur og kommunikation*. ARK, 62: 43-63.
- Durst-Andersen, Per (1992). *Mental Grammar. Russian Aspect and Related Issues*. Columbus, OH: Slavica.
- Durst-Andersen, Per (1993). 'Sproglige supertyper'. *Sprint*, 2: 25-29.
- Durst-Andersen, Per (1994). 'Sproglige supertyper'. *Sprint*, 1: 6-18.
- Durst-Andersen, Per (1995). 'Imperative frames and modality'. *Linguistics and Philosophy*, 18(6): 611-653.
- Durst-Andersen, Per (2011a). *Bag om sproget. Det kulturmentale univers i sprog og kommunikation*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Durst-Andersen, Per (2011b). *Linguistic Supertypes. A Cognitive-semiotic Theory of Human Communication*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Gottlieb, Henrik (2000). *Screen Translation*. København: University of Copenhagen Press.
- Hansen, Erik (1974). 'Imperativ'. *Mål og Mæle*, 4: 6-12.
- Hansen, Erik & Jørgen Lund (1988). *60 sprogminutter*. København: Hans Reitzels forlag.
- Hansen, Erik & Lars Heltoft (2011). *Grammatik over det Danske Sprog. Bd.2. Syntaktiske og semantiske helheder*. Århus: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Nikulicheva, Dina (2013). 'P. Durst-Andersen. Bag om sproget. Det kulturmentale univers i sprog og kommunikation. Review'. *Voprosy Jazykoznanija*, 1: 174-178.
- Visson, Lynn (2003). *Where Russians Go Wrong in Spoken English*. Moscow: R. Valent.

Interkulturel kompetence og vejrudsigter – et plædoyer for kulturkontrastiv lingvistik

Mette Skovgaard Andersen, Copenhagen Business School

Abstract: Overalt i uddannelsessystemet, og særligt inden for humaniora, fordres der, at de studerende besidder interkulturel kompetence. Hvordan denne interkulturelle kompetence læres, hersker der imidlertid ikke helt enighed om, og sprogundervisere f.eks. står ofte postulerende med deres udsagn om, hvordan en modersmålstalende ville opfatte et givet udtryk. I dette bidrag plæderes der for at genoplive den kontrastive tekstlingvistik og anvende den på en ny måde inspireret af Brislin et al.'s begreb om *kritisches Ereignis* (1986), således at de studerende tvinges til på én og samme tid med Bredellas ord (2001) at have et *Innenperspektive* og et *Aussenperspektive*.

Keywords: Interkulturel kompetence, sprogtypologi, kulturkontrastiv, supertype.

1. Introduktion/indledning

En lang række af de uddannelser, der f.eks. udbydes på Copenhagen Business School (forfatterens arbejdsplads), har netop interkulturel kompetence som centralt læringsmål. Det gælder uddannelser som Interkulturel Markedskommunikation, Europæisk Business, Interkulturel Kommunikation og Ledelse samt Cand. Ling. Merc. i International Virksomhedskommunikation. Ikke overraskende har det været et tilbagevendende diskussionsemne i miljøet, hvordan studerende bedst opnår interkulturel kompetence. I denne læringskontekst antages det ofte, at vejen til interkulturel kompetence er indlemning i miljøet, det såkaldte *immersion*, hvilket man kan se af universiteternes store fokusering på udlandsophold (se også Andersen & Jensen 2005). I denne artikel vil jeg præsentere et gammelkendt alternativ til undervisningen i interkulturel kompetence, nemlig den kulturkontrastive lingvistik, på en ny måde og på baggrund af et case-eksempel og en konkret analyse, der blandt andet er inspireret af Durst-Andersens supertypeteori (f.eks. 2008, 2011a, 2011b, 2015) argumentere for, at anvendelse af kulturkontrastive analyser og eksperimenter kan føre til tilegnelse af interkulturel forståelse og kompetence.

2. Baggrund og struktur

Baggrunden for den undersøgelse, der skal fremlægges her, er, at jeg som underviser ofte oplever, at de studerende såvel i deres skriftlige som deres mundtlige produkter på tysk synes at mangle evne til målgruppetilpasning, samt at deres fejl udover de grammatiske ofte består i mangel på pragmatisk/diskursiv kompetence eller interkulturel kompetence (se også Andersen 2014). I sådanne tilfælde hævder jeg som underviser undertiden, at en tysker ville opfatte en ytring på en bestemt måde og f.eks. blive fornærmet. Sandheden er imidlertid, at et sådant udsagn er baseret mere på intuition og fornemmelse end på evidens, og at udsagnet derfor kan risikere at fremstå postulerende og lidet troværdig. Dette er næppe befordrende for de studerendes tilegnelse af interkulturel kompetence, hvorfor det må overvejes, hvorledes et sådan udsagn i højere grad kan blive evidensbaseret. Der findes meget lidt forskning, der kvalificerer sådanne postulater, og formålet med denne artikel er på den ene side at medvirke til at udfylde dette hul ved at evidensbasere lignende udsagn, og på den anden side at belyse læringspotentialet i kulturkontrastive analyser.

Efter først at have nærmet mig en definition af *interkulturel kompetence* i kapitel 3 fremlægges en (kultur)kontrastiv analyse af danske og tyske vejrudsigter i kapitel 4, hvor jeg også fremlægger og diskuterer et eksperiment med disse vejrudsigter. De mulige konsekvenser diskuteres

i kapitel 5.

3. Interkulturel kompetence

Begrebet *interkulturel kompetence* er omdiskuteret. Alle delelementerne *inter*, *kulturel* og *kompetence* har været genstand for forskellige definitioner og er omtvistede, og kompetencebegrebet i sig selv står siden Bologna-processen centralt i den danske uddannelsespolitiske debat. Illeris (2012: 139) påpeger dog, at begrebet trods sin prominens ikke synes velafgrænset. I Undervisningsministeriets *Introduktion til den danske kvalifikationsramme for livslang læring* defineres kompetence som ”evnen til at anvende viden og færdigheder i en given kontekst” (Undervisningsministeriet 2000), idet viden omfatter både viden om et emne og forståelse, ”det vil sige, om man er i stand til at sætte sin viden i sammenhæng og forklare den for andre. Viden kan være både om teori og praksis” (ibid.). Færdigheder defineres som ”det, man kan gøre eller udføre” (ibid.). Kombineres ovenstående med det interkulturelle aspekt, kan det hævdes, at interkulturel kompetence er evnen til at anvende såvel viden om kultur(er) som sproglige færdigheder i en given situation (se også Andersen & Verstraete-Hansen 2014: 220). Byram (2000) opdeler den interkulturelle kompetence i fem delelementer: 1) Holdninger 2) Viden 3) Færdigheder i at fortolke og relatere 4) Færdigheder i selvstændig undersøgelse og interaktion 5) Kritisk kulturel bevidsthed/politisk dannelse. Denne opdeling gør det umiddelbart nemmere at arbejde med begrebet i pædagogisk øjemed, idet man vil kunne fokusere på delelementer i sit arbejde med at øge den samlede interkulturelle kompetence. Jeg vender tilbage til dette. Byram beskriver endvidere en person med interkulturel kompetence som:

Someone with some degree of intercultural competence is someone who is able to see relationships between different cultures - both internal and external to a society - and is able to mediate [...]. It is also someone who has a critical or analytical understanding of (parts of) their own and other cultures - someone who is conscious of their own perspective, of the way in which their thinking is culturally determined [...] (2000: 10)

Anglisten Bredella (2001), der er fortaler for en antropologisk metode, beskriver det at have interkulturel kompetence som på én gang at have et *Innenperspektive* og et *Aussenperspektive*, altså viden om både sig selv og viden om den anden og samtidig evnen til at se sig selv med den andens øjne og koble denne evne til en fortolkning, et perspektiv og en interaktion:

Um die fremde Kultur in ihrer Andersheit zu verstehen, müssen wir einmal eine Innenperspektive einnehmen, und das Selbstverständnis der Menschen der fremden Kultur rekonstruieren. Da aber Menschen sich über sich selbst täuschen können, müssen wir auch unsere Aussenperspektive ins Spiel bringen. Die Innenperspektive ist notwendig, um den Ethnozentrismus zu überwinden, und die Außenperspektive ist notwendig, um sich nicht unkritisch der jeweiligen Außenperspektive anzuliefern, indem man die Spannung zwischen Innen- und Außenperspektive entfaltet. (Bredella 2001: 12)

Andre forskere har lignende definitioner, og samlet kan det konkluderes, at der nok hersker en vis konsensus om, hvad interkulturel kompetence er, men derimod ikke om, hvilken undervisningsvej, der giver lettest adgang til interkulturel kompetence. Germanisten Warner (2009) foreslår med sit begreb *literary pragmatics*, at litteraturen kan være en vej til den interkulturelle kompetence, og også Kramsch har set litteratur som en mulighed (se f.eks. Kramsch 1993). Kramsch talte tidligere om, at det handlede om at finde et *third place*, altså et tredje sted, der hverken var ens eget eller den

andens, men har nu erstattet dette begreb med den symbolske kompetence, da sidstnævnte omfatter kulturbegrebet som værende mere dynamisk. (Kramsch 2009).

En pointe i nyere kulturforskning er, at kultur netop ikke er statisk og permanent bundet f.eks. til en nationalitet, men at den globale borger har multiple kulturelle ståsteder (se også Andersen & Verstraete-Hansen 2014). Det efterlader imidlertid fremmedsprogsunderviseren i en endnu vanskeligere situation. Udsagn som det førnævnte ”En tysker ville blive fornærmet” vil i al sin stereotypisering ikke give nogen mening. For hvad vil det overhovedet sige at ”være tysker”? Dette kunne være et argument for igen i kulturundervisningen at vende sig mod sproget, det sproglige særpræg og den kultur, eller med Durst-Andersens (2011b) ord, *det kulturmentale univers*, der kommer til udtryk gennem sproget. Kniffka (1995) foreslår, at den kulturkontrastive lingvistik kan give os dette indblik og skriver:

The term ”culture-contrastive grammar” (CCG) is used here in a programmatic, non-technical sense, rendering the general assumption – which seems beyond reasonable doubt, no matter which particular grammatical model one prefers – that, eventually, it is necessary to describe cultural differences, verbal behavior in cultural contrast in terms of a grammar, encompassing grammatical data in the customary sense (morphology, phonology, syntax, etc.) on the one hand, and pragmatic data on the other including constitutive ingredients responsible for why speech events in various cultures look the way they do. (Kniffka 1995: 17)

Kniffka mener, at formålet med sådanne undersøgelser er at komme frem til en teori, der kan forklare, hvorfor sproget er som det er (ibid.). Mit ærinde i dette bidrag er dog ikke at opstille en sådan teori, men at vise, hvor langt kulturkontrastive undersøgelser kan bringe os i den interkulturelle læring, og undersøgelsesgenstanden er i mit tilfælde altså danske og tyske vejrudsigter.

4. Empiri og kulturkontrastiv analyse

Adamzik (2001: 22) hævder ganske vist med udsagnet „Wer muss schon in der Fremdsprache [...] Wetterberichte verfassen?“, at det ingen fremmedsprogpædagogisk relevans har at beskæftige sig med vejrudsigter. Vejrudsigter har endog været betragtet som kulturløse og var således en af de første teksttyper, man forsøgte at oversætte maskinelt. Selvom Adamzik har ret i forhold til den produktive relevans, kan man, til trods for at der umiddelbart er tale om prototypen på en informativ tekst, ikke vide, om en kulturkontrastiv undersøgelse af danske og tyske vejrudsigter kunne vise sig at være receptivt og interkulturelt relevant, og jeg satte mig derfor for at undersøge forskelle og ligheder mellem udvalgte danske og tyske vejrudsigter i en teksttype, hvor man ikke umiddelbart ville forvente at finde store forskelle. I forlængelse heraf blev der gennemført et eksperiment. Den empiriske undersøgelse falder i to dele: I (4.1) – (4.3) gennemføres en kulturkontrastiv undersøgelse af transskriberede vejrudsigter fra hhv. to tyske og to danske landsdækkende TV-kanaler (DR1 og DR2 samt ARD og ZDF) og i (4.5) undersøges tyske respondenters reception af danske synkroniserede vejrudsigter. De to dele bindes i (4.4) sammen af mulige forklaringsansatser til de konstaterede forskelle.

Empirien bestod af et dansk og et tysk korpus med transskriberede vejrudsigter bestående af hver omkring 50.000 typeenheder. Det tyske korpus var dog lidt mindre end det danske. Datamaterialet blev først optaget på video og dernæst transskriberet. Der udvalgte på begge sprog vejrudsigter af varierende længde, fra forskellige tidspunkter på dagen og med forskellige speakere, såvel mandlige som kvindelige. Speakerne var alle meteorologer.

Da jeg i undervisningen især har oplevet målgruppetilpasningen, altså evnen til at sætte sig i

den andens sted og indtage hans/hendes perspektiv, som værende et problem, fokuserede jeg i den kontrastive analyse på følgende fænomener: konceptualiseringen af vejr-fænomenerne (4.1), relationerne mellem vejret og modtager (4.2), relationerne mellem afsender/speaker og modtager (4.3) med henblik på at finde forskelle og ligheder mellem disse.

4.1. Konceptualiseringer af vejr-fænomener

De forekommende vejr-fænomener var pga. årstiden og landenes relativt ens beliggenhed omtrent de samme i de tyske som de danske kilder. Det drejede sig om på dansk: *vejr, front, vind, luft, temperatur, højtryk* og på tysk: *Wetter, Front, Wind, Luft, Temperatur* og *Hoch/Hochdruckgebiet*. Konceptualiseringen af vejr-fænomenerne viste sig imidlertid at være forskellig. I det følgende fokuserer jeg på konceptualiseringen af vejr-fænomenerne, idet jeg ser på hvordan vejr-fænomenernes bevægelse opfattes. Jævnfør den kognitive semantik (se blandt andet Lakoff & Johnson 1980; Lakoff 1987), vil mennesket nemlig konceptualisere forandring ved hjælp af bevægelse(sverber), og netop forandring, altså ændringer i vejret, er det essentielle i vejrudsigter. Jeg antog altså på baggrund af en kognitiv-semiotisk inspireret tilgang, at bevægelsesverber var lig med forandring, og det kunne konstateres, at de respektive danske vejr-fænomener i det danske korpus blev kombineret med ca. tre gange så mange bevægelsesverber sammenlignet med de tyske ditto (91 i dansk korpus overfor 30 i tysk korpus jf. tabel nedenfor):

Tabel 1: Vejr-fænomener og antal udtryk med vejr-fænomen + bevægelse

Vejrfænomen	DK	TY
Vejr/Wetter	7	1
Luft/Luft	16	6
Vind/Wind	16	8
Front/Front	31	3
Temperatur/Temperatur	16	5
Højtryk/Hoch	5	7
I alt	91	30

Det kan umiddelbart undre, da det danske vejr næppe ændrer sig tre gange mere end det tyske. For at komme konceptualiseringen nærmere undersøgte jeg derfor bevægelsesverbernes konkrete manifestation yderligere. Da det ville være for omfattende i nærværende artikel at gennemgå alle bevægelsesverberne, illustrerer jeg nedenfor eksemplarisk de observerede forskelle på vejr-fænomenet *front* (bevægelsesverber nedenfor i kursiv):

Danske eksempler (Uddrag)

- *fronten er på vej til os*
- *en front, der kommer til at nærme sig lidt*
- *det er en varmefront, en lidt tyndbenet en, der har passeret os*
- *den her noget tyndbenede varmefront har spadseret igennem landet*
- *der er blevet åbnet for nogle fronter, som kan bevæge sig ind fra*
- *det er en koldfront, der trækker ind*
- *koldfronten her ligger sådan lige og strejfer den nordlige del af landet*
- *..når koldfronten løber ned over Nordvestjylland*

Tyske eksempler: (alle)

- die Front, die *sich* dann weiter *verlagert hat*
- zusammen mit einer Wärmefront, die den Norden *streifen wird*

Det er tydeligt, at de danske bevægelsesverber generelt er mere differentierede, og det er endvidere bemærkelsesværdigt, at de tenderer mod at fremhæve et mådes aspekt. En større differentiering og en tendens til at knytte et oplevelsesaspekt hhv. en vurdering af fænomenerne ses endvidere, når man undersøger de danske og tyske prædikative adjektiver, der knyttes til begrebet *vejr*. Således beskrives vejret på dansk som: *dansk, mildt, trist, koldt, aktuelt, drastisk, skyet, spændende, flot, nyt, klart, overskyet, skiftende, fint, ensartet, gråt, tørt, vådt, ustadigt, blæsende, vinterligt, nogenlunde og anderledes*, mens de tyske adjektiver ikke i nær samme grad gengiver hverken et oplevelsesaspekt eller en vurdering af vejret. Det tyske vejr er kun: *ruhig, typisch, trüb og warm*.

Det kan altså konkluderes, at de danske vejrfænomener beskrives mere differentieret med en tendens til at videregive et oplevelses- og vurderingsaspekt.

4.2. Relationer mellem vejr og modtager

Ifølge Levinson (1994: 62) er deiksis den måde, hvorpå diskursdeltagernes rolle er kodet i ytringen. En undersøgelse af persondeiksis er derfor oplagt, når fokus er på, hvilke relationer, der skabes mellem vejret og modtageren. Da vejrudsigter som tidligere nævnt må antages at være informative tekster med vejrfænomenet som diskurstema, forventes forekomsten af personpronominer ikke at være stor. Forekomsten af persondeiksis er imidlertid ikke ubetydelig. I alt optræder der 282 forekomster af 1. og 2. persons deiksis på dansk mod 115 på tysk, og der er en markant forskel på især 1. persons deiksis, 267 forekomster på dansk mod 67 på tysk. Dette kunne indikere, at afsender spiller en større rolle i danske vejrudsigter (i sammenligning med de tyske), samt at relationen mellem afsender og modtager i det hele taget diskursiveres langt hyppigere på dansk end på tysk. Især omfanget af 1. persons deiksis *vi* versus *wir* udviser en interessant forskel. Det danske *vi* er inklusivt og omfatter oftest både afsender og modtager, medens det tyske *wir* er eksklusivt og næsten udelukkende refererer til afsenderen i studiet, jævnfør eksemplerne nedenfor fra hhv. de danske og de tyske vejrudsigter:

- det må *vi* jo så se, når *vi* sådan når længere frem, men det er sådan en lidt ulden sag, *vi* skal have fat i deroppe
- hier unten haben *wir* Todtmoss geschrieben

Også undersøgelsen af stedsdeiksis fremviser markante forskelle, idet *den her, det her* og *de her* samt blot *her* optræder i alt 267 gange mod 36 gange *hier* på tysk. Den for førstnævnte *her*-konstruktion typiske sætningsinformationsstruktur med emfatiske konstruktioner som: *det er den her skybræmme, den kan ... forekommer i øvrigt slet ikke på tysk*.

På baggrund af den forskellige anvendelse af deiksis på tysk og dansk kan det konstateres, at den danske afsender er langt mere eksplicit præsent end den tyske, samt at der på dansk synes at være en tendens til at opnå konsensus med modtager om, hvad der tales om. De danske vejrudsigter synes i højere grad end de tyske at være en fælles anliggende mellem diskursdeltagerne. På denne baggrund var det nærliggende at undersøge anvendelsen af modalitet.

4.3. Relationerne mellem afsender og modtager

På baggrund af den tydeligere afsendertilstedeværelse i de danske vejrudsigter sammenlignet med de tyske var det forventeligt, at de danske vejrudsigter ville indeholde flere modalitetsudtryk. Jeg

anvendte her Nyuts inddeling i dynamisk, deontisk og epistemisk modalitet (2006: 2) og fokuserede på epistemisk modalitet, idet denne i særdeleshed er udtryk for afsenderholdning.

Inden for samtlige undersøgte modalitetsudtryk, dvs. modaladverbier, modalpartikler samt modalverber, var frekvensen på dansk markant højere end på tysk. Som eksempel kan nævnes modaladverbierne *måske* og *nok* på dansk med henholdsvis 34 og 24 forekomster overfor *vielleicht* og *wahrscheinlich* på tysk med henholdsvis 6 og 4 forekomster. Disse modaladverbier denoterer ifølge Choi (2006: 146) "[...] the speaker's status of knowledge" og tyder på større usikkerhed hos den danske afsender (se også senere under (4.4) Forklaringsansatser). Et andet eksempel er en dialogkonstituerende modalpartikel (Jensen 1997: 19) som den danske *jo* og det tyske *ja/doch* med henholdsvis 72 og 6 forekomster, hvilket også er en markant forskel. Endelig er forskellen i brugen af modalverber på dansk og tysk virkelig bemærkelsesværdig. Således anvendes der i hele korpus 24 tyske mod 146 danske modalverber. Yderligere modificeres disse ytringer med modalverber på dansk meget hyppigt. Der ytres altså ikke blot, at *vi kan få sne*, men udsagnet modificeres så meget, at det nærmest bliver hypotetisk, f.eks. til *det kan altså godt være, at vi måske får en smule sne*. Jeg vender tilbage til dette nedenfor.

Konklusionen på ovenstående komparative og kontrastive undersøgelse var, at til trods for den umiddelbare antagelse om, at vejrudsigterne på begge sprog var informative, syntes de danske vejrudsigter at adskille sig markant fra de tyske og indeholdt med Brinkers typologi (1985: 125) klare træk fra appeltekster. Sammenlignet med den tyske modtager, der primært får viden, får modtager i de danske vejrudsigter betydeligt mere information om afsenderens følelser, meninger og holdninger, og generelt er de danske vejrudsigter emotionaliserede og personaliserede.

4.4. Forklaringsansatser

Der kan være mange årsager til de markante forskelle, der er konstateret i de danske og tyske vejrudsigter, og da det som nævnt ikke er dette bidrags formål at komme frem til en egentlig teoretisk forklaring på disse, skal her blot peges på mulige årsager.

Forskellene kan være historisk betingede. Det er et kendt fænomen, at fjernsynskanaler i kamp om seerne tenderer mod *infotainment* i stedet for journalistisk information. Også vejrudsigter er blevet et sted, hvor kanalerne kan differentiere sig og stjæle seere fra hinanden. Udviklingen ses i både Tyskland og Danmark, men kan naturligvis være længere fremskreden i Danmark.

Forskellene kunne være dikteret af redaktionen, hvilket de dog har vist sig ikke at være. Samtlige kanaler meddeler på forespørgsel, at der ikke som sådan findes retningslinjer for, hvordan sproget i vejrudsigterne skal være. Alligevel kan det ikke udelukkes, at de enkelte kanaler over tid udvikler en særlig stil. Dog er det bemærkelsesværdigt, at denne stil synes at være mere bundet til sprog end til kanal (en undersøgelse af flere kanaler kunne kvalificere dette udsagn).

Forskellene kan være idiosynkratiske, hvilket dog også kan udelukkes på grund af sammensætningen i korpus. Det samme gælder eventuelle kønsspecifikke forskelle i sprogbrug, idet der er taget højde for, at både vejrmænd og vejrkvinder er repræsenterede i korpus.

Forskellene kan være geografisk betingede. Danmark er et mindre land at dække, hvorfor der er mere plads til smalltalk og kontaktskabelse. De nationale tyske vejrudsigter skal dække et større geografisk område, hvilket kan medføre en vis sprogøkonomi.

Forskellene kan være kulturelt betingede. Billig (1985) opererer f.eks. med begrebet *banal nationalism*, der dækker over, at nationalisme ikke nødvendigvis fremtræder i ren form, men også kan optræde i mere dagligdagssammenhænge ved det, han kalder *flagging*. Begrebet henviser til, at især medier (og dermed også vejrudsigter i TV) tenderer mod i overført forstand at flage med nationalt tilhørsforhold, og den markante brug af det inkluderende *vi* på dansk kunne være et eksempel på en sådan *flagging*. Det er ikke *vi her i studiet*, der kommer til at opleve vejret, således som det er på tysk, men derimod på dansk *alle vi danskere*, der bliver udsat for vejret. Den danske afsender 'flager' så at sige med fællesskabet.

Endelig kunne nogle af forskellene måske også forklares sprogligt. Som Jakobson (1959) for længst formulerede det, så adskiller sprog sig ikke ved, hvad de kan udtrykke, men ved hvad de skal udtrykke. I det konkrete tilfælde skulle det således være ensbetydende med, at tysk og dansk har forskellige grammatikaliseringer, og forskellene skulle kunne forklares derudfra. Et hurtigt blik på forskellene lader ane, at dette spor kunne være interessant at forfølge, og det er derfor nærliggende at se på, hvad sprogteoretiske betragtninger kan bidrage med. Jeg har her valgt at fokusere særligt på Durst-Andersens supertypeteori (se blandt andet Durst-Andersen 2008, 2011a, 2011b).

4.4.1. Ekskurs: Forklaringsansats – Durst-Andersens supertypeteori

Det vil føre for vidt her at gå ind i en nærmere diskussion af teori og mulig forklaringskraft, da artiklens fokuspunkt er et andet. Nedenfor refereres derfor kun til teorien.

Tidligere undersøgelser (Andersen 2010) har peget på, at (mundtligt) tysk må antages at være virkelighedsorienteret, medens (mundtligt) dansk er modtagerorienteret. Virkelighedsorienterede sprog tager ifølge Durst-Andersen (2011a, 2011b) udgangspunkt i modeller af virkeligheden, har en 3. person som afsenderorientering og er kendetegnet ved, at afsender kan opfattes som en reporter, der beretter om den situation, som afsender og modtager er fælles om, hvorimod modtagerorienterede sprog tager udgangspunkt i information om situationen, har 2. person som afsenderorientering og er kendetegnet ved at afsender kan opfattes som en, der informerer om sin oplevelse af situationen. Samtidigt sammenligner afsender i sidstnævnte tilfælde populært sagt sin oplevelse med modtagers oplevelse. Teorien kan forklare en lang række af mine observationer, men næppe alle. Men emotionaliseringen på dansk af vejrudsigterne kan være en indikation på, at afsender netop prøver at sætte sig ind i modtagers oplevelse. Tag som eksempel udsagnet: *Det bliver trist vejr*. Dette er et udsagn, der antyder, at såvel afsender som modtager vil opleve vejret som trist. Vejret i sig selv kan ikke være *trist*. Også 2. personsorienteringen kan forklares derudfra. At de tyske vejrudsigter ikke er emotionaliserede i den samme grad som de danske kan – ifølge supertypeteorien – forklares ved, at afsender netop ikke taler om sin oplevelse af vejret, men om hvordan vejret objektivt set er/bliver ifølge de meteorologiske undersøgelser. Durst-Andersen arbejder ligeledes med en opdeling på dansk i en såkaldt subjektiv og objektiv stemme (2011a, 2011b, 2015). Ved førstnævnte verbaliserer afsender fra sit menings- og trosunivers og siges altså at tale med en subjektiv stemme, medens afsender ved sidstnævnte verbaliserer fra sit videns- og erfaringsunivers og taler med en objektiv stemme. Netop tilstedeværelsen af partikler er ifølge Durst-Andersen et tegn til afsender om, at afsender taler med sin subjektive stemme (2015), og den markante brug af partikler og andre modalitetsudtryk i de danske vejrudsigter og den manglende tilstedeværelse i de tyske kan ses i dette lys. Når den danske afsender, som vi tidligere har set, taler om *at det da godt kan være at...* så markerer afsender, at han/hun taler med sin subjektive stemme fra sit meningsunivers og siger indirekte, at på baggrund af de undersøgelser vedkommende har gennemført, mener han/hun, at det vil blive sådan. Den tyske afsender siger derimod intet om sin mening eller tro, men kun om resultatet af sine undersøgelser.

4.5. Et modtagerorienteret eksperiment

Den ovenstående kulturkontrastive analyse i sig selv bibringer naturligvis ikke de studerende nogen interkulturel kompetence (se kap. 3). Vi har ganske vist fastslået, at der findes forskelle og belyst mulige forklaringer på dette, men selv hvis en studerende blev præsenteret for dette, ville det ikke gøre vedkommende interkulturel kompetent i Byramsk forstand. Den interkulturelle psykologi hævder med Thomas (2009), at de ureflekterede selvfølgeligheder, som stereotypiseringer og kulturstandarder er eksempler på, først bliver reflekterede i mødet med en *kritisches Ereignis*, en kritisk hændelse, og det er netop på den baggrund, at det følgende eksperiment skal ses¹. Tanken var

1 Metoden med *kritisches Ereignis* er udviklet af Brislin et. al (1986).

oprindeligt at teste en af mine egne selvfølgeligheder, nemlig det foran beskrevne postulat om, at en tysker ville opfatte den danske emotionaliserede kommunikationsmåde som uprofessionel, men eksperimentet viste sig at have interkulturelt læringspotentiale.

Et eksempel på en dansk vejrudsigt blev synkroniseret til tysk, idet den indlagte tale var en ordret dokumentarisk oversættelse (Nord 1997: 47ff). Pointen med at oversætte ordret var netop at undersøge, om en tysk modtager ville reagere som antaget på den danske måde at tale tysk på, idet det ofte er interferens på mange niveauer, der hindrer den interkulturelle kommunikation i at lykkes. Eksperimentet ville derfor kunne belyse, om modtager fortolkede udsagnene med udgangspunkt i egne normer, således som det ofte antages af fremmedsprogsundervisere (se ovenfor). De tyve tyske modtagere var i alderen 20-29, og de besvarede efterfølgende en elektronisk survey om deres oplevelse. Da der er tale om meget få respondenter, har jeg her valgt at betragte data både kvantitativt og kvalitativt og pointere, at der er tale om en mindre undersøgelse.

Surveyen havde til formål at undersøge modtagers oplevelse af informationsniveauet, den direkte tiltale, af vejret generelt og af forskelle mellem danske og tyske vejrudsigter. Endvidere blev der spurgt specifikt ind til et afsnit, der var kendetegnet af en meget høj grad af modalitet. Spørgsmålene lød i oversat version som følger:

1. I hvor høj grad føler du dig informeret om vejret?
2. I hvor høj grad føler du dig talt til (eller: vedkommer det dig det, du hører?²)
3. I hvor høj grad opfatter du den talende som en vidensautoritet? Altså: ved han/hun, hvad han/hun taler om?
4. Hvordan oplever du den talende i forhold til troværdighed?
5. Hvilke iøjnefaldende forskelle og ligheder er der – efter din mening -mellem denne vejrudsigt og en typisk vejrudsigt i Tyskland?

Desuden blev respondenterne bedt om at forholde sig til et meget modalitetstungt tekstuddrag, der var transskriberet ordret og altså gengivet på tryk. De blev her bedt om at forholde sig til, hvilke elementer i dette uddrag, der var bemærkelsesværdige og hvilke, der var utænkelige, hvis afsender havde været en tysk modersmålsafsender.

4.5.1. Hypoteser og resultater

I forhold til det første spørgsmål var forventningen, at de tyske modtagere ville føle sig dårligt informeret, fordi der var for meget støj omkring den egentlige information (for meget infotainment), men resultatet pegede i retning af, at kun lidt under halvdelen følte sig dårligt eller halvdårligt informeret (42%), mens lidt mere end halvdelen (58%) følte sig godt eller meget godt informeret.

For spørgsmål 2 var hypotesen tilsvarende, at de tyske modtagere ikke ville føle sig talt til og ikke ville opleve, at vejrudsigten vedkom dem. Hypotesen var begrundet blandt andet i den anderledes personorientering, som jeg antog, modtager ikke ville opfatte som inkluderende, men tværtimod ville opfatte som malplaceret, idet jeg forventede, at de ville fortolke personorienteringen med deres egen personorientering som målestok. Tendensen var klar. 78% følte sig ikke talt til eller følte ikke, at vejrudsigten vedkom dem. Det kan naturligvis ikke vides på baggrund af den kvantitative undersøgelse, hvorfor resultatet var således.

Formålet med spørgsmål 3 var i sin essens at teste udsagnet om, at en tysksproget ville opfatte en modtager, der så at sige talte tysk med dansk stemme, som uprofessionel. Med andre ord at se hvilke konsekvenser, det har for modtagers opfattelse, hvis afsender i for høj grad gør brug af inferens. Hypotesen holdt stik: Kun godt en fjerdedel (27%) mente, at vejrmanden/-damen vidste, hvad vedkommende talte om og altså var ekspert eller semi-ekspert, mens hele 47% antog, at

---

2 I tysk version: Wie angesprochen fühlen Sie sich?, hvilket faktisk kan gengives med begge oversættelser

afsender var ikke-ekspert og hele 26% mente, at han var decideret lægmand. Især dette resultat er bemærkelsesværdigt, idet såvel den tyske som den danske afsender er meteorologer og dermed teknisk set eksperter.

Tæt forbundet hermed var spørgsmål 4, idet det umiddelbart må antages, at risikoen for at blive vurderet som utroværdig er større, hvis man ikke opfattes som ekspert. Men resultatet viser, at lidt over halvdelen opfatter afsender som absolut troværdig eller troværdig (58%), mens 42% vurderer, at afsender er relativt til ikke-troværdig. Troværdigheden synes derfor at lægge sig tættere op af informationsniveauvurderingen end af ekspertvurderingen. Det kan dog ikke udelukkes, at troværdighedsvurderingen også skyldes, at der er tale om vejrudsigter.

Det sidste spørgsmål var åbent, og det blev ikke på forhånd fastlagt, hvad *typisk tysk* var. De typiske ligheder var ikke overraskende temaerne, billederne og fagbegreberne, og af forskelle var der flere respondenter, der nævnte den mere formelle beklædning i Tyskland, de kortere udsagn og ikke overraskende det anderledes sprog. Til illustration et par kvalitative kommentarer, her oversat:

- Det er snarere hypotetiske udsagn – ikke *det bliver sådan og sådan*, men *det kan godt være det bliver sådan* – relativt vage udtryk, ofte *altså* – på tysk er det hele mere sagligt
- Men det hele er mere knapt formuleret og bliver præsenteret væsentligt mere overbevisende. På dansk fjernsyn virker vejrmænd snarere som en, der kun formidler eventuelle prognoser
- (...) man får fornemmelsen af, at den flinke mand bare sådan fortæller en passant om vejret

Sådanne kvalitative kommentarer lader ane, hvilke konsekvenser det kan have, når danskeren overfører for meget af sin tone og sprog til tysk.

Også ved det modalitetstunge uddrag reagerer de tyske respondenter meget tydeligt på den dokumentariske oversættelse. På dansk lød tekstuddraget således:

(...), og så kan det måske godt være der - sådan enkelte steder bryder lidt sol igennem, hvor det er altså svært at sige og det er heller ikke sikkert at der kommer sol igennem, men det kan det da godt tyde på, at det kunne gøre nogle steder.

I dette udsagn får modtager blot at vide, at der måske kommer sol, og igen ser vi med Durst-Andersens begreber den tydelige verbalisering fra tros- og meningsuniverset jævnfør tidligere. I lyset af den kvantitative undersøgelse er de tyske reaktioner forudsigelige. De lyder blandt andet i oversat version:

- Det foreliggende udsagn indeholder absolut intet brugbart indhold og kunne have været udeladt (det indeholder ingen informationer)
- (...) det er snarere underholdende som et horoskop
- Der tales kun om sandsynligheder og usikkerheder
- Alt for mange relativiseringer

Det er tydeligt, at den tyske modtager ikke kan tage udsagnet alvorligt og fortolker udsagnet med en tysk målestok.

5. Perspektiver

Set i et læringsperspektiv er de mest interessante kommentarer imidlertid de kommentarer, der indikerer, at den kulturkontrastive analyse kombineret med det modtagerorienterede eksperiment har ført til interkulturel læring og måske en øget interkulturel kompetence. Nedenfor et par oversatte kommentarer:

- Der er tale om florumvundne udsagn – men jeg bliver meget bevidst om, hvor tør og oversaglig en vejrudsigt fremstilles hos os
- Min første reaktion var, at jeg sagde til hende, at vejrudsigten lød fuldstændig som hun talte (...) I forbindelse med denne undersøgelse lærer man altså bedre at forstå³

Eksperimentet kan hævdes at have ført til interkulturel læring, idet respondenterne med Bredellas (2001) ord på én gang har et *Innenperspektive* og et *Aussenperspektive*⁴. Om dette gør dem mere interkulturelt kompetente er der i det foreliggende ikke belæg for at hævde, men interkulturel læring må antages at være en forudsætning for interkulturel kompetence.

Betragter man eksperimentet med kulturteoretiske briller, vil nogle kulturteoretikere mene, at de kan forklare nogle af de konstaterede sproglige forskelle med nationalitetsforskelle eller forskelle i mentalitet. Hofstede (1980) mener f.eks. i sin efterhånden ældre undersøgelse, at danskere har en høj ambiguitetstærskel (høj tærskel for den såkaldte usikkerhedsundvigelse), mens tyskere (vesttyskere) har en lav. Og inden for dimensionen maskulinitet – femininitet rubriceres Tyskland som et maskulint samfund, der er kendetegnet ved en tro på præstation, direkte og ambitioner, hvilket medfører⁵ en direkte kommunikationsstil, en *to the point information*, mens Danmark anses for at være et feminint samfund, der er kendetegnet ved en omsorgstro, hvilket medfører en kommunikationsstil, der er mere præget af *love-and-harmony*. Vejrudsigternes karakteristika lader sig uden videre kategorisere her, men det statiske kulturbegreb, som f.eks. Hofstede arbejder med, giver ingen yderligere anvisninger til, hvad man kan gøre for at øge den interkulturelle læring og kompetence.

Det gør derimod den tyske coach Schroll-Machl (2013), der selv baserer sine arbejder på den interkulturelle psykologi (herunder Thomas 2009). Schroll-Machl arbejder med kulturstandardbegrebet. Kulturstandarder beskrives som ureflekterede selvfølgeligheder og dynamiske handlingsanvisninger, der ændrer sig efter interaktionsdeltagerne. Kulturstandarder bliver ifølge Schroll-Machl først tydelige for bærerne, når de udsættes for de tidligere nævnte *kritische Ereignisse* (på engelsk *critical incident*), hvilket her defineres som tilfælde, hvor en person konfronteres med noget, der er så anderledes end den forventede selvfølgelighed, at vedkommende tvinges til refleksion. Ved først at gennemføre den kulturkontrastive analyse og herigennem fastslå sproglige forskelle og ligheder mellem vejrudsigterne og dernæst udsætte respondenter for den dokumentarisk synkroniserede vejrudsigt, blev respondenterne netop udsat for en *critical incident*, og det kunne konstateres, at det i hvert fald for nogle af deltagerne førte til interkulturel læring. Eksperimentet har tilgodeset Byrams (2000) fem delelementer, hvilket dog ikke giver nogen sikkerhed for, at den opnåede kompetence kan anvendes. Ovenstående er et interessant pædagogisk perspektiv, der vil kunne forfølges yderligere og måske kan give den kontrastive tekstlingvistik en ny berettigelse.

Litteratur

- Adamzik, Kirsten (2001). 'Die Zukunft der Text(sorten)linguistik'. I Ulla Fix, Stephan Habscheid & Josef Klein (red.), *Zur Kulturspezifik von Textsorten*. Tübingen: Stauffenburg. 15-30.
- Andersen, Mette Skovgaard & Astrid Jensen (2005). 'Cultural differences in argumentation?

3 Respondenten har i en årrække arbejdet sammen med en af mine danske veninder i Tyskland.

4 Jeg har gennemført et lignende – ikke dokumenteret – eksperiment på et hold med tyve danske tyskstuderende. Deres reaktioner var parallelle. De bliver klar over, hvor lidt information, der er i mange danske vejrudsigter, og har dermed et *Aussenperspektive*, men synes omvendt i et *Innenperspektive*, at de tyske vejrudsigter er kedelige og tørre.

5 Her kommer den interessante *hønen-og-ægget* diskussion ind i billedet, som ikke skal diskuteres nærmere her, men handler om det basale forhold mellem sprog og tanke: taler en nation/et sprog på en bestemt måde, fordi brugeren tænker på en bestemt måde (har en bestemt mentalitet), eller er det fordi, de har denne måde at tænke på, at de bruger sproget sådan, som de gør.

- Analysing German and British university discourse'. *Proceedings of The Association for Business Communication 7th European Convention*: 9.
- Andersen, Mette Skovgaard (2010). 'Cultural fingerprints in national weather forecasts'. I Per Durst-Andersen & Elsebeth Lange (red.), *Mentality and Thought: North, South, East and West*. Frederiksberg: Copenhagen Business School Press. 171-185.
- Andersen, Mette Skovgaard (2014). 'Die verschwundene Fachsprache: Die Entwicklung des Deutsch-studiums an der Kopenhagener Wirtschaftsuniversität (CBS)—ein Praxisbericht aus dem Unterricht im Fach „Intersprachliche Wissensvermittlung“'. *Fachsprache*, 1-2: 67-86.
- Andersen, Mette Skovgaard & Lisbeth Verstraete-Hansen (2014). 'Interkulturel kompetence'. I Hanne Leth-Andersen, Susana Fernández, Dorte Fristrup & Birgit Henriksen (red.). *Fremmedsprog i gymnasiet: Teori, praksis og udsyn*. Frederiksberg: Samfundslitteratur. 219-230.
- Billig, Michael (2005). *Banal Nationalism*. Longborough University: Sage Publications Ltd.
- Bredella, Lothar (2001). 'Zur Dialektik von Eigenem und Fremden beim interkulturellen Verstehen'. *Der fremdsprachliche Unterricht Englisch*, 5: 10-14.
- Brinker, Klaus (1985). *Linguistische Textanalyse*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Brislin, Richard, Kenneth Cushner, Cherrie Craig & Mahealani Yong. (1986). *Intercultural Interactions. A Practical Guide*. Beverly Hills: Sage.
- Byram, Michael (2000). 'Evaluering af interkulturel kompetence'. *Sprogforum*, 18 (6). 8-13.
- Choi, Sonja (2006). 'Acquisition of modality'. I William Frawley (red.), *The Expression of Modality*. Berlin: Mouton de Gruyter. 141-171.
- Durst-Andersen, Per (2008). 'Linguistics as Semiotics. Saussure and Bühler Revisited'. *Signs*, 2: 1-29.
- Durst-Andersen, Per (2011a). *Linguistic Supertypes: A Cognitive-Semiotic Theory of Human Communication*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Durst-Andersen, Per (2011b). *Bag om sproget: Det kulturmentale univers i sprog og kommunikation*. København: Hans Reitzel.
- Durst-Andersen, Per (2015). Bag om det danske sprog i forbindelse med oversættelse. *Babelfisken*. URL: <https://babelfisken.wordpress.com/2015/05/05/bag-om-det-danske-sprog-i-forbindelse-med-oversaettelse/>
- Hofstede, Geert (1980). *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. London: Sage Publications.
- Illeris, Knud (2012). 'Kompetencetænkning i vidensøkonomien'. I Hanne Leth-Andersen & Jens Christian Jacobsen (res.), *Uddannelseskvalitet i en globaliseret verden. Vidensøkonomiens indtog i de videregående uddannelser*. Frederiksberg: Samfundslitteratur. 139-155.
- Jakobson, Roman (1959). 'On linguistic aspects of translation'. I Reuben Brower (red.), *On Translation*. Cambridge, MA: Harvard University Press. 232-239.
- Jensen, Eva Skafte (1997). 'Modalitet og dansk'. *NyS. Nydanske studier og almen kommunikationsteori*, 23: 9-24.
- Kniffka, Hannes (1995). *Elements of Culture-Contrastive Linguistics*. Frankfurt am Main: P. Lang.
- Kramsch, Claire (1993). *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Kramsch, Claire (2009). 'Discours, the symbolic dimension of intercultural competence'. I Adelheid Hu & Michael Byram (red.), *Interkulturelle Kompetenz und fremdsprachliches Lernen. Modelle, Empirie, Evaluation*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Lakoff, George & Mark Johnson (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakoff, George (1987). *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Levinson, Stephen (1994 [1983]). *Pragmatics*. Malta: Cambridge University Press.
- Nord, Christiane (1997). *Translation as a Purposeful Activity*. Manchester: St. Jerome.
- Nuyts, Jan (2006). 'Modality: Overview and linguistic issues'. I William Frawley (red.), *The Expression of Modality*. Berlin: Mouton de Gruyter. 1-26.
- Schroll-Machl, Sylvia (2013). *Die Deutschen – Wir Deutsche. Fremdwahrnehmung und Selbstsicht im Berufsleben*. Göttingen: Vandernhoeck & Ruprecht.
- Thomas, Alexander, Silvia Schroll-Machl, Stefan Kammhuber & Eva Ulrike Kinast (red.). (2009). *Handbuch Interkulturelle Kommunikation und Kooperation: Band 1 und 2 zusammen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Undervisningsministeriet: *Den danske kvalifikationsramme for livslang læring* (2010) . URL: <http://www.uvm.dk/Service/Publikationer/Publikationer/Uddannelse-og-undervisning-for-voksne/2010/Kvalifikationsramme>. Downloadet den 29.08.2015.
- Warner, Chantelle (2009). 'Hey, you! The Germans! Using literary pragmatics to teach language as culture'. *Die Unterrichtspraxis*, 42 (2): 162-168.

Åbninger og lukninger i e-mailkorrespondance på fire sprog

Eva Skafte Jensen, Dansk Sprognævn
Kirsten Jeppesen Kragh, Københavns Universitet
Erling Strudsholm, Københavns Universitet

Abstract: This paper describes different strategies of politeness in e-mail communication between students and teachers and between colleagues in Academia. The data are found in e-mails in the following languages: Danish, Swedish, French, and Italian. The aim of the study is to give insights into differences and similarities across languages and cultures. The analyses are anchored in pragmatically oriented research in politeness as well as the diasystematic dimensions, as proposed by Eugenio Coseriu, and inspired by the theory of linguistic supertypes as proposed by Per Durst-Andersen.

Keywords: Danish, Swedish, French, Italian, e-mail communication, politeness, diasystematic dimensions, supertypes.

1. Indledning

E-mailen har på mange områder overtaget det traditionelle formelle brev. Det gælder eksempelvis i forbindelse med kommunikation mellem studerende og lærere, i administrative sammenhænge, mellem offentlig myndighed og borger, mellem forlag og forfatter og blandt kolleger. Samtidig har e-mailen i vid udstrækning overtaget telefonsamtaler og ansigt-til-ansigt kommunikation, både i det offentlige og det private liv. E-mailen dækker således over et bredt felt, og man kan finde spor af åbnings- og lukningsstrategier fra såvel traditionelle breve som telefonsamtaler.

Typisk tilstræber man at være høflig når man skriver en e-mail, men hvad der regnes for høfligt, er ikke universelt, men varierer både fra sprog til sprog, fra kultur til kultur og fra situation til situation.

Formålet med denne artikel er at illustrere hvad der regnes for høflig adfærd i Danmark, Sverige, Frankrig og Italien når man kommunikerer inden for universitetsverdenen, og undersøge hvordan den specifikke høflighedskultur afspejler sig i det pågældende sprogområdes kulturmentale univers. Vi vil især se på hvordan man som studerende skriver til en universitetslærer, og på hvordan kolleger henvender sig til hinanden. Der er forskel på hvordan man skriver alt efter hvor godt man kender hinanden, om man er på samme hierarkiske niveau, eller hvilket såkaldt kulturmentale univers man skriver ud fra.

Det er en vigtig pointe at man i de forskellige sprog- og kulturområder har forskellige konventioner for hvordan man gør den slags. Det er også en vigtig pointe at fx danskere og italienere ikke er mere eller mindre høflige end modparten, men at det der fx regnes som høflige og upåfaldende henvendelsesmåder i dansk, ikke nødvendigvis er de samme som i svensk, fransk eller italiensk. Det gælder om at sætte sig i modtagers sted og henvende sig på en måde der passer til situationen.

Vores undersøgelse er teoretisk forankret i diasystemet og forskningen inden for høflighed i et pragmatisk perspektiv. Med dette udgangspunkt vil vi afprøve Per Durst-Andersens supertypeteori og diskutere dens relevans for studier i sammenhængen mellem sprog og kultur.

2. Diasystemet

Der er tydelige forskelle på hvordan man henvender sig til hinanden i forskellige kulturer. De forskelle man kan iagttage i henholdsvis dansk, svensk, fransk og italiensk, kan beskrives med udgangspunkt i den teori man har udviklet i forbindelse med studierne af sproglig variation.

Inspireret af den norske sprogforsker Flydal udviklede rumæneren Coseriu et teoretisk system til at afdække disse forskelle, det såkaldte diasystem. Det består primært af fire dimensioner:¹ den diatopiske, den diastratiske, den diafasiske og den diamesiske. Den første dimension, den diatopiske, handler grundlæggende om geografi, dvs. regionale forskelle, men også forskelle på hvordan man udtrykker sig alt efter om man kommer fra landet eller byen. Den anden dimension, den diastratiske, handler om relationen mellem de kommunikerende i kommunikationssituationen, nærmere bestemt om forskellig social baggrund, køn og alder. De forskelle der kommer frem ved at man har forskellig uddannelse, er placeret højt eller lavt i de sociale hierarkier osv., er temaet i denne dimension. Den tredje dimension, den diafasiske, vedrører også relationen mellem de kommunikerende, men på en anden måde. Her handler det om hvor nær deres indbyrdes relation er, om intimitet og om formalitet. Er man tæt på hinanden, udtrykker man sig anderledes end hvis man ikke kender hinanden særlig godt, og hvis situationen kalder på formalitet, udtrykker man sig anderledes end hvis man bare tager en afslappet sludder. Holder man fx et foredrag om skydiving, bruger man andre ord og vendinger end hvis man fortæller sine venner om den skydivingoplevelse man havde i weekenden. Befinder man sig til en jobsamtale, er man mere formel i tonen end hvis man sidder og spiser sammen i kantinen.

Den fjerde dimension, den diamesiske, vedrører kommunikationskanalen og handler kort og godt om forskellen på tale og skrift, dvs. de forskelle der kommer frem ved at man enten udtrykker sig lydligt eller grafisk. Skellet mellem tale og skrift i den diamesiske dimension er i fysisk forstand absolut. Sådan forholder det sig ikke med de andre dimensioner i diasystemet. Ved disse er der snarere tale om graderede forskelle med yderpunkter (kontinuummer). I nogle traditioner taler man i forbindelse med den diamesiske dimension imidlertid også om et kontinuum der ud over tale og skrift endvidere omfatter talesprog med skriftsprogstræk og skriftsprog med talesprogstræk, som det fx er tilfældet i forbindelse med direkte tale i narrativ ramme, oplæsning af et foredragsmanuskript og i forbindelse med sprogbrug i moderne elektroniske medier, herunder e-mailkommunikation. Dog er der visse forskere der holder fast i skellet mellem tale og skrift som noget absolut.²

En e-mailkorrespondance kan være præget af nærhed, intimitet og jævnbyrdighed – som når to gode venner skriver sammen – eller omvendt af afstand, formalitet og social ujævnbyrdighed – som når en offentlig myndighed henvender sig til en borger. Forskellene i disse to korrespondanceeksempler er afledt af situationen og relationen mellem de kommunikerende. Især er den diafasiske dimension og den diastratiske dimension vigtige i disse eksempler.

I begge de nævnte eksempler vil man finde respekt og høflighed, men måderne dette kommer til udtryk på, er forskellige fra hinanden. Høflighed handler i høj grad om at kunne begå sig rigtigt i en given situation. Det ville være lige så overraskende hvis den ene af to nære venner pludselig slog over i et meget formelt register, som hvis den kommunale sagsbehandler begyndte at skrive 'søde skat'. Begge dele ville være brud på skrevne og uskrevne konventioner for høflighed og respekt. Den der modtager en meget formel e-mail fra sin nære ven, kan blive alvorligt bekymret for om man er blevet uvenner. Tilsvarende kan en borger der modtager en stærkt indladende henvendelse fra en offentlig myndighed, føle sine personlige grænser overskredet.

1 Hertil kommer naturligvis den diakrone dimension, som vi ikke vil komme ind på her.

2 Dette skyldes først og fremmest de fysiske forskelle: Man hører tale med ørerne og aflæser skrift med øjnene. En vigtig grund til at insistere på dette skel er at de særkender der ofte udpeges som værende 'talesproglige' henholdsvis 'skriftsproglige', faktisk i nogle tilfælde kan vise sig også at høre til i en anden dimension, nemlig den diafasiske. At skrive *hva så, skiderikker* er således ikke et spørgsmål om tale over for skrift, men om at man bruger en uformel udtryksmåde der antager intimitet. Hævder man at en sådan formulering på skrift er talesproglig, forveksler man den diafasiske dimension med den diamesiske. Se en udførlig argumentation med eksempler i Jensen.

3. Høflighed

Forskningen i høflighed er særdeles omfattende,³ og inden for denne forskning er der delte meninger om hvad høflighed som fænomen overhovedet er. Leech beskriver det som 'kommunikativ altruisme', dvs. en adfærd hvor to eller flere personer i et kommunikativt fællesskab over for hinanden udviser en form for uselvvisk storsind.⁴ Høflighed er først og fremmest et pragmatisk fænomen, og det kan komme til udtryk ved sproglig adfærd, ved ikke-sproglig adfærd eller i en kombination af sproglig og ikke-sproglig adfærd. Et eksempel på ikke-sproglig høflighed kan være at holde døren for en anden; hvis man samtidig siger *værsgo* eller *nu skal jeg ...*, er der tale om en høflig handling der involverer både sproglig og ikke-sproglig adfærd; rent empirisk er det nok tvivlsomt om høflighed kan komme til udtryk alene ved sproglige virkemidler, men et eksempel der kommer tæt på, kunne være at sige *tak* til den person der holder døren for en.

Ifølge Leech (2014) kan man skelne mellem to overordnede tilgange til høflighed som studieobjekt, nemlig for det første en sociopragmatisk, hvor man er interesseret i de sociologiske aspekter af høflighed, dvs. under hvilke omstændigheder og efter hvilke kulturelle konventioner høflighed udspiller sig. For det andet en pragmatistisk, hvor man er optaget af hvordan høflighed kommer til udtryk rent sprogligt. Som pointeret af Leech kan de to tilgange være vanskelige at holde fuldstændigt adskilt. I vores undersøgelse spiller begge tilgange da også en rolle, men vores hovedinteresse ligger i sidstnævnte, altså i hvordan høflighed kommer til udtryk rent sprogligt (den pragmatistiske).

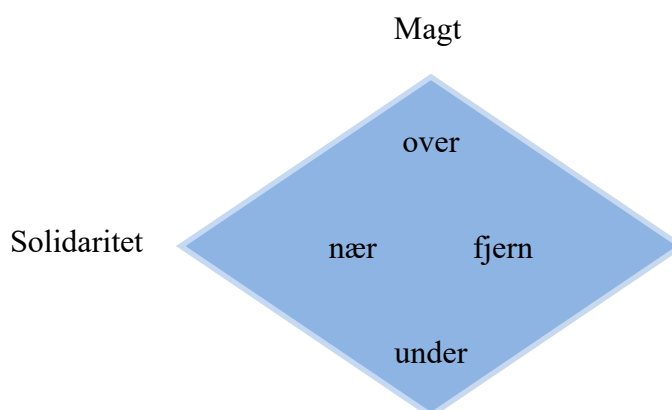
Mange har beskæftiget sig med høflighed: filosoffer, sprogforskere, sociologer, psykologer og mange flere. En meget indflydelsesrig teori om høflig sproglig adfærd er formuleret af Brown & Levinson (1987 [1978]).⁵ Vi er dog især optaget af en anden tankegang som indgår i megen høflighedsforskning, nemlig den som blev præsenteret i en artikel af Brown & Gilman (1960). Denne artikel handlede om den såkaldte *T/V*-distinktion, altså om valget mellem *tu* og *vous* i fransk, og efter hvilke principper valget mellem disse former blev foretaget. Brown & Gilman analyserede sig frem til at valget blev reguleret af to relationer, kaldet magt og solidaritet, og disse svarer til to af de diasystematiske dimensioner: den diastratiske og den diafasiske. I hver enkelt situation vil afsender vurdere hvordan de hierarkiske forhold er (magt), og hvor tæt man er på hinanden (solidaritet). Dette kan illustreres som i figur 1, her gengivet i vores bearbejdede version efter Jensen (1990: 121):

3 Ifølge Leech (2014: 29) har høflighedsforskeren Watts på sin litteraturliste mere end 1200 referencer der handler om høflighed.

4 Denne altruisme kan diskuteres idet der næsten altid kan findes en form for ikke-altruistisk motivation i en høflig handling. Motivationen kan fx være at indgå i et socialt fællesskab.

5 Inspireret af Goffmans socialpsykologiske arbejder om *face* har Brown & Levinson udarbejdet en teori om høflighed, ifølge hvilken sproglige udtryk kan ses reguleret i forhold til om den handling man lægger for dagen, kan anses for at være *face*-truende eller ej. Jo mere *face*-truende handling, jo større såkaldt nedtoning kan man iagttage fra afsenders side .

Figur 1: Brown & Gilmans to relationer (1960)

Ifølge Brown & Gilman (1960) indgår det altid i valget mellem *tu* og *vous* at man med udgangspunkt i dimensionerne i figur 1 vurderer hvor man befinder sig i forhold til hinanden i en konkret kommunikationssituation.

Dette er nært forbundet med en af de faglige pointer som forskere i høflighed slår fast gang på gang, at høflig adfærd ikke er absolut, men relativ; høflig adfærd er altid kulturelt (og situationelt) bundet. Forskningen har netop vist, hvad man også intuitivt kan have en formodning om, at det der regnes for høflig adfærd, er forskelligt fra kultur til kultur. I visse kulturer regnes det for mangel på respekt, og dermed uhøfligt, ikke at holde øjenkontakt med den man taler med. I andre kulturer er det omvendt – her regnes det for direkte respektløst at se folk i øjnene når man taler med dem; for når man ser hinanden i øjnene antager man en ligeværdighed, og det kan ses som uhøfligt at tage noget sådant for givet på forhånd.

Kulturelle forskelle udspiller sig også sprogligt. Hansen (1998: 25) beskriver fx at brugen af modalverbet *kunne/pouvoir* i dansk og fransk ikke kan anses for at være lige høfligt selvom de to ord rent denotativt betyder (næsten) det samme. At sige *kan/kunne du godt skrive det her for mig?* på dansk er ikke lige så høfligt som at sige *tu peux/pourrais me taper ce texte?* skønt ordene stort set er de samme.

Man kan altså ikke sige at nogle kulturer er mere høflige end andre.⁶ Man kan højst sige at det der regnes for høflig adfærd, varierer fra kultur til kultur. Dette gælder ikke kun kultur i betydningen 'national kultur', fx dansk, svensk, fransk eller italiensk, men i det hele taget enhver form for 'ingroup'-kultur. Leech (2014: 5) udtrykker det således: "there is often a sense of what is normal, recognized by members of society, as to how polite to be for a particular occasion". Hvis man skal gøre sig forhåbninger om at lykkes med høflighed, gælder det derfor om at ramme den mest passende måde at udtrykke høflighed på, jf. begrebet 'appropriate politeness'.

4. Empiri

Vi vil i de følgende afsnit vise typiske – og knap så typiske – åbninger og lukninger i e-mails. Det vil vi gøre sprog for sprog. Først præsenterer vi åbninger, så lukninger, og derpå viser vi hvordan kommunikationen i løbet af en udveksling kan udvikle sig fra en formel tone til en mindre formel.

Præsentationen i dette afsnit er baseret på eksempler indsamlet fra vores egne korrespondancer med studerende og kolleger i ind- og udland. Der er således tale om en erfaringsbaseret redegørelse. Alle eksempler er autentiske, men anonymiserede. Der er tale om kvalitative studier, og hensigten er således ikke at undersøge frekvens eller forandring, men at belyse nogle fænomener, som vi har observeret, og som vi, på basis af ca. 20 års erfaring, mener er

⁶ Farø (2015: 115) bemærker fx om tysk: "Der er ikke noget specielt høfligt ved *Sie*, eftersom det simpelthen er udgangspunktet for offentlig kommunikation blandt voksne." Noget tilsvarende gælder for fransk og italiensk.

gode eksempler på den type udvekslinger der udgør emnet for denne artikel.

4.1. Typiske åbninger

Med 'åbning' mener vi de første linjer i selve e-mailens brødtekst. Man kan også finde eksempler på at åbningen begynder eller fuldføres allerede i emnefeltet ; det kunne fx være *Emne: Har du min franskbog*. Men af pladshensyn ser vi her bort fra den slags tilfælde.

4.1.1. Danske åbninger

I dansk e-mailkorrespondance skrives indledningshilsenen på første linje og afsluttes uden tegn (dvs. uden komma eller punktum), og dette efterfølges af tvungent linjeskift.⁷

Man kan også afslutte med udråbstegn, og dette kan afspejle to forskellige ting. For det første kan det at bruge udråbstegn være en ren udtrykskonvention der følger en ældre norm for tegnsætning i håndskrevne breve. For det andet kan det være tillagt pragmatisk værdi således at brugen af udråbstegn peger tilbage på det leksikalske indhold i *Kære*. Eller sagt med andre ord: Udråbstegnet kan pege på at man skal læse ordet *kære* bogstaveligt og ikke bare som en indholdstom åbningshilsen.

En dansk e-mail åbnes typisk med en åbningshilsen (*Kære* eller *Hej*) efterfulgt af fuldt navn eller fornavn. Man kan også møde åbningshilsenen *Til*:

- (1) Eksempler på almindelige upåfaldende åbningshilsner:
  - a. Kære Per Durst-Andersen
  - b. Hej Per Durst-Andersen
  - c. Kære Per!
  - d. Hej Per
  - e. Kære medlem af bedømmelsesudvalg

Traditionelt er *Kære* den neutrale standardhilsen. For nogle (især født efter 1980) ligger der dog en bogstavelig betydning i ordet *Kære*; de skriver kun *Kære* til nogen de virkelig har kær .

Som alternativ til *Kære* kan man bruge indledningsordet *Hej*. Oprindeligt anslår *Hej* en mere uformel tone end *Kære*, men i takt med at *Kære* igen (for nogle sprogbrugere) er blevet mere bogstavelig i sin valør, er *Hej* blevet hyppigere brugt, også i henvendelser der har et vist formelt præg, fx i henvendelser til universitetslærere. Både *Hej* og *Kære* er 'korrekte' måder at henvende sig på.

Fuldt navn bruges typisk ved første henvendelse til en person man ikke nødvendigvis kender på forhånd. Fornavn kan bruges i efterfølgende henvendelser uden nærmere aftale. Se mere herom i afsnittet om udvekslingsforløb, afsnit 4.3.

Titler (fx *lektor*, *professor*) bruges kun yderst sjældent. Det resulterer enten i en lidt eksotisk stemning der typisk vidner om at skribenten ikke er indfødt dansk, eller det resulterer i et mere end almindeligt gammeldags præg der giver fingerpeg om at skribenten måske ikke er helt ung. Endnu mere sjældent end professionstitler er det at se titler som *hr.*, *fru* og *frk.*

Hvis man ikke kender navnet på den man skriver til, kan man gøre en af to ting: Enten kan man bruge en lidt fastfrossen vending: *Til rette vedkommende*. Denne måde at henvende sig på bruges dog kun i meget formelle sammenhænge og i tilfælde hvor man virkelig ikke ved hvem man skriver til. Den er et levn fra tidligere tiders offentlig korrespondance . Alternativt kan man bruge *Hej* uden yderligere tilføjelse. Sidstnævnte er dog en forholdsvis ny konvention, som endnu ikke er alment kendt og accepteret. Ligeledes kan man iagttagende en anden ny tendens, nemlig helt at udelade starthilsen.

⁷ Omtale af e-mail er med fra og med 5. udgave, 2005.

4.1.2. Svenske åbninger

En svensk e-mail åbnes typisk med hilsenen *Hej*.⁸ Denne åbningshilsen kan efterfølges af fuldt navn eller fornavn (*Per Durst-Andersen* eller *Per*), men kan også sagtens stå alene. Dette efterfølges så typisk af udråbstegn. Man kan også finde eksempler på komma eller ingenting og herefter stort bogstav. Man kan også bruge *Käre/Kära*. En mere formel åbningshilsen er *Bäste/Bästa*; denne hilsen signalerer at man ikke nødvendigvis kender modtager på forhånd, eller at man bevidst angiver en distance.

- (2) Eksempler på almindelige upåfaldende åbningshilsner:
- a. Hej!
  - b. Hej Per!
  - c. Hej Per Durst-Andersen!

Når man skriver til nogen første gang, føjer man typisk navn til hilsenen, men allerede efter første mail er det helt almindeligt at nøjes med at skrive *Hej*! Hvis man bruger *Käre/Kära* eller *Bäste/Bästa* føjer man navn til.

4.1.3. Franske åbninger

I franske e-mails skrives åbningshilsenen på første linje og afsluttes enten med komma, punktum eller ingenting efterfulgt af linjeskift og stort begyndelsesbogstav. Der åbnes med *Cher* efterfulgt af navn og evt. titel eller *Bonjour* som enten kan stå alene eller efterfølges af en tiltaleform. I formel stil undlades helt hilsen, og man nøjes med tiltale.

- (3) Eksempler på almindelige upåfaldende åbningshilsner:
- a. Monsieur/Madame,
  - b. Cher Monsieur
  - c. Cher Professeur Durst-Andersen
  - d. Cher Monsieur Durst-Andersen.
  - e. Cher collègue,
  - f. Bonjour Monsieur,
  - g. Bonjour,
  - h. Cher Per
  - i. Bonjour Per

Cher er den upåfaldende form, der kan bruges i langt de fleste tilfælde; her er det den efterfølgende tiltaleform der bestemmer graden af høflighed og højtidelighed i den enkelte situation. *Cher* signalerer dog at afsenderen har en eller anden form for (evt. perifert) kendskab til modtageren. Franskmand fastholder typisk den hierarkiske struktur i henvendelsesformen. Det er således ikke usædvanligt at blive tiltalt med både *Monsieur/Madame* og *Professeur*, også i situationer hvor danskere nøjes med at udtrykke høflighed ved at bruge både for- og efternavn. Formen uden hilsen, *Monsieur/Madame*, er neutral, men signalerer dog højere grad af ydmyghed.

Cher collègue, *Cher Per Durst Andersen* eller *Cher Monsieur Durst-Andersen* er ikke usædvanligt blandt fx kolleger der ikke kender hinanden (jf. den diafasiske dimension).

I femininum bruges *Chère collègue* og, hvis henvendelsen er til begge køn, *Che(è)r(e) collègue* eller *Cher collègue*, *chère collègue*.

Bonjour messieurs et mesdames forekommer fx når en studerende henvender sig til en eller flere ukendte lærere på en fremmed institution, men her er også den mere højtidelige form uden

⁸ Tak til Lars-Olof Delsing, som har hjulpet os med at vurdere de svenske eksempler.

hilsen normal: *Monsieur/Madame*, ...

I forlængelse af en formel tiltaleform motiveres henvendelsen ofte også i ydmyge toner:

- (4) Très motivé pour acquérir une nouvelle expérience dans l'enseignement supérieur, je me permets de vous écrire afin de ...

4.1.4. Italienske åbninger

Helt i overensstemmelse med normer for traditionel brevskrivning skrives den italienske åbningshilsen på første linje og afsluttes normalt af komma og tvungent linjeskift, og herefter lille begyndelsesbogstav. Der åbnes gerne med *Gentile* eller *Caro/Cara* efterfulgt af titel og/eller navn. Der kan være tale om det fulde navn eller fornavn eller efternavn alene. Valget af åbningshilsen afhænger meget af afsenderens relation til modtageren.

- (5) Eksempler på almindelige upåfaldende åbningshilsner:

- a. Gentile Per Durst-Andersen,
- b. Gentile Professor/Prof. Durst-Andersen,
- c. Gentilissimo/Gent.mo Prof. Durst-Andersen,
- d. Gentile professore,
- e. Gentile Per,
- f. Caro collega,
- g. Caro collega Per Durst-Andersen,
- h. Caro Durst-Andersen,
- i. Caro Prof. Durst-Andersen,
- j. Caro Prof.,
- k. Caro Per,
- l. Ciao Per,
- m. Ciao,
- n. Salve,
- o. Buon giorno/Buona sera,

Eksemplerne med *Gentile* er de mest formelle, og de anvendes normalt i forbindelse med første henvendelse til personer man ikke kender i forvejen. Uden efterfølgende navn (*Gentile professore*) vil der typisk være tale om en henvendelse fra en studerende eller en anden lavere placeret i det akademiske hierarki. Titler ses skrevet både med stort og småt (*Professore/professore*), dog med tendens til at anvende stort når titlen efterfølges af navn (*Prof. Durst-Andersen*). *Caro* bruges typisk hvis man kender hinanden eller allerede har etableret en kontakt. *Caro* efterfulgt af kun efternavn (*Caro Durst-Andersen*) er ikke usædvanlig blandt kolleger.

Lidt mere påfaldende, men bestemt ikke usædvanlig, er det mere formelle og ophøjede *Egregio*, der understreger høflighed og respekt. Det anvendes altid med efterfølgende titel i form af *Signore* eller *Professore*:

- (6) Egregio Signore, Egregio Professore

Underligt nok bruges *Egregio* kun yderst sjældent i hunkøn (og næppe af italienere), hvor man typisk vil vælge *Gentile* som i eksemplerne:

- (7) a. Egregio Dottore, Gentile Dottoressa,
b. Egregi professori, gentili professoressa,

En anden ophøjet og højtidelig åbning, *Chiarissimo*, er reserveret til universitetsprofessorer og ses næppe uden efterfølgende titel:

- (8) a. Chiarissimo Professore
b. Chiarissimo Prof. Durst-Andersen

Ofte ser man i åbninger den “politisk korrekte” løsning med former i både hankøn og hunkøn:

- (9) a. Gent.mi Professori, Gent.me Professoressa,
b. Care Colleghe, Cari Colleghi

Brugen af *Ciao* er reserveret til uformelle sammenhænge hvor afsender og modtager i forvejen kender hinanden godt. I en sådan kontekst er det ikke usædvanligt at undlade linjeskift efter åbningshilsenen:

- (10) Ciao Per, ti mando l’invito per ...

En gylden middelvej er *Salve*, som typisk anvendes hvis man vil undgå både det formelle *Gentile* og det uformelle og venskabelige *Ciao*. En anden mellemløsning hvis man er i tvivl om hvor formel man skal være, er valget af *Buon giorno* eller *Buona sera*.

I forbindelse med åbningen vil man tit finde en forklaring på hvor afsenderen har kontaktoplysningerne fra (fx *il Suo indirizzo mi è stato segnalato dalla collega...*). Det er af stor betydning at man kan referere til en fælles bekendt og ikke bare har fundet oplysningerne på hjemmesiden, hvilket måske også er med til at forpligte modtageren.

4.1.5. Delkonklusion

På alle fire sprog kan vi tale om et diafasisk kontinuum der går fra det formelle over det neutrale til det uformelle.

Tabel 1: Oversigt over typiske åbningshilsner

	Dansk	Svensk	Fransk	Italiensk
Formelt	<i>Til</i> <i>Kære</i>	<i>Hej</i> <i>Bäste/Bästa</i> <i>Käre/Kära</i>	<i>Monsieur/Madam</i> <i>e</i>	<i>Gentile</i> <i>Gentilissimo/-a</i>
Neutralt	<i>Kære</i> <i>Hej</i>	<i>Hej</i> <i>Käre/Kära</i>	<i>Cher/Chère</i>	<i>Caro/-a</i> <i>Salve</i>
Uformelt	<i>Hej</i>	<i>Hej</i> <i>Ingenting</i>	<i>Bonjour</i>	<i>Ciao</i>

I en sammenligning af sprogene kan man ikke bare oversætte fra kolonne til kolonne, fx er der ikke overensstemmelse mellem det danske *Hej*, der kan anvendes både i neutrale og uformelle kontekster, og det italienske *Ciao*, der normalt kun bruges i uformelle sammenhænge. Formalitetsgraden er en relativ størrelse der varierer fra kultur til kultur, se afsnit 2.

4.2. Typiske lukninger

Med ‘lukninger’ mener vi de sidste linjer i e-mailens brødtekst. En lukning kan bestå af hilsen alene eller desuden indeholde afsluttende kommentarer. En lukning kan også bestå af den i forvejen

konstruerede autosignatur som de fleste universitetsansatte har.

4.2.1. Danske lukninger

En dansk e-mail afsluttes typisk med en afslutningshilsen efterfulgt af afsenders navn, eventuelt ledsaget af en akademisk titel (fx *ph.d.*, *dr.phil.*), en jobtitel (fx *seniorforsker*, *lektor*) eller begge dele. Selve hilsenen står ofte på en linje for sig mellem meddelelsen og afsenders navn.

- (11) Eksempler på almindelige upåfaldende afslutningshilsner:
- a. Med venlig hilsen
Per Durst-Andersen
Professor, dr.ling.merc.
  - b. Hilsen Per
  - c. Mvh Per Durst-Andersen

Hvis man i sin mail har anmodet om noget, kan man bruge en af følgende afslutningshilsner:

- (12) a. På forhånd tak
Per Durst-Andersen
- b. Med venlig hilsen og ønsket om et snarligt svar
Per Durst-Andersen
- c. Håber at høre fra dig!
Per

Der er væsentlig flere afslutningshilsner at vælge mellem end åbningshilsner; den følgende liste er ikke udtømmende (listen er ordnet så den mest neutrale hilsen står først): *Med venlig hilsen*, *Mvh*, *Venlig hilsen*, *Mange hilsner*, *Mh*, *Bedste hilsner*, *Bh*, *Kh*, *Med kærlig hilsen*, *Kærlig hilsen*, *Mange gode hilsner*. Det er ikke uhøfligt at bruge forkortelser, men at skrive *Kærlig hilsen* helt ud, er mere kærligt end at skrive *Kh*.

4.2.2. Svenske lukninger

Som for dansks vedkommende afsluttes en svensk e-mail typisk med en afslutningshilsen efterfulgt af afsenders navn, eventuelt ledsaget af en titel (fx *Doktorand*, *Redaktionssekreterare*), gerne på efterfølgende linje. Også i svensk e-mailkorrespondance er det almindeligt at skrive selve hilsenen på en linje for sig efter meddelelsen.

- (13) Eksempler på almindelige upåfaldende afslutningshilsner:
- a. Bästa hälsningar
Per Durst-Andersen
Redaktionssekreterare
  - b. Bästa hälsningar
Per
  - c. Vänliga hälsningar
Per Durst-Andersen
  - d. Med vänlig hälsning
Per Durst-Andersen

Både *Bästa hälsningar* og *Vänliga hälsningar* er almindelige og neutrale. *Med vänlig hälsning* signalerer at man ikke kender hinanden så godt.

- (14) Eksempler på afslutningshilsen hvor man har anmodet om noget:
- a. Stort tack på förhand
Per Durst-Andersen
  - b. Med hopp om snabbt (och) positivt svar
Per Durst-Andersen

4.2.3. Franske lukninger

Franske afskedshilsner indeholder oftest en form for ydmyghed og har i deres tidligere brevform været temmelig ekspresive:

- (15) Je vous prie d'agr er, Monsieur, l'assurance de ma considération distingu e/mes salutations distingu es
- (16) Je vous prie d'accepter, Monsieur, l'expression de mes sentiments distingu s/respectueux
- (17) Veuillez agr er, Monsieur, mes cordiales salutations ...

Disse er i e-mailkorrespondance typisk noget mere afdæmpede og simple i deres form.

- (18) Eksempler på almindelige upåfaldende afslutningshilsner:
- a. Cordialement,
  - b. Milles amiti s
  - c. Mes meilleures amiti s
  - d. Mes salutations les plus cordiales
  - e. Bien   vous,
  - f. Amicalement,
  - g. Bien amicalement

I forbindelse med afslutningshilsen ses dog stadig ofte formuleringer med r dder i brevveksling, der udtrykker taknemmelighed, ydmyghed eller forventning om svar:

- (19) En vous remerciant de l'attention que vous voudrez bien porter   ma demande, je vous prie d'agréer, Madame, Monsieur, mes salutations respectueuses. Per Durst-Andersen

eller en anelse mindre formelt:

- (20) Dans l'attente d'une réponse de votre part, je vous prie d'agréer, Madame, Monsieur, l'expression de mes salutations distinguées. Per Durst-Andersen

Disse bruges i f rste henvendelse n r man henvender sig til en overordnet person, hvorefter en opbl dning kan finde sted (se afsnit 4.3.3.).

I henvendelser der finder sted blandt ligestillede anvendes typisk *Cordialement* eller *Amicalement*:

- (21) Je vous remercie d'avance pour le temps que vous accorderez   la lecture de cet e-mail.
Cordialement
Pierre Durand

- (22) Je vous remercie par avance de l'attention que vous consacrerez à ma candidature et sachez que je reste disponible pour un entretien.
Bien à vous,
Pierre Durand
- (23) Dans l'attente de votre réponse et/ou vos questions, je vous envoie, Monsieur, mes salutations les plus cordiales et vous remercie de l'attention apportée à ma requête.
Pierre Durand
- (24) En vous remerciant à l'avance de l'attention que vous porterez à ma demande, je vous salue bien cordialement,
Pierre Durand

I forhold til disse er følgende neutrale formuleringer mindre prætentive:

- (25) Merci d'avance pour votre réponse.
- (26) Je vous remercie.

Blandt selve afskedshilsnerne er *Cordialement* den hyppigste, men også den mest formelle og den en studerende typisk bruger i henvendelse til en lærer, administration, eller til en person man ikke kender. Det diastratiske perspektiv spiller således en afgørende rolle. Som studerende bør man dog ikke anvende *Cordialement* til en lærer i første henvendelse, men der er ikke desto mindre en stigende tendens til at det også anvendes i første henvendelser til en person der er højere i hierarkiet.

Udtrykket *Amicalement* bruges i princippet kun når der er tale om en venskabelig forbindelse fx mellem to kolleger, men ikke mellem deciderede venner. Udtrykket *Bien à vous* er blidere end *Cordialement* og har en tone af omsorg i sig, hvorfor den undertiden anvendes af en lærer over for en studerende hvor der vises personlig (faglig!) interesse; den anvendes fortrinsvis af den person der er hierarkisk over den anden.

Tilføjelsen *Bien* (*Bien cordialement/Bien amicalement*) opløder formaliteten en smule og bruges typisk hvis man kender personen eller har skrevet til ham eller hende før.

4.2.4. Italienske lukninger

Afskedshilsner skrives typisk på en linje for sig efterfulgt af navn på en ny linje. Der kan være tale om fornavn og efternavn eller fornavn alene, afhængigt af hvor godt man kender hinanden. En studerende der skriver til en lærer, vil ofte blot underskrive sig med fornavn.

- (27) Eksempler på almindelige upåfaldende afslutningshilsner, først de mere formelle hilsner og derefter med faldende formalitet:
- Distinti saluti, I più distinti saluti,
  - Cordiali saluti, Un cordiale saluto,
  - Cordialmente,
  - Cordialità,
  - Un caro saluto, Cari saluti,
  - Ciao,
  - A presto,
  - Un abbraccio,

Varianterne med *Distinti* er de mest formelle. Herefter følger de neutrale varianter med *Cordiali*, og endelig de mere uformelle *Caro*, *Ciao* og *Un abbraccio*.

I forbindelse med afslutningshilsnerne ses ofte formuleringer der minder om faste vendinger fra traditionel forretningskorrespondance:

(28) Ringraziando anticipamente porgo i miei più distinti saluti

(29) Grazie per la sua disponibilità

(30) In attesa di una Sua cortese risposta

(31) Si resta a disposizione per ogni chiarimento e si porgono cordiali saluti

I forbindelse med lukningen er det ikke usædvanligt at lade hilseformularen stå alene og udelade navnet, som jo fremgår af e-mailens afsenderfelt.

4.2.5. Delkonklusion

På alle fire sprog kan vi tale om et diafasisk kontinuum der går fra det formelle over det neutrale til det uformelle.

Tabel 2: Oversigt over typiske lukninger

	Dansk	Svensk	Fransk	Italiensk
Formelt	<i>Bedste hilsner</i>	<i>Med vänlig hälsning</i>	<i>(Bien) cordialement</i>	<i>Distinti saluti</i>
Neutralt	<i>Med venlig hilsen</i> <i>Mvh</i>	<i>Bästa hälsningar</i> <i>Vänliga hälsningar</i>	<i>(Bien) amicalement</i> <i>Bien à vous</i>	<i>Cordiali saluti</i> <i>Un caro saluto</i>
Uformelt	<i>Kh</i>	<i>Hälsningar</i>	<i>On vous/t'embrasse</i>	<i>Un abbraccio</i> <i>A presto</i>

Mange forhold er således ens for de fire sprog, men der er også væsentlige forskelle. Generelt har afskedshilsner på fransk en noget mere formel karakter end i italiensk og i de skandinaviske kulturer. På dansk ser man størst variation i uformelle sammenhænge, og denne variation trækker også gerne på kreativitet. Det vil således ikke være mærkeligt at få en afskedshilsen hvor der står *Mange varme hilsner* eller *Allerkærligste hilsner* fra en nær kollega. Alene kombinationen af de forskellige elementer giver mulighed for stor variation (*Mange hilsner*, *Gode hilsner*, *Mange gode hilsner*, *De bedste hilsner*, *Dbh*, etc.). Variationsmuligheder i fransk og italiensk ligger primært i det formelle register og hovedsageligt i de formuleringer der indleder afskedshilsenen. Derudover er muligheden for at udelade navn efter hilseformularen specifik for italiensk.

4.3. Typiske udvekslingsforløb

Parallelt med den typiske opblødende udvikling i både brev- og telefonkommunikation findes i e-mailkorrespondance tydelige tegn på at der allerede i anden e-mail i en udveksling optræder en noget mindre formel tone end i den første henvendelse, jf. den diafasiske dimension.

4.3.1. Dansk

I det følgende vises et forløb i en udveksling. I den første henvendelse, som her er fra en

studerende, indledes med hilsen (*Hej*), fuldt navn, præsentation af afsender, anledning til henvendelse, anmodning/opfordring til hjælp; derpå afsluttes med hilsen (*Mvh*) og fuldt navn:

(32) Hej Per Durst-Andersen

Jeg studerer lingvistik på Århus Universitet og er i gang med at indsamle materiale til en opgave. Jeg stødte i den forbindelse på din artikel xyz og vil i den anledning spørge om du har skrevet andet om emnet, eller om du har kendskab til nogen der har?

Mvh Anna Andersen

Den anden mail i udvekslingen er respons til første e-mail. Den indledes med hilsen (*Kære*), fornavn, svar på anmodning og afsluttes med hilsen (*Mvh*) og fornavn:

(33) Kære Anna

Ja, jeg har også skrevet abc (se vedhæftning), og du kan sikkert også have glæde af at se på hvad NN skriver om samme sag.

Mvh Per

Den tredje mail i udvekslingen er respons til anden mail. Den indledes med hilsen (*Hej*), fornavn og udråbstegn, tak, glad smiley og afsluttes med hilsen (*Mvh*) og fornavn:

(34) Hej Per!

Mange tak for hurtigt svar :)

Jeg vil straks læse din artikel og undersøge NN nærmere.

Mvh Anna

Hierarkisk står Per Durst-Andersen over den studerende 1) fordi han er ældre i gårde og den fagkyndige, og 2) fordi hun ønsker noget af ham (jf. den diastratiske dimension). Det første er kulturelt bestemt, det andet er universelt. At første henvendelse sker med fuldt navn, afspejler denne hierarkiske forskel. Hun tager ikke øjenhøjde for givet. At hun afslutter med fuldt navn, afspejler dels den samme hierarkiske forskel, dels et identificerende/præsenterende formål.

Per Durst-Andersen – som den hierarkisk øverste – angiver med sin brug af fornavn at de to kan mødes i øjenhøjde, i hvert fald i kommunikationen. Når han har gjort dette, kan hun gøre det samme.

4.3.2. Svensk

I et tilsvarende forløb på svensk ser vi også at den første henvendelse, som her kommer fra en studerende, indledes med hilsen (*Hej*) og udråbstegn, efterfulgt af præsentation af afsender, anledning til henvendelse og anmodning/opfordring til hjælp; endelig afsluttes mailen med hilsen (her *Med vänlig hälsning*) og fuldt navn:

(35) Hej Per Durst-Andersen!

Jag heter Martin Svensson och är doktorand vid Uppsala universitet. Jag har blivit rekommenderad att kontakta dig av NN, som är akademiforskare hos oss, för att be om lite råd och hjälp! ...

Min fråga till dig är först och främst om du känner till några andra arbeten som rör detta. ...

Min andra fråga till dig gäller ...

Jag hoppas att du inte känner att jag överöst dig med frågor och att du om möjligt kan ge mig några råd! Stort tack på förhand.

Med venlig hilsning
Martin Svensson

Anden mail i udvekslingen er respons til første mail. Den indledes med hilsen (*Hej*) og udråbstegn, efterfulgt af svar på anmodning og afsluttet med hilsen (*Med venlige hilsninger*) og fornavn:

(36) Hej!
Tack för ditt mejl. Jag anser att dina frågor är mycket intressanta, och jag tänker mig att ...
Venliga hilsningar
Per

Tredje e-mail i udvekslingen er respons til anden e-mail. Også den indledes med hilsen (*Hej*) og udråbstegn; derpå følger taksigelse hvorpå mailen afsluttes med hilsen (*Bästa hilsningar*) og fornavn:

(37) Hej!
Stort tack för ditt mejl!
Jag har beställt fram böckerna du rekommenderade ...
Än en gång tack för din hjälp och för ditt intresse i mitt projekt.
Bästa hilsningar
Martin

Karakteristikken for denne udveksling er parallel med den der blev givet for den danske udveksling. Det hierarkiske afspejles også her ved at den studerende i første henvendelse bruger fuldt navn om sig selv. Også i denne udveksling initierer den hierarkisk øverste (*Per Durst-Andersen*) en tilnærmelse, og også her sker det ved brug af fornavn. Denne tilnærmelse besvares af den studerende ved at undlade at bruge fuldt navn i afslutningshilsenen.

4.3.3. Fransk

Henvendelse fra kollega i udlandet til ukendt kollega:

(38) Che(è)r(e) collègue,
Dans le cadre d'un appel à contribution pour le prochain numéro thématique du ..., nous voudrions proposer un projet ...
Étant donné votre expertise dans l'étude de ses formes et/ou dans le domaine ..., nous serions ravis de vous compter parmi les contributeurs de ce numéro thématique.
...
Bien cordialement,
Les rédacteurs,
Anna Durand et Martin Le Grand

Her er tale om en officiel invitation til at bidrage til et fagligt temanummer. Der anvendes tiltaleform svarende til *De* i en ældre dansk norm. Afsenderen smigrer modtageren, idet ordlyden bærer præg af positive tilkendegivelser om modtagerens kvalifikationer. Det positive svar som i tiltale anvender afsenderformen fra første e-mail, nemlig fuldt navn, fører til en oplødning af formen i anden henvendelse, hvor tiltaleformen er ændret til fornavn alene, mens det fulde navn fortsat anvendes i afslutningshilsenen:

- (39) Cher Per,
 Nous sommes très heureux de vous compter parmi les contributeurs de notre projet de volume.
 ...
 Bien à vous,
 Anna Durand et Martin Le Grand

Efter at modtageren endnu en gang har reageret positivt på henvendelsen i andet svar og fortsat formen fra afsenderen med henvendelse med fornavn, har tredje henvendelse en meget uformel form⁹ (diafasisk dimension):

- (40) Cher Per,
 Merci pour les résumés.
 Cordialement,
 Anna et Martin

Lidt mindre problemfrit forløber afdæmpningen af formalitetsgraden i korrespondancen mellem studerende og universitetslærer. Her vil der typisk være forskel på henvendelsesformen hos henholdsvis studerende og lærer, og den studerende vil i højere grad afvente udspil fra læreren med henblik på at bløde op på formen. En første henvendelse fra en studerende vil typisk have en meget formel afslutning:

- (41) Vous remerciant de l'attention que vous voudrez bien porter à ma demande, je vous prie d'agréer, Madame, Monsieur, mes salutations respectueuses. Anna Durand

Hvis læreren vender positivt tilbage og afslutter med *Cordialement*, vil det være naturligt for den studerende at fortsætte med denne afslutningsform i sin anden henvendelse.

4.3.4. Italiensk

Første e-mail i udveksling mellem studerende og universitetslærer:

- (42) Gentile Professor Durst-Andersen,
 sono una studentessa dell'Università di Torino, laureanda presso il corso di laurea specialistico (MA) in Scienze Linguistiche....
 In attesa di una Sua cortese risposta, La ringrazio fin da ora per la Sua cortese disponibilità.
 Anna Duranti

Her er tale om henvendelse fra en italiensk studerende til en universitetslærer i udlandet. Den indledes med det formelle *Gentile* fulgt af titel og efternavn, og den studerende underskriver sig med fornavn og efternavn. Den studerende indleder e-mailen med at præsentere sig selv og kommer så med sin forespørgsel. Hun anvender den formelle tiltaleform svarende til *De* i en ældre dansk norm.

I anden henvendelse fra den studerende anvendes stadigvæk det formelle *Gentile*, men nu er navnet fjernet, mens titlen er bevaret. Afslutningshilsenen er nu ændret til det mindre formelle *Cordialmente*:

9 Her kan oven i købet findes tilfælde af slåfejl som får lov at blive stående, jf. den originale version af dette eksempel hvor der var stort R i *CoRdialement*.

(43) Gentile Professore,
La ringrazio per la celere risposta e disponibilità mostratami.
...
Grazie in anticipo per le informazioni.
Cordialmente,
Anna Duranti

Senere i mailudvekslingen vil den studerende typisk kun underskrive sig med fornavn. Titel og den formelle tiltaleform (svarende til den gammeldags danske *De*-form) opretholdes.

(44) Gentile Professore
...
Cordialmente,
Anna

Hvis en mailkorrespondance genoptages efter nogen tid, vil det ofte være i en lidt mere formel tone, fx igen med efternavn i både åbning og lukning:

(45) Gentile Professor Durst-Andersen
Cordialmente,
Anna Duranti

Afstand i tid skaber behov for på ny at afstemme tonen i relationen, hvorefter det opblødende mønster gentager sig. Denne tendens ses i øvrigt også i dansk, svensk og fransk.

I første e-mail i en henvendelse fra kollega til kollega anvendes fulde navne i både åbning og lukning. I forbindelse med lukningen har afsender anført akademiske titler og stilling. Samtidig anvendes der i mailen uden videre *du*-form i tiltalen, hvilket ofte ses i Italien blandt kolleger i akademiske sammenhænge.

(46) Caro collega Per Durst-Andersen,
Il tuo indirizzo mi è stato segnalato dalla collega ...
...
Con cordiali saluti,
Prof. Dr. Pietro Danesi
Ordinario di Linguistica romanza

Der svares med *Caro collega*, og her er det helt naturligt at udelade navnet. Også afskedshilsenen vil være lidt mindre formel. Her er der ikke på samme måde som i førstehenvendelsen behov for at præsentere sig selv med titler og akademisk tilhørsforhold:

(47) Caro collega,
ti ringrazio molto per aver pensato a me per questo progetto, e scusa se tardo a risponderti ...
Cordiali saluti da Copenaghen
Per Durst-Andersen

I den følgende e-mail i udvekslingen er modtagerens navn udeladt, hvilket hyppigt ses i henvendelser fra Italien, både fra studerende og kolleger. Også afskedshilsenen *Un caro saluto* er langt mindre formel, og titlerne er nu udeladt:

(48) *Caro collega*
Grazie mille della tua pronta risposta.
 ...
 Un caro saluto, Pietro Danesi

4.3.5. Delkonklusion

Fælles for de fire sprog er at graden af formalitet svækkes igennem udvekslingerne. Opblødningen finder sted i løbet af en udveksling, og dette afspejles både i åbninger og lukninger.

I selve hilseordet i åbningen observerer vi i dansk, svensk og fransk ikke nogen variation i løbet af udvekslingen, men i italiensk er det ikke usædvanligt at skifte det formelle *Gentile* ud med *Caro* tidligt i en udveksling.

I afskedshilsenen er der allerede efter første udveksling tydelige tegn på opblødning, hvilket primært ses i selve hilseformularen som skifter fra formel til uformel, men også i navnet der underskrives med. Fx er der typisk fuldt navn ved første henvendelse (dette gælder i både åbning og lukning), mens anden udveksling (primært i dansk og svensk) åbner mulighed for kun at bruge fornavn.

Det er normalt den øverste i hierarkiet der kan tage initiativ til at opbløde den formelle tone; hvis den anden tager initiativ, kan det have uhensigtsmæssige effekter. Den der er øverst i hierarkiet, kan føle sin position anfægtet, og dette kan resultere i at forespørgslen ignoreres.

4.4. Opsamling

I åbninger, lukninger og udvekslinger kan vi se både universelle og sprog- og kulturspecifikke tendenser. En tydelig universel tendens er især knyttet til den diastratiske dimension, nemlig opblødningen af det formelle og hvem der kan tage initiativ til at bløde op. Samtidig er selve rollefordelingen universel, fx er den der fremsætter en anmodning, hierarkisk lavere end den der forventes at imødekomme anmodningen, ligesom den hierarkiske rollefordeling mellem lærer og studerende i princippet er universel. Dog er der en forskel på opfattelsen af afstanden mellem høj og lav i de nordiske lande og i Frankrig og Italien.

Hvad angår det diafasiske er det også universelt at mennesker der kender hinanden godt, er mere hjertelige og intime over for hinanden end mennesker der ikke kender hinanden (jf. figur 1). Derimod er udmøntningen af hvad der regnes for høfligt og formelt, tydeligt sprogspecifik; fx signalerer *Kære*, *Kära*, *Cher* og *Caro* ikke det samme.

I enhver korrespondance gælder det om at ramme det der er passende i situationen under hensyntagen til det diastratiske og det diafasiske (jf. afsnit 3. om 'appropriate politeness'). Vi har i vores redegørelse vist hvor store forskellene er, og det kan i et komparativt perspektiv være svært at vælge de rigtige ord og vendinger hvis man ikke ved hvad man har at vælge imellem, og hvad de hver især signalerer.¹⁰

5. Diskussion af de fire sprog – med inddragelse af supertypeteorien

Vi har nu set på åbninger, lukninger og udvekslingsforløb i fire forskellige sprog, to skandinaviske og to romanske. Dansk og svensk indgår sammen med bl.a. engelsk og tysk i de germanske sprog, mens fransk og italiensk sammen med bl.a. spansk og portugisisk er romanske sprog med fælles rødder i latin. Denne opdeling er udgangspunktet for meget komparativ sprogforskning, men vores resultater tyder på at den ikke kan stå alene. Ikke overraskende har vi fundet ligheder mellem henholdsvis dansk og svensk og fransk og italiensk. Analyserne har vist at der i høj grad er sammenhæng mellem sproglægtkab og de empiriske resultater, men alligevel er der på nogle punkter påfaldende forskelle, både inden for de to skandinaviske og de to romanske sprog.

¹⁰ Jf. markedet for artikler og bøger med anvisninger om dette emne.

Som modpol til sydeuropæere omtales skandinaver ofte som mere frisindede og uformelle, men der er dog forskel på henholdsvis danskere og svenskere og franskmænd og italienere, og dette kommer til udtryk rent sprogligt. Hvad angår grad af formalitet, er der således ikke altid harmoni mellem kultur og sprog. Ud fra stereotype forestillinger forventer danskere at svenskere er mere formelle i tonen, og overraskes derfor over den almindelige indledningshilsen *Hej!* uden efterfølgende navn. På samme måde viser analyserne at italiensk rent sprogligt på nogle punkter er mindre formelt end fransk, mens det på andre områder er mere formelt. Resultaterne afslører således at der trods sprogligt slægtsskab kan være indbyrdes forskelle som snarere må tilskrives noget kulturelt.

Diasystemet er velegnet til at beskrive variation inden for det enkelte sprog, men når vi sammenligner på tværs af sprogene, må vi konstatere at der er behov for et supplement til diasystemets traditionelle dimensioner med parametre der tager højde for kulturbundne forskelle. I den forbindelse vil vi undersøge om Per Durst-Andersens teori om sproglige supertyper og kulturmentale forskelle kan bidrage til at opfylde denne lakune.

Vi har tidligere nævnt flere diasystematiske parametre som spiller en væsentlig rolle inden for sprogvariation. Der er en klar indbyrdes relation mellem diasystemets parametre i den forstand at skriftsprog, formelt sprog og høj stil danner en form for modpol til talesprog, uformelt sprog og lav stil. Der er således sammenhæng mellem sprogbrugen og en række ekstralingvistiske faktorer.

Nye kommunikationsformer, ikke mindst de moderne elektroniske kommunikationsmidler, har indflydelse på sprogbrugen og dermed på længere sigt også på normer og konventioner. Sådanne påvirkninger er ikke blot sproginterne, men forekommer også på tværs af sprog og kulturer og er dermed vigtige i forbindelse med interkulturel kommunikation.

Især inddragelsen af det ekstralingvistiske aspekt forklarer behovet for at inddrage andre opdelinger end dem der alene har med sproglægtsskab at gøre. En sådan opdeling finder vi i supertypeteorien, der er en karakteristik af sprogene som bygger på andre kriterier end de rent sproglige. Durst-Andersen opdeler sprog i tre kommunikative supertyper, de *virkelighedsorienterede sprog*, der beskriver situationer, de *afsenderorienterede sprog*, der afspejler verden ud fra den der taler og agerer, og de *modtagerorienterede sprog*, hvor kommunikationen orienterer sig mod modtageren.

Durst-Andersen klassificerer dansk og svensk som modtagerorienterede sprog. Dette viser sig blandt andet ved veludviklede artikelsystemer. Danskere og svenskere tager således udgangspunkt i modtagers informationsbehov og signalerer ved hjælp af bestemte og ubestemte artikler om ytringens indhold antages at være kendt eller nyt for modtager. Med hensyn til fransk skelner Durst-Andersen i to artikler mellem *formal French* og *informal French* idet han antager at disse to varianter afspejler forskellige sprogstadier, svarende til forskellige kommunikative supertyper. Durst-Andersen anvender det franske aspektsystem til at illustrere at formelt fransk, hvor *passé simple* indgår i opposition til *imparfait*, er modtagerorienteret, mens uformelt fransk, hvor *passé composé* er i opposition til *imparfait*, er virkelighedsorienteret. Vi har i store træk en tilsvarende situation inden for italiensk med en formel skriftsprogvariant over for en mindre formel variant der også omfatter talesprog. Billedet kompliceres dog af store regionale forskelle.¹¹ Til trods for den umiddelbare lighed mellem formelt fransk og den traditionelle italienske skriftsprognorm hævder Durst-Andersen at italiensk i modsætning til fransk tager udgangspunkt i afsenderens oplevelser og derfor tilhører gruppen af afsenderorienterede sprog.

Selvom der er tale om samme kommunikationssituationer, vil de alligevel manifestere sig forskelligt på de fire studerede sprog fordi disse repræsenterer forskellige kulturer og måske også

11 I den traditionelle skriftsprognorm, som har rod i toskansk, fastholdes skellet mellem *passato prossimo* (svarende til fransk *passé composé*) og *passato remoto* (svarende til fransk *passé simple*), mens *passato prossimo* i norditalienske varianter i stort omfang har overtaget *passato remoto*s funktioner. I flere syditalienske varianter er situationen omvendt; her udfylder *passato remoto* ofte begge funktioner.

forskellige supertyper. Som afsenderorienteret sprog vil italiensk kommunikere den oplevelse som en person ønsker at videregive til en modtager som en proces som afspejler afsenderens indlevelse i virkeligheden. Afsender fungerer ikke som en objektiv reporter, men som en deltagende kommentator. Dette understøttes af observationen af at italienske studerende har svært ved at tilpasse sig danske normer for henvendelse til deres lærer; de holder kategorisk fast ved 'De' og brug af titler til trods for opfordringer til at bløde op på formaliteten. De tager udgangspunkt i deres rolle som afsender og ville finde sig selv i konflikt mellem kultur og sprog hvis de skulle ændre deres selvopfattelse i forhold til modtageren. Tilsvarende kan en dansk studerende have vanskeligt ved at bruge titler uden at det kommer til at virke krukke og i konflikt med de kulturelle koder, fordi det signalerer en ydmyghed over for modtageren som ikke falder den studerende naturligt.

På et virkelighedsorienteret sprog som uformelt fransk kommunikerer oplevelsen til gengæld som en situation som afsender og modtager er fælles om, og det ville derfor ikke være overraskende hvis der var en større tendens til at de to kommunikationsparter tilpasser sig hinandens sprogbrug. På dansk og svensk, som er modtagerorienterede sprog, lægges der ikke samme vægt på processen, men derimod orienterer kommunikationen sig mod modtageren og dennes måde at koncipere indholdet på. Fx er der ikke noget mærkeligt i at springe visse dele af processen over i verbaliseringen, jf. formuleringer som *jeg går lige ind i køleskabet efter mælk*, hvor mellemregningerne (at gå ind – at åbne køleskabet – at tage mælken ud af køleskabet) typisk udelades.

I en kommunikationssituation hvor afsender og modtager er diastratisk og diafasisk jævnbyrdige, er der normalt ikke sproglige forskelle, mens det kan medføre sproglige forskelle når der i en kommunikationssituation er diastratiske forskelle mellem afsender og modtager. Disse forskelle varierer meget fra kultur til kultur. I fransk og italiensk medfører den diastratiske forskel mellem lærer og studerende en højere grad af formalitet end det er tilfældet i dansk og svensk. Denne forskel er i høj grad kulturbundet og kan ikke forklares af traditionelle sprogtypologiske parametre. Rent sprogligt er der således større sammenhæng mellem det diastratiske og det diafasiske i Frankrig og Italien, idet franske og italienske studerende i langt højere grad er bevidste om den diastratiske forskel der ligger i den hierarkiske relation mellem underviser og studerende og dermed forbundne sproglige forskelle. Franske og italienske studerende tilpasser således i vid udstrækning deres sprog denne situationsbestemte relation, fx i brug af titler og henvendelsesformer. I modsætning hertil er forholdet mellem studerende og undervisere i Danmark og i Sverige mindre hierarkisk og dermed mindre formelt, hvilket afspejles sprogligt i uformelle henvendelsesformer, fornavn og ingen titel. Indgående kendskab til disse normer der ofte afspejler hårfine grænser, er meget centralt i en interkulturel kommunikation, og der findes talrige eksempler på mislykkede korrespondancer og samtaler som kan forklares med mangel på denne viden.

6. Konklusion

I vores undersøgelser har vi påvist at de diasystematiske distinktioner og deres parametre ikke er tilstrækkelige til at forklare forskellene på tværs af sprogene, og at vi i den forbindelse har brug for yderligere en dimension. Vi har endvidere diskuteret mulige relationer mellem sproglige forskelle og kulturbundne faktorer og har i relation til dette fundet det nyttigt at inddrage en skelnen der ikke kun bygger på noget rent sprogligt, men også inddrager kulturelle betragtninger. Et bud på denne har vi fundet i Durst-Andersens supertypeteori.

Vi har endvidere givet et bud på nogle sproglige og kulturspecifikke forklaringsparametre, men vi er opmærksomme på at også individspecifikke faktorer spiller ind. Det må bero på nærmere undersøgelser at kortlægge hvad der regnes for individspecifikt i forhold til sprog- og kulturspecifikt. I denne forbindelse ville det være interessant og nærliggende at undersøge andre sprog, herunder engelsk, tysk og spansk, idet man ikke kan tage for givet at de kulturmentale universer og de sprogtypologiske skel følges ad. Fx regner nogle det for direkte uhøfligt at bruge

forkortelser i afslutningshilsener på tysk, mens denne praksis jo ikke vækker anstød på dansk.

Vi er desuden bevidste om at vores tolkning af et sprogs høflighedsmarkører kan være subjektiv og præget af vores kulturelle og sproglige udgangspunkt som danskere. Fx kan den svenske brug af *Hej* uden efterfølgende navn virke lidt uhøflig på danskere, mens den har en helt neutral klang for svenskere. Omvendt vil svenskere muligvis føle at brugen af *Med* (i *Med venlig hilsen*) i en danskers e-mail er unødigt distancerende.

Disse iagttagelser illustrerer at der fortsat er behov for at undervise og forske i normer for sprogbrug i forhold til kultur, ikke mindst i forbindelse med de nye kommunikationsformer. Vi foreslår at tilføre diasystemet en diakulturel dimension. En sådan dimension ville bedre kunne indfange nogle af de ligheder og forskelle vi har fremlagt i denne artikel.

Litteratur

- Berruto, Gaetano. (1987). *Sociolinguistica dell'italiano contemporano*. Roma: Carocci.
- Brown, Penelope & Stephen C. Levinson (1987 [1978]). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, Roger W. & Albert Gilman (1960). 'The pronouns of power and solidarity'. I Thomas A. Sebeok (red.), *Style in Language*. Cambridge, MA: MIT Press. 253-276.
- Coseriu, Eugenio. (1966). 'Structure lexicale et enseignement du vocabulaire'. *Actes du premier colloque international de linguistique appliquée. Organisée par la Faculté des Lettres et des Sciences humaines de l'Université de Nancy (26-31 octobre 1964)*. Nancy: Faculté des Lettres. 175-217.
- Durst-Andersen, Per (2008). 'The two aspectual systems in French'. I Merete Birkelund, Maj-Britt M. Hansen & Coco Norén (red.), *L'énonciation dans tous ses états. Mélanges offerts à Henning Nølle à l'occasion de ses soixante ans*. Bern: Peter Lang. 473-494.
- Durst-Andersen, Per (2011a). *Bag om sproget. Det kulturmentale univers i sprog og kommunikation*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Durst-Andersen, P. (2011b). *Linguistic Supertypes: A Cognitive-Semiotic Theory of Human Communication*. Berlin/New York: De Gruyter Mouton.
- Farø, Ken (2012). 'Forkortelseskonservatisme'. *Mål & Mæle*, 32: 26-31.
- Farø, Ken (2015). 'Gak til korpora og bliv viis'. I Dorthe Duncker, Eva S. Jensen & Ole Ravnholt (red.), *Rette ord. Festskrift til Sabine Kirchmeier-Andersen i anledning af 60-årsdagen*. København: Dansk Sprognævn. 109-123.
- Flydal, Leiv (1951). 'Remarques sur certains rapports entre le style et l'état de langue'. *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskab*, 16: 240-257.
- Gadet, Françoise. (2007 [2003]). *La variation sociale en français*. Paris: Ophrys.
- Grønning, Anette & Line Pedersen (2007). *E-mail-kommunikation*. København: Forlaget Samfundslitteratur.
- Hansen, Erik (1980). 'Motorik und Lokalbestimmung einiger hochfrequenter verba ponendi im Dänischen'. *Kopenhager Beiträge zur Germanistischen Linguistik. Sonderband*, 1: 189-198.
- Hansen, Maj.-Britt. M. (1998). 'Sproglig høflighed'. *RIDS*, 143.
- Hougaard, Tina T. (2004). *Det simultane skriftsprog - en undersøgelse af chatsproget med udgangspunkt i teorier om skrift og tale*. Aarhus: Aarhus Universitet.
- Høybye, Poul (red.) (1953). *Korrespondance på fem sprog. Engelsk, tysk, fransk, italiensk, spansk*. København: Berlingske Forlag.
- Jacobsen, Henrik G. & Peter S. Jørgensen (2013 [1988]). *Håndbog i nudansk*. København: Politikens Forlag.
- Jensen, Eva S. (2013). 'Kære Eva'. *Jyllands-Posten*. 26. oktober 2013.
- Jensen, Eva S. (2014). 'Tale er tale; skrift er skrift. Om skriftsproget i de nye medier'. *NyS*, 46: 11-38.

- Jensen, Leif B. (1990). *Kancellistil eller Anders And-sprog? En undersøgelse af forvaltningssproget og dets institutionelle betingelser, med særligt sigte på sproglig rådgivning*. Roskilde: Roskilde Universitetscenter.
- Koch, Peter & Wulf Oesterreicher (2001). 'Gesprochene Sprache und geschriebene Sprache. Langage parlé et langage écrit'. I Günter Holtus, Michael Meltzeltin & Christian Schmitt (red.), *Lexikon der romanistischen Linguistik*, Vol. I,2. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. 584-627.
- Kragh, Kirsten J. & Erling Strudsholm (2015). 'Deiksis i sprog og kontekst. Deiktiske relativsætninger i et komparativt, kognitivt perspektiv'. *Skandinaviske sprogstudier*, 6 (3): 134-157 (<http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sss/article/view/20651/18198>).
- Leech, Geoffrey (2014). *The Pragmatics of Politeness*. Oxford: Oxford University Press.
- Liselotte (1929). *Le guide de la correspondance* (6. udg.). Paris: Le Petit Echo de la Mode.
- Palmgren, Ulla G. (2008). *Håndbog i høflighed - kulturelle koder i 11 EU-lande*. København: Multivers.
- Pedersen, Ole C. (2004). *Mail og mennesker - vejen til en mailkultur*. København: Børsens Forlag.
- Pistolesi, Elena (2004). *Il parlar spedito. L'italiano di chat, e-mail e SMS*. Padova: Esedra.
- Schøsler, Lene & Hanne L. Andersen (2008). "'De la polyphonie à la cacophonie". Le courriel entre collègues dans les milieu universitaire: requêtes et excuses'. I Merete Birkelund, Maj-Britt M. Hansen & Coco Norén (red.), *L'énonciation dans tous ses états. Mélanges offerts à Henning Nølle à l'occasion de ses soixante ans*. Bern: Peter Lang, 211-232.
- Skytte, Gunver (1994). 'Vær så artig! Om høflighed, takt og tone i Danmark og i Italien'. I Gunver Skytte, Lene W. Petersen, Nils Soelberg & Ebbe Spang-Hanssen (red.), *Vindue mod den romanske verden*. København: Museum Tusulanums Forlag. 63-74.
- Strudsholm, Erling (2009). 'Diasystemet og dets parametre - med eksempler fra italiensk'. I Ken Farø, Alexandra Holsting, Niels-Eerik Larsen, Jan E. Mogensen & Thora Vinther (red.), *Sprogvidenskab i glimt*. Odense: Syddansk Universitetsforlag. 442-448.